

| CULTUUR

K3 Originals

Zeventien keer Karen, Kristen en Kathleen, 17 jaar na hun afscheid

PAGINA 24-25

| SPORT

Wielrennen

Voor de nieuwe generatie vrouwen is een zesde plek niet meer genoeg

PAGINA 26-27

| WETENSCHAP

Heldere blik

Nederlandse astronomen beklimmen de Pyreneeën en testen hun telescoop

PAGINA 4-7

| OPINIE

Lieke Marsman

Een onderwereld die minder gek is dan de wereld waarin we leven

PAGINA 1-6

nrc

ZATERDAG 4 APRIL
ZONDAG 5 APRIL 2026
LUX ET LIBERTAS

Dood door een algoritme

Ook Nederland test het AI-systeem Maven van het omstreden bedrijf Palantir uit, dat zelf doelwitten kiest op het slagveld

IN HET NIEUWS 16-17

FOTO US ARMY/ZUMA PRESS/ANP

| WEEKEND

PAGINA 8-10

Simone Weimans

'Het vertellen van verhalen vind ik niet activistisch'

| WEEKEND

PAGINA 22-23

Gevlucht uit Iran

Haar vader zat bij de Revolutionaire Garde

| MAGAZINE

PAGINA 15-19

Nifemi Marcus-Bello

'Het gaat de goede kant op met de designscene in Lagos'

| ECONOMIE

PAGINA 14-15

Duitse deelstaat dumpst Microsoft

De overstap is niet makkelijk voor wie al decennia met de traditionele systemen werkte. Maar heel moeilijk is het ook niet

Advertenties

legalpeople
EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

Risk & Compliance Manager
Bestuurssecretaris

pag. 4, 10

legalpeople.nl

kip

Avontuurlijk kamperen.

kipcaravans.nl

JAARGANG 56 no. 157 **PRIJS €5,70**
BELGIË € 6,70

Bezorginformatie nrc.nl/service

6 1 4 2 6

8 7 1 0 4 0 4 0 0 0 5 4 5

COLUMN
EVA PEEK

Ordinaire handjeklap

Het Christendom is terug. Van nooit weg geweest, natuurlijk, maar het beleeft nu een hip cultureel moment. Randstedelijke trendwatcher Doortje Smithuijzen vertelde in een EO-podcast dat ook zij „van de kerk houdt”. Zo gaat ze elk jaar naar de Matthäus Passion van Bach, die ze prachtig vindt want dat verhaal is „heel waar”.

Ze onderstreepte weer eens de unieke status van de Matthäus in Nederland. Die is voor iedereen, ja, juist voor de ongelovige, een ritueel van bezinning. Vanwege de muziek, maar niet alleen. Ook, volgens NRC, door „universele thema's als vriendschap, verraad, hoop en vergeving”. Ja, universeel? Sinds mijn zesde zing ik in Matthäus-uitvoeringen. En hij bevremdt me elk jaar meer.

Ik doel niet eens op het ongemakkelijke antisemitisme, of de matige rijmelarij van dichter Picander, over wiens „hemeltergende tekstuele kolder” Martin van Amerongen al opmerkte dat het „als een godswonder moet worden beschouwd dat niet een hele schare luisteraars [...] zich op Goede Vrijdag schaterlachend op de knieën slaat”. Nee, het gaat me om het kernidee van dit stuk.

Want waar gaat Bachs Matthäus over? Ja, lijden en liefde, maar dat zit in elk verhaal. Wat zegt Bach precies over dat liefdevolle lijden? Het antwoord zit in de overdenkingen van de toeschouwers die Bach en Picander toevoegden in aria's en koralen. Als kind snapte ik het Duits nauwelijks, maar inmiddels zie ik dat het lijden van Jezus opvallend vaak egocentrische, „wat-heb-ik-hier-zelf-aan”-reacties ontlokt.

Direct na Jezus' dood uitte de toeschouwers geen verdriet, maar doen ze een verzoek: „Als ik sterf, wees er dan ook voor mij.” De bas die zingt dat hij Jezus' kruis graag overneemt, doet dat uitdrukkelijk zodat Jezus hem helpt „als zijn eigen lijden te zwaar wordt”. Bachs Passie gaat over ordinaire handjeklap met God. Christus lijdt, om onze schuld af te lossen. De sopraan roept de beendren van Jezus voor de goede orde nog toe in het graf: „vor euer Leiden tausend Dank!” Wel zo beleefd.

Hoer werkt deze transactie? Het stuk interpreteert de kruisiging volgens de theorie van 'verzoening door voldoening'. God was zo gekrenkt door onze zonden, dat Hij een enorm offer nodig had.

In onze tijd dient een offer vaak een logisch doel. Wie goed wil kunnen kunstschaatsen, moet offers brengen: bloed, zweet en tranen. Maar die zijn het bijproduct van een mooie kür, niet een doel op zich. In de Matthäus werkt het offer anders. God wil bloed zien. Uit liefde voor de mensen kiest God zijn zoon als offerlam. Lief, maar ook... apart. God of-

fert zijn zoon voor zichzelf. Terwijl, als Hij ons wil vergeven, waarom doet Hij dat niet gewoon? God volgt in de Matthäus dezelfde logica als de donateur van een sponsorloop - waarom moet iemand zich fysiek uitputten voordat jij geld geeft aan het goede doel? - maar dan oneindig veel sinisterder. Pas als een onschuldige sterft, is Hij niet boos meer.

Zo'n gewelddadig offerspektakel is, voor de ongelovige, absurd. Nu kan ook het absurde troost bieden, maar daar is het Smithuijzen en consorten geloof ik niet om te doen.

Musicoloog Michael Marissen concludeerde al „dat een groot aantal muzikiefhebbers Bach, strikt genomen, niet waarden vanwege de dingen waar het bij Bach, strikt genomen, om gaat”. Dus misschien zit het troostrijke van zijn Matthäus gewoon in de muziek, en ervaren concertbezoekers troost als ze het Duits matig verstaan en het tekstboekje halfslachtig doorbladeren.

Maar toch: is voor iemand die wel oplet zulk bloederig 'verdienlijk lijden' niet walgelijk? Het is troostrijk als we lijden betekenis kunnen ge-

De Matthäus heeft de logica van een sponsorloop

ven. Maar het is pervers als we daarmee anderen lijden rechtvaardigen. Daarom zijn veel mensen niet gediend van het woord 'Holocaust', dat 'brandoffer' betekent. Een offer impliceert een nuttig lijden, maar massamoord dient geen enkel doel. De logica van het mensenofer hebben we toch uitgebannen?

Ik erger me aan deze offer-logica, juist omdat ik hem herken. Transactioneel lijden is overal. Nemen we het offer van de Oekraïners niet even opgewekt in ontvangst, als politici hen roemen om hun heroïsch sterfen voor 'onze vrijheid'? Echt verdienstelijk lijden. En laten Europeanen de Palestijnen met hun leed niet de prijs betalen voor onze zonden, onze schuld voor de Shoah aflossen?

De aria *Erbarme dich* klinkt dit jaar als opdracht om eens eerlijk te reflecteren op onze mensenoffers. Wie vragen wij, nu, om voor ons verdienstelijk te lijden? Wiens pijn aanvaarden wij al te makkelijk? Veront-rustende gedachten. Maar leed en bloed als prijs voor verzoening en genoegdoening, dat mag best bevestigd worden. En als we Bachs vertolking van een doodgemartelde onschuldige enkel bejubelen als universele *feelgood*, overgoten met een vaag, warm gevoel van 'erbarmen', dan, vrees ik, *schlafen unsre Sünden ein*.

Eva Peek vervangt Floor Rusman

ANALYSE IRAN-OORLOG

Opeens oogt China als de 'good guy'

Dat de VS wegzakken in een oorlog biedt China diplomatieke kansen. Toch is een lang conflict ook niet in het belang van Beijing.

Wieland van Dijk
AMSTERDAM

Hoe leg je de Amerikaanse oorlog tegen Iran uit aan miljoenen Chinese kijkers? Staatszender CCTV gebruikte daarvoor een met AI gegenereerd animatiefilmpje. Daarin strijdt de Witte Adelaar met het rijk van de Perzische katten om een cruciale grondstof. Hij schiet peperdure gouden pijlen op zijn verbeten vijand af en bombardeert in zijn razernij een schoolgebouw vol pluizige kittens.

Als de katten daarop de enige doorgang naar de buitenwereld afsluiten, gaan de vazallen van de Witte Adelaar op zoek naar nieuwe vrienden. „Vanaf nu drijven we ruilhandel of met een nieuwe munt”, legt een kameel uit terwijl hun karavaan door de woestijn trekt. „De wereld is groot, laten we nieuwe bondgenoten en nieuwe wegen vinden.” Een voiceover sluit de video af: „De Witte Adelaar heeft niet ingezien dat echte kracht niet voortkomt uit het gebruik van het zwaard, maar uit het neerleggen ervan.”

Het past goed bij het beeld dat de Chinese propaganda neerzet over de Amerikaanse oorlog tegen Iran. De Verenigde Staten zijn daarin een gewelddadige hegemon in verval, die chaos en onzekerheid veroorzaakt. Daar steekt China, als baken van voorspelbaarheid en stabiliteit, gunstig bij af. Zeker voor landen in het mondiale Zuiden, die als eerste de gevolgen van de energiecrisis ondervinden die de oorlog en de blokkade van de Straat van Hor-

muz hebben veroorzaakt.

Dat kon China deze week ook eens onderstrepen met een vredes-initiatief. Samen met Pakistan, dat zich ook opwerpt als vredesstichter, presenteerde het een vijf-puntenplan dat oepriet tot een einde aan het geweld, onderhandelingen, heropening van scheepvaart-routes en een leidende rol voor de Verenigde Naties en het internationaal recht. Vooralsnog duidt weinig erop dat het document een concreet gevolg krijgt, maar zeker die laatste verwijzing helpt China om de hypocrisie van het Westen te benadrukken.

Eigenbelang staat voorop

Zo lijkt China op korte termijn vooral te profiteren van de oorlog waarvan sommige conservatieve Amerikaanse analisten aanvankelijk nog beweerden dat het een meesterzet was in de Amerikaanse rivaliteit met Beijing. Na Venezuela zou met Iran een tweede partner - en goedkope olieleverancier - van China wegvallen.

Maar die analyse miskent het pragmatische karakter van China's buitenlandse betrekkingen, die niet te vergelijken zijn met de - althans tot voor kort - hechte bondgenootschappen tussen westerse landen, met vergaande wederzijdse verplichtingen. Hoewel China en Iran nauwe banden onderhouden, dienen die voornamelijk hun beider eigen belangen: voor China goedkope olie en een afzetmarkt voor onder meer infrastructuur, voor het zwaar gesactioneerde Iran broodnodige inkomsten en diplomatieke steun. Ook met een

Een kind loopt in de Oost-Chinese stad Ningbo over een wandelpad met op de achtergrond olietanks en -installaties. FOTO GO NAKAMURA/REUTERS

eventueel nieuw Iraans regime kan China op die basis prima zaken doen, zeker als het land na de oorlog weer opgebouwd moet worden.

Voor China is de band met Teheran bovendien minder belangrijk geworden naarmate zijn belangen elders in de Golfregio groter werden. De naar schatting 370.000 Chinese staatsburgers die in de Verenigde Arabische Emiraten onder meer werken voor de vele Chinese techbedrijven die daar de laatste jaren zijn neergestreekt, moesten de voorbije weken regelmatig dekking zoeken voor Iraanse drone-aanvallen.

Jarenlang beleid van Xi Jinping heeft gezorgd voor een historisch grote olievoorraad

Bovendien is China - dat naar schatting 90 procent van Irans olie-uitvoerkoopt en nog meer uit de Arabische golfstaten - weliswaar sterker dan de VS afhankelijk van fossiele brandstof uit de Golfregio, maar op deze schok was het land goed voorbereid. Jarenlang beleid van Xi Jinping gericht op strategische onafhankelijkheid, heeft gezorgd voor een historisch grote olievoorraad, en een brede waaier aan leveranciers waarvan Russische pijpleidingen nu de belangrijkste zijn.

En die olie is een relatief klein stukje van de Chinese energiemijs, waarin kolen én razendsnel groeiende duurzame bronnen het leeuwendeel vormen. Die laatste sector kan zelfs profiteren als de wereld de transitie naar wind- en zonne-energie door de energiecrisis versnelt. De Chinese elektrische autofabrikant BYD verhoogde zijn buitenlandse verkoopverwachting

voor dit jaar daarom al met 15 procent, tot 1,5 miljoen stekkerauto's.

Noodreserves en autolooze dagen

Heel anders is de situatie bij de belangrijkste Oost-Aziatische bondgenoten van de VS. Japan, Zuid-Korea, de Filipijnen en Taiwan zijn sterk afhankelijk van import uit de Golfregio. Daar werden noodreserves aangesproken, auto-looze dagen overwogen, en nood-toestanden uitgeroepen.

De Filipijnse president Ferdinand Marcos Jr. zei in een interview met Bloomberg zelfs dat hij met China wilde samenwerken bij exploitatie van olie- en gasvelden in de Zuid-Chinese Zee, waar beide landen in een slepend, en soms gewelddadig, territoriaal dispuut zijn verzeild. De laatste jaren zocht Marcos juist de confrontatie met Beijing, en haalde hij de militaire banden met de VS verder aan. De Filipijnen kunnen een belangrijke uitvalsbasis zijn in geval van een oorlog om Taiwan. Maar, zei Marcos, „ons buitenlandbeleid is heel simpel: vrede en ons nationaal belang”.

Het laat zien dat de oorlog in het Midden-Oosten de Amerikaanse positie dreigt te verzwakken in de regio die opeenvolgende regeringen sinds Barack Obama (in 2011) het belangrijkste geopolitieke strijdtonel noemden. Opeenvolgend in Chinese staatsmedia van vorige maand spartelt 'Uncle Sam' in een spinnenweb, waarvan de draden het woord 'oorlog' vormen. „Vastgelopen in het Midden-Oosten”, luidt de titel.

Concrete gevolgen zijn er al: de Amerikanen trokken onlangs hun geavanceerde luchtafweersysteem THAAD terug uit Zuid-Korea omdat het in de Golf nodig was. De plaatsing van die raketinstallaties leidde in 2017 tot een diplomatieke ruzie tussen Seoul en Beijing die nog altijd nagalmt. En uit Japan ver-

plaatste het Pentagon 3.500 Amerikaanse militairen, die deze week aankwamen in de Golfregio, terwijl volop wordt gespeculeerd over de inzet van grondtroepen. Volgens Bloomberg hebben de VS de leve-

ring van vierhonderd Tomahawk-kruisraketten aan Japan uitgesteld, omdat ze die nu zelf nodig hebben.

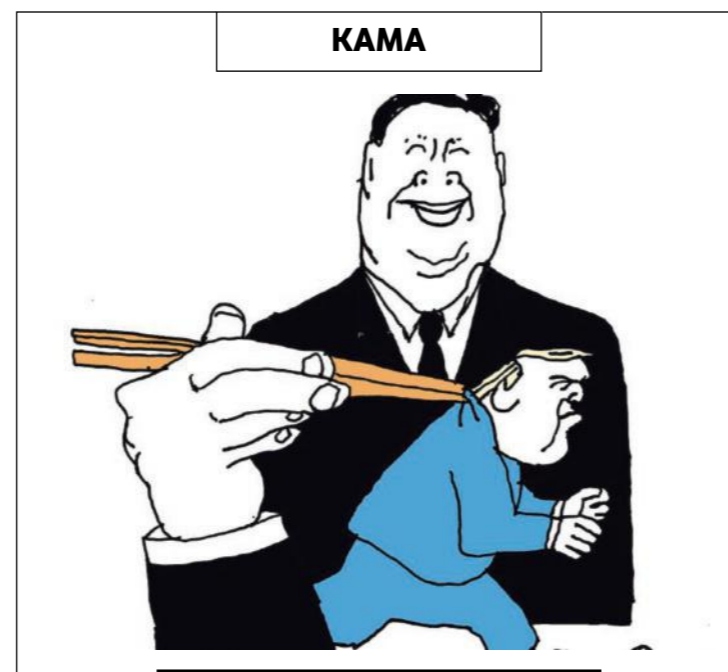
Toch is de oorlog niet alleen maar in Chinees voordeel. Hoewel de zwaarste klappen van de ener-

gieschaarste elders vallen, is ook in China de benzineprijs inmiddels fors gestegen en heeft het land uit voorzorg de uitvoer van raffinageproducten aan banden gelegd.

Een korte oorlog kan het land wel uitzingen. Maar als de hoge olieprijs en de aanhoudende onzekerheid de wereldeconomie in crisis storten, ondervindt China daar als 's werelds grootste exportnatie wel degelijk de gevolgen van. De haperende economie - het Volkscongres stelde begin maart een voor China bescheiden groei-doelstelling van ongeveer 4,5 procent vast - wordt mede gaande gehouden door de export.

Bovendien zorgt de escalerende oorlog ervoor dat Trump zijn hoofd helemaal niet heeft bij het belangrijke aanstaande bezoek aan Xi. In Beijing zouden de twee een meer permanente overeenkomst moeten sluiten in de wederzijdse heffingenstrijd waarin ze zijn verzeild, en die beide zijden pijn doet. China wil bij die ontmoeting de Amerikaanse importtarieven naar beneden krijgen, evenals ruimere toegang tot geavanceerde Amerikaanse technologie. Met de transactionele Trump ziet het wellicht zelfs kansen voor concessies rond Taiwan, bijvoorbeeld een expliciete Amerikaanse afwijzing van onafhankelijkheid van het democratisch bestuurde eiland, dat Beijing ziet als afvallige provincie.

Het bezoek stond aanvankelijk gepland voor begin april, maar de Amerikaanse president stelde de reis uit tot half mei om zich volledig op Iran te kunnen richten. Of Trump tegen die tijd wel de volle aandacht bij China heeft, is echter zeer de vraag.

Advertentie

**Anders
impact
maken**

Leergangen voor Innovatie & Transitie

Leergang Transformerend leiderschap
9-daags programma voor verandermanagers, waarin aandacht is voor strategie en executie van verandering, leiderschap, cultuur, waarden, authenticiteit en jouw eigen rol in leiderschap daarbinnen. Met bijdragen van o.a. mr. Ingrid Walrecht, Jacques Pijl, dr. Monique van Dijen, dr. Edwin Kaats en drs. Ivo Brughmans

Leergang Innoverend leiderschap
9-daags programma met drie uitdagende modules i.s.m. Wageningen University & Research, op Strijp-S in Eindhoven en een innovatieve roadtrip door België met innovatieve leiders. Voor leidinggevend die willen worden uitgedaagd om anders te denken en te doen. Met bijdragen van o.a. Peter Kentie, Igor Bytbeier, dr. Willem Peter de Ridder, Evelien Nieuwenburg, ing. Ramon Vullings en Margot Nijkamp.

Meer informatie?

Scan de QR code voor de brochure of bezoek onze website

Kies voor nieuw perspectief:
[academievoorleiderschap.nl](https://www.academievoorleiderschap.nl)

REGERING-TRUMP

Na congé Bondi is de vraag: wie volgt?

Trump vervangt zijn minister van Justitie vanwege 'Epstein' en uitblijvende vervolging van tegenstanders.

Emilie van Outeren

WASHINGTON

Ze was zijn tweede keus. Ze deed alles wat hij haar vroeg. Maar ze kon hem nooit bekoren in zijn wraaklust. Dus hij zette haar na veertien maanden aan de kant, via sociale media.

Donderdag maakte president Donald Trump op zijn Truth Social bekend dat hij Pam Bondi (60), zijn minister van Justitie en de hoogste openbaar aanklager van de Verenigde Staten, heeft ontslagen. Volgens Amerikaanse media zou hij haar woensdagochtend, in zijn presidentiële limousine onderweg naar het Hooggerechtshof, hebben verteld dat haar tijd erop zat.

Het is nog onduidelijk wie Trump voordraagt als haar opvolger om twee van zijn belangrijkste doelen te bereiken: het vervolgen van zijn politieke vijanden en de schade van het Epstein-dossier beperken. Plaatsvervangend justitieminister Todd Blanche, Trumps voormalige persoonlijke strafpleiter, neemt haar taken voorlopig waar. Naast hem worden Lee Zeldin, baas van het milieuagentschap

Bondi op weg naar een persconferentie in december vorig jaar. FOTO MAANSI SRIVASTAVA/ANP/EPA

EPA, openbaar aanklager en tv-rechter Jeanine Pirro en Ron DeSantis, gouverneur van Florida, genoemd voor de taak die onmogelijk te vervullen lijkt.

Uiterst loyale bewindsvrouw

Het Amerikaanse ministerie van Justitie is ook onder eerdere presidenten nooit volledig onafhankelijk geweest van de wensen en grillen van het Witte Huis, maar Bondi stelde zich wel zeer extreem ten dienste van president Trump. „We

zijn zo trots om onder het bevel van Donald Trump te werken”, zei ze een jaar geleden.

Ze liet zijn afbeelding aan de gevel hangen, ontsloeg ambtenaren die als onvoldoende loyaal werden beschouwd en staakte allerlei corruptieonderzoeken. Ze stelde nieuw onderzoek in naar de verkiezingsuitslag van 2020. Ze maakte zichzelf belachelijk door in een verhaal over het Epstein-dossier over de gezonde beurzen te beginnen. En ze voerde Trumps belofte van

‘vergelding’ uit door onderzoeken te beginnen tegen mensen die betrokken waren bij pogingen hem te vervolgen. Al liepen die tot nu toe nergens op uit. Trump verwijt haar dat James Comey en Andrew McCabe (ex-FBI), Jack Smith (speciaal aanklager) en Letitia James (hoofdofficier van New York) nog niet veroordeeld zijn. Hij accepteert niet dat de aangebrachte zaken tegen hen op los zand gebaseerd zijn en door vrijwel geen rechter serieus genomen worden.

Zeker zo gefrustreerd zou de president zijn over hoe Bondi is omgegaan met het hoofdpijndossier Jeffrey Epstein. Toen de minister nog maar net op haar post zat, deed ze alsof ze de ‘lijst met cliënten’ van de veroordeelde en dode kinderverkrachter zou openbaren, maar rechtse influencers kregen multomappen toegeschoven waar niets nieuws in stond. Toen Trump door het Congres gedwongen werd het strafdossier daadwerkelijk vrij te geven, maakte Bondi's ministerie daarbij cruciale fouten met de namen van minderjarige slachtoffers en vestigde extra aandacht op Trumps

vriendschap met Epstein. Net als voor Kristi Noem, die hij vorige maand ontsloeg als minister van Binnenlandse Veiligheid, zal Trump een ander baantje voor Bondi vinden. Noem, die inmiddels verwickeld is in een schandaal rond de verkleedfetisj van haar echtgenoot, is geparkeerd als ‘speciaal gezant’ bij Buitenlandse Zaken. Trump noemde Bondi in zijn post „een grote Amerikaanse patriot en een trouwe vriendin”.

Meer ontslagen op stapel?

Dat het vrijwel onmogelijk is om naar Trumps tevredenheid minister van Justitie te zijn, bewees hij al in zijn eerste termijn. Hij ontsloeg de hondstrouwe Jeff Sessions in 2018, nadat het ministerie het gewaagd had een speciale aanklager aan te stellen om banden tussen Trumps verkiezingscampagne en Rusland te onderzoeken. Diens ervaren opvolger Bill Barr moest na de door Trump verloren verkiezingen van 2020 vertrekken, omdat hij weigerde het justitieapparaat in te zetten voor de complottheorie dat de verkiezingsuitslag niet deugde. Met beide mannen is Trump permanent gebrouilleerd – net als met de andere acht ministers die hij in die periode ontsloeg. Eigenlijk wilde Trump in zijn tweede termijn toenmalig afgevaardigde Matt Gaetz minister van Justitie maken, maar die was verwickeld in een mensenhandelzaak met een minderjarige.

Trump heeft lang geprobeerd zijn huidige regering intact te laten. Hij gunt de Democratische oppositie, zijn schaarse Republikeinse tegenstanders en de media ‘geen scalpen’. Maar na het vertrek van Noem en Bondi kunnen meer ontslagen volgen. Kash Patel (FBI), Tuli Gabbard (spionnenchef) en Lori Chavez-DeRemer (minister van Arbeid) zijn kwetsbaar. De oorlog in Iran kan hoge militairen en uiteindelijk zelfs Defensie-minister Pete Hegseth hun baan kosten.

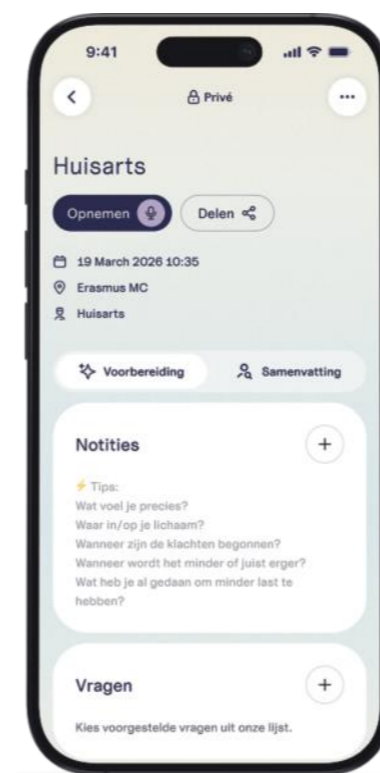
Iedereen is door het gedwongen vertrek van twee collega's gewaarschuwd: Trumps hielen likken is niet genoeg om je baan te houden.

Het fluisterspel in de zorg

Artsen kiezen hun woorden met zorg. Patiënten vertellen ze na uit herinnering. Dat verschil is groter dan we denken. Drie oprichters zagen het van dichtbij en bouwden Ditto.

Wie op de basisschool heeft gezeten, kent het fluisterspel. De juf fluisterde een zin in het oor van de eerste leerling. Die gaf het door aan de volgende, en de volgende, en de volgende. Aan het eind van de rij vertelde de laatste leerling hardop wat hij had gehoord. Gelach. Het klopte van geen kant. Vervolgens herhaalde de juf het origineel. Dat was de les: een boodschap vervormt zodra die van mond tot mond gaat. Ongeacht hoe goed je luistert. In de klas was dat gemakkelijk. In de spreekkamer is het een probleem dat bijna niemand benoemt.

Afbeelding: de gratis Ditto-app.

Hetzelfde spelletje, andere inzet

Een arts legt een behandelplan uit. De patiënt luistert, knikt, stelt misschien een vraag. Thuis vertelt ze het na aan haar partner. De partner belt de kinderen. De dochter appt een samenvatting naar de familiegroep. De schoonzoos googelt de term die hij half onthield. Tegen de tijd dat iedereen is bijgepraat, is het verhaal verschoven. Niet expres. Maar emotie werkt als een filter. Je onthoudt wat je raakt en vergeet wat je niet begrijpt. Je vult aan met wat je hoopt of vreest. En elke keer dat het verhaal een nieuw oor bereikt, verandert het een beetje. Meer dan zestig procent van wat een arts vertelt is na het consult verdwenen. Informatie over je diagnose, je behandeling, je vooruitzichten. Dat wil je niet.

Herkenning in drievoud

Tobias Polak ging mee met een vriend naar de oncoloog. Zijn vriend kreeg te horen dat hij kanker had. In de auto begonnen ze het gesprek te reconstrueren. Wat had de arts precies gezegd over de prognose? Was ze hoopvol of terughoudend? Die opmerking over de bijwerkingen, hoe moesten ze die duiden? Ze kwamen er niet uit. Hetzelfde gesprek bijgewoond, twee versies onthouden. Bart Voorn kreeg op zijn dertigste de diagnose diabetes type 1. Dagelijks bloedsuiker meten, insuline spuiten, letten op wat je eet. Je omgeving moet weten hoe te handelen als je bloedsuiker te laag wordt. Dat je gaat trillen, verward raakt. Dat er dan geen tijd is om te aarzelen.

Bart probeerde het uit te leggen aan zijn naasten. Maar wat hij door gaf, was al zijn eigen interpretatie. Iedereen begreep het net even anders. Terwijl het er bij diabetes juist op aankomt dat de mensen om je heen precies weten wat ze moeten doen. Merlijn van Breugel ziet het bij zijn oma van 87, die wordt behandeld voor longkanker in het Antoni van Leeuwenhoek. Ze neemt altijd iemand mee naar de spreekkamer, iemand die voor haar kan onthouden wat de arts zegt. Maar ook die persoon onthoudt niet alles. Wat diegene thuis doorvertelt aan de rest van de familie is al een eigen versie. Niet het verhaal van de arts, maar een verhaal over wat de arts mogelijk bedoelde. Drie mensen, hetzelfde patroon. Ze besloten er iets aan te doen.

Regie over je eigen zorgverhaal

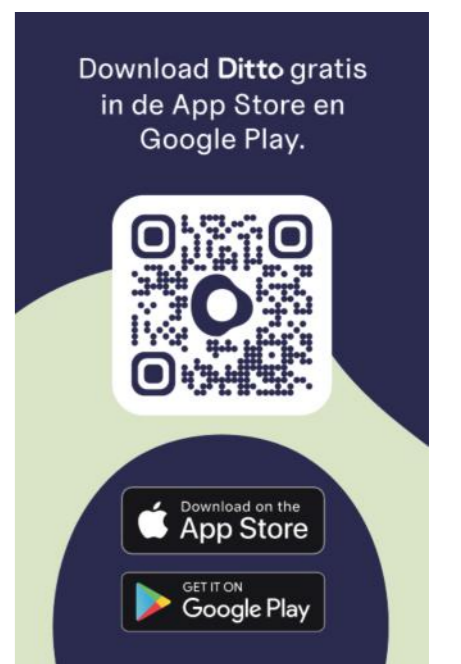
Zorg reikt verder dan de spreekkamer. We kennen allemaal iemand die ziek is. Een ouder, een vriend, een collega. Iemand die je wilt bijstaan. Maar hoe doe je dat als je afhankelijk bent van een navertelling? Je vraagt ernaar en je krijgt een verhaal. Oprecht bedoeld, maar onvermijdelijk gekleurd. Door emotie, door haast, door de beperkingen van iemand die het zelf ook maar half begreep. Belangrijke details verdwijnen, nuances verschuiven. Niet uit onwil. Omdat het nu eenmaal zo werkt. Precies daarom bouwden Tobias, Bart en Merlijn Ditto. Een app waarmee je je afspraken voorbereidt, het gesprek met je arts opneemt en een samenvatting ontvangt in begrijpelijke taal. Die samenvatting kun je veilig delen met de mensen om je heen. Zodat zij niet hoeven te raden, maar kunnen meelesen. Zonder dat het verhaal onderweg verandert.

Wie er meekijkt

Sinds de lancering afgelopen zomer is Ditto meer dan 75.000 keer gedownload en een van de finalisten voor de Nationale Zorginnovatieprijs. Het UMCG doet onderzoek naar de app. Menzis brengt Ditto onder de aandacht bij verzekeren en de Patiëntenfederatie gaf een steunverklaring. Maatschappelijk investeerder Chris Oomen, vat het samen: hoe kun je van patiënten vragen om mee te beslissen als ze niet begrijpen wat er aan de hand is?

Terug naar de klas

In de klas was het fluisterspel onschuldig. In de spreekkamer werkt hetzelfde mechanisme, alleen staat er iets op het spel. Daar baseer je keuzes op wat je meent te hebben gehoord. De originele boodschap is al niet meer te achterhalen. Ditto brengt die terug. Het origineel, in je broekzak, in begrijpelijke taal.

Advertentie

legalpeople

EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

Flynth is al ruim 100 jaar de meest vertrouwde businesspartner voor het Nederlandse midden- en kleinbedrijf. Flynth staat ondernemers bij met financiële dienstverlening in brede zin. Een grote diversiteit aan klanten, een landelijk netwerk en diepgaande branchekennis leiden tot vernieuwende inzichten en praktisch besef. Flynth behoort tot een van de grootste accountants- en adviesorganisaties voor het mkb in Nederland. De onderneming is eigendom van een stichting met maatschappelijke doelstelling. Dit weerspiegelt zich in de governancestructuur. Wij zoeken een

Bestuurssecretaris
een verbindende rol binnen de bestuursorganisatie

Je bent de verbindende schakel tussen bestuur, organisatie en stakeholders. Je zorgt ervoor dat besluiten goed voorbereid en efficiënt genomen worden, bewaakt de vergadercycli en zorgt dat de vervolgstappen in de organisatie bij de RvC, de OR en de aandeelhouders worden belegd. Je bent een belangrijke speler voor het bestuur en adviseert over governance- en besluitvormingsvraagstukken, onderbouwd door wet- en regelgeving. Je bent lid van het Executive Office, dat bestaat uit vijf mensen.

Profiel

- ▶ circa 7 jaar werkervaring als kandidaat-notaris, advocaat, in een bedrijfsjuridische positie of als directie- of bestuurssecretaris
- ▶ kennis en ervaring op snijvlak van governance, bestuurlijke ondersteuning, juridische advisering en liefst sectorrelevante toezichtregelgeving
- ▶ affiniteit met het werken met diverse digitale hulpmiddelen, waaronder AI-functionaliteiten
- ▶ verbinder, organisatiesensitief, integer

Reactie

Je kunt via de vacature op onze website reageren of contact opnemen met Koen Hemmes via 020-6125522 of khhemes@legalpeople.nl.

Legal People bemiddelt al meer dan 30 jaar ervaren juristen voor vaste en tijdelijke posities. Deze opdracht is aan Legal People verleend op basis van exclusiviteit. Legal People is onderdeel van Governance People.

100% Slagingspercentage
30+ Jaar ervaring
PACT Unieke PACT-meting

OORLOG VS-ISRAËL-IRAN

F15-toestel VS neergehaald

AMSTERDAM

Iran heeft een Amerikaans F-15 gevechtsvliegtuig boven het land neergeschoten. Dat melden staatsmedia vrijdagochtend; in de middag werd het door Amerikaanse functionarissen bevestigd tegen *The New York Times*. Het is de eerste keer sinds de start van de oorlog dat een Amerikaans vliegtuig wordt neergehaald door een vijandige aanval. Het lot van de bemanning, twee militairen, is onduidelijk. Iraanse media hebben foto's gepubliceerd van wat het wrak

van het vliegtuig zou zijn. Sociale-media-accounts die gelinkt zijn aan de Iraanse Revolutionaire Garde plaatsten een foto van een schietstoel in de woestijn, wat erop zou wijzen dat minstens een van de inzittenden heeft kunnen ontkomen voor het vliegtuig ontplofte.

Op de Iraanse tv drukte een presentator inwoners op het hart uit te kijken naar de „vijandige piloot”. Wie de Amerikaan levend overdraagt aan de Iraanse autoriteiten kan rekenen op een beloning. Volgens de VS wordt alles in het werk gesteld om de bemanning te vinden. (NRC)

RELIGIE

Via TikTok of YouTube zijn ze tot het katholieke geloof gekomen

Meer volwassenen laten zich dopen. Vooral met Pasen wordt het druk voor de pastoor. „Er is een soort nieuwe openheid.”

Majda Ouhajji en Pim van der Hulst

EINDHOVEN

In een wereld waarin wat zeker was niet langer zeker is, zijn Max de Bree (28) en Anouk Snelders (34) stapje voor stapje tot hun geloof gekomen. Ze groeiden op met het idee dat alles mogelijk is. Hard werken, geld verdienen, consumeren. Huisje, boompje, beestje. En dat in een veilige wereld, zonder oorlog.

De Bree, opgegroeid in een ongelovige omgeving in Beverwijk, was altijd op zoek naar „iets hogers” of „iets meer”. Als puber zocht hij het in punk, in politiek. Rebels was hij, tegen religie. In coronatijd, als student aan het conservatorium in Amsterdam, kwam hij via YouTube-filmpjes over psychologie en filosofie uit bij het christelijk gedachtegoed. In die tijd liet hij een tatoeage zetten met een verwijzing naar een Bijbelvers. Toen de muzikant afgelopen november naar Amsterdam verhuisde, durfde hij voor het eerst naar een mis te gaan.

Snelders kwam als kind in aanraking met spiritualiteit, haar moeder had affiniteit met de New Age-beweging. Afgelopen jaren verdiepte ze zich in de spirituele bewegingen hermetische filosofie, rozenkruisers en kabbala, maar streefde ze ook naar perfectie met haar start-up in voedseltechnologie. Alles leek onder controle, tot dat afgelopen september een goed-aardige zenuwtumor bij haar geconstateerd werd en haar vader ternauwernood een hartaanval overleefde.

Als zijn herstel goed verliep, zou ze zich laten dopen, besloot ze. En zo zal geschieden.

Dit weekend wordt Snelders namelijk, net als mede-geloofsleerling De Bree, gedoopt in katholieke kerk De Krijtberg in Amsterdam, tijdens de Paaswake van zaterdagavond. Ze vertellen erover in de aangrenzende pastorie, waar ze tien weken lang de geloofscursus volgden. Halverwege werden ze als geloofsleerling gepresenteerd tijdens een mis op Aswoensdag, dit weekend volgt de doop.

‘Bron van normen en waarden’

Ze zijn niet de enige volwassenen die zich laten dopen in de katholieke kerk. Dat zijn er steeds meer in Nederland: waren het er in 2020 nog 275, in 2024 was het aantal 515 - de meest recente cijfers. Nog altijd worden er meer kinderen gedoopt, in 2024 waren dat er ruim zesduizend. Over vorig jaar en dit jaar bleef het aantal nieuwelingen in de katholieke kerk stijgen, blijkt uit een inventarisatie bij haar bisdommen voor NRC. Het merendeel van hen wordt gedoopt met Pasen.

Anouk en Max in katholieke kerk De Krijtberg in het centrum van Amsterdam. FOTO ZARA NOR

De rest treedt tot de kerk toe zonder doopsel, bijvoorbeeld omdat ze als kind al zijn gedoopt maar vervolgens niet actief waren in de kerk.

Jongvolwassenen staan heel vrij tegenover religie, merkt pastoor René Wilmink van de Sint Jorisparochie in Eindhoven. Ze willen het serieus onderzoeken, vertelt hij in het pastoraal centrum. Zo’n twintig mensen laten zich dit jaar met Pasen dopen in zijn parochie. Allemaal twintigers, op één dertiger na.

Twintig jaar geleden kwam het ‘sporadisch’ voor dat mensen lang-

kwamen bij de kerk omdat ze christen wilde worden, vertelt Wilmink. Nu gebeurt dat steeds vaker en niet meer schoorvoetend. „Ze hebben vaak al een hele route afgelegd, via internet, TikTok of YouTube.” Mensen laten zich aanspreken door religie, zegt hij. „Het geeft ook een soort nieuwe openheid aan.”

Jongvolwassenen staan minder afwijzend tegenover religie dan voorgaande generaties, ziet onderzoeker Joris Kregting van de Radboud Universiteit Nijmegen die afgelopen jaren cijfers over het aantal

doopsels verzamelde. De meeste jongvolwassenen zullen niet treden tot de kerk en waarom sommigen dat wel doen, wordt volgens Kregting momenteel onderzocht. Vooralsnog lijken jongvolwassenen zich aangetrokken tot een „eeuwenoude bron van normen en waarden”, zegt Kregting. Daarbij worden ze af en toe in deze richting geduwd door sociale media.

Anouk Snelders leerde te accepteren dat niet iedereen haar bekering begrijpt

‘Verkenning van de kerk’

Het traject naar de daadwerkelijke doop, komend weekend tijdens de Paaswake, is niet kort. Maandenlang worden catechumenen, zoals de aanstaande dopelingen worden genoemd, over het geloof onderwezen in bijeenkomsten. Wat betekent het als je gelooft? Wáár geloof je dan in? Wat zijn de sacramenten? Pastoor Wilmink noemt het „de verkenning van de kerk, van de gemeenschap waarin je wordt opgenomen.”

Dat gevoel herkent De Bree. Het geloof was lange tijd een „intellectuele oefening”, veilig op zijn zol-

derkamertje. In gesprekken met andere catechumenen, tijdens de bijeenkomsten in aanloop naar de doop, vulden ze elkaar aan over hun geloofsbeleving en alles wat daarbij komt kijken. Zoals hoe hun omgeving daarop reageert. Na zijn geloofsbelijdenis appte De Bree zijn moeder dat hij zich zou laten dopen. Eerst was ze verrast, daarna dacht ze: dit klopt. Snelders leerde te accepteren dat niet iedereen haar bekering snapt.

Zaterdag is het zo ver. Dat pastoor Wilmink dan volwassenen mag dopen, heeft voor hem iets heel speciaals. „Je bent bevoorrecht. We mogen sowieso optrekken met mensen op bijzondere scharmiermomenten in het leven. Als een koppel gaat trouwen, als er een kindje wordt gedoopt. Maar zeker bij volwassenen, met wie je langdurig optrekt en ontwikkeling ziet, is dat heel mooi. En dat ik ze mag dopen, dat ze volledig deel van de kerk worden... dat doet wel iets met je.”

Voor zijn doop heeft De Bree „een beetje plankenkoorts”, maar hij kijkt ernaar uit „meer te leven in dienst van anderen”. Het vooropstellen van zijn eigenbelang wil hij achter zich laten. Snelders voelt „vlinders” voor de doop. Ze hoopt dat haar gevoel van controle en prestatiedruk plaats kunnen maken voor vertrouwen en acceptatie.

Links: dooplepel en doopkaars. Rechts: kruisbeeld. FOTO'S ZARA NOR

Down to Zero
Fighting sexual exploitation of children

Kinderen veiliger na decennium Down to Zero

DE DOWN TO ZERO-ALLIANTIE ROEPT IEDEREEN OP IN ACTIE TE BLIJVEN TEGEN SEKSUELE KINDERUITBUITING

In hun strijd om kinderen te beschermen en weerbaar te maken heeft de Down to Zero alliantie geweldige resultaten bereikt. **Tien jaar lang hebben ze zich in veertien landen in Azië en Latijns-Amerika met sterke, lokale partners ingezet om seksuele uitbuiting van kinderen tegen te gaan.** Ze vertrekken met gemengde gevoelens. *“Wij gaan weg, maar de kinderen blijven.”*

Op veel plaatsen waar kinderen onveilig waren, waren zij. In India, waar meisjes uit rurale gebieden van Nepal, onder valse beloften van werk of een huwelijk van hun paspoort werden beroofd en in de illegale seksindustrie terecht kwamen. In de Filipijnen die in korte tijd zijn uitgegroeid tot een global hub voor online seksuele uitbuiting van minderjarigen, maar ook in Bolivia werkten ze aan weerbaarheid van inheemse kinderen, vanwege de minimale aanwezigheid van kinderbescherming vanuit de overheid in de afgelegen gebieden waar ze wonen.

Ze mobiliseerden jongeren, ouders en gemeenschappen om sociale normen die kinderuitbuiting in stand houden te veranderen. Ze bouwden economische veerkracht op, met nationale overheden pasten ze wet en regelgeving aan en meer dan 350 organisaties in de reissector ondertekenden een gedragscode om kinderen veilig te houden.

MAAR DE KERN VAN HET PROGRAMMA, DAT WAREN DE KINDEREN.

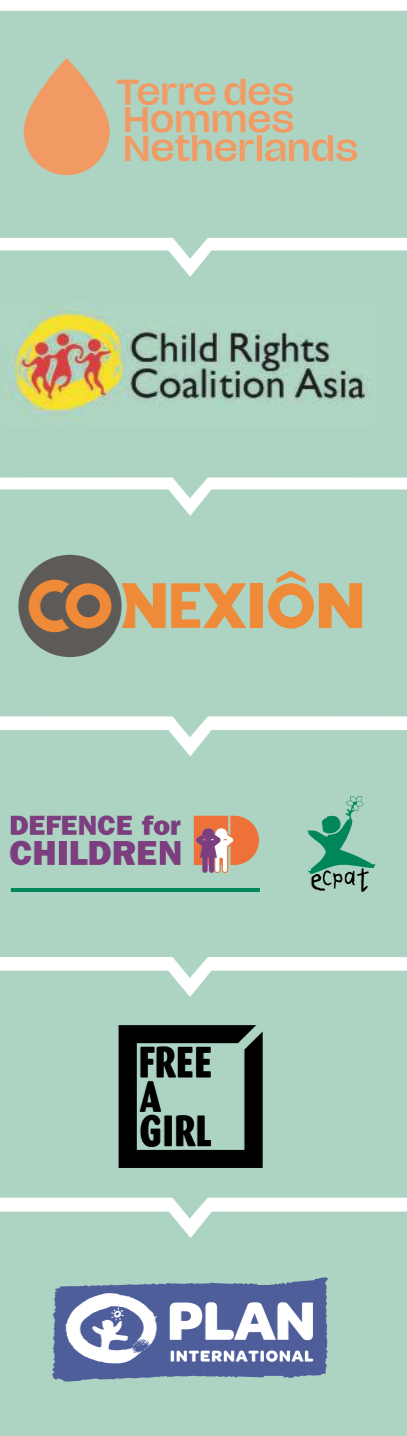
De Down to Zero partners gaven 92000 kinderen vertrouwen en ruimte om hun stem te laten horen. Hierdoor kunnen zij zichzelf en anderen beter beschermen, offline en online. Overall zijn netwerken ontstaan waar ze op terug kunnen vallen. En precies dat soort empowerment en betrokkenheid vormt een beschermend schild rondom een kind.

In een decennium Down to Zero zijn er ongelooflijke successen behaald. Zonder het partnerschap met het Nederlands Ministerie van Buitenlandse Zaken had de Down to Zero-alliantie deze missie niet kunnen uitvoeren. Maar aan wie ze het meest te danken hebben zijn de kinderen en jongeren zelf, hun energie, hun motivatie, hun moed.

Het werk van de Down to Zero-alliantie stopt. Dankzij hen en hun partners zijn veel kinderen al een heel eind op weg naar een betere toekomst. Maar nog iedere dag lopen miljoenen kinderen over de hele wereld gevaar, offline en online. Iedere minuut worden meer dan drie kinderen uitgebuit voor geld. Iedere seconde telt. **Het is tijd om seksuele uitbuiting terug te dringen tot het niet langer bestaat. Het is tijd dat iedereen naast deze kinderen gaat staan.**

Voor meer informatie over het Down to Zero kunt u terecht op de website: <https://www.terredeshommes.nl/projecten/down-to-zero>.

'Door in de NAVO te blijven, wordt Europa straks in een wereldoorlog meegesleurd'

Met verbazing kijkt de Vlaamse hoogleraar Koert Debeuf naar de Europese steun voor de acties van de VS en Israël in Iran en Libanon. „Ik zie Israël als de meest onverantwoordelijke staat in het Midden-Oosten.”

Door **Derk Walters**

INTERVIEW

Koert Debeuf

Midden-Oostenkenner

Z

Zelfs voor de auteur van *Wat je moet weten om het Midden-Oosten te begrijpen* is het niet altijd eenvoudig om het Midden-Oosten te begrijpen. Koert Debeuf zucht. Wat dachten Trump en Netanyahu nou toen ze Iran aanvielen?

Een jaar na dat boek heeft Debeuf, Midden-Oostenkenner en gasthoogleraar politieke wetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel, een nieuwe publicatie op zijn naam: *Hoe een wereldoorlog voorkomen. 5 inzichten om het tij te keren*. In zijn huis in Brussel vertelt hij onder meer over de parallellen tussen de aanloop naar de vorige twee wereldoorlo-

gen en de geopolitiek van nu.

Een maand na het begin van de Iran-oorlog wordt er geschreven over de vele misrekeningen van Donald Trump. De ergste, vindt Debeuf, is misschien wel dat hij kennelijk niet verwacht had dat Iran de Straat van Hormuz zou blokkeren. „Zoals een Omaanse functionaris het noemde: 'De grootste *I told you so* in de geschiedenis van *I told you so's* in de wereld.'”

Verbaast het u dat Europa grotendeels in Trumps retoriek meegaat?

„De VS en Israël vallen Iran aan, Iran slaat terug en wat gebeurt er? Europa veroordeelt alleen Iran. De Europese Commissie durft zich amper tegen de VS en Israël uit te spreken. Er wordt niet eens een debat gevoerd of Israël wel het juiste doet, en of Europa dat moet steunen. De rest van de wereld ziet dat ook. Zij zien ons als een stelletje bange vazallen van het Witte Huis.

„Ik snap dat er mensen zijn die om allerlei redenen voor Israël zijn. Maar als je zonder alle gebruikelijke emoties en historische argumenten naar de actuele Israëlische politiek kijkt, dan is die totaal waanzinnig. Kijk wat voor *lunatics* daar aan de macht zijn, en wat zij zeggen. Dat ze een deel van Libanon in Gaza gaan veranderen. Dat zijn toch krankzinnige uitspraken? Ik zie Israël als de meest onverantwoordelijke staat in het Midden-Oosten.”

Wat is er zo onverantwoordelijk aan de oorlog?

„De Irakoorlog van 2003 heeft geleid tot het ontstaan van Islamitische Staat, de grootste en sterkste terroristische organisatie aller tijden, die nog altijd bestaat en die nog altijd kan terugkeren. Door de oorlog tegen Iran ontstaat er chaos in Syrië, Libanon en Irak. Dat is

de perfecte voedingsbodem voor IS 2.0.”

De Israëlische regering ziet het als een noodzakelijke actie voor de eigen veiligheid.

„Israël ziet elk probleem als een spijker. En dus is de oplossing telkens weer de hamer. Maar je kunt niet zomaar een idee doden. Sterker, met militaire actie kweek je je eigen verzet. Hamas is ontstaan tijdens de Intifada. Hezbollah is ontstaan tijdens de Israëlische bezetting van Zuid-Libanon. Die les weigert Israël te leren.

„Maar het grotere probleem is dat Trump uitvoert wat Netanyahu wil. Het is de staart die kwispelt met de hond. Al bij de Irakoorlog was het Israël dat heel lang geprobeerd heeft om de VS oorlog te laten voeren. En nu heeft Netanyahu zijn zin in Iran.”

In uw nieuwe boek schrijft u dat het beter voor Europa is om uit de „toxische” NAVO-alliantie te stappen. Waarom?

„Europa weet al een jaar dat de VS geen bondgenoot meer zijn. Daar moet je de consequenties uit trekken. Voor Trump bestaat de NAVO de facto al niet meer, getuige zijn dreigementen om eruit te stappen.

„Toch is de NAVO potentieel gigantisch structureel. Door vast te houden aan onze alliantie met de VS, kunnen wij dominantie in een wereldoorlog terecht komen. Trump is zo onvoorspelbaar dat hij ons potentieel allemaal meesleurt, omdat wij hem volgens de NAVO-statuten moeten helpen verdedigen. En dat vanwege een oorlog waarvan Trump zijn bondgenoten niet eens op de hoogte had gesteld.

„Europa reageert steeds op Trump, in plaats van initiatief te nemen. Het zou een sterk signaal geven om er zelf uit te stappen, omdat dat getuigt van een eigen, nieuwe, Europese visie op de wereld.”

Koert Debeuf: „Europa reageert steeds op Trump, in plaats van initiatief te nemen.”
FOTO NICK SOMERS

„We zijn ons nog harder aan het bewapenen dan de partijen die de Eerste Wereldoorlog in struikelden

De NAVO heeft Europa toch decennialang veiliger gemaakt?

„De NAVO is gebouwd tijdens de Koude Oorlog. En daar waren we heel blij mee. Maar waar dient de NAVO nog voor? De NAVO beschermt ons, maar is een risicofactor geworden. De alliantie staat onder toxisch leiderschap. Net als in een toxisch huwelijk is het heel moeilijk om daaruit weg te gaan. Maar als we dat niet doen, dan vrees ik dat we daar de gevolgen van gaan dragen.”

Pestkop Wilhelm II

In zijn boek vergelijkt Debeuf deze situatie met de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog. „Toen had je de Triple Alliantie, met Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Italië. Oostenrijk-Hongarije lijkt een beetje op de Europese Unie nu: een vredesproject. In de alliantie zat één land met een leider die losgeslagen en onbetrouwbaar was. Een pestkop. Die leider, keizer Wilhelm II, heeft de wereldoorlog ontkend, en wegens die allianties moesten andere landen volgen. Het gevolg was het einde van Oostenrijk-Hongarije.”

Maar het gaat niet alleen om Trump of het Midden-Oosten, aldus Debeuf; er zijn wel meer parallellen tussen de periode voor 1914 en nu. „We zijn ons nog harder aan het bewapenen dan de partijen die de Eerste Wereldoorlog in struikelden. Daarbij zijn er steeds meer generaals of defensiespecialisten op het nieuws die ons ervan overtuigen dat er hoe dan ook oorlog zal komen, en dat we blikken met eten moeten inslaan. Zo staat het idee dat oorlog onvermijdelijk is. Vanaf het moment dat we dat geloven, wordt dat het ook. Dat is een belangrijke les uit de Eerste Wereldoorlog.”

U geeft de voorkeur aan praten met de vijand?

„De dominante retoriek in Europa verwijst altijd naar de Tweede Wereldoorlog en naar Neville Chamberlain, de Britse premier die desastreuze concessies deed aan Hitler. Praten met de vijand is in deze gedachte per definitie slecht. Wie dat toch opert, wordt als niet serieus te nemen naieveling beschouwd. Ik vind dat tunneldenken.

„Sir Edward Grey, de Britse minister van Buitenlandse Zaken in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog, benoemde alleen maar hoge ambtenaren en diplomaten die het eens waren met zijn opvatting dat Duitsland voor oorlog ging zorgen. Net als toen is er nu geen tegenspraak meer. Wij zijn er al jaren van overtuigd dat Rusland Europa gaat binnenvallen en dat China Taiwan gaat binnenvallen. Alles wat de ander doet, wordt beschouwd als negatief en als een pad naar oorlog.

„Ik zeg niet dat we nu over vrede moeten onderhandelen met Rusland. Maar we sluiten gigantisch veel op voorhand uit. Met die gaan we niet praten, wat die zegt is per definitie fout. Dat vind ik waanzinnig.”

Bedreigt Rusland ons dan niet?

„Ja dat is zo, natuurlijk. Maar we moeten gewoon een Europees leger maken. De EU heeft 3,3 miljoen soldaten, Rusland 1,3 miljoen. De gedachte dat wij veel zwakker en kleiner zijn klopt gewoon niet. Het is ook niet nodig dat iedereen in het leger moet. Op alle punten, behalve op het aantal drones en het aantal kernwapens, is Europa sterker dan Rusland.”

Ziet u dat snel gebeuren, zo'n Europees leger?

„Onder druk wordt alles altijd vloeibaar in Europa. Als we uit de NAVO stappen, gaat Rusland de eerste jaren geen oorlog meer met ons beginnen, want ze zijn uitgeput. In die jaren kun je een Europees leger bouwen. 5 procent van de begroting voor defensie is waanzin, onnodig. Die 5 procent is afgedwongen door Trump, opdat Europa Amerikaanse wapens koopt.”

De Europese defensiesystemen sluiten toch slecht op elkaar aan?

„Dat argument gaat plotseling niet op als we met de Amerikanen samenwerken. Dat snap ik niet. Natuurlijk moeten we wat zaken opnieuw bekijken, maar het is geen fundamenteel probleem.”

Europees defaultisme

Debeuf kijkt met verbazing naar het Europese defaultisme: een continent dat de oren laat hangen naar Trump en zelf uit onzekerheid geen machtspositie van betekenis weet te verwerven. Onterecht, vindt hij. „Europa moet zichzelf niet naar beneden denken.”

Heeft Europa niet aan geloofwaardigheid verloren door de steun aan Israël in Gaza?

„Dat is absoluut waar. Maar het is nog niet te laat om de spel te worden van iets nieuws. Ik steun het idee van de Canadese premier Mark Carney om met Europa, Canada en andere landen een nieuwe samenwerking aan te gaan. Een samenwerking die zich schaarnt achter het internationaal recht. Geen tarieven, maar vrijhandel. Die volop de Verenigde Naties blijft steunen. Die de klimaatverandering en de succesvolle ontwikkelingsdoelen van de VN weer serieus neemt.”

Is dat mogelijk, in een wereld die een andere afslag lijkt te nemen?

„Omdat China, Rusland, de VS en Israël het internationaal recht negeren, lijkt het soms alsof het hele internationale systeem niet meer werkt. Dat doemdenken is gevaarlijk. Als we niet meer geloven dat praten en dialoog en samenwerking tot iets kunnen leiden, dan zeggen we dat een nieuwe wereldoorlog onvermijdelijk is.”

Koert Debeuf: *Hoe een nieuwe wereldoorlog voorkomen. 5 inzichten om het tij te keren*. De Bezige Bij, 128 blz. € 17,99

Advertentie

8 daagse fly-drive Napels Pompeï Amalfikust
Unesco Werelderfgoed
Voorjaar- en zomerspecial v.a. € 895,- p.p. Geldig t/m 11 april 2026

De Amalfikust in Zuid Italië heeft één van de mooiste kusten van het land, misschien wel van Europa. Prachtige vergezichten, een azuurblauwe zee waar kleurrijke dorpjes tegen de kustlijn zijn aangebouwd. Ontdek deze mooie streek met uw AVIS huurauto. Combineer uw verblijf met bezoeken aan culturele hoogtepunten zoals Napels en Pompeï. Zowel de Amalfikust als Pompeï en het historische centrum van Napels behoren tot het Unesco Werelderfgoed.

Wij hebben voor u een tweetal 4-sterren hotels gereserveerd. Agri Il San Cristoforo nabij Napels en hotel Moon Valley, Eden Bleu of Santangelo nabij Sorrento. Vanuit deze centraal gelegen accommodaties kunt u kennis maken met Napels, Pompeï, Sorrento en de indrukwekkende Amalfikust. Aan culturele hoogtepunten geen gebrek. Zo is het centrum van Napels Unesco Werelderfgoed. Een bezoek aan het Nationaal Archeologisch Museum is een absolute must. Na de uitbarsting van de Vesuvius in 79 na Christus werden deze Romeinse steden overspoeld met pyroclastische stromen. Een gedeelte van de steden met haar theaters, badhuizen en haar tempels is opgegraven en te bezichtigen. Ook de Amalfikust behoort tot het Werelderfgoed. Onderweg vindt u met name in de omgeving van Sorrento vele citroenplantages en wijnbouwgebieden. De bekende citrus likeur limoncello, die zijn oorsprong in dit gebied vindt, mag u natuurlijk niet overslaan.

Kijk ook naar onze voordelige aanbieding met verblijf in middenklasse hotels!

Incl: Inclusief: 7 overnachtingen in hotels nabij Napels (Agri Il San Cristoforo) en Sorrento (Moon Valley, Eden Bleu of Santangelo), vlucht Napels v.v., Avis autohuur cat. A

GRATIS EXTRA'S met code NRC: upgrade naar cat. C en All Inclusive service Avis

★ Trustpilot
★★★★★

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

LEZERSSPECIAL: reis van de week

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

Advertentie

SKECHERS
HANDS FREE
Slip-ins
COZY FIT

DE COMFORTABELSTE SNEAKER - NET ALS JE LIEVELINGSSOKKEN

CONTOUR FOAM™ VORMT ZICH NAAR JE VOET

KAN IN DE WASMACHINE

Ontdek onze slip-in modellen met de nieuwste Cozy Fit™ technologie

KAN IN DE WASMACHINE

BESCHIKBAAR VOOR DAMES & HEREN

De Zachtste Sneaker ooit!

KUNSTROOF ASSEN

Roemenië dolblij dat kunstschaten terug zijn. 'Helm komt in eigen vitrine'

Toen donderdagochtend bekend werd dat de gestolen helm van Cotofenesti en twee armbanden terug zijn, ging het op de Roemeense tv nauwelijks ergens anders over. Het land zal een deel van het verzekeringsgeld terugbetalen aan Nederland.

Mark Duursma

AMSTERDAM

Er was donderdag geen champagne of taart, maar wel veel blijdschap in het Nationaal Historisch Museum in Boekarest. Het goede humeur van conservator Andrei Grumeza is hoorbaar door de telefoon. „We zijn allemaal heel erg opgelucht, blij en dankbaar.”

Grumeza was als conservator en onderzoeker betrokken bij de expositie over de Dacische cultuur die van juli 2024 tot januari 2025 te zien was in het Drents Museum in Assen. In het laatste weekend daarvan werd bij een gewelddadige overval de gouden helm van Cotofenesti buitgemaakt, net als drie Dacische armbanden.

Donderdagochtend hoorden de medewerkers van het Roemeense nationale museum, de thuisbasis van de gestolen kunstschaten, van lokale journalisten dat de kunstschaten waren teruggevonden. Zij hadden het in Nederlandse media gezien. Het museum was vooraf niet geïnformeerd door de Roemeense autoriteiten. Grumeza:

De teruggevonden gouden helm van Cotofenesti en twee gouden armbanden werden donderdag aan de pers getoond. FOTO SEM VAN DER WAL/ANP

tevredenheid over de samenwerking met de Nederlandse autoriteiten. Van verwijten over tekort schietende beveiliging in het Drents Museum, zoals die er waren na de diefstal, is geen sprake meer.

President Dan kapittelde juist zijn landgenoten: „De Roemeense autoriteiten hebben de verantwoordelijkheid om in de toekomst veel zorgvuldiger om te gaan met objecten van uitzonderlijk historisch en cultureel belang voor het Roemeense erfgoed, door middel van strengere en correct toegepaste regels.” Na de roof was er in Roemenië veel kritiek op de vermeend soepele voorwaarden voor het uitlenen van kunst aan buitenlandse musea. De museumdirecteur moest opstappen.

Oana Toiu, de Roemeense minister van Buitenlandse Zaken, liet weten dat Roemenië de via verzekeraars ontvangen vergoeding van 5,85 miljoen euro zal terugbetalen aan Nederland, met aftrek van de kosten van restauratie van de licht beschadigde helm en de vergoeding voor de nog ontbrekende armband. In Roemeense media gaat de suggestie rond dat de missende armband door de daders wordt gebruikt als pressiemiddel om te zorgen dat justitie de afspraken nakomt, en dat hij als nog zal opduiken.

Drinkbak voor kippen

Alex van Breemen, een Nederlandse vastgoedondernemer die in Roemenië woont, loofde een beloning uit van 250.000 euro voor de tip die zou leiden tot terugkeer van de kunstschaten. Van uitbetaling is geen sprake, zegt Van Breemen vanuit Boekarest, want vanaf het begin was voor hem een voorwaarde dat de daders er niet met de beloning vandoor zouden gaan. Van Breemen: „Voorop gesteld: wat een fantastisch nieuws. Dat die ene armband er nog niet is, is minder erg, daar zijn er meer van. Het gaat om de helm.”

Volgens de Roemeense minister van Cultuur Andrés Demeter zullen Roemeense Nederlandse experts de schatten in Nederland onderzoeken voordat ze naar Roemenië terugkeren. Waar en door wie de restauratie zal worden uitgevoerd is nog onbekend. De schade aan de helm zit op een plek die al eerder beschadigd was - na de oorspronkelijke vondst werd hij eerst gebruikt als drinkbak voor kippen.

Conservator Grumeza maakt zich geen zorgen over de nieuwe schade. Hij zag foto's en een video die zijn Nederlandse collega stuurde, het ziet er goed uit. Hij kijkt uit naar de terugkeer van de schatten in het Nationaal Historisch Museum, iets wat in Roemenië ongetwijfeld zal worden gevierd. Grumeza: „De helm komt terug in zijn eigen vitrine, dat is zijn natuurlijke plek.”

Eurojust, het EU-agentschap voor strafrechtelijke samenwerking, coördineerde de samenwerking tussen het Nederlandse OM en de Roemeense justitie en opsporingsdiensten. Roemeense bestuurders uitten na de vondst hun

„Het was een totale verrassing, ik kon het maar moeilijk geloven.”

Eén van de armbanden ontbreekt nog. De rest werd donderdag in Assen gepresenteerd, met waarbepende agenten naast de vitrine. Advocaten van de drie verdachten uit Heerhugowaard hebben bemiddeld bij de teruggave, in ruil voor nog onbekende procesafspraken. Details daarover maakt het OM bekend bij de inhoudelijke behandeling van de rechtszaak, vanaf 14 april.

Vanaf het moment dat de persconferentie in Assen werd aangekondigd, donderdag om elf uur lokale tijd, ging het op de Roemeense tv nauwelijks ergens anders over. De gouden helm van Cotofenesti, vermoedelijk uit de vijfde eeuw voor Christus en in de jaren 20 gevonden door kinderen, geldt in Roemenië als nationaal erfgoed van onschatbare waarde.

Geen verwijten meer

President Nicusor Dan benadrukte het nationale belang op X: „Het nationale erfgoed maakt deel uit van onze historische identiteit en het beschermen ervan is meer dan een culturele daad: het betekent het beschermen van symbolen die ons definiëren, die een sterke impact hebben op de hele samenleving en die de erfenis van toekomstige generaties vertegenwoordigen.”

Eurojust, het EU-agentschap voor strafrechtelijke samenwerking, coördineerde de samenwerking tussen het Nederlandse OM en de Roemeense justitie en opsporingsdiensten. Roemeense bestuurders uitten na de vondst hun

De achterkant van de maan op een beeld uit 1996 door Galileo. FOTO NASA

MAAN

Niks geen 'dark side', als de Artemis-astronauten langsvliegen

Eén zijde van de maan is vanaf de aarde nooit te zien. Het is „een troosteloze, geteisterde plek” met kraters en bergkammen.

Hans Stekete

AARDE

„Tot ziens aan de andere kant.” Het waren de laatste woorden van piloot Jim Lovell, voordat de Apollo 8 in de radiostilte achter de maan verdween. Om in de goede baan rond de maan te komen moest de hoofdmotor op precies het juiste moment vier minuten en zeven seconden worden ontstoken. En dat moment viel terwijl de capsule zich achter de maan bevond. Eén fout en drie astronauten zouden voor eeuwig de ruimte in zweven of neerstorten.

Op aarde is het 24 december 1968. Na 34 bloedstollende minuten spreekt Lovell opnieuw. „Burn complete”, zegt hij. „Good to hear your voice”, antwoordt Houston. Luna 3, een Sovjet-satelliet, maakte in 1959 de eerste foto's van de achterkant van de maan. Jim Lovell, Frank Borman en Bill Anders waren de eersten die het met eigen ogen zagen.

Apollo 8 maakte tien omlopen. Orion, de capsule van de Artemis II-missie, zal maar één keer achterlangs de maan vliegen, op maandag 6 april vanaf 23.00 uur Nederlandse tijd. Orion beweegt in een 'wijdere' baan op zo'n 10.000 kilometer afstand, waardoor de passage (en de radiostilte) drie uur zullen duren.

De Artemis-missie is vooral een testvlucht ter voorbereiding van nieuwe maanlandingen en latere reizen naar Mars, die draait om de

fysieke gesteldheid van de vier astronauten. Toch zullen ze met foto en video intussen ook studie maken van met name het zuidpoolgebied van de maan. Bij daglicht.

Pink Floyd

Noem de achterkant dus nooit *dark side of the moon*, ingeburgerd sinds het gelijknamige Pink Floyd-album uit maart 1973. De achterkant is niet duister, onverlicht. Gedurende een maand ontvangt ze net zoveel licht van de zon als elk ander deel. Bij nieuwe maan, als de maan zich tussen de aarde en de zon bevindt, staat de achterkant in het volle zonlicht. Dan is 'onze' kant de *dark side*.

Op 6 april nadert de maan het laatste kwartier. Vanaf de aarde gezien. Aan de verre kant is juist volop 'daglicht'.

In de tijd waarin de maan één keer rond de aarde draait maakt de maan ook precies één omwenteling om de eigen as. Daarom toont de maan de aarde steeds maar één en hetzelfde gezicht. Duister is de achterkant alleen in de betekenis van ongezien, een blinde vlek, *luna incognita*.

De sonde Luna 3, twee jaar gelanceerd na de Spoetnik, waarmee de Sovjet-Unie in 1957 de eerste race naar de ruimte won, maakte in totaal 29 foto's. Daarvan werden er uiteindelijk zeventien min of meer

intact naar de aarde geseind. Samen genoeg voor een grove 'atlas' van de achterkant. Opvallend: aan die zijde bevinden zich minder en kleinere 'zeeën' - relatief gladde en donkere delen - en juist veel kraters en bergkammen.

Maanziek

Wat de maan met de aarde doet, weten we wel zo'n beetje. Ze dicteert - met in mindere mate de zon - eb en vloed. Sommige insecten navigeren op maanlicht. Er zijn aanwijzingen dat de maanstand onze slaapcyclus beïnvloedt. En de ergste *lunatics* trof men vroeger, zoals bekend, aan bij volle maan.

Maar er is nog steeds geen breed

aanvaarde theorie over waarom beide kanten van de maan zo verschillend zijn. Zelfs na talloze vluchten rond de maan en landingen waarvan monsters naar de aarde mee terug zijn genomen - in 2019 door de Chinese Chang'e 4-missie ook van de achterkant - blijft het een mysterie.

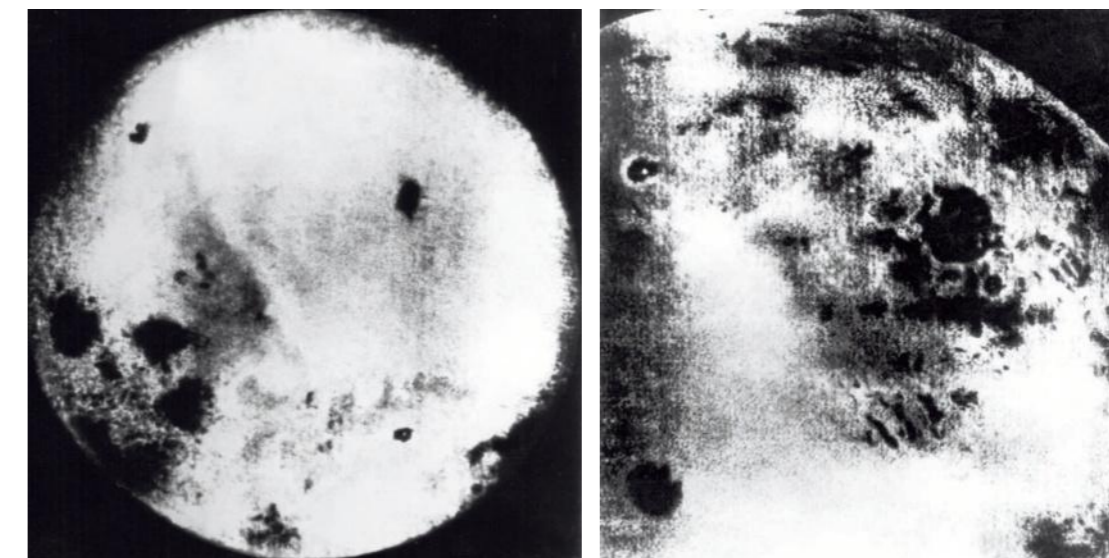
Apollo 8-astronaut Bill Anders beschreef de achterkant later als „een troosteloze, geteisterde plek”. Maar, zei hij, „het maakte de aarde des te mooier”.

Aardopkomst

Lovell zou het zich zo herinneren: „Terwijl we onze baan voortzetten, begonnen zonnestralen de toppen van de kraters, slechts honderd kilometer beneden ons, te verlichten. Uiteindelijk baadde de achterkant in zonlicht en staarden we in stilte toe terwijl de oeroude kraters aan de achterkant langzaam onder ons voorbij wentelden. Ik zag het deel van de maan dat miljoenen jaren voor de mens verborgen was gebleven.”

En daarna zagen de drie wat alleen zichtbaar is als je op die manier rond de maan vliegt: de opkomst van de aarde. *Earthrise*, de kleurenfoto die Anders daarvan maakte tijdens hun vierde omwenteling, werd door tijdschrift *Life* uitgeroepen tot „een van de honderd foto's die de wereld veranderden”.

In 2018, precies vijftig jaar na zijn vlucht met de Apollo 8, zei Bill Anders: „We gingen op weg om de maan te verkennen, maar we ontdekten de aarde.”

De achterkant gefotografeerd door Luna 3 in 1959. FOTO GETTY IMAGES

Advertentie

compliancepeople

EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

Collins Foods Europe (CFE) is part of ASX300-listed Collins Foods Limited, Australia's largest KFC franchisee, and operates 80 KFC restaurants across the Netherlands and Germany. CFE's Amsterdam-based Restaurant Support Center serves as the central hub for above-store functions, supporting over 3,500 employees and fostering a strong people-first culture. To further strengthen this agile organization, we are recruiting a trusted advisor to the European Leadership Team with a proactive and pragmatic attitude.

Risk & Compliance Manager

listed Australian company with a scale-up mentality & ambitious growth plans

In this combined operational and strategic role, you drive development, implementation, and continuous improvement of frameworks for risk management, compliance assurance, internal control, and organizational resilience. You ensure strong alignment with local regulatory requirements and global group policies, while actively championing a culture of accountability, safety, and resilience across the Restaurant Support Centre and retail operations in the Netherlands and Germany. You play a key role in strengthening operational excellence.

Profile

- 6-10 years' experience in risk & compliance, or internal audit, fluent in Dutch and English
- able to translate risk & compliance issues into clear, actionable insights for senior leadership, regulators as well as restaurant managers
- able to lead projects and collaborate cross-functionally at both operational and strategic levels, combining an innovative mindset with strong communication and influencing skills

Response

You can respond to this vacancy through our website or contact Nienke Fokma at 00.31(0)20-6125522 or nfokma@compliancepeople.nl.

Proposition

- broad risk & compliance role focused on driving structure and continued professionalization within an entrepreneurial organization
- reporting to the Group Head of Risk & Insurance in Australia
- working closely with headquarters, colleagues at the Restaurant Support Centre, and restaurant management in the Netherlands and Germany, periodic visits to restaurants

Compliance People specializes in mediation of experienced compliance specialists for permanent positions temporary positions. This assignment has been granted to Compliance People on the basis of exclusivity. Compliance People, together with Legal People and Hemingway Professional Governance, is part of Governance People.

100% Success rate
30+ Years' experience
Unique PACT measurement

vacancies

IN EUROPA

Vestigen Trump, Poetin, Xi een 'nieuwe wereldorde'?

CAROLINE DE GRUYTER

Iedereen praat over de nieuwe wereldorde, waarin het recht van de sterkste de plek inneemt van het internationale regelsysteem. Deze wereldorde zou worden geconstrueerd door nieuwe imperia die rauwe macht gebruiken om hun invloedssferen te vergroten en anderen onder de voet te lopen, en niet langer gestructureerd worden door 'multilaterale' afspraken op allerlei terreinen tussen grote en kleine landen. De oorlogen die Rusland, de VS en Israël afgelopen jaren gevoerd hebben, en nog voeren, zouden dit illustreren - denk aan de oorlogen tegen Oekraïne, Iran en Libanon.

Maar klopt dat beeld wel? Hoeveel macht hebben autocraten als Donald Trump, Vladimir Poetin of Xi Jinping nu werkelijk over anderen? Vestigen zij wel een 'nieuwe wereldorde'? De antwoorden op die vragen zijn belangrijk voor Europa, dat na een vreedzame sluimer van tachtig jaar ruw is ontwaakt in een wereld vol gewapende conflicten die het niet begrijpt en waarvoor het militair en psychologisch absoluut niet klaar is.

Allereerst moet je constateren dat autocraten inderdaad gretig ten strijde trekken, maar dat ze hun oorlogen zelden winnen. Sowieso is het sinds 1945 moeilijker geworden om een oorlog te winnen. Er zijn een paar klinkende overwinningen geweest, zoals Operatie Desert Storm (de bevrijding van Koeweit in 1991), en misschien het recente blitzkriegje waarmee Azerbeïdjan Nagorno-Karabach veroverde.

Maar over het algemeen lossen oorlogen weinig conflicten op en veroorzaken ze zelfs nieuwe. De Amerikanen wonden niet in Vietnam, Irak of Afghanistan. De Sovjet-Unie beet in Afghanistan eveneens in het stof. Poetin dacht Oekraïne te kunnen veroveren met militaire overmacht, maar heeft sinds 2022 amper terreinwinst behaald. Na jarenlange bombardementen op Syrië is hij daar met de staart tussen de benen vertrokken. De Britten en Fransen zetten de Libische kolonel Khadafi af, maar verloren vervolgens greep op het land. Libië is nog altijd een *failed state*. De Fransen zijn recentelijk het ene Afrikaanse landje na het andere uitgeveegd. De Bosnische oorlog, die in 1995 werd bevroren, kan elk moment weer beginnen. Israël heeft Gaza met de grond gelijk gemaakt, maar de wereld heeft meer sympathie voor de Palestijnen dan ooit. Zelfs Frankrijk, Canada en het VK erkennen de Palestijnse staat nu.

In een opmerkelijk nieuw boek, *Par-delà la puissance et la guerre; la mystérieuze énergie sociale*, betoogt de Franse politicoloog Bertrand Badie dat bruut machtsvertoon tegenwoordig alomtegenwoordig mag zijn, maar dat moderne oorlogen vooral nog dood en verderf zaaien en dingen vernietigen. Ze leiden niet meer tot een nieuwe 'orde'. Klassieke oorlogen deden dat, hoe wreed ook, vaak wel. Degene met het grootste leger en de beste strategie en tactiek won, en legde de verliezer een duurzaam 'vredeakkoord' op. De laatste keer dat dit gebeurde, was in 1945. Badie schrijft: „In die zin konden oorlogen vroeger constructief zijn: ze waren destructief maar bouwden ook iets op. Nu zijn ze enkel nog destructief.”

Om twee redenen: de dekolonisatie, die sterke staten brak en onderdugs vleugels gaf, en de globalisering, die staten verder verzwakte en wederzijds afhankelijk maakte. De opkomst van *non-state actors* als ngo's, de VN, maffia- en terreurgroepen en sociale bewegingen als de gele hesjes holde de staat verder uit. Zwakke staten en sterke interdependentie zorgen ervoor dat elke oorlog internationale kettingreacties veroorzaakt waarvan niemand de gevolgen overziet. De Russische invasie in Oekraïne ontregelde de mondiale voedsel- en energievoorziening. In de Iranoorlog (die de kaarten in Oekraïne kan herschudden) verdedigt het zwakke Iran zich tegen Amerikaans-Israëlische militaire overmacht door de wereldeconomie te destabiliseren. De sociale wanorde die dit elders veroorzaakt kan meer bepalend zijn op het slagveld dan militaire macht zelf. Dit is een Hobbesiaanse over-

terreurgroepen en sociale bewegingen als de gele hesjes holde de staat verder uit. Zwakke staten en sterke interdependentie zorgen ervoor dat elke oorlog internationale kettingreacties veroorzaakt waarvan niemand de gevolgen overziet. De Russische invasie in Oekraïne ontregelde de mondiale voedsel- en energievoorziening. In de Iranoorlog (die de kaarten in Oekraïne kan herschudden) verdedigt het zwakke Iran zich tegen Amerikaans-Israëlische militaire over-

Vroeger bouwden oorlogen ook iets op, nu zijn ze enkel nog destructief

terreurgroepen en sociale bewegingen als de gele hesjes holde de staat verder uit. Zwakke staten en sterke interdependentie zorgen ervoor dat elke oorlog internationale kettingreacties veroorzaakt waarvan niemand de gevolgen overziet. De Russische invasie in Oekraïne ontregelde de mondiale voedsel- en energievoorziening. In de Iranoorlog (die de kaarten in Oekraïne kan herschudden) verdedigt het zwakke Iran zich tegen Amerikaans-Israëlische militaire over-

Het is goed dat Europa niet meedoet aan deze oorlog, zelfs nu Trump opnieuw dreigt de NAVO te verlaten. Europa moet nu keihard werken aan een sterke defensie om zijn grondgebied en waarden te beschermen, coalities vormen met gelijkgestemden als Canada om het internationaal recht overeind te houden, en op elk terrein autonoom, soevereiner en dus sterker worden. Als er geen wereldorde meer is, hebben we tenminste een Europese orde.

Caroline de Gruyter schrijft wekelijks over politiek en Europa.

PSYCHIATRIE

Edwin V. dood aangetroffen in gevangenis

Edwin V. (59), wiens situatie werd beschreven in een serie NRC-artikelen over de problematiek van complexe psychiatrie, overleed woensdag in de PI Zutphen.

ILLUSTRATIE MARTIEN TER VEEN

Bas Haan
AMSTERDAM

Edwin V. (59) zat sinds december in de gevangenis in een traject voor veelplegers na een veroordeling wegens een reeks winkeldiefstallen en ordeverstoringen. Rechtbank, Openbaar Ministerie, advocaat en reclassering waren het erover eens dat V. eigenlijk niet in de gevangenis thuis hoorde, maar in een ggz-instelling. Maar omdat hij daar steeds geweigerd werd, of na korte tijd weer op straat gezet, leek zo'n ISD-maatregel (Instelling Stelselmatige Daders) het minst slechte alternatief. „Hij verdient het niet om op straat te sterven,” vatte reclasseringsmedewerker Yvonne Agteresch het zorgprobleem samen.

Afgelopen woensdag werd V. dood gevonden in zijn gevangenis in Zutphen. Hij had zich het leven benomen.

Edwin zat al jaren in een negatieve spiraal: middelengebruik dat in combinatie met zijn bipolaire stoornis leidde tot ontregeling en psychoses, gevolgd door overlastgevend gedrag en misdrijven, eindigend in arrestaties en veroordelingen. Het onvermogen van instanties om een blijvende oplossing te vinden voor mensen als Edwin wordt wel 'het zorgvacuüm' genoemd: in het huidige zorgstelsel ontbreekt voor complex psychiatrische patiënten de zorg die ze nodig hebben, met overlast, reeksen misdrijven en dakloosheid tot gevolg.

Edwin was afgelopen jaren hoofdperson van een drietal NRC-artikelen ter illustratie van deze problematiek. Het laatste staat verderop in deze krant. In een eerder stuk in de serie 'de verwaarloosde psychiatrische patiënt', dat werd gebundeld in

het boek *Dodelijke Zorg* beschreef NRC hoe Edwin steeds werd rondgeschoven in de strafrechtketen. Een vervolgartikel vorig jaar handelde over een psychosede die Edwin trof in de politiecel, waarbij het rechters niet lukte om hem langdurig in een zorginstelling te krijgen.

Afgelopen maanden volgde NRC Edwin V. opnieuw, nadat hij in drie weken tijd tien keer was aangehouden en uiteindelijk weer in voorarrest vast was gezet. In de gevangenis kockte hij af en verloor medicatie hem van zijn psychoses. Met andere medicijnen bestreed hij zijn depressie.

Het laatste verhaal over Edwin, geschreven met zijn instemming, staat vandaag in de bijlage Weekend van deze krant, die afgelopen woensdag naar de drukker ging. Een paar uur later werd V. dood in zijn cel aangetroffen. Hij liet geen afscheidsbrief achter. Reclasseringsmedewerker Yvonne Agteresch had hem in haar laatste gesprek, minder dan een week geleden, gevraagd of hij suïcidaal was. Dat had hij ontkend.

Edwin wordt aanstaande dinsdag begraven.

Praten over zelfdoding kan 24/7 anoniem en gratis via 0800-0113, de landelijke hulplijn van 113 Zelfmoordpreventie, of via chat op www.113.nl.

[+] Zelfs de rechter probeert veelpleger Edwin V. uit de gevangenis te houden
Weekend, pagina 4-7

SERIE MOORD

Eis IJsselmonde: 20 jaar cel, tbs

ROTTERDAM

Het Openbaar Ministerie eist twintig jaar gevangenisstraf en gedwongen tbs-behandeling tegen seriemoordenaar Sendric S. (25), die in Rotterdam-IJsselmonde drie willekeurige mannen op straat neerschoot.

Volgens het OM doet enkel een langdurige gevangenisstraf recht aan het leed dat S. de nabestaanden heeft aangedaan. Vaak wordt in strafzaken met verdachten met een psychische stoornis betwijfeld of tbs nog effect sorteert na langdurige detentie. Maar volgens het OM dient vergelding een belangrijke rol te spelen in de veroordeling. S., die zijn daden heeft bekend, schoot eind 2024 en begin 2025 drie

voorbijgangers neer. De slachtoffers waren 58, 63 en 81 jaar. Volgens het OM is in alle drie de zaken sprake van voorbedachten rade. Hij schafte een vuurwapen aan om mensen dood te schieten, verklaarde S. zelf. Snapchat-berichten aan de leverancier van het wapen staven die verklaring.

Justitie verwijt S. hiernaast ook een poging tot doodslag, vanwege het neersteken van een dakloze man in het centrum van Rotterdam. Op de eerste zittingsdag verklaarde S. instructies te hebben gekregen van stemmen in zijn hoofd. Ze gaven hem, zo beweerde hij, de opdracht een wapen te kopen en over te gaan tot de geweldsdaaden, in ruil voor een geldbedrag. Uitspraak is op 17 april. (NRC)

Meer rust, meer zekerheid én meer voorspelbaarheid.

tot
6,5%
vaste rente

De wereld is in beweging. Spanningen lopen op, markten reageren grillig en het gevoel van controle is weg. Juist nu groeit de behoefte aan iets wat wél voorspelbaar is.

Investeren met hypothecaire zekerheid in vastgoed brengt de rust terug. Geen grillige koersen, maar een vaste maandelijkse rente, gebaseerd op tastbare waarde.

Met een investering in PITground Sittard kiest u voor duidelijkheid:

1e hypotheekrecht | 5 jaar | 5,25% rente | 59,5% LTV | deelname vanaf €200.000

2e hypotheekrecht | 5 jaar | 6,50% rente | 93,0% LTV | deelname vanaf €100.000

Ook meer rust?

Ga naar meerdervoort.com/nrc of neem direct contact op met één van onze relatiemanagers via **088-770 44 44**.

Meerdervoort[®]
Uw vermogen verdient meer.

GEBORTE

Wie zwanger is of wil worden, zoekt en vindt online overal advies. Hoe weeg je dat?

Van altijd in bad bevallen tot de placenta dagen aan de baby vast laten zitten - vrouwen banen zich een weg door een bos van zwangerschapsadviezen en -cursussen. Die wekken soms verkeerde verwachtingen. „Elke bevalling is anders. Dat heeft niks te maken met hoe goed je je hebt voorbereid.”

Door **Süeda Isik** Illustratie **Caitlin Becker Hof**

Ayelet Karo (33) was zwanger toen haar tijdlijn begon mee te groeien, vertelt ze aan haar keukentafel in Amsterdam. Haar dochter kijkt opgewekt voor zich uit vanuit haar kinderstoel. Eerst zag Ayelet kleine buiken, die werden telkens groter. Filmpjes na filmpjes. Thuisbevallingen bij kaarslicht, vrouwen die spraken over oerkracht, de placenta als heilig orgaan. Ze scrollde erdoorheen. „Het was een soort popcorn-achtige manier om ernaar te kijken. Zo van: wat gebeurt daar nou?” Terugkijkend denkt ze dat ze relaxter was geweest zonder al die filmpjes. „Maar ik heb er ook dingen uitgehaald die ik anders nooit had geweten.”

Eén ding bleef hangen: de lotusbevalling, waarbij de placenta na de geboorte aan het kind blijft zitten tot die vanzelf loslaat, na enkele dagen. Ze ging verder lezen en stuitte op de minder radicale halve variant - dan wordt de navelstreng pas doorgesneden nadat de placenta geboren is, bijvoorbeeld na een uur. Daarmee zou haar baby extra bloed en voedingsstoffen uit de placenta meekrijgen.

Haar vriend, arts aan het AMC, was in eerste instantie terughoudender. „De informatie komt van Instagram, dus klopt het wel?”

Wie zwanger is of wil worden, wordt online al snel meegetrokken in een eendelige stroom van adviezen. Op Instagram, TikTok en Facebook bestaat een heel ecosysteem van zwangerschapsinfluencers. Denk aan een verloskundige die in een filmpje laat zien hoe je thuis een bevalbad opzet, of die geheimen uit de praktijk ontsluit in een filmpje dat een eigen bevalcursus promoot. In het bijschrift: „Wil jij straks kiezen in plaats van meegenomen worden? Reageer met CURSUS of start direct door link in bio.”

En dan zijn er nog de niet-medische coaches die hypnobirthingcursussen verkopen, over ‘mindful baren’ en het aanboren van je vrouwelijke ‘oerkracht’. Wat vrouwen online tegenkomen levert soms nieuwe kennis op, biedt hen inspiratie of moed, of geeft ze het gevoel dat het helpt - ook al ontbreekt wetenschappelijk bewijs.

De lotusbevalling bijvoorbeeld, waarbij de theorie erachter een kern van waarheid bevat. Wachten met het doorknippen van de navelstreng kan gunstig zijn: in de eerste minuten stroomt er nog bloed van de placenta naar het kind, wat zorgt voor een betere ijzervoorraad en minder kans op bloedarmoede, legt gynaecoloog Joost Akkermans uit. Vooral bij te vroeg geboren baby's is dat van belang, omdat hun longen de circulatie nog niet volledig overnemen. Akkermans wacht bij een premature keizersnede daarom standaard enkele minuten voordat hij de navelstreng doorknipt.

Uitklappen

Dit laten ‘uitklappen’ van de navelstreng is al jaren gebruikelijk in Nederland. De Wereldgezondheidsorganisatie adviseert minimaal twee minuten te wachten. Maar het effect zit in minuten. Zonder de navelstreng is uitgeklapt, stopt de doorstroming. De placenta begint na de geboorte direct af te sterven en moet, om ontbinding te vertragen, worden ingezouten. „Vanuit de gynaecologie is het volstrekt zinloos om de placenta aan een kind te laten. Het is niet natuurlijk, en een kind heeft er niks aan.”

Akkermans ziet wel waarom vrouwen zelf op zoek gaan naar informatie. De informatie die zorgverleners aanleveren is versnipperd, komt te laat, en sluit niet aan bij hoe deze generatie informatie zoekt, zegt hij. „In mijn spreekkamer lig-

gen stapels folders. Maar de jongere generatie zwangeren is niet zo van het lezen van boekjes.” Dat vacuüm vult het algoritme.

Hilde Schippers (32) is 35 weken zwanger en wil thuis bevallen, in bad, vertelt ze begin maart aan de telefoon. Ze heeft zelfs lampjes besteld voor in de hoed van het bevalbad, een lichtsnoer dat het water oplicht. „Die kun je onderin leggen, zodat je je kindje heel mooi ziet als het er uitkomt. Dat lijkt me fantastisch.”

Vrije geboorte

Drie jaar geleden, tijdens de zwangerschap van haar eerste kind, rolde ze via een Facebookadvertentie de wereld van Vrije Geboorte in. Dat is de beweging van cultureel antropoloog Anna Myrte Korteweg, die in 2011 het gelijknamige boek publiceerde. Daarin probeert ze meer bewustwording te creëren rond het idee dat bevallen iets is waar een vrouw zelf regie over moet kunnen hebben, thuis of in het ziekenhuis, en dat geen interventies gedaan mogen worden zonder haar toestemming.

De naam ‘vrije geboorte’ verwijst ernaar dat vrouwen hun eigen keuzes maken, in plaats van protocollen te volgen. Het wordt soms verward met ‘free birth’, een gedachtegoed dat ook online leeft en kan staan voor bevallen zonder medische begeleiding. Hier gaat het echter vooral om vrije keuze, ook bijvoorbeeld in een ziekenhuisomgeving.

Schippers deed samen met haar partner de online zwangerschapskursus die Korteweg inmiddels al vijf jaar geeft en die deels wordt vergoed door sommige zorgverzekeraars. Met meditaties, zoomsessies, een WhatsApp-groep en een prijskaartje van 397 euro. De cursus duurt negen maanden, die je in je eigen tempo doorloopt. Met ademhalings- en meditatieoefeningen en thuisopdrachten leren vrouwen hoe ze bijvoorbeeld angst kunnen herkennen tijdens de bevalling en daar ‘doorheen’ kunnen komen. Maar ze leren bijvoorbeeld ook hoe ze het gesprek aan kunnen gaan met zorgverleners zonder dat het een strijd wordt.

Schippers ziet de cursus niet zozeer als een alternatief voor de reguliere zorg, zegt ze. „Er is een hele erge angstcultuur rond bevallen. Het idee dat het iets is wat je aan de medici moet overlaten, waarin je zelf als vrouw geen keuze hebt.”

Die angstcultuur zag ze ook online terug. Op bekende en gerenommeerde platforms zoals de Nederlandse website

„Een momfluencer vindt een advies zelf misschien geweldig. Maar jij bent haar niet en zij is jou niet

Saadet Tokyay
Verloskundige

en app *24Baby*, met informatie voor (aanstaande) ouders samengesteld door kinderartsen en gynaecologen, stuitte ze op berichten waarin vrouwen elkaar waarschuwden voor een stuitbevalling. Te veel kans op een spoedkeizersnede, te weinig gynaecologen met ervaring, te afhankelijk van wie er toevallig dienst heeft. De impliciete boodschap, zo ervoer Schippers het, was steeds dezelfde: luister naar de dokter, want straks doe je je kind wat aan.

Toen haar eigen baby in stuitligging bleek te liggen en niet omdraaide, legde Schippers haar vraag voor aan de WhatsApp-groep van de cursus, en daarna aan de Facebookgroep Stuitgeboorte Nederland, waar ook gynaecologen in zitten. Bij een stuitligging liggen de billen of voeten van de baby naar beneden in plaats van het hoofdje, met meer risico's voor de baby dan bij een gewone bevalling. Via de Facebookgroep vond ze een arts in het Meander Ziekenhuis in Amersfoort met ervaring met stuitbevallingen. „Ik stond echt op het punt een keizersnede te laten doen. Als ik dat niet had gezocht, dan had ik misschien een keuze gemaakt waar ik achteraf heel veel spijt van had gehad.”

Joost Akkermans herkent het verhaal van Hilde. „Ik ben blij dat we in Nederland nog een vaginale stuitbevalling hebben.” In het grootste deel van de wereld wordt bij een stuitligging standaard een keizersnede gedaan, vertelt hij. Nederland bleef stuitbevallingen aanbieden, en volgens Akkermans betaalt die keuze zich nu uit in meer ervaring. „We zijn niet zomaar ergens in meegegaan, maar zijn kritisch blijven nadenken, van: kunnen we dit niet toch blijven doen? Dat is tekenend voor hoe we er in Nederland in staan.”

Anna Myrte Korteweg is inmiddels een bekend zwangerschapsinfluencer. Op haar Facebook- en Instagrampagina (49.000 en 24.000 volgers) zijn aaneenschakelingen van video's te zien waarin mensen bevallen. Bijna alle vrouwen doen dit thuis in een bevalbad. Bij de filmpjes staan teksten die de ‘oerkracht’ van de bevallende vrouw bezingen.

Korteweg is kritisch over de geboortezorg, maar niet tegen. De beelden worden vergezeld door de bevalverhalen van de vrouwen. Sommige filmpjes vertellen hoe je lichaam „weet wat het nodig heeft”, ook bij een ziekenhuisbevalling. Zo is te zien dat een vrouw staand op een ziekenhuisbed bevalt, in plaats van liggend. Geïnspireerd reageren mensen hoe mooi ze het vinden „hoe het ook kan gaan”. Andere berichten gaan over bottingen met de medische wereld. In een veelgeliked bevalverhaal vertelt een vrouw dat haar gynaecoloog bij 42 weken aandrang op een inleiding en zij zich daardoor onder druk gezet voelde. Ze beviel uiteindelijk toch in het ziekenhuis, maar naar eigen zeggen op haar voorwaarden - en schrijft dat toe aan haar voorbereiding via boeken als *Vrije Geboorte*, die haar volgens het bericht zo zeker maakte over haar keuzes dat ze daaraan vasthield.

Lijdensweg

Maar wekt al dat beeldmateriaal geen verwachtingen die de werkelijkheid niet altijd waarmaakt? „Je mag er toch gewoon helemaal voor gaan,” zegt Korteweg. „En ook al loopt het anders, dan nog maakt het zo een verschil als je je bevalling echt helemaal eigen hebt gemaakt.” Ze noemt de films die bevallen portretten als een horrorervaring, een lijdensweg waar je doorheen moet. „Dat is wat mij betreft totaal onjuist, en om dat beeld te doorbreken, deel ik die beelden.” Maar wie denkt dat vrije geboorte enkel gaat om in extase je baby ontvangen, heeft het volgens haar mis. „Het gaat erom dat

je het zo dicht mogelijk bij jezelf houdt.”

Kraamverzorgende Saadet Tokyay (42) is sceptisch over de verwachtingen die zwangerschapsinfluencers wekken. Ze is eigenaar van Kraamzorg Dunya in Utrecht, dat ze veertien jaar geleden oprichtte. Wat influencers verkopen is volgens haar niet alleen informatie, maar ook een levensstijl die wordt gefinancierd door betaalde samenwerkingen met merken. „Een momfluencer vindt een advies zelf misschien geweldig en het past bij haar situatie. Maar dat betekent niet dat het past bij degene die het overneemt. Jij bent haar niet en zij is jou niet.” Als een kraamvrouw daardoor perfectionistisch wordt, gaat het vaak helemaal mis, zegt ze. Ze raadt vrouwen aan er rekening mee te houden dat het allemaal anders kan lopen. „Bij vrouwen die dat in hun achterhoofd hebben, gaat het negen van de tien keer goed.”

Ook Akkermans ziet dat bij een zwangere die te veel in een online hoek terecht komt soms verkeerde beelden of verwachtingen ontstaan. „Op het moment dat jij maar de juiste voorbereiding doet, de juiste hypnobirthingcursus, dan heb je die controle. Maar dat is gevaarlijk.” Want, zegt hij: „Elke bevalling is anders. Dat heeft niks te maken met hoe hoog jouw pijngrens is, of hoe goed je je hebt voorbereid.”

Hij ziet wat er mis kan gaan als het vacuüm niet door zorgverleners wordt gebruikt, maar door influencers. Via allerlei kanalen krijgen zwangeren de boodschap dat synthetische oxytocine de moeder-kindbinding schaadt, of dat het zou leiden tot autisme bij het kind - associaties die volgens Akkermans uitgebreid onderzocht en weerlegd zijn. Oxytocine speelt een belangrijke rol bij het maken van weëen en bij het voorkomen van ernstig bloedverlies na de geboorte - wereldwijd de belangrijkste oorzaken van moedersterfte. In het ziekenhuis wordt synthetische oxytocine ingezet als een bevalling stagneert, om te voorkomen dat deze uitmondt in een keizersnede.

Akkermans merkt op dat recentelijk ook het bericht rondgaat dat vrouwen allergisch zouden zijn voor oxytocine. Hij vroeg ernaar in een landelijke aanpakgroep van gynaecologen, maar niemand had het ooit gezien. „Maar het levert wel gesprekken op in de verloskamer waarbij we mensen moeten overtuigen dat het verstandig is het wél te doen.”

Geboortezorg App

In het meest extreme geval propageren internationale accounts bevallen zonder enige medische begeleiding. Een onderzoek van een jaar door *The Guardian* naar de Amerikaanse Free Birth Society beschrijft een platform dat honderd duizenden vrouwen bereikt via een podcast die miljoenen keren is gedownload, een Instagramaccount met ruim 130.000 volgers en online videocursussen. Sinds 2018 zou hiermee meer dan 13 miljoen dollar aan inkomsten zijn gegenereerd. Het platform keert zich tegen echo's en promoot zwangerschappen zonder prenatale controles.

FBS promoot een versie die algemeen als extreem wordt gezien, zelfs onder voorstanders van vrije geboorte die, indien medisch verantwoord, liever thuis bevallen met een verloskundige erbij.

Akkermans ontwikkelde een app om zwangeren op het juiste moment de juiste informatie te geven, in de hoop dat de noodzaak om zelf online te zoeken afneemt. De Geboortezorg-app wordt inmiddels gebruikt in acht grote Nederlandse ziekenhuizen en in Twente krijgen nu ook in alle verloskundigenpraktijken zwangeren de vraag het te downloaden. „Mensen komen nu voorbereid binnen. Die zeggen: ik heb dit gelezen, want dat is voor mij belangrijk.”

Explosies in Teheran op 1 maart. FOTO ANP/ ABACA PRESS

OORLOGVOERING

Find, fix, finish. Kijken mensen nog mee, of kiest AI de doelwitten?

Nederland begint nog dit jaar een pilot om te werken met Maven Smart System. Dat is een AI-gestuurd systeem dat militaire doelwitten selecteert. Sneller en beter, hopen militairen. Critici zien grote ethische en juridische problemen.

Steven Derix
AMSTERDAM

Het eerste slachtoffer van oorlogvoering met behulp van AI was een plastic opblaasbank op een oefenterrein in North Carolina.

In het najaar van 2020 experimenteerden Amerikaanse militairen van het 18e Airborne Corps op Fort Bragg voor het eerst met kunstmatige intelligentie bij het identificeren én uitschakelen van vijandelijke doelen.

Het algoritme voor beeldherkenning herkende in een grote hoeveelheid satellietfoto's de plastic 'tank' op het oefenterrein. Nadat de commandant op de vuurknop had gedrukt, berekende de software de coördinaten voor de raketinstallatie, vele kilometers verderop. Een HIMARS-raket bezegelde daarop het lot van de latex 'dummy'. *Target destroyed.*

Doelherkenning, of *targeting*, was tot dan toe een uiterst arbeidsintensief proces geweest. Tijdens de oorlog in Irak in 2003 werkte een *targeting cell* van ongeveer 2.000 Amerikaanse specialisten dag en nacht aan het analyseren van luchtfoto's en het opstellen van doellijsten. Tijdens de eerste dag van operatie Iraqi Freedom konden daardoor zo'n 500 doelen worden gebombardeerd - een record. De Amerikaanse president George W. Bush sprak van „shock and awe”.

Honderden uren videomateriaal

Maar sinds de Irakoorlog was de hoeveelheid beschikbare data voor analisten exponentieel toegenomen. Onbemande drones boven Afghanistan en Irak produceerden per missie soms honderden uren aan videomateriaal,

dat onmogelijk allemaal door mensen-ogen bekeken kon worden. Slimme, zelflerende algoritmes zouden een oplossing bieden, zo hoopte het Pentagon.

Het *Algorithmic Warfare Cross Functional Team*, beter bekend als Project 'Maven', dat in 2017 werd gestart, was in de eerste plaats bedoeld voor het stroomlijnen van het inlichtingenproces, of in Engels militair jargon: Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (ISR).

„Project Maven is begonnen als niet meer dan een ISR-programma”, zegt Jessica Dorsey, universitair docent Internationaal Recht in Utrecht, gespecialiseerd in oorlogvoering met AI. „Maar gaandeweg werden er steeds meer functies toegevoegd, totdat het werd wat het Maven Smart System nu is: een totaaloplossing voor al uw *kill chain*-behoeften.”

De *kill chain* - de serie beslissingen die leidt van de eerste waarneming tot het bombarderen en uitschakelen van het doel - is inmiddels een obsessie voor Amerikaanse militaire planners. Radars, drones en een explosieve toename van het aantal waarnemingsatellieten hebben het slagveld 'transparent' gemaakt, waardoor het bijna onmogelijk is geworden om je voor de vijand te verbergen. Nu camouflage en deceptie geen optie meer zijn, is wie het eerst schiet de winnaar. *Find, fix and finish*: hoe sneller hoe beter.

Automatisering leek het logische antwoord, maar was vanaf het begin omstreden. In 2018 trok tech-gigant Google zich terug uit project Maven nadat duizenden medewerkers in een brief aan de directie hadden geprotesteerd. Googles opvolger, softwarebedrijf Palantir, had minder scrupules. Het door

miljardair en Trump-aanhanger Peter Thiel opgerichte Palantir kent een lange geschiedenis van samenwerking met de CIA, de Amerikaanse strijdkrachteninlichtingendiensten en immigratiedienst ICE. Palantir-directeur Alex Karp praat in zijn talrijke mediaoptredens met zichtbaar genoegen over het intimideren en doden van de vijanden van de VS. Op het eerste gezicht zijn de bouwstenen van Maven niet heel spectaculair. In de jaren 50 ontwikkelden wiskundigen de statische modellen die een algoritme in staat stellen om te 'leren' door kansberekening - en ein-

Nederlandse krijgsmacht gaat testen met Maven

Het Nederlandse ministerie van Defensie wil nog dit jaar starten met een 'pilot' met het Maven Smart System (MSS), de software van het omstreden Amerikaanse bedrijf Palantir voor het identificeren van militaire doelen met behulp van AI, zo bevestigt de hoogste IT-baas van het departement Jeroen van der Vlugt tegenover NRC. Tegelijkertijd blijft Defensie kijken naar alternatieve systemen.

De directe aanleiding voor de pilot is de introductie van Maven bij de hoofdkwartieren van de NAVO, vorig jaar. IT-baas Van der Vlugt: „De vraag doemt op of wij straks ook Maven Smart System nodig hebben om onze operaties aan te kunnen sturen.”

deloze *trial and error*. AI in 1996 wist schaakcomputer Deep Blue te winnen van wereldkampioen Garry Kasparov, zij het in een tweekamp waarin de grootmeester uiteindelijk de overwinning naar zich toe trok met 4-2. De daaropvolgende revolutie in de ontwikkeling van microchips maakte een exponentiële groei van het aantal berekeningen mogelijk - en dus ook van het leervermogen van de algoritmes.

Tegenwoordig is *machine learning* onderdeel van controlesystemen in zowel de industrie als de dienstensector. Oliemaatschappij Shell gebruikt slimme algoritmes om het raffinageproces te perfectioneren. De NS zet ze in voor het optimaliseren van het treinverkeer. Algoritmes voor beeldherkenning zijn al een groot aantal jaren aantoonbaar beter dan de mens als het gaat om het herkennen van objecten, ook onder moeilijke omstandigheden.

Palantirs kracht schuilt niet in slimme algoritmes, maar het bij elkaar brengen van enorme hoeveelheden data en die doorzoekbaar maken. Dat doet het bedrijf door ruwe data te ordenen in categorieën die van belang zijn voor de gebruiker, waardoor ze kunnen worden geanalyseerd en er verbanden kunnen worden gelegd. „In essentie werkt het niet anders dan bijvoorbeeld de datasoftware van SAP”, zegt Jeroen van der Vlugt, de hoogste IT-baas op het Nederlandse ministerie van Defensie. „SAP gebruiken we al sinds 2000 voor onze boekhouding, logistiek en materieel.”

Sinds 2010, zo bevestigde Defensie aan Follow the Money, werkt het departement ook met software van Palantir voor het ana-

lyseren van inlichtingen voor speciale, geheime operaties van het Korps Mariniers en het Korps Commandotroepen. De programma's 'Foundry' en 'Gotham' kunnen doelen identificeren in enorme hoeveelheden data uit allerlei bronnen, van satellietbeelden tot afgeluisterde telefoongesprekken. De informatie wordt geïntegreerd in een overzicht van het slagveld. Dergelijke *battle management*-systemen zijn inmiddels door een groot aantal landen ontwikkeld.

Lijst met tien belangrijkste doelen

Maar Maven is van een andere orde. Sinds het afgelopen jaar is ook het Large Language Model (LLM) Claude, van AI-bedrijf Anthropic, in de software geïntegreerd. Anders dan de gespecialiseerde algoritmes die één taak kunnen uitvoeren binnen een specifieke dataset, is 'generatieve AI' in staat om algemeen geformuleerde opdrachten te begrijpen en uit te voeren. Via een simpel chat-menu kunnen militaire commandanten belangrijke strategische beslissingen voorleggen zoals: 'waar bevindt zich het zwaartepunt van de vijandelijke troepen' of 'geef me een lijst met de tien belangrijkste doelen om aan te vallen'. Binnen een minuut levert Maven niet alleen de doelenlijst, maar ook een juridische toets aan het humanitair oorlogsrecht en een aanvalsplan.

Claude heeft voor een doorbraak gezorgd, zegt IT-baas Jeroen van der Vlugt: „De basisfunctionaliteit van Maven is misschien niet revolutionair, maar door het gebruik van LLM's is de schaal en de snelheid van het systeem enorm vergroot.”

Online is een clipje van twee minuten te vinden van een demonstratie van Maven door Stanley Cameron, *Chief Digital and Artificial Intelligence Officer* van het Amerikaanse ministerie van Defensie. We zien hoe er wordt ingezoomd op een bedrijventerrein waar een vrachtwagen de parkeerplaats oprijdt. Op het scherm verschijnt een boxje: 'computer vision detection: vehicle'. „Left click - right click - left click”, zegt Cameron, en voilà, het doelwit is toegevoegd aan de *targeting work flow*. Daarna volgt een infraroodbeeld vanuit de lucht, een explosie: *target destroyed*.

Voormalig topambtenaar op het Amerikaanse ministerie van Defensie Michael Horowitz was onder de regering-Biden nauw betrokken bij technologische innovatie. Maven, zo zegt Horowitz, kun je het beste vergelijken met een 'assistent': „Vroeger had je honderden mensen die zich over alle informatie bogen om powerpoint-slides op te maken voor de commandant met voorgestelde mogelijke doelen. Maven heeft dat proces dramatisch gesimplificeerd.”

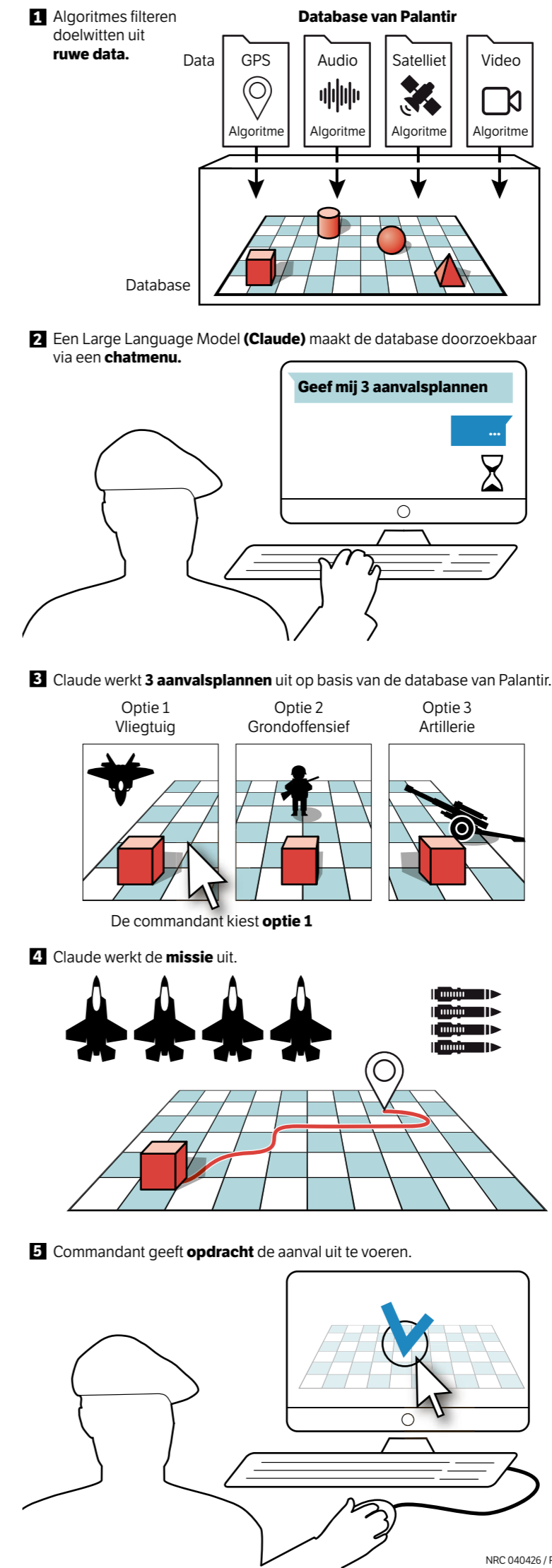
Sinds 2024 is het Maven Smart System in gebruik bij de Amerikaanse strijdkrachten. Tijdens de eerste dag van de oorlog tegen Iran voerden de VS ruim 1.000 luchtaanvallen uit - twee keer zoveel als tijdens het eerste etmaal van Iraqi Freedom. Grootste flessenhals was niet het aantal doelen dat Maven genereerde, maar het aantal inzetbare gevechtsvliegtuigen en kruisvluchtwapens. Op termijn moet Maven gevechtseenheden in staat te stellen om duizend 'geïnformeerde beslissingen' te nemen (vuren of niet vuren) per uur.

Op dag 1 van operatie Epic Fury in Iran bombardeerden de Amerikanen een meijesschool, gelegen naast een kazerne van de Iraanse Republikeinse Garde. Naar schatting 175 mensen, vooral kinderen, kwamen om het leven. De oorzaak van die blunder is nog niet vastgesteld, maar onderzoek van OSINT-onderzoekers van NRC en *The Guardian* wees uit dat het terrein dat werd geraakt vroeger weliswaar op de basis van de Republikeinse Garde lag, maar al sinds 2016 buiten de omheining daarvan stond.

Fouten, zo zegt AI-expert Sofia Romansky van het (HCSS) zijn een essentieel deel van kunstmatige intelligentie. „AI-modellen werken op grond van kansberekening en statistiek. Er is dus altijd een foutmarge.” Bij gespecialiseerde en goed getrainde algoritmes, zoals voor beeldherkenning, kan die marge heel klein zijn, maar hoe algemener het model is, hoe sneller er vergissingen kunnen worden gemaakt. LLM's als Claude en Chat

In snelle stappen naar de volgende aanval

Het Maven Smart System stroomlijnt de targeting

GPT kunnen 'hallucineren'. „Militaire commandanten leven in de veronderstelling dat het systeem in verreweg de meeste gevallen gelijk heeft”, zegt Romansky, „maar dat is niet het geval.”

Jessica Dorsey spreekt regelmatig met voormalig medewerkers van Open AI, het bedrijf achter Chat GPT. „Iemand zei laatst: 'We zouden LLM's niet eens in de buurt van

targeting moeten laten komen'.”

Bij Anthropic lijken ze die conclusie inmiddels ook te hebben getrokken. Nadat Axios afgelopen februari had gemeld dat het Pentagon Claude had gebruikt bij de interventie in Venezuela, liet het AI-bedrijf weten de samenwerking met het Amerikaanse ministerie van Defensie te herzien. Het was de culminatie van een al langer smeulend con-

flict met minister van Defensie Pete Hegseth, die het gebruik van AI in zoveel mogelijk domeinen wil uitbreiden - waaronder dat van autonome wapens. Door het vertrek van Anthropic kan Claude daarom niet langer deel uit maken van Maven. Daarop sloot het Pentagon een overeenkomst met OpenAI.

Voormalig top-ambtenaar Horowitz, tegenwoordig hoogleraar aan de Universiteit van Pennsylvania, is optimistischer. „Ik denk dat veel mensen onderschatten hoe foutgevoelig het oude systeem was.” Tijdens de Kosovo-oorlog in 1999 bombardeerden de Amerikanen per ongeluk de Chinese ambassade in Belgrado. In 2015 vielen er naar schatting 85 burgerslachtoffers nadat Nederlandse F-16's een bommenfabriek van IS in het Iraakse Hawija onder vuur hadden genomen. Targeteers van het Amerikaanse hoofdkwartier in Qatar hadden de hoeveelheid opgeslagen springstof niet goed ingeschat. Horowitz: „Je mag hopen dat de integratie van AI er juist toe leidt dat dit soort fouten wordt voorkomen.”

NAVO wordt gedigitaliseerd

Inmiddels wordt het Maven Smart System niet alleen uitgerold in de Amerikaanse krijgsmacht, maar ook binnen de NAVO. In mei 2025 oefenden stafofficieren van het het Supreme Headquarters Allied Powers Europe (SHAPE) in het Noorse Stavanger met het gebruik van Maven voor „planning, targeting en logistiek”, zo meldt een NAVO-publicatie. „We leven in spannende tijden om te kunnen experimenteren met cutting edge-technologie als onderdeel van de digitalisering van het bondgenootschap”.

Ook het Nederlandse ministerie van Defensie onderzoekt Maven. Chief Information Officer (CIO) Jeroen van der Vlugt bevestigt dat het departement nog dit jaar wil beginnen met een pilot. „Als dit systeem wordt gebruikt op de NAVO-hoofdkwartieren, roept dat de vraag op: hebben wij ook Maven Smart System nodig om onze operaties aan te kunnen sturen, of zijn er alternatieven?” Volgens Van der Vlugt gaat het daarbij niet alleen om producten die nu op de markt zijn, maar ook om systemen die op termijn kunnen worden ontwikkeld.

Defensie wil ook graag weten hoe andere NAVO-partners staan tegenover Maven. Vorige week reisde Van der Vlugt met een delegatie van het ministerie van Defensie naar Parijs voor een bezoek aan AMIAD, het Franse Agentschap voor AI en Defensie. Met Mistral AI beschikken de Fransen over een Europese uitdager van Amerikaanse techreuzen als OpenAI, Anthropic, Google en Meta.

De introductie van AI in de oorlogvoering is nauw verbonden met grotere vraagstukken over strategische soevereiniteit, zegt Tim Sweijs, onderzoeker bij het HCSS. „Je ziet dat Palantir probeert zijn software binnen de NAVO uit te rollen, zodat er een lock-in effect ontstaat, en niemand meer zonder Amerikaanse militaire tech kan.” Vanzelfsprekend is dat niet, in een tijdsgewricht waarin de president van de Verenigde Staten bijna dagelijks het einde van de NAVO aankondigt en dreigt met de annexatie van Groenland.

En dan zijn er ethische bezwaren. Nederland is initiatiefnemer in in REAIM (Responsible Artificial Intelligence in the Military Domain), een internationaal platform om te komen tot 'verantwoordelijk' gebruik van AI in de krijgsmacht. IT-baas Van der Vlugt is namens het ministerie verantwoordelijk voor REAIM. Uitgangspunt voor Nederland is dat er altijd „menselijk oordeelsvermogen en controle” moet zijn over de inzet van geweld, zo legt Van der Vlugt uit. Dat betekent dat een mens een reële beoordeling moet maken en dat de mens op de knop moet drukken. Bij Maven is dat volgens Van der Vlugt vooralsnog het geval. „Het systeem stuurt geen wapensysteem direct aan.”

Juriste Jessica Dorsey ziet de grens tussen mens en machine echter vervagen. „Als je targeting uitvoert met *machine speed*, dan kan er nauwelijks meer sprake zijn van menselijke controle, dat is onmogelijk. Vanuit moreel en juridisch perspectief is dat een levensgroot probleem.”

Over dit artikel

Voor deze reconstructie benaderde NRC mensen die betrokken waren bij de opvang van Boushra, van wie de achternaam niet wordt vermeld. Enkelen van hen wilden spreken op voorwaarde van anonimiteit. Alle informatie in dit artikel over haar situatie in de opvang is geverifieerd door NRC.

Opvangorgaan COA, meldpunt Veilig Thuis Utrecht en de politie waren in verband met privacyregels en vertrouwelijkheid niet bereid inhoudelijke vragen over de zaak te beantwoorden. In het algemeen zegt Veilig Thuis dat signalen van „dwingende controle”, zoals die in dit artikel worden beschreven, zich „niet altijd zichtbaar” ontwikkelen. „Het kan tijdelijk minder zichtbaar zijn en daarna weer escaleren, soms buiten het zicht van professionals. Dat maakt dat het risico (...) nooit volledig weggenomen kan worden.”

Herdenkingsplaats in Almere voor de Syrische Boushra, die vorig jaar zomer werd vermoord.
FOTO SHIRIN ABEDI

CRIMINALITEIT

Omar terroriseerde Boushra tot in het azc

Eergerelateerd geweld onder Syriërs in Nederland is sterk toegenomen. Vorig jaar werd in Almere het lichaam gevonden van de 24-jarige Boushra, moeder van vijf kinderen. Ze was gevlucht voor haar Syrische man. Maar in de asielopvang wist hij haar weer te vinden.

Door **Andreas Kouwenhoven** en **Martin Kuiper**

Boushra klopt op de deur van het kantoor van het asielzoekerscentrum. Ze wil een medewerker van het COA spreken. Op dat moment woont ze een jaar met haar vier kinderen in de noodopvang in Kampen. Het oude slooppand is met spaanplaten opgedeeld in krappe kamers. Boushra en de kinderen slapen in een ruimte met twee stapelbedden en een metalen kast.

Ze heeft het gevoel dat ze in de gaten wordt gehouden, vertelt Boushra aan de medewerker. Op onverwachte momenten belt haar man, voor wie ze op de vlucht is, vanuit Turkije. Hij weet dan precies waar ze is geweest. Met wie ze heeft gesproken. En hoe ze zich kleedt.

Boushra vermoedt dat een oude buurman uit Syrië, die bij haar op de gang woont, informatie over haar doorspeelt aan haar man. Ze wil dat het COA ingrijpt. Maar het is al te laat. Een paar dagen later staat haar man Omar voor de deur van de opvang in Kampen.

In de zomer van 2025 is Boushra kort landelijk in het nieuws: de politie verspreidt haar foto omdat ze is vermist. Een week later wordt haar lichaam gevonden in het stadspark van Almere-Poort. Ze is vermoord. Omar geldt als verdachte en is spoorloos. Er is een beloning van 10.000 euro uitgelooft voor de tip die leidt tot zijn aanhouding.

Boushra is niet de enige Syrische die afgelopen jaren slachtoffer werd van eergerelateerd geweld. Een jaar eerder werd de 18-jarige Ryan uit Joure dood gevonden bij de Oostvaardersplassen, haar lichaam vastgebonden en in het water achtergelaten. Haar vader - waarschijnlijk gevlucht naar Syrië - en broers zijn veroordeeld voor hun rol in de moord. Politicijfers laten een forse stijging zien in het aantal zaken van eergerelateerd geweld onder Syriërs in Nederland, zoals mishandeling, bedreiging of huiselijk geweld, gepleegd om de reputatie van een familie te beschermen.

Uit een reconstructie van NRC blijkt dat Boushra in de periode voorafgaand aan haar dood constant gevaar liep, tweemaal ontvoerd werd en ongewild bezoek kreeg van haar man, die haar tot in de kamers van meerdere asielzoekerscentra terroriseerde. De moord op Boushra laat, volgens deskundigen, zien hoe de bescherming van slachtoffers van eergerelateerd geweld in de Nederlandse asielopvang tekortschiet. Het 'jojo-beleid' van de overheid, waarbij tijdelijke opvanglocaties snel worden geopend en gesloten, vergroot volgens hen de onveiligheid. Hulpverleners en vertrouwenspersonen blijven vaak

maar kort, waardoor de vertrouwensband met slachtoffers wordt verbroken en signalen van geweld gemakkelijker worden gemist

Donkere kringen

Officiële papieren ontbreken, maar het moet rond haar vijftiende zijn geweest wanneer de Syrische Boushra trouwt met haar tien jaar oudere neef Omar. Ze is al gauw zwanger. Ook in Turkije, waar ze enige jaren wonen, maakt hij al de dienst uit, vertelt Boushra achteraf aan hulpverleners. Hij bepaalt met wie ze spreekt, of ze naar buiten mag, wat ze doet. Als hij vindt dat ze niet gehoorzaamt, slaat hij haar of wordt ze opgesloten.

Na jaren vlucht ze met haar kinderen naar Nederland. Ze wordt in de noodopvang in Kampen geplaatst. Op een pasfoto die de politie later verspreidt, draagt Boushra een crèmekleurige hoofddoek losjes om haar zwarte haren. Ze kijkt vermoeid en heeft donkere kringen onder haar ogen. Voor de kinderen is er in het noodgebouw in Kampen weinig te doen. Soms gaat het gezin voor wat afleiding naar een speelcentrum verderop. Daar klauteren de kinderen op klimrekken en spelen ze in het ballenbad. In de kantine kunnen ze patat, chips of ijsjes eten.

Intussen probeert Omar vanuit Turkije controle te houden over zijn vrouw. Hij maakt plannen om naar Nederland te komen, en hier verder te leven als gezin. Hij videobelt Boushra vaak, volgens COA-medewerkers, en dan moet ze laten zien waar ze is en wie er nog meer in de ruimte aanwezig zijn. Hij verbiedt haar om met andere mannen te praten. Van zijn voormalige buurman uit Syrië, die in hetzelfde opvangcentrum woont, hoort hij dat Boushra zich daar niet aan houdt.

Een van Boushra's vrienden in de opvang is Mohammed. „Toen ze aankwam in Kampen hielp ik haar met wat praktische zaken”, vertelt Mohammed (zijn achternaam is bekend bij NRC maar kan om veiligheidsredenen niet worden genoemd). „We bleken uit hetzelfde gebied in Syrië te komen.” Mohammed doet soms boodschappen voor haar in Kampen. Dan neemt hij ook weleens

snoep mee voor haar kinderen.

Wanneer hij op een dag weer snoep komt brengen, is Boushra net aan het videobellen met haar man. Mohammed vertrekt weer. „Maar na een tijdje kwam een van haar kinderen naar me toe met de telefoon”, zegt Mohammed. „Ik moest met zijn vader praten.” Mohammed krijgt een woedende Omar aan de lijn. „Hij bedreigde me en zei dat hij me iets zou aandoen als ik nog één keer met zijn vrouw zou praten.”

Mohammed en Boushra vertellen de medewerkers van het COA over de bedreiging. Als het Omar lukt naar Nederland te komen, zegt Boushra, zal hij haar vermoorden

Buitenechtelijke relatie

Criminoloog Janine Janssen is verbonden aan het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld van de politie, dat steeds meer zaken van partnergeweld in de Syrische gemeenschap ziet. In 2025 was bij ruim een derde van alle meldingen van eergerelateerd geweld een Syriër betrokken, blijkt uit cijfers van het expertisecentrum. In totaal ging het om 257 Syrische zaken.

In de zaken in asielzoekerscentra die Janssen zelf onderzocht, ging het vaak om vrouwen - van allerlei nationaliteiten - die door hun partner werden mishandeld of bedreigd, een enkele keer om verkrachting of een poging tot moord. Meestal was een gerucht over een mogelijke buitenechtelijke relatie de aanleiding. Als de vrouw alleen is, „gaat iedereen zich met haar bemoeien”, vertelt Janssen. Het vele geroddel in de opvang voedt het wantrouwen bij de familie en partner. Wie is die andere man? Hebben zij soms een verhouding? Deze roddels bereiken de familie of echtgenoot via de app of sociale media. „In sommige landen is het al te veel als je met een andere man gezien bent”, zegt Janssen. „Niet alle hulpverleners hebben dit door.”

Ook wanneer partners samen in een azc verblijven, kunnen problemen ontstaan. Dat vrouwen doorgaans makkelijker contact maken dan mannen kan de relatie op scherp zetten. „Ze zoeken elkaar op voor steun, mannen hebben vaak niks te doen in het azc”, zegt Hilde

Bakker, deskundige op het gebied van huiselijk en seksueel geweld, tot haar pensioen vorig jaar verbonden aan Kenniscentrum Movisie. Voor mannen die gewond waren kostwinner te zijn, is dat vaak moeilijk te verteren, zegt Bakker. „Als de vrouw haar draai vindt en de man zijn ei niet kwijt kan, gaat hij grenzen stellen: de vrouw mag de deur niet uit, ze mag niet praten of bepaalde kleding niet dragen.”

Stress, trauma en gebrek aan perspectief versterken volgens Janssen en Bakker die dynamiek. Bakker: „Een doorsnee echtpaar houdt het al amper vier weken in een caravan uit met elkaar. Asielzoekers wonen soms jaren op een kluitje in een azc.” Apart van elkaar vluchten brengt extra risico's met zich mee, zegt Bakker. „De man kan gaan twijfelen over de eerbareid van zijn vrouw.” Dat betekent niet dat het overall misgaat, zegt Janssen. „Maar deze omstandigheden vergroten de risico's. Juist daarom is het cruciaal dat signalen van dreiging consequent worden opgepakt en dat er continuïteit is in de begeleiding.”

Daar schort het nogal eens aan. Het COA worstelt al jaren met het vinden van nieuwe opvanglocaties en voldoende personeel. De organisatie zakt steeds meer door de „ondergrens”, ziet Janssen: mensen verblijven in grote hallen, boten en gymzalen zonder privacy. „Dit kan de onveiligheid voor vrouwen vergroten.

De verdwijning

Begin 2024 staat Omar voor de deur van de noodopvang in Kampen. Via een mensensmokkelaar heeft hij Nederland weten te bereiken. Zijn komst brengt direct onrust, vertelt Mohammed, die nog steeds met Boushra in het azc zit. Omar heeft aangekondigd dat hij hem iets komt aandoen. Mohammed zorgt dat hij weg is die dag. Omar neemt Boushra haar telefoon af en geeft haar een andere. Hij wil blijven slapen, maar dat mag niet van het COA: nieuwe asielzoekers moeten zich eerst melden in het Ter Apel.

De volgende dag komt Omar opnieuw naar Kampen. Boushra heeft medewerkers meerdere keren verteld dat ze bang voor hem is. Opnieuw wil hij blijven slapen. Als dat niet mag, dreigt hij Boushra en de kinderen mee te nemen.

Dat gebeurt eind januari echt: Omar neemt Boushra en de kinderen mee uit Kampen en brengt hen naar Ter Apel, waar hij verblijft.

COA-medewerkers in Ter Apel zien een doodsbanige vrouw in haar kamer zitten. Ze horen hoe Boushra in het azc door Omar wordt bedreigd en geslagen.

LEES VERDER OP PAGINA 20

Als het Omar lukt naar Nederland te komen, zegt Boushra, zal hij haar vermoorden

VERVOLG VAN PAGINA 19

Ze besluiten dat de moeder en de kinderen zo snel mogelijk hier weg moeten. Maar ze worden niet naar een beschermde opvang voor slachtoffers van huiselijk geweld gebracht. Ze gaan naar een regulier azc, een paar kilometer bij Kampen vandaan. Dat is een veilige plek waar Omar geen weet van heeft, denkt het COA.

Maar een dag later, in de ochtend van 26 januari 2024, heeft Omar Boushra alweer gevonden. Dit keer neemt hij haar en de kinderen mee naar België.

Het COA wil „vanwege de privacy” niet zeggen waarom Boushra destijds niet is overgeplaatst naar een beschermde opvang. Volgens het COA dienen signalen van huiselijk geweld gemeld te worden bij advies- en meldpunt Veilig Thuis, waarna er samen met de politie „vervolgstappen” worden gezet. Maar directeur Liesbeth Kleisen van Veilig Thuis IJsselland, de regio waar Kampen onder valt, zegt dat zij niet betrokken zijn geweest bij de zaak. Het is dus de vraag of het COA de signalen heeft gemeld, iets waar het volgens de meldcode toe verplicht is. Ook op die vraag geeft het COA geen antwoord.

Conny Rijken, Nationaal Rapporteur Mensenhandel, wijst op het structurele tekort aan langdurig beschikbare opvangplekken waardoor steeds nieuwe locaties moeten worden geopend en andere moeten worden gesloten. Hierdoor moeten er steeds nieuwe mensen getraind worden op het herkennen van mensenhandel en andere vormen van geweld in afhankelijkheidsrelaties, zegt Rijken. „En daar is vaak geen tijd voor.” Het „rondpompen” van asielzoekers staat de expertise om geweld in het azc te herkennen en de juiste beslissingen te nemen in de weg. „Ik maak me daar grote zorgen over en denk dat huiselijk en seksueel geweld in de opvang een onderschat probleem is”, zegt Rijken. „De enige remedie is een langdurige vertrouwensrelatie tussen de bewoners, COA en andere hulpverleners.”

Het COA bevestigt dat door het openen en sluiten van locaties, het snelle personeelsverloop en de vele verhuizingen asielzoekers „mogelijk minder goed in beeld zijn”. De woordvoerder benadrukt dat op elke locatie nog steeds twee ‘aandachtsfunctionarissen huiselijk geweld’ werken

Terug in Nederland

Na hun verdwijning in 2024 verschijnen Boushra en Omar later dat jaar opeens weer in Ter Apel. Ze zijn België uitgezet, en willen opnieuw opvang in Nederland. Eigenlijk kan dat niet volgens de regels: Omar heeft net een tweejarig inreisverbod opgelegd gekregen, omdat hij is vertrokken terwijl zijn asielprocedure nog liep. Toch krijgen ze weer opvang. Navraag bij het COA en de IND leert dat het inreisverbod pas ingaat als een asielzoeker helemaal vertrokken is uit de Europese Unie. Dat was bij hem niet het geval, omdat Omar naar België vertrok. Het COA moet hem ondanks het inreisverbod dus gewoon weer opvangen.

Er volgt een nieuwe ronde langs Nederlandse azc's. Van Ter Apel naar Assen, van Assen naar Zeist. Daar bevalt Boushra begin 2025 van haar vijfde kind. Maar de situatie is niet verbeterd. Veilig Thuis stelt in maart 2025 vast dat Boushra en haar kinderen gevaar lopen. Dit keer worden ze wél in een beschermde opvang geplaatst: in een zogeheten Oranje Huis in Almere. Dat is een blijf-van-mijn-lif-huis nieuwe stijl: de locatie is niet geheim; het adres staat gewoon online, maar je komt er niet zonder binnen.

„Het idee is dat vrouwen zich niet hoe-

De omgeving van de Albert Heijn in Almere waar Boushra voor het laatst werd gezien.

Politieonderzoek in Almere, nadat het lichaam van de vermiste Boushra is aangetroffen. FOTO'S LAURENS NIEZEN/ANP

ven te verstoppen voor de geweldpleger”, zegt Hanneke Bakker, directeur van de opvangorganisatie Blijf Groep. Ze kan niet inhoudelijk ingaan op de zaak, wel op de algemene werkwijze van de opvang. De Blijf Groep vangt jaarlijks zo'n achthonderd vrouwen en kinderen op. Hun bescherming in de huizen wordt afgestemd op het ingeschatte risico. De opvang werkt met kleurcodes. Bij code rood mag iemand niet naar buiten. Dat geldt enige tijd voor Boushra. Maar dat kan niet te lang duren, zegt Bakker. „Je kunt een moeder met kinderen niet eeuwig binnenhouden. Het is hier geen gevangenis. Dus ben je voortdurend aan het afwegen: wat kan iemand aan, wat is verantwoord?”

De opvang kan ook niet voorkomen dat vrouwen zoals Boushra contact blijven houden met hun (ex-)partner. Ze hebben vaak geen andere keuze, zegt Bakker. „In dit soort situaties zijn vrouwen vaak getraumatiseerd en hebben ze lange tijd niet zelfstandig beslissingen mogen nemen. Dan is het verbreken van het contact bijna niet te doen. Of voelt het zelfs veiliger om het contact aan te houden.”

Na een maand lang 'code rood' wordt Boushra afgeschaald naar 'oranje'. Dat betekent dat ze kort naar buiten mag, en van tevoren moet aangeven hoe laat ze weer terug is.

Voor de supermarkt

Op donderdagochtend 7 augustus rijdt een grijze Peugeot het parkeerterrein voor de Albert Heijn in Almere op. Omar stapt uit, hij draagt een blauw bomberjack. Hij heeft Boushra gevraagd hierheen te komen, om iets te bespreken. Op camera-beelden die de politie later vrijgeeft, is te zien hoe ze voor de supermarkt verschijnt, met haar kinderen en een vriendin. In haar ene hand een telefoon, in de andere hand een koffiebekker. Ze knuffelt haar kinderen, waar de vriendin die ochtend op zal passen. En ze stuurt nog een appje: „Bid voor me”. Daarna loopt ze het parkeerterrein af. De grijze Peugeot vertrekt kort erna.

Ze zal niet meer thuiskomen. Die mid-

dag slaat de politie groot alarm. Het lichaam van Boushra wordt een week later gevonden. Ze bleek kort na haar vertrek om het leven gebracht.

Na de moord laat de Blijf Groep de zaak onderzoeken door een extern bureau. Directeur Hanneke Bakker hoopt dat ervan geleerd wordt. „Op het moment dat een vrouw in de opvang code rood krijgt, moet er meer gebeuren dan alleen haar binnenhouden.” Zolang de geweldpleger vrij rondloopt, is dat geen oplossing, zegt Bakker. „Zo'n dreiging moet aanleiding zijn om met de politie en andere partijen om tafel te gaan, de juiste informatie moet worden gedeeld en samen moet een afweging van de risico's gemaakt worden.” Ook moet helder worden gemaakt wie 'de regie' heeft over de aanpak: dus welke partij waarvoor verantwoordelijk is. „We zien dat dit in de praktijk nog niet altijd gebeurt.”

Ook het COA had dingen anders moeten doen, zegt onderzoeker Hilde Bakker. Er waren duidelijke signalen dat Boushra groot gevaar liep. Het COA had toen direct moeten ingrijpen, zegt Bakker, en Boushra in overleg met de andere organisaties moeten overplaatsen naar beschermde opvang. „Een regulier asielzoekerscentrum biedt geen veiligheid als een slachtoffer op deze manier wordt bedreigd.”

Het COA, dat op geen enkele vraag over de zaak inhoudelijk wil ingaan, laat in algemene zin weten: „Het COA neemt de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling erg serieus.”

Omar is direct na de moord gevlucht. Mogelijk is hij terug naar zijn geboorteland Syrië. De kans dat hij daar op verzoek van Nederland wordt gearresteerd is voorsnogs klein. Nederland heeft geen uitleveringsverdrag met Syrië.

In het Oranje Huis hebben ze de hoop nog niet opgegeven. Hanneke Bakker spreekt met politie en justitie om druk te houden op de opsporing. „Degene die dit op zijn geweten heeft is nu misschien weg, maar niet voor altijd. Mensen komen ook terug. En als hij terugkomt, moet hij weten dat dit niet vergeten is.”

WITTE HUIS

Trump's balzaal is zijn stempel op het Witte Huis waar niemand omheen kan

Een rechter stopte deze week de bouw ervan, maar de reusachtige balzaal moet en zal er komen, als het aan de president ligt.

Hanna Hosman

AMSTERDAM

Trump is oud en als zijn reusachtige balzaal er komt, zal het bouwwerk hem, bijna zeker, overleven. Het is zijn stempel op het Witte Huis, waar toeristen nog decennialang van zullen horen: en dat daar, die grote zaal, die heeft Trump neergezet. Alsof hij 'ik was hier' in de stad heeft gekerfd. Het zal een zaal zijn waar je niet om heen kunt.

Zo speelt Trump ook met het idee van een triomfboog in Washington, één die groter zal zijn dan die in Parijs, en een nationale tuin van Amerikaanse helden, ook in Washington. Een deel van het Witte Huis, de oostelijke vleugel, heeft hij alvast gesloopt om plaats te maken voor zijn balzaal.

De zaal moet er komen, want bij grote evenementen moet er nu een witte tent in de tuin worden neergezet, dat geeft geen pas, en er was nooit een president geweest die goed was in balzalen, maar allemaal hadden ze er één gewild, volgens Trump.

Toen de rechter deze week besloot dat de nieuwbouw stilgelegd moest worden, omdat Trump eerst toestemming aan het congres moest vragen, kwam hij met een nieuwe motivatie: veiligheid. Het zou een „drone-proof dak krijgen”, kogelvrij glas, „air-handling systems”, „biodefense all over”, en uitstekende medische faciliteiten, in een ruime bunker. Er was al een ondergrondse ruimte, maar die is meegesloopt.

Behoedzaam respect

Toen het kunstenaarsteupaar Jeanne-Claude en Christo de Duitse Rijksdag wilde inpakken, een tijdelijke ingreep, was Wolfgang Schäuble, destijds CDU-parlementariër, daar fel op tegen. Hij vreesde ontwaardiging. De Rijksdag, zei hij in een debat in 1994, belichaamt een instituut, representeert het, „en om het geloofwaardig te kunnen representeren, moeten we met zijn uiterlijke verschijning geen experimenten doen”.

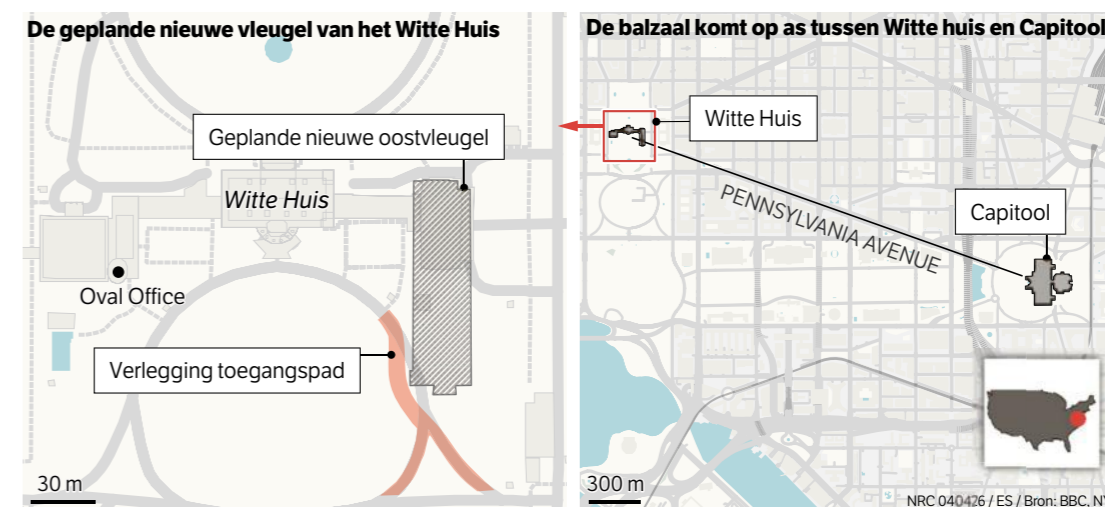
Nationale symbolen, vond Schäuble, vragen om behoedzaam respect.

Behoedzaam respect. In Washington D.C. zijn vanaf 1900 maatregelen genomen voor het geval dat behoedzaam respect niet vanzelfsprekend zou zijn. Onder president William McKinley ontstond in die tijd het idee twee enorme vleugels aan het Witte Huis te bouwen, die het geheel totaal zouden overvleugelen. Uit de commotie die daarop onder architecten ontstond, groeide een nieuwe werkwijze: experts zouden voortaan be-

Donald Trump in gesprek met de media terwijl hij een impressie van de geplande balzaal omhoog houdt, aan boord van Air Force One. FOTO ELIZABETH FRANTZ/REUTERS

De bouwplannen van Trump

trokken worden bij de omgang met monumentale gebouwen als het Witte Huis.

Dat precedent laat president Trump totaal in de steek, schrijft historicus Neil Flanagan in *The Atlantic*. Op erfgoedexperts heeft de overheid bezuinigd, en in de twee commissies die meedenken over verbouwingen rond het Witte Huis zijn leden ontslagen en vrienden van Trump aangesteld.

De ene commissie die het moest goedkeuren, die voor schone kunst, deed dat in februari na twaalf minuten beraad. Dat het betreffende ontwerp niet voorzag in een breed bordes dat niet uitkwam op een deur maar slechts op een dubbele zuilenpartij (die de zaal boven-

dien het zicht naar buiten ontnam), die kritiek kwam pas later, van erfgoedorganisaties, waarop Trump enkele aanpassingen aankondigde.

Phil Mendelson, lid van de andere commissie, de National Capital Planning Commission, snapt niet waarom het zo groot moet. Het zal de bestaande bouw totaal overvleugelen, en waarom? Hij ziet geen onderbouw. Toch keurde de stedenbouwkundige commissie waar Mendelson bij zit het plan donderdag uiteindelijk ook goed. De voorzitter is een onlangs aangewezen voormalig advocaat van Trump. Mendelson is de enige die tegen stemde.

32.000 reacties ontvangen

Ongeveer 32.000 berichten ontving

zo gebleven. Toen het kerngebouw van het Witte Huis werd neergezet, op het nippertje van de achttiende eeuw, was dat een centrum in het stedenbouwkundig ontwerp van de stad, zichtlijnen en strataassen kwamen er op uit, en vanaf het Capitool keek je recht uit op het Witte Huis. Dat ontwerp kwam van Parijzenaar Pierre Charles L'Enfant, die naar Amerika kwam om mee te vechten in de revolutie, zich er vestigde, en de naam Peter aannam.

De nieuwbouw zou vanaf meerdere plekken het zicht op het oorspronkelijke, centrale gebouw ontnemen, vreesde de Society of Architectural Historians. De architectuurhistorici dragen een eenvoudige oplossing aan: maak het kleiner.

Toch heeft Trump wel waardering voor het oorspronkelijke plan van L'Enfant. Vanuit daar was het toch zeker anderhalve eeuw goed gegaan in Washington, werden er mooie gebouwen in vooral klassieke stijl neergezet. In een decreet zet de president uiteen dat hij het zo graag wil zien: federale overheidsgebouwen die inspiratie ontleenen aan de Grieken en de Romeinen, regionaal, traditioneel en klassiek architectuur-erfgoed belichamen. Niet zoals de modernistische en brutalistische kantoren die daarna kwamen. Het zijn dezelfde argumenten als waarmee de AfD in Duitsland Bauhaus-architectuur afwijst: vervreemding van lokale tradities. Gebouwen die, schrijft de president, soms de architectuur-elite bekoren, maar niet de „Amerikanen die de gebouwen zouden moeten dienen”.

Taxichauffeur Roger Hechavarria rijdt door Havana.

REPORTAGE CUBA

Nu hun eiland verder instort, snakken Cubanen naar verandering: 'We zijn op'

Boven: Jorge de la Cruz vouwt kartonnen dozen in Havana. Later verkoopt hij ze, om wat extra's bij te verdienen. Onder: Straatbeeld in Havana.

Sinds de Amerikaanse olieboycot is het leven in Havana goeddeels tot stilstand gekomen. Zelfs agenten krijgen geen benzine meer en er is vaak uren geen stroom. „Er is hier geen toekomst.”

Door **Nina Jurna** Fotografie **Sanne Derks**

HAVANA

Op de bovenste verdieping van een verouderd koloniaal pand in het centrum van Havana haalt Jorge de la Cruz (59) een lading plastic flessen uit een grote vuilniszak en maakt een rekensom. „Van de opbrengst hiervan kunnen we weer een paar dagen eten”, zegt hij. De ijskast in zijn piepkleine woning, waar hij met zijn vrouw en zoon woont, is praktisch leeg, in het vriesvak kleeft een dik pak ijs tegen de zijkanten. Op de bank staat een doos met karton waar hij pizzadozen van maakt die hij verkoopt aan restaurants. „Wij Cubanen leven nu per dag. We proberen overal geld bij elkaar te hoeselen om rond te komen”, zegt hij.

Nets Jorge de la Cruz zijn heel veel Cubanen de wanhoop nabij. Ze worstelen zich door de dagen vol urenlange stroomstoringen,

water- en brandstoftekorten. Sinds de Amerikaanse president Donald Trump begin dit jaar een olieboycot afkondigde, is het eiland praktisch tot stilstand gekomen en glijdt de bevolking elke dag verder af in armoede. Inmiddels leeft 90 procent in extreme armoede.

Cubanen zijn wel wat gewend: ze doorstonden de afgelopen decennia vele crises. Maar dit keer oogt Havana sterker verwaarloosd dan bij eerdere bezoeken en maken de inwoners een uitgeputte en deprimerende indruk. „We zijn op. Er moet echt iets radicaals veranderen. Het hele systeem moet omgegooid worden”, zegt De la Cruz met een serieuze blik. Hij werkt op een school als beveiliging, studeerde filosofie en psychologie aan de Universiteit van Havana en is lid van een besloten loge van vrijmetselaars. Trots toont hij zijn ring met passer en winkelhaak, het symbool voor wijsheid en integriteit binnen het genootschap.

In de straten van Havana hoopt afval zich op, omdat er geen brandstof meer is voor de vuilnis-

wagens. De la Cruz struint samen met zijn veertienjarige zoon de bergen vuil af. „Plastic flessen lever ik in bij een recyclingbedrijf en soms liggen er tussen het vuil allerlei waardevolle spullen. Soms vind ik kleding. En laatst nog een paar schoenen. Ik heb ze schoon-gemaakt en doorverkocht.”

Hoewel ze door de vele internetproblemen en regelmatige stroomuitval vaak afgesneden worden van de buitenwereld, hebben ook veel Cubanen gehoord van Trumps dreigementen over het ‘innemen’ van Cuba en zijn toenemende druk op het regime van president Miguel Díaz-Canel. Na de Amerikaanse invasie in Venezuela en gevangenneming van president Nicolás Maduro, begin januari, heeft Trump zijn vizier op Cuba gericht. Samen met zijn buitenlandminister Marco Rubio (zoon van Cubaanse immigranten in Florida) dreigde hij landen die olie leverden aan het eiland met sancties, waarna de toevoer stilviel.

Deze week voer er desondanks

een Russische olietanker de Cubaanse haven binnen met 730.000 vaten ruwe olie. De Russische president Vladimir Poetin wilde zo zijn „Cubaanse vrienden tegemoetkomen”, maar meer dan een paar weken verlichting zal dat niet geven. Het zal bovendien nog dagen duren voor de ruwe olie verwerkt is en bruikbaar als diesel of stookolie.

Spookstad zonder verkeer

Als er niet snel structurele verbetering komt, dreigt binnen niet al te lange tijd een volledige ineenstorting, is de verwachting. Havana (2 miljoen inwoners) oogt als een desolate stad met nauwelijks nog verkeer. Hier en daar begeven mensen zich op de fiets of zogeheten *bicitaxi's* (riksja's) over de lege straten en avenidas, waarlangs de karakteristieke statige Cubaanse panden er verpauperd bijstaan.

Rond de nog functionerende restaurants proberen daklozen eten te krijgen van barmhartige bezoekers. De zo gevreesde Cubaanse politie is op straat afwezig door gebrek aan brandstof voor patrouillewagens. Veel winkels zijn dicht en 's avonds bij de zoveelste *apogón* (stroomstoring) verandert Havana in een uitgestorven spookstad. Steeds vaker klinken verhalen over criminaliteit, terwijl Cuba juist bekendstond als een van de veiligste landen van de regio.

Met soms dagen zonder elektriciteit en stromend water uit de Cubanen hun frustratie door op potten en pannen te slaan, een bekende vorm van protest in Latijns-Amerika. Ook bij groepsbetogingen, zoals een paar weken geleden nog in de stad Morón. Riskant, want demonstreren tegen de overheid is in Cuba officieel verboden: er staan lange gevangenisstraffen op. De nijpende crisis en de almaar dreigendere taal door Trump leiden zo tot uiteenlopende reacties bij de Cubanen, afhankelijk van leeftijd en generatie.

Roger Hechavarria, een millennial die een paar jaar geleden een oldtimer uit 1949 kocht om toeristen mee rond te rijden, is sceptisch. Hij eet in zijn geparkeerde auto zijn lunch uit een plastic bakje en neemt er alle tijd voor. Werk heeft hij niet, want toeristen zijn er niet. „Het ging sinds de coronapandemie al bergafwaarts met het toerisme, maar nu is er helemaal niemand meer. Wat heeft een toerist hier ook te zoeken in een smerige stad met overal vuilnis en stank? Bovendien kunnen we ze nauwelijks rondrijden. Een liter benzine kost nu 6.000 pesos (217 euro), dat is ongeveer een maandloon hier”, zegt Hechavarria.

Of hij bang is voor een inval van Trump? „Ik ben tegen oorlog en natuurlijk is Cuba een soeverein land”, zegt hij en start de motor voor een korte rit langs de vrijwel uitgestorven Malecón, de beroemde boulevard van Havana. „Maar zolang ik leef, zijn we geleid en gevoed met idealen van een revolutie die niet meer van deze tijd is. De wens om verandering is al heel lang geleden gemaakt door de bevolking, alleen ziet de regering dat niet in. Jongeren van mijn generatie interesseert het al lang niet meer wie ons land regeert, wij willen alleen maar dat er snel verandering komt. Maar we moeten ook voorzichtig zijn want bepaalde dingen kun je hier niet zomaar zeggen.”

In een benedenwoning verderop in het oude centrum van Havana maakt de 63-jarige Hilda Valdés duidelijk dat ze in haar huis geen verkeerd woord wil horen over Fidel Castro. Met een vermanende glimlach kijkt ze in de richting van haar dochter Melissa Valdés (37) wier lichaamstaal verdraagt dat ze daar anders over denkt. Ze zit in een hoek bij het raam met haar voeten in een emmer water in afwachting van een pedicurebehandeling door een vriendin.

Ze wonen met zes familieleden in deze voormalige winkel. Nadat hun eigen huis in 2020 instortte, kregen ze deze plek door de staat toegewezen als tijdelijke opvang. „Faciliteiten zijn er eigenlijk niet, want het was een winkel. Er zat geen douche in en geen keuken. We proberen het leefbaar te maken, maar we wachten nog steeds op een echt huis. Toch ben ik onze staat dankbaar dat we een dak boven ons hoofd hebben”, zegt Hilda Valdés.

In het achterste gedeelte van de noodwoning staan bedden op een rij. Achterin wast Hilda's kleindochter Domelyz haar haren, een geur van zoete parfum vult de ruimte; ze maakt zich klaar om uit te gaan deze zondagmiddag. „Als Fidel nog had geleefd zouden we er nu niet zo aan toe zijn. Hij zou nooit accepteren dat Cubanen honger lijden”, zegt Hilda stellig.

„Fidel zou nooit accepteren dat Cubanen honger lijden”

Hilda Valdés grootmoeder

Trump moet wat haar betreft zeker niet denken dat hij Cuba kan inpikken. „Sinds de revolutie zijn wij klaar voor de strijd. We zijn hier al jaren op voorbereid. Trump denkt dat hij de heerser van de wereld is, maar hij moet van Cuba afblijven. Fidel zei het al: we kunnen niet gaan slapen, we moeten wakker blijven met de vijand zo dichtbij. Hij heeft helemaal gelijk gekregen”, zegt ze.

Dochter Melissa schraapt nu het eelt van haar voeten en kijkt af en toe op naar buiten. Tegenover hun woonplek is een vuilnisbelt ontstaan, vliegen zoemen tussen het vuil. Melissa Valdés maakt zich deze periode vooral zorgen om haar twee schoolgaande kinderen. Jongvolwassenen voor wie het leven nu feitelijk stilstaat. „Scholen functioneren nauwelijks meer, mijn kinderen hebben al lang geen lessen gehad”, zegt ze.

Ze ziet liever niet dat Cuba net als Puerto Rico een soort 'gebiedsdeel' van de VS wordt. „Maar ik wil wel een beter leven, ook voor mijn kinderen”, zegt ze. Vanaf een afstandje luistert moeder Hilda aandachtig mee en geeft haar dochter gelijk. „Ja, het land is er slecht aan toe. Maar wat wil je met die jarenlange blokkade van de Verenigde Staten, de langste blokkade uit de geschiedenis duurt nu al 67 jaar. En nu komt Trump er nog eens met een olieboycot bovenop. Hij wil Cuba kapot maken”, zegt Hilda Valdés.

Venezolaanse aanpak

Hoewel het Amerikaanse embargo al decennialang forse economische impact heeft, met ook ingrijpende gevolgen voor de zorgsector, is het eigen socialistische be-

Drie generaties (v.l.n.r.): grootmoeder **Hilda Valdés** (63) met kleindochter **Domelyz** (17) en dochter **Melissa** (37).

Partij om Díaz-Canel te vervangen of het politieke systeem aan te passen. Economische hervormingen zijn bespreekbaar, maar de soevereiniteit van het land niet, laten regimekopstukken weten in de media.

Kleindochter Domelyz (17) interesseert zich niet voor politiek, zegt ze. Maar ze reageert zeer uitgesproken op de vraag hoe zij als jonge Cubaanse de toekomst van haar land ziet. „Een toekomst? In dit land? Voor dit land? Nee, dat zie ik helemaal niet voor me. Er is hier helemaal niets, er is hier geen toekomst. Alleen dagenlange stroomuitval en ellende.”

Veel van haar leeftijdsgenoten zijn al vertrokken. Sommige met hun ouders, anderen in hun eentje om zich elders bij familie te voegen in Miami of Mexico. Domelyz' vader woont in Miami. „Ik ga dit jaar mijn opleiding afmaken en hopelijk kan ik dan weg. Ik moet hier weg”, zegt ze.

Onderaan de trap bij het verouderde familiehuis van Jorge de la Cruz veegt zijn bejaarde moeder de tegels schoon en zingt met prachtige stem een oude rumba over een verloren liefde.

Bij een radicale verandering die er volgens Jorge nodig is in zijn land, zal het systeem mee moeten veranderen van een repressieve eenpartijstaat, naar een vrijer en democratisch systeem. „Onze mentaliteit moeten we ook veranderen. Je kunt een bevolking na ruim 67 jaar communisme en socialisme niet in een keer richting een kapitalistisch systeem 'duwen'. Die transformatie moet goed geleid worden. We hebben enorme potentie als bevolking maar we moeten er in groeien.”

leid ook verantwoordelijk voor veel van de problemen. Ondertussen beweegt het regime maar mondjesmaat richting wat meer politieke en economische vrijheid voor de Cubanen.

Nu Trump en Rubio de druk opvoeren zouden er gesprekken plaatsvinden met in elk geval Raúlito (kleine Raúl), een kleinzoon en jarenlang de chef beveiliging van Fidels nog levende jongere broer Raúl Castro (94). De Amerikanen

zouden zaken willen doen met een telg uit de Castro-familie om de zittende president Díaz-Canel buitenspel te zetten. Dit in de hoop het Cubaanse bewind - net als dat van Venezuela sinds Maduro's verwijdering - vervolgens hun wil op te kunnen leggen, maar zonder het volledig omver te werpen.

Of die Venezolaanse aanpak ook in Cuba kan worden toegepast, is zeer de vraag. Tot nu toe weigert de regerende Communistische

Advertentie

Zomaar ergens.
Zo simpel is het.

kip

kipcaravans.nl

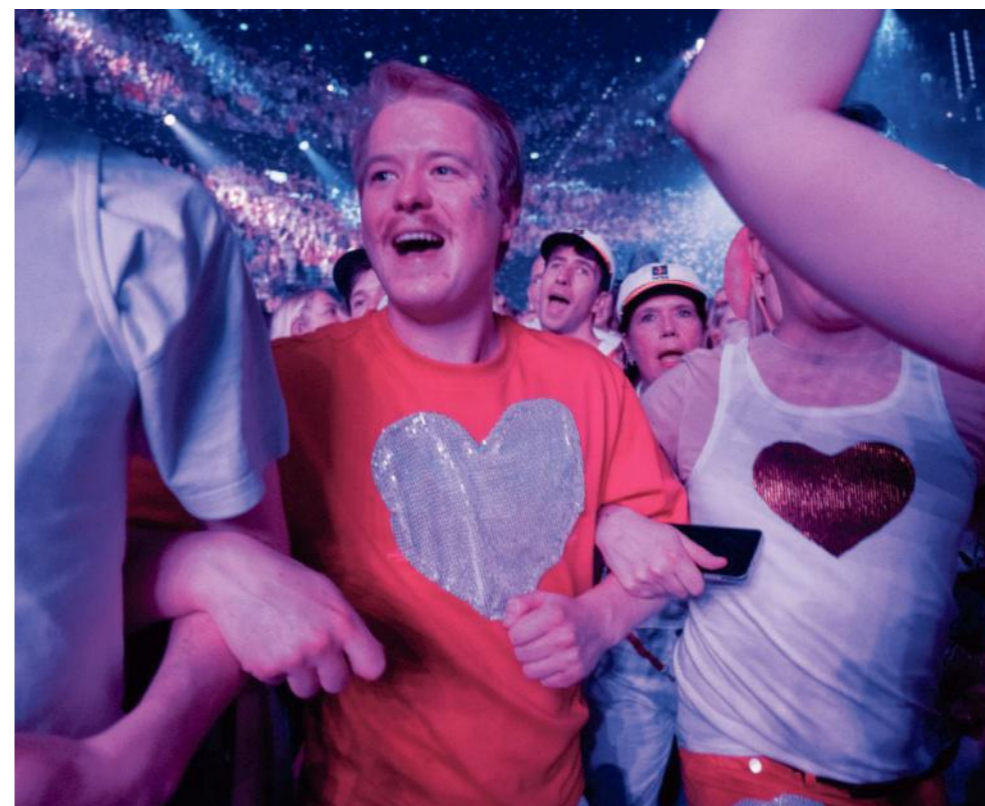
Roan Mulder (24).

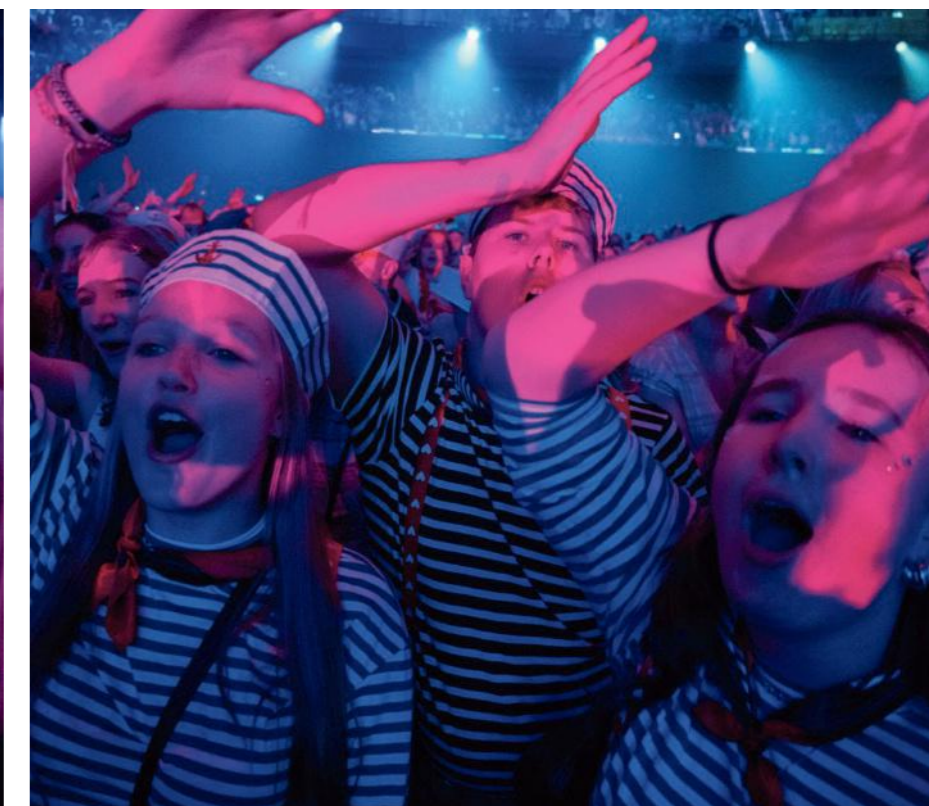
Isabella (21) en Rowena (19).

Elaine Alberts (16).

Fans van K3 in Ahoy. FOTO'S ZARA NOR

REPORTAGE K3 ORIGINALS

De échte K3 geeft ons precies wat we willen. In ruil daarvoor zingen we ieder woord mee

K3 treedt in Ahoy Rotterdam zeventien keer op in originele bezetting, 17 jaar na hun afscheid. *Karlijn Saris* was erbij en ontdekt hoe het is om haar heldinnen te zien nu ze volwassen is.

K3 tijdens hun eerste van zeventien concerten in Ahoy Rotterdam. FOTO ZARA NOR

ROTTERDAM

Nog vier minuten. Op de grote schermen naast het podium verschijnt een aftelklok. Gejuich stijgt op uit meer dan 16.000 kelen in een tot de nok toe gevuld Ahoy Rotterdam. Al minstens een uur zingt de zaal luidkeels mee met de K3-hitjes die zachtjes uit de speakers komen. Het publiek heeft steeds aan een halve klank genoeg. „Waaaaaas jij al ooit zo verli-eeeeef?”

Nog anderhalve minuut. Ik knijp in de arm van de vriendin naast me. We staan bijna helemaal vooraan. Om ons heen roze cowboyhoeden en jurkjes in alle kleuren van de regenboog. Al die keren dat ik met mijn moeder en zusjes een K3-concert bezocht, kwam ik nooit zo dichtbij. Ik probeer me in te beelden dat ik binnen een paar tellen weer oog in oog sta met mijn jeugdheldinnen en ineens slaat de twijfel toe. Waar hoop ik eigenlijk op? Wil ik dit wel? Ga ik mijn herinneringen vanavond vergiftigen?

De 'echte' K3 is terug. Het in België en Nederland wereldberoemde zangtrio Karen Damen (rood haar), Kristel Verbeke (zwart) en Kathleen Aerts (blond) staat 17 jaar na hun laatste optreden opnieuw op de planken voor een reeks reünieconcerten: K3 Originals. Antwerpen was afgelopen herfst al aan de beurt. Donderdag trapt de vrouwen hun Nederlandse concerten af met de eerste van zeventien (!) bijna volledig uitverkochte shows in Ahoy Rotterdam.

'Dit wordt heel ontroerend'

De rest van het publiek lijkt minder twijfels te hebben over deze *trip down memory lane* dan ik. „Dit kán niet te-genvallen”, zegt Swen Andreae (25), die samen met zijn moeder een kaartje kocht. Roan Mulder (24), die hier met zijn hele jazzdansteam is, weet zelfs precies wat hij kan verwachten. „Dit is mijn tweede, ik was er ook bij in België.” Hij kijkt het meest uit naar 'Blub ik ben een Vis'. „Ja, ik weet niet. Dat is gewoon echt jeugdsentiment.” „Dit wordt heel ontroerend”, zegt Mélanie Marcus (27), haar arm om de middel van haar vriendje Mike Wagemans (28)

geslagen. Al voordat ze verkering kregen ontdekten ze dat ze allebei enorme K3-fans zijn. In mijn ooghoek zie ik een tienerdochter en haar vader, allebei in een strak jurkje met zilveren pailletten, een roze boa om hun nek.

Het is zover. Langzaam komt het drietal uit de vloer omhoog en ineens staan ze daar. Wij kijken naar hen, en zij naar ons. Het applaus houdt zeker een minuut lang aan. De drie zangeressen ademen diep in en nemen alles geëmotioneerd in zich op. Ik weet gelijk dat ik me voor niets zorgen heb gemaakt. Ik ben *starstruck*, maar op een gekke manier. Alsof mijn drie lievelingstantes twintig jaar op wereldreis zijn geweest en ineens door de voordeur stappen. We zijn herenigd.

„Ik ben Karen,” „ik ben Kristel,” „en ik ben Kathleen.” „En samen zijn wij...” We gillen als kinderen: „K3!!!”

De vrouwen worden door de menigte opgetild en de rest van de avond niet meer neergezet. K3 geeft ons precies wat we willen - de hits, de jurkjes - en in ruil daarvoor zingen we ieder woord mee. Het drietal probeert het ons nog een beetje moeilijk te maken. „We gaan verder terug in de tijd, benieuwd of jullie deze ook kennen.” Het maakt allemaal niets uit. De helft van de tijd hoeft het trio alleen hun microfoon maar in de lucht te steken, het publiek doet de rest.

We worden uitzinnig als de vrouwen zich opnieuw wagen aan de ingewikkelde hink-stap-sprong-choreografie van 'De Drie Biggetjes' waar we zelf jaren op oefenden: stap, draai, dubbelklap. Soms is het alsof de drie vrouwen naar ons knipogen. Zonder woorden zeggen ze: dit is waar jullie voor kwamen, hè?

De échte K3

K3 had bij de oprichting in 1998 de Nederlandse versie van de *Spice Girls* moeten worden, maar dat mislukte jammerlijk. Met het net-niet-pikante nummer 'Heyah Mama' deed het drietal in 1999 een gooi naar de Belgische inzending van het Eurovisie Songfestival, maar daar werden ze, na een niet al te zuiver optreden, door de jury weggezet als „fijne vleeswaren”. Niet veel later werd het nummer toch een hit, maar de muziek bleek beter aan te slaan bij zeventienjarige dan bij volwassenen. Wat volgde waren tien succes-

volle albums, talloze films, musicals, een televisieserie en een haast oneindige hoeveelheid K3-prullaria: van broodtrommels tot T-shirts, dekbed-overtrekken en plaktattoos.

Toen Kathleen de groep in 2009 verliet, kwam de Nederlandse Josje Huisman in haar plaats. Karen, Kristel en Josje stopten in 2015 allemaal, waarna drie andere vrouwen het stokje overnamen. Maar de menigte in Ahoy bewijst dat de 'originals' nog lang nadat ze hun microfoons neerlegden, nieuwe harten veroverden. Elaine Alberts (16) is met een grote groep vriendinnen van tussen de 16 en 21 jaar verkleed in matrozenpak, verwijzend naar hun lievelingsnummer 'Liefdeskapitein' dat in 2004 verscheen. Toen waren deze meiden nog niet eens geboren. Het favoriete album van Jasmin Guitoneau (14) en Yfke Gerritsjans (13) is *Parels*, het allereerste album van de meidengroep, uit 1999. Isabella (21) werkt op een buitenschoolse opvang, waar ze kinderen de dansjes uit haar tijd aanleert. „Zij luisteren de nieuwe K3, maar ik voel ze een beetje op. Dan zeg ik: dit waren de échte.”

Oma's aan de top

De show is strak, op het gelikte af, met achtergronddansers, vuurwerk, confettikanonnen en uitbundige kostuums. Bij vlagen dreigt dat te verzanden in een bombastische kinder-sing-a-long, zeker wanneer nummers als 'Kusjesdag' en 'Superhero' de revue passeren. Maar steeds weten de vrouwen net op tijd hun publiek toch serieus te nemen, door te benoemen: de tijd heeft niet stilgestaan.

Zoals wanneer Kristel een 25 jaar oude tekening laat zien die een fan voor haar maakte toen ze zwanger was van haar dochter. „Zij is nu 21, heeft een auto en een vriendje.” Naast me veegt een jonge vrouw een traan van haar wang. „De meesten van jullie zagen ons al toen jullie nog heel klein waren”, zegt Kathleen. „Wie van jullie heeft inmiddels zelf al kindjes?”

Dan komt het moment waar iedere échte K3-fan zich mentaal op had voorbereid: de megahit 'Oma's aan de top'. „Deze is voor alle lieve oma's in de zaal... En voor alle lieve oma's die meekijken vanaf boven.” Als na het feestelijke refrein het nummer vertraagt voor de bridge die duizenden

Betraand pakken ze elkaar vast. „Wij zijn voor altijd *jullie K3*.”

mensen a capella meezingen („omaaaa, mijn liefste omaaaa”), houdt bijna niemand het droog.

Zorgeloos kindergevoel

Het zijn vertederende momenten, omdat ze antwoord geven op de ongemakkelijke vraag wat al die volwassene hier nou eigenlijk staan te doen. K3-liedjes brengen je terug naar een zorgeloos gevoel van opwindend dat je na je kindertijd nauwelijks meer beleeft. De spanning van de laatste schooldag, de eerste keer verliefd. K3 is kindermuziek, dacht ik jarenlang. Maar nu ik de teksten opnieuw hoor, ontdek ik volwassen boodschappen verpakt in hoopvolle kindertaal. „Alle Kleuren” gaat over verdraagzaamheid”, zegt Kristel voordat de megahit uit 2000 begint („Reik je hand naar me uit, leg ze in de mijne. En laat ons dromen van betere tijden”). „Dat is nu belangrijker dan ooit.”

Meer dan honderd liedjes maakte het trio in tien jaar tijd. En toch, als het licht op het podium uitgaat, voelen we allemaal precies wat er nog ontbreekt. Het drietal komt terug met 'Oya lé lé'. De jurkjes, dansjes en staartjes, we krijgen het allemaal. Maar het meest ontroerend is het nummer waar het allemaal mee begon en waart het trio de avond mee afsluit: 'Heyah Mama'. De vrouwen lopen over de loper naar het midden van de zaal en laten het publiek het hele nummer zingen terwijl ze de mensenmassa in zich opnemen, kushandjes uitdelen, zwaaien en nog eens kijken. Betraand pakken ze elkaar vast. „Wij zijn voor altijd *jullie K3*.”

Morgen zeggen ze dit natuurlijk weer, maar voor mij maakt dat niet uit. De drie vrouwen die over mijn kindertijd hebben gewaakt, die er altijd bij waren, hebben hun gezicht weer even laten zien. Het voelt fijn, merk ik, om te weten dat ze er nog zijn.

VONDER
50 jaar!

Handgemaakte kasten, keukens, deuren en wandbekleding.
Garderobe op maat, voor van Egmond architecten. www.vonder.nl

COLUMN
MARIJN DE VRIES

Ontstressen

Lesauto's krijgen steeds vaker te maken met agressie, hoor ik op mijn autoradio. De zon komt net op, groot en oranje. Het is nog niet druk op de weg. Bumperkleven, afsnijden, toeteren, en zelfs de *brake check*, waarbij een automobilist keihard remt, zodat je zelf ook boven op de rem moet - rij-instructeurs zien het steeds vaker.

Stel je voor dat zo iets tijdens een van je eerste rijlessen gebeurt. Ik kan me nog goed herinneren hoe spannend ik die vond. Met zweetende handjes hield ik het stuur op tien voor twee. Ik was me helemaal lens geschrokken als me zo iets was overkomen.

Wie doet dat nu, agressief zijn tegen lesauto's? De vraag in mijn hoofd weergalmt op de radio, en het antwoord is niet klinkklaar. Toegenomen drukte op de weg, iedereen heeft haast en daardoor steeds minder geduld, wordt er gezegd. Jongeren die rijles hebben krijgen incidenten voorgeschoteld als leermoment: omgaan met agressie is onwillekeurig toegevoegd aan het curriculum voor het halen van een rijbewijs.

Ik kijk naar de zon die inmiddels als een halve bol boven de horizon uitsteekt. Had ik nu maar op de fiets gezeten, en niet gisterochtend. Toen was er niks te zien. Alles zat potdicht van de mist, terwijl ik langs de IJssel fietste. De kleine druppeltjes die op mijn handschoenen en wimpers verschenen werden steeds groter, af en toe liet er een los en rolde er een mistraan over mijn wang.

Het was precies zo stil als het met mist kan zijn. Als je weidsheid niet kunt zien, kun je 'm wel voelen: de wereld was klein en groot tegelijk. Vlak voor Deventer kleurde de mist goud, en plotseling reed ik in de zon. De laatste flarden rond mijn wielen en boven de rivier losten op, de aanblik van de oude stad aan de andere kant van het water was betoverend.

Mensen zijn evolutionair afgestemd op de natuur, ons zenuwstelsel ontspant daar

Mensen die zich misdragen moeten misschien maar op agressiviteitscursus bij het Centraal Bureau Rijvaardigheidsbewijzen, wordt op de radio gesuggereerd. Is een agressiviteitscursus de juiste oplossing, vraag ik me af terwijl ik mijn bestemming, een congres in Den Bosch, nader. Als de reden voor agressie stress is, hebben mensen misschien behoefte aan iets anders. Aan ontstressen, in plaats van binnen zitten in een zaaltje.

Ik ontstress op de fiets. Dat is bewezen heilzaam. Al na een half uur in de natuur daalt het cortisol, het stresshormoon, in je lichaam aanzienlijk. Je bloeddruk daalt en je mentale vermoeidheid kan tot wel 40 procent verbeteren door contact met de natuur. Dat geldt volgens de biofiliehypothese niet alleen voor mij, maar voor iedereen. Omdat mensen evolutionair zijn afgestemd op de natuur, ontspant ons zenuwstelsel daar. Beweegen versterkt dat effect nog eens.

Op het congres in Den Bosch spreekt klimaatexpert Tim van Hattum van de Wageningen Universiteit. Hij vertelt dat van alle wereldbewoners Nederlanders het minst in contact staan met de natuur. Wow, denk ik - dat wist ik niet. Het schokt me, en het is verhelderend. De stress in onze samenleving, de korte lontjes: het heeft vele redenen, maar dit is er zeker weten een van.

Ik weet niet hoe het CBR hierin staat, maar ik zou zeggen: geef agressieve automobilisten geen cursus en stuur ze in plaats daarvan verplicht de natuur in. Laat ze wandelen, fietsen of joggen in het bos. Dat lijkt een cadeau in plaats van een straf, ik weet het. Maar wat nu als dat de oplossing is?

Marijn de Vries is oud-prof-wielrenner en journalist.

WIELRENNEN

Voor de nieuwe generatie is een zesde plek niet genoeg meer

In het vrouwenpeloton maken ervaren rensters niet langer uitsluitend de dienst uit; steeds vaker strijdt een nieuwe, jonge generatie mee om de prijzen. „Ik heb geregeld zo iets van: wie ben jij nou weer?“

Sam de Voogt

AMSTERDAM

Toen ze voor het eerst mocht meedraaien in het profpeloton, vertelt Babette van der Wolf over haar debuutjaar 2023 in dienst van de Britse Lifeplus Wahoo-ploeg, was ze vooral bezig elke

wedstrijd te overleven. De overstap van de junioren naar de Women's World Tour (WWT) was groot: ineens waren de races twee keer zo lang - in plaats van 60 werd er 130 kilometer gereden - en lag het tempo een stuk hoger. „Vaak finishte ik niet eens“, herinnert de renster zich, die inmiddels uitkomt voor het Amerikaanse EF Education-Oatly.

De negentienjarige Britse renster **Cat Ferguson** tijdens de etappekoers Setmana Ciclista Valenciana in februari, waarin ze een etappe wist te winnen.

FOTO SZYMON GRUCHALSKI / GETTY IMAGES

werkte ik aan mijn scriptie en 's middags had ik een koers op WWT-niveau.“

Van jaloezie over de goede contracten van tegenwoordig is geen sprake, zeggen de rensters van de oudere generatie. „Deze meiden doen er alles voor, dus ze verdienen het“, zegt Beekhuis. Wel verbaast ze zich af en toe. „Ze gaan tegenwoordig als junioren [onder de achttien jaar, red.] al op hoogtestage, dat deed ik pas op mijn 25ste. Als ploeg hebben we een eigen chef mee, maar soms lusten ze iets niet. Ik was vroeger al blij als er pasta bij het buffet stond.“

Keerpunt voor de sport

De snelle professionalisering van het vrouwenwielrennen heeft niet alleen positieve effecten. Onder de top is de situatie kritiek, stelde The Cyclist Alliance (TCA), een vakbond voor vrouwelijke coureurs, vorig jaar vast na hun jaarlijkse enquête onder vrouwenprofs. Het gat tussen de WWT en de niveaus daarvoor wordt te groot, zowel qua salarissen als qua niveau, en meer dan de helft van eerste- en tweedejaars profrensters twijfelt of ze niet moeten stoppen met wielrennen uit financiële nood, concludeerde TCA. De vakbond sprak van een keerpunt voor de sport.

Het grote probleem is dat ploegen op de lagere niveaus het financieel moeilijk hebben en dat er weinig wedstrijden zijn voor vrouwen in de beloftecategorie (onder 23 jaar), waardoor de mogelijkheden voor rensters om zich geleidelijk te ontwikkelen beperkt zijn. Daar moet snel wat aan gebeuren, beamen de jonge rensters. „Het mannenwielrennen kent zoveel races voor de beloftecategorie dat bijna elk profteam een ontwikkelingsploeg heeft. Bij de vrouwen zijn er elk jaar maar een paar“, zegt Ferguson.

Haar eigen carrièrevolop heeft wat dat betreft niet geholpen, zegt de Britse renster, die als een van de weinigen succesvol de directe overstap van de junioren naar de profs maakte. „Nu denken sommige junioren dat als ze niet diezelfde stap maken, dat ze niet goed genoeg zijn.“ Maar als je pas achttien bent, zegt Ferguson, heb je nog veel tijd om jezelf te ontwikkelen.

Volgens Hengeveld hebben ploegen daar steeds meer aandacht voor. „Ik kan een weekend in dienst van Marieanne [Vos, red.] rondrijden en leren hoe de koers werkt, zonder dat er direct een resultaat van mijn wordt verwacht.“ Brand is bij Lidl-Trek teamgenoot van de twintigjarige Fleur Moors uit België, die afgelopen weekend in Wevelgem tweede werd, en zag hoe zij de tijd kreeg zich te ontwikkelen. „Van Fleur wisten we vorig jaar al dat ze goed genoeg was, maar ze werd bewust niet altijd opgesteld.“

Babette van der Wolf vindt zichzelf een mooi voorbeeld van een renster die wat langer de tijd nodig heeft. Ze koos in 2023 bewust voor een ploeg op een lager niveau om zich te ontwikkelen, maar werd vanwege financiële problemen bij dat team direct opgesteld in alle grote wedstrijden. „Ik had toen geen keus, maar ik had liever een mix gehad van wedstrijden op het hoogste en op lagere niveaus.“

Ze weet inmiddels dat ze geduldig moet zijn, zegt Van der Wolf, al motiveert het om te zien hoe goed leeftijdsgenoten als Ferguson al zijn. „Op zo'n niveau rijden, is ook mijn droom.“ Van der Wolf, alweer bezig aan haar vierde jaar als prof, wordt door haar ploeggenoten wel eens „het oude brein“ genoemd, zegt ze. „Soms vergeet ik zelf wel eens hoe jong ik nog ben. Dan moet ik mezelf eraan herinneren dat als ik naar de top wil groeien, ik daar nog jaren de tijd voor heb.“

Aan winnen of strijden om het podium dacht ze al helemaal niet. „De oudere generatie stak er duidelijk bovenuit“, zegt Van der Wolf. Dat is niet verrassend in het wielrennen, waar sporters meestal tussen hun 25ste en 30ste pieken. Ervaren rensters als Demi Vollerling, de Belgische Lotte Kopecky en Annemiek van Vleuten kwamen dat seizoen bij elkaar opgeteld 37 keer als eerste over de streep.

Sinds vorig jaar ziet de 21-jarige Van der Wolf echter dat er wat aan het veranderen is in het peloton: om haar heen beginnen de jonkies mee te doen om de prijzen. „Steeds meer komen er jongere rensters naar voren die meteen succes hebben op het hoogste niveau. Eigenlijk zijn de ouderen in het peloton niet veel beter meer dan wij.“

„Je ziet dat jonge meiden sneller de aansluiting vinden met de elite“, zegt ook Lucinda Brand van het Amerikaanse Lidl-Trek, met haar 36 jaar een van de oudere rensters. „Als ik in het peloton rijd, heb ik geregeld zo iets van: wie ben jij nou weer?“

De cijfers in dit nog prille wielersizoen bevestigen de trend. In de eerste tien WWT-wedstrijden eindigde negen keer een vrouw jonger dan 25 op het podium; méér dan in dezelfde periode in 2025 en 2024. De Ronde van Brugge werd vorige week gewonnen door de negentienjarige Carys Lloyd, Fleur Moors (20) werd tweede in In Flanders Fields (voorheen Gent-Wevelgem) en in de grootste wedstrijd van dit jaar tot nu

toe - de klassieker Milaan-Sanremo - eindigden Noemi Rüegg (24), Eleonora Gasparrini (24) en Puck Pieterse (23) achter winnares Kopecky (30) op de plekken 2, 3 en 4.

In het verkeerde jaar geboren

Kopecky is zondag weer een van de favorieten voor de Ronde van Vlaanderen, net als Vollerling (29) en Lorena Wiebes (27). Maar de Britse Cat Ferguson wordt, hoewel ze pas negentien jaar oud is, gezien als gevaarlijke outsider. De coureur van het Spaanse Movistar eindigde vorig seizoen als negentiende in haar eerste Ronde van Vlaanderen, werd datzelfde jaar derde in de vrouwenklassieker Trofeo Alfredo Binda en een paar weken geleden vierde in Omloop Het Nieuwsblad. In de vier races sindsdien werd ze 22ste, twaalfde, 21ste en zesde. „Daar ben ik wel een beetje teleurgesteld over“, zegt Ferguson, wat veel zegt over haar ambities.

Ook zij ziet hoe haar generatiegenoten doorbreken aan de absolute top. En dat terwijl het niveau van het vrouwenwielrennen de afgelopen jaren hard omhoog is gegaan. Veteraan Brand vertelt dat ze in Dwars door Vlaanderen benen had waarmee ze een paar jaar geleden had meegedaan om de overwinning. Nu moest ze voor de finale al lossen.

Het is dan ook een bijzondere lichter die nu opkomt, zegt de 23-jarige Daniek Hengeveld, die uitkomt voor de

Nederlandse ploeg Visma-Lease a Bike. „Ik verzucht wel eens dat ik in het verleden jaar ben geboren. Mijn hele generatie reed al heel snel op het hoogste niveau. Ik heb altijd heel veel concurrentie gehad.“

Volgens Ferguson zijn er simpelweg meer jonge rensters dan vroeger in het peloton en maken ze elkaar beter. „Als je net komt kijken, ben je niet de enige meer die moet leren hoe het eraan toe gaat in het profpeloton.“ Sowieso is er tegenwoordig veel meer kennis beschikbaar, zegt de Britse renster: over hoe je moet trainen, wat je moet eten en wat de beste set-up van je fiets is. „Al die informatie helpt om sneller beter te worden.“

Ook beleidsveranderingen van wereldwielverbond UCI hebben een groot effect gehad. Met de invoering van een minimumloon in 2020 begon het vrouwenwielrennen zes jaar geleden aan een enorme ontwikkeling. Er kwam professionelere begeleiding, beter materiaal en hogere salarissen. Tegenwoordig verdient elke renster op het hoogste niveau minimaal 38.000 euro per jaar, genoeg om zich volledig op de sport toe te kunnen leggen.

Dat was in de jaren daarvoor wel anders, zegt de dertigjarige Teuntje Beekhuis, die rijdt voor het Noorse Uno-X Mobility. „Mijn eerste contract in 2018 was meer een soort kostenvergoeding en dekde de kosten niet eens.“ Beekhuis betaalde haar sport met haar studiefinanciering. „'s Ochtends

„Junioren gaan tegenwoordig al op hoogtestage. Ik deed dat pas op mijn 25ste

Teuntje Beekhuis
Wielrenner

PROFIEL MAURO JUNIOR VOETBALLER

In de kampioensploeg van PSV luistert iedereen naar Mauro Junior

Als échte 'nummer 10' kwam Mauro Junior naar PSV. Acht jaar later kan trainer Peter Bosz hem overal op het veld inzetten. Zelden staat hij vol in de schijnwerpers, maar op de achtergrond is de Braziliaan een van de leiders van de ploeg. „Ik zou wel twee Mauro's in mijn elftal willen.”

Joost Pijker en Hugo Logtenberg

EINDHOVEN

De Duitser Frank Wormuth houdt van duidelijkheid en structuur. En dus deelt de coach van Heracles in november 2019, net als altijd, de dag voor de wedstrijd de opstelling met zijn spelers. Een etmaal later treffen ze Ajax in Amsterdam.

Voor de van PSV gehuurde Mauro Junior is geen plaats in de basiself. Wormuth wil met 0-0 de rust halen, door zoveel mogelijk op balbezit te spelen en risico's uit te sluiten, en dan in de tweede helft proberen toe te slaan. Daarom zet hij de Braziliaan met de splitjente pass in Amsterdam op de bank.

„Coach, wat maak je me nou?“, zegt Mauro met onverholen woede in zijn stem. „Ik legde hem uit dat ik in de as van het veld nu iemand nodig had met defensieve kracht“, zegt Wormuth terugblikkend bij een kop koffie. „Niet iemand die veel dribbelt en de beslissende eindpass wil geven.”

Wormuth eist al langer van de technisch vaardige Braziliaan dat hij op meerdere posities kan spelen. Niet alleen als aanvaller of middenvelder, als nummer 10. „Voetbal is niet gekoppeld aan één positie“, legt Wormuth hem uit. „Althans, mijn voetbal niet.“ Daarom moet Mauro zich schikken naar wat het team nodig heeft, en ook zonder morren als rechter aanvaller willen spelen, als '7', zoals hij in het begin van dat seizoen ook een paar keer deed.

Maar op deze middag is Mauro minder flexibel. Hij wil de club die hem verhuurde, PSV, overtuigen van zijn kwaliteiten. En hoe kan dat beter door te schitteren tegen de grote concurrent, op de positie die hem het best ligt? Over waarom Mauro niet start in Amsterdam, lopen de herinneringen uiteen. Volgens Wormuth nam hij de voetbal

ler in aanloop naar het duel apart en stelde hij hem voor een keuze. „Ik zei: 'Je speelt op 7, of je speelt niet'. Daarop zei Mauro: 'Dan speel ik niet. Ik ben een 10, trainer.'” Een lezing die door de toenmalige fysiek-trainer Colin de Graaf wordt bevestigd.

Mauro laat via zijn zaakwaarnemer weten dat hij het zich anders herinnert. In zijn ogen had Wormuth al besloten hem niet op te stellen, van werkweigering zou geen sprake zijn geweest. Wel erkent de Braziliaan hoe teleurgesteld en boos zijn rol als wissel-speler hem maakte. Dat zien ook anderen in zijn omgeving: de technisch directeur van Heracles, fysiektrainer De Graaf, zijn zaakwaarnemer, medespelers. Cyriel Dessers, dat seizoen centrumspits bij Heracles. „Hij begreep er niets van dat hij niet speelde.”

Ruim zes jaar later is het ondenkbaar dat Mauro ontbreekt in de basiself van zijn club, de aanstaande landskampioen PSV. Maar zelden nog op de positie waar hij als tiener van droomde. De ene week speelt hij linksback, een wedstrijd later als rechtsachter, of als controleur op het middenveld. Een heerlijke speler voor trainers om bij de groep te hebben, zegt coach Peter Bosz. „Ik heb weleens gezegd dat ik twee Mauro's in mijn elftal zou willen.”

Wie is de stille kracht van PSV, dat zondag voor het derde seizoen op rij landskampioen kan worden? Wat onderscheidt hem en waarom lopen trainers inmiddels met hem weg? Portret van een, volgens zijn gastouder Ans Sanders, Brabantse Braziliaan. „Toen ik hem op Koningsdag op de markt in Eindhoven van links naar rechts mee zag springen op het nummer van de Snollebollekes, dacht ik: je bent er een van ons.”

Heilige missie

Klein en tenger. Wie jeugdfoto's van Mauro bekijkt, valt op hoe schril hij afsteekt bij zijn leeftijdsgenoten. Met zijn club Desportivo Brasil uit de staat São Paulo speelt hij in

mei 2013 een toernooi met jongens die een jaar ouder zijn dan hij. Zelf is Mauro dan net veertien jaar.

Hij onderscheidt zich als nummer 10, in de rug van de spits: technisch vaardig, een soepele dribbel en gezegend met een fabuleus spelinzicht. „Ik dacht: die jongen speelt met de volwassenheid van een Europese speler“, zegt Richard Mettes. De Nederlander, ooit opgeleid als bedrijfskundige, heeft zich in de jaren gevestigd in de stad São Paulo om te speuren naar spelers die interessant kunnen zijn voor Europese clubs.

Na afloop van een van de wedstrijden op het toernooi loopt Mettes naar Mauro toe. Hoewel de linksfoot al een zaakwaarnemer heeft, weet Mettes het duo te enthousiasmeren voor PSV. Hij onderhoudt goede contacten met de club uit Eindhoven en raakt tijdens gesprekken met Mauro onder de indruk van de gedrevenheid van het ventje.

Mauro, voluit: Mauro Jaqueson Júnior Ferreira dos Santos, is de middelste van drie kinderen uit een katholiek gezin uit het dorp Palmatal. Zijn jonge moeder runt het huishouden, zijn vader is veelal afwezig. Financieel is er weinig ruimte. Om zijn droom te realiseren en het gezin te helpen, verlaat Mauro op jonge leeftijd het huis om bij Desportivo Brasil te kunnen spelen, op bijna vier uur rijden. Af en toe keert hij te

Mauro wordt door iedereen geaccepteerd en gerespecteerd. Je ziet anderen nooit kijken van: wat doet hij hier nou?

Peter Bosz trainer PSV

rug naar huis.

Zijn talent levert hem uitnodigingen op voor nationale jeugdteams en in 2014 een stage bij Liverpool. Maar zijn besluit staat vast: zodra hij 18 is, wil hij naar PSV, de club waar zijn landgenoten Romario en Ronaldo eerder furor maakten. Mauro heeft dan al enkele keren een periode meegetraind in Eindhoven. Het is hem goed bevallen, mede door de intensieve begeleiding van Mettes die hem er op weg helpt en benadrukt hoe belangrijk discipline is in Nederland. De Hollandse noodzaak van op tijd komen, ontgaat Mauro niet.

Met zijn club Desportivo Brasil neemt hij in de zomers van 2015 en 2016 deel aan een internationaal jeugdtoernooi in het Brabantse Nuenen. De bokaal voor de beste speler van het toernooi is twee keer voor hem. In 2016 verblijft hij bij Ruud en Ans Sanders, betrokken leden van de Rooms-katholieke Sportvereniging in het dorp. Het klikt. Mauro valt wat betreft leeftijd precies tussen hun eigen drie kinderen in.

Wanneer de Braziliaan in de zomer van 2017, direct na zijn achttiende verjaardag, definitief naar PSV komt, trekt hij in bij de familie Sanders. De zolderkamer is voor hem, de twee zoons gaan samen op één kamer slapen. „Wat me het meest opviel aan Mauro, is hoe ongelofelijk gemotiveerd hij was om te slagen“, zegt Ruud Sanders thuis aan de keukentafel. Ans knikt instemmend. „Ik bracht hem vaak naar de training, die om half negen begon. Dan zat hij om kwart voor acht al klaar op de bank om weg te gaan, aangekleed en wel.”

Het leven in Nuenen is een verademing voor Mauro, letterlijk. De schone en zuurstofrijke lucht, de veiligheid (Ans: „Hij was verbaasd dat je hier veilig kon pinnen“), de faciliteiten bij PSV – hij geniet ervan, net als van de huiselijke gezelligheid. „Iedereen is hier zo aardig voor me geweest“, zegt hij er zelf over, in gesprek met NRC.

Mauro Junior viert een doelpunt tijdens de uitwedstrijd met PSV tegen AZ in 2025. FOTO ANP

Op het veld bij Jong PSV heeft hij het fysiek zwaar, zien ook zijn gastouders. 's Avonds rond tien uur gaat de spelverdeler vermoeid naar boven. De spreuk 'Ordem e progresso' - Orde en vooruitgang, in het midden van de Braziliaanse nationale vlag - vat zijn instelling goed samen. De heilige missie om zijn familie aan de armoede te onttrekken, moet slagen. Ans Sanders herinnert zich hoe Mauro na ontvangst van zijn eerste maandsalaris meteen met haar wilde shoppen. „Dat begreep ik zo goed, gezien zijn afkomst.“ Lachend: „Hij kocht een paar schoenen van 450 euro. Niet de mooiste, maar hij was er dolblij mee.”

Stappen

Het toeval helpt de carrière van Mauro eind 2017 een stap verder. PSV, van trainer Philip Cocu, speelt op maandag 9 oktober een benefietwedstrijd tegen het Mexicaanse CF Pachuca. Door de afwezigheid van veel spelers wegens interlandverplichtingen krijgt Mauro een kans. Die grijpt hij. Cocu haalt hem bij de selectie van het eerste elftal. Zes dagen later debuteert de Braziliaan voor PSV in de uitwedstrijd tegen VVV in Venlo, waarin hij meteen scoort.

Toch zit een vaste basisplaats er niet in. Mauro wisselt dat eerste jaar telkens tussen het eerste elftal en Jong PSV. Mark van Bommel, de opvolger van Cocu, geeft de voorkeur aan anderen en ziet meer in het grootste talent van PSV dat eraan lijkt te komen: Mohamed Ikhattaren.

Het is een moeilijke periode voor de kleine Braziliaan, ook al omdat hij anders dan de meeste medespelers bij PSV op dat moment geen vriendin en geen rijbewijs heeft. Hij woont inmiddels op zichzelf in een appartement in Nuenen. Zijn gastouders rijden hem nog regelmatig naar De Herdgang, het trainingscomplex van PSV.

Op de dagen dat dat niet lukt, pakt Mauro de bus, een step onder zijn arm. Peter Uneken, assistent-trainer bij Jong PSV: „Dan zag ik hem stappend tussen al die bolides het terrein op komen.“ De twee ontwikkelen een goede band. Als ze elkaar zien, knuffelen ze elkaar. Ook nu nog. „Dat past heel erg bij Mauro“, zegt Uneken. „Hij is heel dankbaar voor de kansen die hij heeft gehad.”

Voetballend draait de Braziliaan moeiteloos mee bij Jong PSV. „Het was heerlijk om met hem samen te spelen“, zegt Sam Lamers, die in de spits speelt. „Het meest opvallende aan hem vond ik zijn enorme vechtlust bij balverlies. Veel meer dan wij gewend zijn van aanvallers.”

Ondanks zijn goede spel heeft Mauro weinig zicht op speeltijd in PSV 1. De concurrentie is moordend. De club leent hem in 2019 voor één seizoen uit aan Heracles. Al snel zijn ze in Almelo onder de indruk van Mauro's toewijding om zich te ontwikkelen. „In de eerste weken kwam hij naar me toe: hij wilde materialen hebben zodat hij ook thuis kon oefenen“, zegt Colin de Graaf, destijds fysiektrainer bij de club. „Op dat moment was er geen andere speler bij Heracles die dat zo serieus nam.”

Met een eigen trainer werkt Mauro in de avonden regelmatig nog een uurtje extra aan zijn fysiek. Logisch ook, want de Braziliaan treft vaak tegenstanders die een stuk groter en breder zijn dan hij. Dat hij die in een duel fysiek opzij kan zetten, is vooral omdat hij leert hoe hij zijn lijf slimmer kan gebruiken. Trainen met „heel veel kilo's“ heeft bij iemand met Mauro's postuur weinig zin, zegt De Graaf. Het risico is dat je hem dan „verpest“.

In plaats daarvan analyseren hij en Mauro

Ik ben een hele irritante verdediger; ik geef nooit op

Mauro junior over zijn eigen kwaliteiten in de defensie van PSV

Advertentie

ERVAAR HET GELUKSVOGELGEVOEL

Logeer in beschermde natuur, op plekken waar je normaal niet zomaar komt. Deze zomer stap je zo naar buiten en beleef je het seizoen van dichtbij. Waar kleine momenten groots voelen en buiten vanzelf dichtbij komt. En terwijl je hier bent, draag je bij aan het behoud van deze plek. Hier ervaar je het Geluksvogelgevoel.

Scan de QR-code en vind jouw Buitenlevenwoning voor deze zomer. [buitenlevenvakanties.nl](https://www.buitenlevenvakanties.nl)

Buitenleven
Bijzondere vakanties in beschermde natuur.

Advertentie

Een nieuw concept in raamfolie
het Schutspatroom

Een schutspatroom is eigenlijk een **beschermheilige**. Maar als een specifiek voor de locatie ontworpen patroon in raamfolie een **Schutspatroom** wordt genoemd, krijgt het begrip een **nieuwe betekenis**:

Een patroon voor visuele beschutting als beschermer van privacy.

SCHUTSPATROOM.NL
exclusief design in raamfolie

Schutspatronen worden uitsluitend in opdracht voor de locatie ontworpen en altijd door vakmensen aangebracht.

Bekijk de portfolio en laat je verrassen

Lees verder op pagina 30

» Vervolg van pagina 29

samen video's van eerdere duels om te zien wat daar misging en doen ze doelgerichte oefeningen om dat te verbeteren. Stel dat een aanvaller van rechts tegen de voetballer aanleunt, zegt de fysiektrainer. „Staan je benen dan dicht bij elkaar, dan duw je hem zo om. Maar als je je linkerbeen breed wegzet en je zet daar veel gewicht op, dan wordt dat veel moeilijker. Dat is het leuke aan voetbal: het draait niet zozeer om hoevél kracht je zet, maar hoe en wanneer.”

Na een voorzichtige start bloeit Mauro tijdens het seizoen in Almelo helemaal op. Spits Cyriel Dessers: „Hij werd een van de bepalende spelers.” Zijn grootste kracht? „Spelinzicht, het vermogen om iemand weg te steken met één passje.”

'Gif in zijn flikker'

Na een jaar Almelo, waar hij het leven naast het voetbal volgens zijn gastouders „heel saai” vindt, keert Mauro terug naar PSV. Onder de nieuwe, Duitse trainer Roger Schmidt speelt hij dat eerste seizoen regelmatig. Maar in het jaar erop dreigt Mauro opnieuw bankzitter te worden. Even overweegt hij zelfs te vertrekken, die winter, tot dat Schmidt hem laat in het najaar polst of hij ook linksback zou kunnen spelen.

Verbaasd belt Mauro zijn vertrouwenspersoon Richard Mettes: „Weet je wat me werd gevraagd?!” De middenvelder moet een week wennen aan het idee, vertelt hij nu. Maar na zijn eerste wedstrijd als back is hij overtuigd. De positiewisseling betekent de definitieve doorbraak van Mauro bij PSV en een opmaat voor een rondgang over het veld. Linksback, rechtsback, controlerende middenvelder - hij blijkt op veel posities goed uit de voeten te kunnen. En op welke plek hij ook staat, het gaat „niet ten koste van het niveau van zijn spel”, zegt zijn huidige trainer Peter Bosz er in 2025 over.

Als Bosz in het najaar van 2025 besluit om controleur Jerdy Schouten van het middenveld naar de verdediging te halen, ziet hij in Mauro een ideale vervanger. Want 'op 6', Schoutens eerdere plek net voor de verdediging, „begint het voetbal”, volgens Bosz. Zodra een tegenstander druk zet op de verdediging, komt de controleur namelijk vrij. „Maar de ruimte is vaak heel klein en je mag er de bal niet verliezen.” Het vereist geweldige balbeheersing en passing, net als uitstekend spelinzicht. Mauro is in de ogen van Bosz een van de weinige spelers in zijn groep die al die eigenschappen combineert.

Een ander groot voordeel is dat de Braziliaan, in de woorden van Bosz, volop „gif in zijn flikker” heeft. Als er iets misgaat of tegenzit, stopt hij nooit teleurgesteld met lopen, maar zet hij direct aan. In situaties waarin Schouten van achteruit naar voren

Mauro Junior in de thuiswedstrijd tegen sc Heerenveen, in februari van dit jaar. FOTO BART STOUTJES-DIJK/ANP

Het draait voor mij niet alleen om de club of competitie

Mauro Junior over zijn voetbaltoekomst

dribbelt, is Mauro zo taakbewust dat hij inzakt, zodat hij bij balverlies de tegenaanval eruit kan halen.

In zijn verdedigende taken helpt het dat Mauro zelf zo lang aanvaller is geweest, denkt Mettes. „Daardoor kan hij 'lezen' wat een aanvaller wil.” Tegenstanders komen hem op de flank dan ook zelden maar één keer tegen: ben je Mauro voorbij, dan zet hij het op een sprinten en duikt hij even later opnieuw voor je neus op. De voetballer zelf grijnst als hij het hoort: „Ik ben een hele irritante verdediger, ik geef nooit op.”

Bijna acht jaar is hij nu onderdeel van de selectie van PSV. De enige teamgenoot die er al net zo lang rondloopt is verdediger Armando Obispo, de rest kwam minimaal vier jaar later naar de club. Dat maakt van Mauro een „bepalende speler” en een van de leiders in de groep, zegt Bosz. Als Mauro in de rust zijn mond opentrekt, wordt er geluisterd. Sinds dit seizoen heeft de coach hem daarom ook reserve-aanvoerder gemaakt.

Veelzeggend is het besluit dat Bosz op 5

april 2025 neemt, voor een belangrijk uitdrukt tegen FC Groningen. PSV is in een grote sportieve dip beland, heeft de week ervoor verloren van Ajax, waardoor de landstitel uit zicht lijkt. Met de directie overlegt Bosz dat het misschien beter is dat voor één keer niet hij maar een speler het team voor de wedstrijd toespreekt. „Dan ga je denken: Wie zou dat kunnen? Van wie gaan spelers dat accepteren?” De keuze valt niet op aanvoerder Luuk de Jong of spelverdeler Jerdy Schouten, maar op Mauro. Bosz kan zich de exacte woorden niet herinneren, „maar hij wist de juiste toon te vinden”. PSV wint, met 3-1.

Een van de redenen om voor hem te kiezen, is de spilfunctie die Mauro in de groep inneemt, zegt Bosz. Zoals elke selectie kent ook PSV groepjes van spelers die het goed met elkaar kunnen vinden en vaak bij elkaar aan tafel zitten. „Maar Mauro zit net zo gemakkelijk bij het groepje van Jerdy en Guus [Til], als bij het groepje van Ivan [Perisic]. Hij wordt door iedereen geaccepteerd en gerespecteerd. Je ziet anderen nooit kijken

van: wat doet hij hier nou?”

In Eindhoven heeft Mauro vrijwel alles gewonnen: vier landstitels, twee keer de beker, drie keer de Johan Cruijff Schaal. Voor veel andere spelers het moment om het hogerop te zoeken, bij een grote Europese club, in een grote competitie. Maar ondanks interesse uit het buitenland tekende de Braziliaan in het voorjaar van 2025 voor vier jaar bij. „PSV is meer dan een club voor mij”, zei hij destijds. „Het is een deel van wie ik ben geworden.”

Het is niet omdat hij nooit droomt van een „volgende stap”, zegt Mauro in de kantine van het trainingscomplex in Eindhoven. Zoals hij in gedachten ooit nog voor een Braziliaanse club uit zal komen. „Het draait voor mij niet alleen om de club of competitie. Ik kijk ook naar het leven dat ik hier nu leid.” Hij geniet van zijn woonplaats Eindhoven en de Brabantse natuur, waar hij fanatiek vist en paardrijdt. „Ik ben heel gelukkig hier en dat is voor mij het belangrijkste.”

NRC masterclasses zijn speciaal voor abonnees. In een masterclass leer je een vaardigheid van een NRC-redacteur. Je ontvangt elke week een nieuwe les, direct in je inbox.

Schrijf je in via nrc.nl/masterclass

nrc masterclass

Commentaar

VN-RESOLUTIE SLAVERNIJ

Dat Nederland de slavernijresolutie niet steunde is een gemiste kans

Deze resolutie brengt een eenvoudige maar doorringende stelling naar voren: de mensenhandel en de op raciale gronden gebaseerde slavernij van Afrikanen was een wereldschokkende gebeurtenis”, zei Samuel Yao Kumah, de Ghaneese vertegenwoordiger bij de VN op een persconferentie. Even daarvoor hadden 123 landen tijdens de Algemene Vergadering van de VN ingestemd met de door Ghana ingebrachte resolutie die de trans-Atlantische slavenhandel als de „ernstigste misdaad tegen de menselijkheid” ooit kwalificeerde. De reden voor de resolutie en de gekozen bewoording was, zo legde hij uit, dat de slavernij het keermoment was waarop „de mondiale economische en raciale orde werd gevormd” die tot op vandaag doorwerkt.

Drie landen stemden tegen de resolutie: de VS, Israël en Argentinië. Nederland onthield zich - net als de andere westerse landen - van stemming. De reden daarvoor lijkt legitiem: door slavernij de ergste misdaad tegen de menselijkheid te noemen, kunnen andere misdaden als minder erg worden geïnterpreteerd. Alsof bijvoorbeeld het massale doden onder Dzejngis Khan, de Holocaust, het stalinisme en het maoïsme minder erg zouden zijn. Het andere argument dat Europese landen, en ook Nederland, aanvoerden was dat zo internationaal recht „met terugwerkende kracht” werd toegepast. De slavenhandel was tussen de 16de en een groot deel van de 19de eeuw immers nog niet strafbaar.

Het zijn argumenten waar wat voor te zeggen is, maar de inhouding van stem is ook een gemiste kans. Dat men pas in 1948 in de VN tot een Universele Verklaring van de Rechten van de Mens kwam, betekent niet dat het idee van grensoverschrijdende mensenrechten compleet onbekend was, en dat misdaden tegen de menselijkheid ogluikend werden toegestaan. En als Nederland er zo over dacht, waarom werden er dan in 2022 excuses aangeboden?

De resolutie stuurde aan op het nemen van verantwoordelijkheid voor het slavernijverleden. In een zeven pagina's tellend document werd opgeroepen „alle vormen van hardnekkige historische en structurele ongelijkheid uit te bannen, onder meer door het erkennen, aanpakken en nemen van effectieve maatregelen om tragedie uit het verleden en hun gevolgen te herstellen, en door alle vormen van discriminatie uit te roeien”. Ook stelt de resolutie vast dat er nog steeds veel kennis ontbreekt over de eeuwenlange trans-Atlantische slavenhandel en vooral de wereldwijde nawerking.

Er werd gevraagd in te zien dat het historische racisme, dat aan de basis lag van de slavenhandel, nog steeds doorwerkt. Slavernij was „een misdaad waarvan de morele, juridische, maatschappelijke en economische achtergrond nog steeds de oorzaak is van raciale ongelijkheid, onderontwikkeling, marginalisatie en sociaaleconomische ongelijkheden, die met name Afrikanen en mensen van Afrikaanse afkomst in alle delen van de wereld onevenredig treffen”. Ook de Nederlandse rol komt ter sprake wanneer het handvest van 3 juni 1621 van de West Indische Compagnie wordt aangehaald waarin „Afrikanen werden

gecategoriseerd als 'res mobiles' (meubelstukken/eigendom)”. Daar komt bij dat de trans-Atlantische slavenhandel overging in kolonialisme, waardoor Afrikaanse samenlevingen zich niet konden herstellen van de gevolgen van die handel.

Dat erkenning van het slavernijverleden nog steeds controversieel is voor de daders van weleer, is helaas een gegeven. Nederland is het enige Europese land dat excuses heeft gemaakt voor het slavernijverleden en daaraan investeringen koppelde om meer kennis en bewustwording over het slavernijverleden te creëren. Het had, door de resolutie te steunen, die voorloperpositie kracht bij kunnen zetten en eer kunnen brengen aan de rol die Nederland graag pakt: het land dat humanisme hoog in het vaandel heeft en andere graag op schendingen ervan wijst.

De nadruk die in de discussie wordt gelegd op de formulering „ernstigste misdaad tegen de menselijkheid” kan een manier zijn om het niet te hoeven hebben over de inhoudelijke implicaties: compensatie, ook in financiële vorm. Ook daarmee kan het verleden niet recht gedaan worden, maar het zou in elk geval betekenen dat er daadwerkelijk verantwoordelijkheid wordt genomen voor wat is aangericht. De concrete maatregelen die geno-

De resolutie stuurde aan op het nemen van verantwoordelijkheid voor het slavernijverleden

men zouden kunnen worden, investeringen in herdenkingen en onderwijs over het slavernijverleden maar ook herstelbetalingen, verdienen een serieuze discussie. Zeker omdat die herstelbetalingen wel werden gedaan aan slavenhouders toen hun handel werd afgeschaft, wordt het hoog tijd om niet alleen te werken aan kennis van en bewustwording over het slavernijverleden, maar ook om over te gaan tot concrete maatregelen.

Dat westerse landen meenden dat er een hiërarchie werd gecreëerd tussen historische wredeheden, is volgens Samuel Yao Kumah een verkeerde interpretatie. „Elke wredeheid, genocide, apartheid, koloniaal geweld en andere misdaden die onder internationaal recht worden erkend, blijven ondubbelzinnig veroordeeld.” Waar het Ghana om ging was de erkenning dat slavernij de wereldorde definitief heeft veranderd op een manier die andere misdaden tegen de menselijkheid niet hebben veroorzaakt.

Is er enige kans dat er een politiek-economisch vervolg komt op deze resolutie? Het stemgedrag van de historische daders geeft weinig vertrouwen. Dat de VS, waar de slavernijgeschiedenis onder het tapijt wordt geveegd door een president die witte suprematie als uitgangspunt heeft, tegenstemt hoeft niet te verrassen. Maar dat vrijwel alle landen waar de winst terecht is gekomen ervoor kiezen langs de zijlijn te blijven staan, voerspelt weinig goeds. Dat was vast niet anders geweest wanneer er was gerept van „een van de ergste misdaden tegen de menselijkheid”.

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres:
Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v rubriek, redactie of persoon.
T: 020 - 755 3000
(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties

T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of advertieren.nrc.nl

Familieberichten

T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel

E: klientenservice@nrcwebwinkel.nl

Omgang

persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

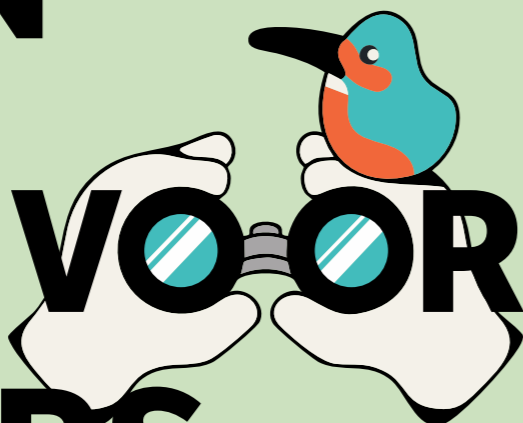
© NRC, 2026. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl. Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing. Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

Advertentie

VOGELEN

Leer in zes weken kijken als een vogelaar en ga zelf op pad

BEGINNERS

Schrijf je in via nrc.nl/masterclass

nrc masterclass

Advertentie

Eén plus één is vijf

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. Zoals *Cinco*, speciaal voor spelers die het liefst op één hand tellen.

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

nrc > puzzels

BERT SCHRIJFT EEN BOEK

BERT schrijft een BDEK

EERLIJK GEZEGD HADDEN WE alle HOOP OPGEGEVEN OM OOIT NOG EEN GOEIE TEKST VAN JOU TE ONTVANGEN BERT...

... MAAR WAT JE ONS NET TOESTUURDE ...

... is echt ADEMBENEMEND FRIS en VERNIEUWEND!

...KOMT dit misschien DOORDAT JE OVERGESTAPT BENT VAN DE PEN NAAR de LAPTOP?

KAMAGURKA

YOUP

Hup Donald!

De Gouden Helm is terug! Heel Drenthe haalt opgelucht adem. Wel jammer dat ze hem niet een dag eerder aan het volk hebben getoond. Dan was er geen journalist op af gekomen. Die hadden het voor een 1-aprilgrap aangezien. Nu ging het een dagje later met een schaamlapje over een vitrine dat er door twee suffe ambtenaren afgetrokken mocht worden.

Waarom hebben ze Hans Klok en Victor Mids dit klusje niet laten klaren? Dat zij die twee commando's waren. Of voor mijn part was Pontius Pilatus tijdens *The Passion* in het verderop gelegen Dwingeloo met dat ding op zijn kop verschenen. Die uitzending was live en dat was een regelrechte sensatie geweest. Het liefst tijdens dat nummer van Marco Borsato. Want ik begrijp dat een liedje van de verbannen bard weer gezellig mee mocht doen. Kunnen we over een paar jaar Ali B. verwachten? Misschien leuk als die dan het beroemde 'vingerlied' van Adèle Bloemendaal ten gehore brengt. En dat hij het dan uitlegt aan Maria, die volgens de Bijbel haar zoon onbevlekt ontvangen heeft. Misschien wel samen met zijn collegaatje en ervaringsdeskundige Ronnie Flex.

Het was nog knusser geweest als die arme mevrouw Weski de cruciale tip had gegeven. Dat de neef van Taghi haar via een versleutelde telefoon had verteld waar dat gouden kring met die twee armbanden begraven lag. Zodat zij dat in ruil voor strafvermindering bekend mocht maken. Hoe de zaak van onze Inez precies zit weet ik niet, maar ik voelde donderdag een nationaal medelijden met de vermaarde gothic-advocate. Ik reken volgende week op een vlammend betoog van haar collega's Geert-Jan en Carry Knoops. Hoewel die laatste wel een beetje op haar woorden moet letten. Ze zei donderdag zowaar 'bullshit' en dat ging de rechtbank te ver. Volgens de voorzitter waren er namelijk alleen maar nette mensen bij die zitting. Ik bestrijd dat. Er bestaan namelijk geen nette mensen.

Nergens? Nergens. We zijn met de wereld totaal aan het eind van ons latijn. Radeloos, redeloos en reddeloos verloren. De oorlogszuchtige vredestichter Donald Trump laat een verkenningvlucht rond de maan uitvoeren met de bedoeling deze natuurlijke satelliet binnenkort in te lijven. Na zijn teleurstellingen met Groenland, Canada en Mexico heeft hij daar recht op. Dan gaat hij *The Donald Trump Moon* heten. Zodat Donald na zijn dood de aarde toch nog wat licht kan schenken.

Afgelopen week zag ik hem wanhopig bazelen over zijn gewonnen oorlog. De goede verstaander zag echter dat hij totaal verslagen is. Goed dat de bouw van zijn megalomane balzaal voorlopig is afgeblazen. Er is namelijk nog maar heel weinig kans op een Amerikaans feestje. De eenzame idioot heeft geen vrienden meer over. Alleen de Israëlische premier Netanyahu steunt hem nog. Dat is die oorlogsmisdadiger die er alles aan doet om het antisemitisme weer op de kaart te krijgen.

Er is heel weinig kans op een Amerikaans feestje

Ik schrijf dit stukje in het verslagen Italië dat massaal huilt omdat ze voor de derde keer niet mee mogen voetballen op een WK. En God jankte even mee. Woensdag regende het in het hele land pijpenstelen.

Wanhopige supporters dreigen onderhand met suicide. Er zijn vast wel Nederlandse scholieren die dat willen filmen om het daarna te delen op het internet.

Voorlopig stel ik de Italianen gerust met de volgende theorie: Amerika en Israël vermorzelen Iran dat daardoor niet meer mee kan voetballen. De halve FIFA-Italiaan Infantino doet daarop een goed woordje voor de *Azurri* bij oom Donald. Onze Mark doet daar nog een litertje glijmiddel bij. Daarop wordt besloten dat de Italianen alsnog mee mogen doen.

Ik kijk de WK deze zomer bij een vriend in Wijk aan Zee. In zijn strandhuisje naast Tata Steel. Hij vindt het alleen jammer dat hij daar niet meer mag roken. En eigenlijk vindt de wethouder dat zijn barbecue ook te veel uitstoot. Wij hopen vooral dat de Italianen meespelen. Alleen al om hun superieure tijdrekken en slechte strafschoppen. Maar hun meedoen hangt dus van Trump af. Kortom: Hup Donald. Hak ze in de pan.

MATTHÄUS-SPIRITUALITEIT

Met mijn vrouw en mijn ouders bezoek ik de jaarlijkse Matthäus Passion uitvoering in Naarden. Aan het eind van de pauze meldt mijn vader zacht: „Ik kwam net oog in oog met Jezus.” Ik vermoedde dat Bachs meesterwerk hem tot ongekende spirituele hoogte had gebracht. Tot mijn vader verder uitlegde: „Ik ging per ongeluk naar de artiesten-wc.”

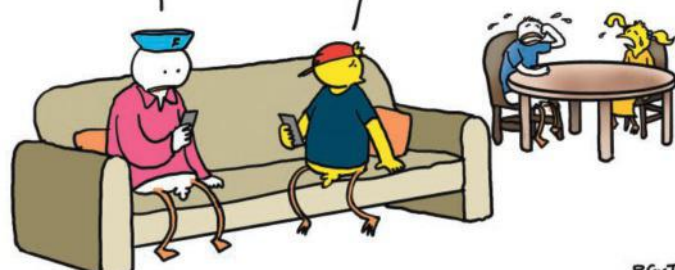
Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

Rick van 't Hullenaar

FOKKE & SUKKE BESTELLEN ALLES BIJ TEMU

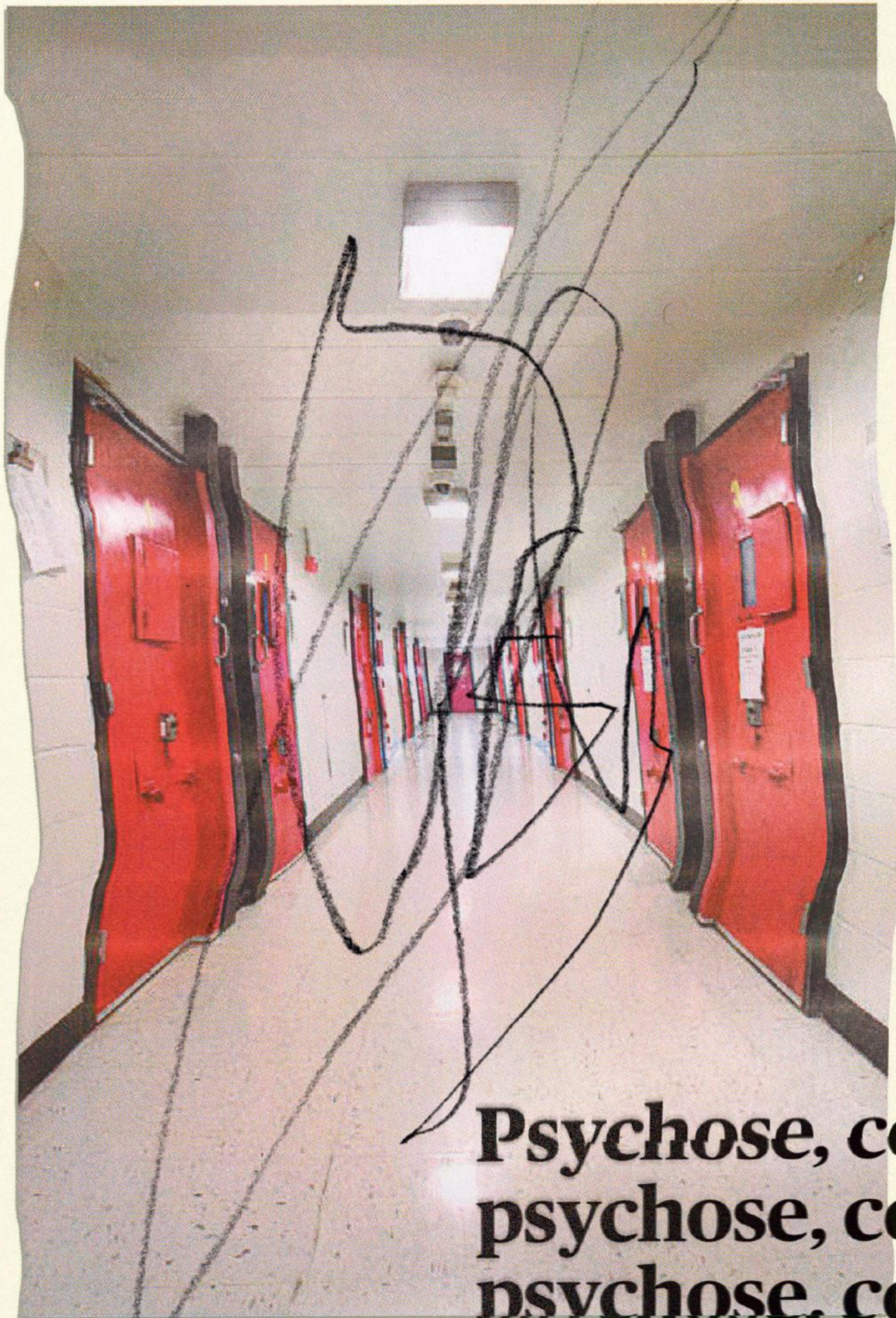
ONS PAKJE MET BESCHILDERDE EIEREN

LIGT NOG STEÉDS IN HET DISTRIBUTIE-CENTRUM!

RGVT

Achterpagina.

Psychose, cel, psychose, cel, psychose, cel

Zorg zonder tralies voor Edwin V.
Iedereen wil het, maar lukt het ook?

PAGINA 4-7

MR MARVIS

ANSJERDAM • ARNHEM • BREDA • DEN HAAG • EINDHOVEN • HAARLEM • LAREN • LEIDEN • MAASTRICHT • ROTTERDAM

Play Every met de perfecte broeken van MR MARVIS. Probeer onze nieuwe Techwools of ga voor klassiekers als The Longs en The Five-pockets. Tijdloos design, gemaakt in Portugal. Maak je look compleet met onze stijlvolle overhemden, polo's of pullovers. Shop jouw favorieten voor het voorjaar nu op mrmarvis.com of in een van onze winkels.

DEZE WEEK

INTERVIEW

Simone Weimans reisde naar voormalige koloniën. „Je merkt dat mensen meer open staan.”

PAGINA 8-10

STERRENCEFS

Gevierde topchefs openen filialen over de hele wereld. Vijfsterrenhotels zien hen graag komen.

PAGINA 16-17

IN BEELD

Fotograaf Jussi Puikkonen begaf zich tussen de gemotoriseerde tieners op het Finse platteland.

PAGINA 18-19

ZIN

| IN DE KRANT |

In Nederland is de reflex al snel: O God, ben ik schuldig? Probeer je de geschiedenis te herschrijven?

ESSAY

Je kan met mijn kinderen kletsen over hoe ze zich voelen. Je kan ze complimenten maken over hun haar of ze vragen even op je baby te passen. Dat kunnen ze. Echt. Maar ze moeten er wel de kans toe krijgen.

PAGINA 12-14

SAMEN AAN TAFEL

Kinderopvang en ouderenzorg gaan in het Britse Stockport prima samen. De wachtlijst is lang.

PAGINA 20-21

WEG UIT IRAN

De vader van A. (19) steunt het conservatief-islamitische regime in Iran. Ze vluchtte naar België.

PAGINA 22-23

VOGELVRIJ

Mohammed Benzakour koopt in Indonesië vogels in miezerige kooitjes vrij. „Hoe kan het dat we vogels (dieren met vleugels) verhinderen om te vliegen terwijl wij (dieren zonder vleugels) over de aardbol suizen?”

PAGINA 24-27

EN VERDER

COLUMN

Sarah Sluimer

PAGINA 11

AUTOTEST

Elektrische Mercedes met grille

PAGINA 15

JANNNEKE KOOKT

Paaslam op z'n Grieks

PAGINA 28

VAN DE KAART

Restaurant Markant in Breda

PAGINA 29

DE LAATSTE BLADZIJDE

Olifantfan Trijnie Beukman

PAGINA 31

'Veelpleger' Edwin V. is psychiatrisch patiënt, maar krijgt pas de zorg die hij nodig heeft als hij weer een misdrijf pleegt. De zoveelste rechtszitting draait uit op een poging dit te doorbreken. „Hij verdient het niet om op straat te sterven.”

Door
Bas Haan

Illustraties
Martien ter Veen

Zelfs de rechter probeert veelpleger Edwin V. nu uit de gevangenis te houden

wagen was gered. Het ging echt mis toen hij als twintiger drugs ging gebruiken. Zijn bipolaire stoornis en de periodes van psychotische verwarring kregen steeds meer de overhand, zeker toen hij ook nog dakloos raakte. „Toen ben ik bij De Herberg [daklozenopvang in Zwolle] gaan wonen. En ja, daar gebruikte ik eigenlijk elke dag wel: een tientje voor een bolletje coke en nog geen twee euro voor speed.”

Nu hij alweer even niet in een psychose zit én clean is, houdt Edwin hoop dat aan die negatieve spiraal ooit een eind komt en dat hij een normaal leven kan gaan leiden: „Een echt huisje, een hond, een vriendin en een beetje muziek maken.”

Zorgvacuüm

Tijdens een psychose is Edwin een totaal ander mens. Hij is zich ervan bewust dat hij

zichzelf dan tekort doet door zich fel te zetten tegen iedere vorm van zorg, hulp of opname. „Maar,” zegt hij, „dan moeten ze me gedwongen opnemen. Daar is die zorgmachtiging voor. Onmiddellijk opsluiten en medicijnen geven.” In het gesprek vanuit de gevangenis hamert hij hier keer op keer op.

Edwins „stoornissen leiden tot ernstige gevolgen nadeel”, staat in zijn door de rechter afgegeven machtiging. Het gaat om „psychische schade; financiële schade; ernstige verwaarlozing; en maatschappelijke teloorgang.” Behalve dat Edwin zelf beschermd moet worden, stelt de machtiging vast dat ook „de algemene veiligheid van personen of goederen in gevaar is”.

Voor de agenten en zorgmedewerkers die dagelijks met mensen als Edwin geconfronteerd worden, zijn zij niet in de eerste plaats criminelen, maar verwaarloosde psychia-

trisch patiënten. Ze zitten vast in wat in politiek jargon een „zorgvacuüm” heet: enerzijds zijn ze in psychiatrische instellingen niet welkom vanwege de overlast door drank- en drugsgebruik, anderzijds houden verslavingsklinieken de deuren gesloten vanwege de psychiatrische problemen. Gevolg: ze zwerven dakloos en verslaafd op straat. Tot het mis gaat.

Het kabinet-Jetten belooft de toenemende problemen met verwarde personen compleet anders te gaan oplossen dan de afgelopen vijftien jaar is geprobeerd. De nieuwe regering wil deze mensen niet langer via het strafrecht aanpakken, maar wil de problemen voorkomen door hen „beter te helpen”. Het kabinet wil, zo schrijft het in het regeer-

LEES VERDER OP PAGINA 6

I

„Ik ben in een zwart gat gevallen”, zegt Edwin V. (59) eind februari aan de telefoon vanuit de gevangenis. „Dat is altijd zo na een psychose. Dan krijg ik een depressie. Daar zit ik nu in.” Dankzij de medicatie van de afgelopen maanden is hij niet meer psychotisch of anderszins verward. Hij is wel alleen. Bezoek krijgt hij niet en hij zondert zich af van zijn medegevangenen, bang om gepest te worden. „Ik ben geen macho.”

Edwin zit sinds 12 september in de cel, toen hij in de Jumbo in Assendorp, een wijk in Zwolle, betrapt werd op winkeldiefstal. Het was de tiende aanhouding in drie weken tijd. In december kreeg hij van de rechtbank in Zwolle te horen dat hij bovenop zijn dan drie maanden durende voorarrest nog twee jaar vast kon blijven zitten voor de reeks kleine winkeldiefstallen en ordeverstoringen. Het ernstigste misdrijf waar de rechtbank hem strafbaar en toerekeningsvatbaar voor achtte, was, naast het stelen van een paar blikjes bier, het leegdrinken van een fles wijn in de supermarkt.

Normaal staat daar een boete op of hooguit een paar weken cel. Maar Edwin kreeg een speciale maatregel opgelegd die bedoeld is voor veelplegers, de zogenaamde 'ISD-maatregel' - 'Inrichting Stelselmatige Daders'.

„Ze hadden me gewoon veel eerder moeten vastzetten”, zegt Edwin. Daarmee bedoelt hij: in een ggz-instelling. Aanleidingen waren er genoeg. Aan het eind van afgelopen zomer zwiërf hij psychotisch en onder invloed van alcohol en drugs op straat. In drie weken werd hij tien keer aangehouden door de politie en verhoord op het politiebureau. Een paar maal voor winkeldiefstal, drie keer wegens schennispleging omdat hij in zijn psychose naakt door Zwolle liep, even zo vaak omdat hij zich niet hield aan het gebiedsverbod dat hem vanwege dat gedrag was opgelegd, een keer wegens lokaalvredebreek en nog een keer wegens diefstal van een bagagedragerelastiek. Die laatste was „om de politie te pesten”, verklaarde hij in verwarde toestand op het bureau.

Edwin kan ieder moment gedwongen opgenomen worden én gedwongen worden medicatie te nemen - hij heeft al achttien jaar de zogeheten zorgmachtiging die daarvoor nodig is. Meerdere malen haalde de politie de ggz-crisisdienst erbij. Die oordeelde

keer op keer dat zijn gedrag niet veroorzaakt werd door zijn psychiatrische aandoening, maar door zijn middelengebruik of door eigen keuzes. Dus belandde hij steeds weer op straat, tot frustratie van Edwin zelf, legt hij uit. „Op straat gaat het mis. Als ze mij opnemen, dan komt die drugs niet in beeld.”

Een huisje en een hond

Edwin is een van de 'verwarde personen' die regelmatig het nieuws halen. Meestal worden ze samengevat in een getal: de inmiddels ruim 150.000 keer per jaar dat de politie voor een „persoon met onbegrepen gedrag” moet uitrukken. Het overgrote deel van die meldingen gaat over overlast of kleine vergrijpen. In uitzonderlijke gevallen gaat het om levensgevaarlijke situaties of vallen zelfs dodelijke, al dan niet willekeurige slachtoffers.

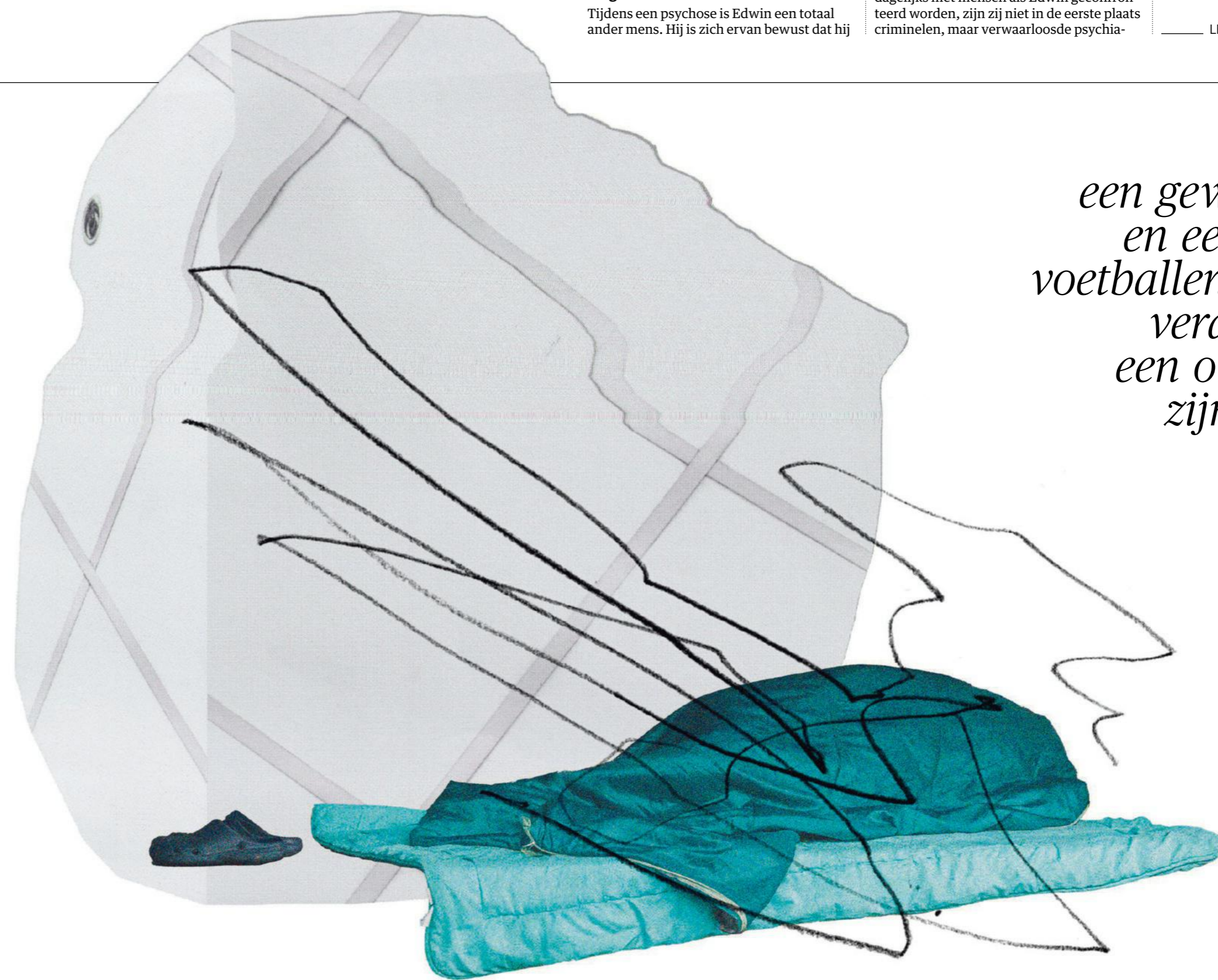
NRC heeft sinds drie jaar contact met Edwin, die bipolair en verslaafd is, en heeft hem in uiteenlopende toestanden aange troffen. De eerste keer, tijdens een van de vele rechtszaken, verklaarde hij zelfverzekerd dat hij zich makkelijk alleen kon redden. Een andere keer, in april vorig jaar, zat hij compleet psychotisch op het politiebureau, in een met zijn eigen poep besmeurde politiecel terwijl de rechter-commissaris via een luikje in de celdeur tevergeefs probeerde tot hem door te dringen.

Na zijn laatste arrestatie in september, na wéér een mislukte poging zijn leven op de rails te krijgen, was duidelijk dat alleen een gedwongen verandering van zijn levensomstandigheden Edwins jarenlange cyclus van dakloosheid, drugs, psychose, arrestatie zou kunnen doorbreken.

De laatste reeks misdrijven was licht genoeg om snel weer op vrije voeten te komen. Maar zou de ggz deze keer wél een structurele oplossing en woonruimte voor hem hebben? Of zou het toch weer strafrechtelijk opgelost moeten worden door hem jarenlang op te sluiten?

NRC hield contact met Edwins reclasseringsbegeleider en zijn advocaat, volgde hem tijdens zijn laatste rechtszaak en wachtte tot hij psychisch dusdanig in orde was, dat hij ook zijn eigen verhaal kon doen.

Edwin was een doodnormale puber en talentvol voetballer. Zijn leven veranderde nadat hij met zijn brommer tegen een vracht-

Edwin was een gewone puber en een talentvol voetballer. Zijn leven veranderde na een ongeluk met zijn brommer

VERVOLG VAN PAGINA 5

akkoord „meer mogelijkheden voor burge-meesters” om in te grijpen „door middel van bemoeizorg” - ongevraagde of zelfs ongewenste zorg voor psychiatrisch patiënten. En het wil „meer crisislekken” realiseren. Het kabinet doet ook een toezegging: „We letten hierbij goed op dat er geen extra complexiteit en regeldruk ontstaat voor de strafrechtketen.”

De vraag is of dat wel kan. Het kabinet heeft ook bezuinigingen op de langdurige zorg aangekondigd, maar geen aanpassingen die ervoor kunnen zorgen dat mensen minder snel klem komen te zitten in de strafrechtketen.

Ravage

Waarom belandt Edwin, terwijl hij al achttien jaar gedwongen opgenomen kan worden, toch steeds eerst op straat, en dan in de cel? Reclaseringsmedewerker Yvonne Agteresch, die Edwin al bijna tien jaar als ‘cliënt’ heeft bij de uitvoering van de eindeloze reeks rechterlijke uitspraken, verzucht samenvattend: „Je moet nu eerst een misdrijf plegen om geholpen te worden.”

Het zorgsysteem bestaat uit afgebakende hokjes, waarbij een patiënt na een eenduidi-

ge diagnose een behandeling krijgt en zorgverzekeraars op basis van een doelmatig plan en een zo kort mogelijke opname de zorgkosten vergoeden. Die zorg blijft uit voor complexe patiënten als Edwin. Dat verandert pas na een misdrijf. Dan krijgen ze als psychiatrisch patiënt in de strafrechtketen het stempel ‘forensisch’, waarna er ineens wel geld voor zorg is. Niet van de zorgverzekeraars, maar van het inmiddels eindverantwoordelijke ministerie van Justitie en Veiligheid, omdat de verwaarloosde patiënt dan een misdadiger is.

Tijdens een strafzitting bij de rechtbank in Zwolle op 17 december richt de rechtbankvoorzitter van de meervoudige kamer zich begripvol tot Edwin: „Ik heb u eerder gezien, als politierechter. Toen kwam u hier voor snelrecht. En toen wist ook niemand wat er moest gebeuren. Uw advocaat zei toen dat u al jaren een zorgmachtiging hebt, maar dat u niet wordt opgenomen.”

„Ja,” zegt Edwin, „dan komt er wel een dokter kijken, maar word je niet opgenomen. En je hoofd doet dingen die je helemaal niet wilt. Je gaat gewoon verder met de ravage.”

Advocaat Jan Vlugh windt zich tijdens de zitting steeds meer op over de eindeloze

„Ik heb u eerder gezien, als politierechter. Toen wist ook niemand wat er moest gebeuren”

reeks arrestaties, voorgeleidingen en rechtszittingen: „Er worden honderden mensen in Edwin gestoken, terwijl hij gewoon van straat afgeplukt had kunnen worden en opgesloten. Het is totale gekte. Wat zijn we nou aan het doen met z’n allen?” Eerder drong hij in een brief aan de rechtbank al aan op gedwongen behandeling: „Edwin is in goeden doen een bijzonder aardige, zachte man die gitaar speelt en vogeltjes houdt. Hij verdient het niet om op straat te sterven.”

De rechtbankvoorzitter: „Ik begrijp dat u totaal gefrustreerd bent over het systeem, dat begrijpen we allemaal in deze zaal. Ik deel veel van wat u zegt.” Ze denkt hardop met de advocaat mee. „Hebt u wel eens iets gedaan tegen de ggz-instelling om hem opgenomen te krijgen, via een kort geding bijvoorbeeld?”

„Dat kan niet.” De advocaat legt uit dat hij klem zit: als Edwin psychotisch is, wil hij niet opgenomen worden. En hij kan geen kort geding voeren voor iets dat zijn cliënt op dat moment niet wil. „Daar is die zorgmachtiging juist voor.”

‘Het beste meneer. Zet hem op’

„Ik hoor niet in een gevangenis thuis”, zegt Edwin eind februari in goeden doen aan de

telefoon. Dat vinden de meeste gevangenen van zichzelf, maar in Edwins geval was iedereen het daar van het begin af aan mee eens. In het reclaseringsadvies dat de officier van justitie liet opmaken voorafgaand aan de rechtbankzitting stond: „Reclaseringsacht het zorgelijk dat betrokkene keer op keer tussen wal en schip valt. [...] De ggz slaagt er niet in een passende plek voor betrokkene te vinden.”

Ggz-instelling Dimence, die verantwoordelijk is voor de uitvoering van de zorgmachtiging van Edwin, kan niet op de casus van Edwin ingaan vanwege het medisch beroepsgeheim.

Advocaat Vlugh betoogt tijdens de zitting dat de ggz de benodigde passende zorg helemaal niet wil vinden: „Al die ggz-verhalen dat een opname ‘niet helpend’ zou zijn, of ‘niet ziektegerelateerd’. Het is gewoon niet waar. Ze willen hem gewoon niet.” Als voorbeeld noemt hij een van de strafbare feiten waarvoor Edwin terechtstaat: een mishandeling van twee zorgmedewerkers in april vorig jaar. Na een van de vele eerdere rechtszaken tegen hem zat hij toen vrijwillig in een psychiatrische kliniek. Daar greep hij twee medewerkers bij de keel en probeerde

ze te slaan - wat niet lukte. Hij werd onmiddellijk op straat gezet omdat de ggz-instelling hem op de vrijwillige opnameplek niet te handhaven vond. Vervolgens begon de cyclus van dakloosheid, drugsgebruik, psychose en overlast weer van voren af aan. Volgens een later opgemaakt reclaseringsrapport was Edwins gedrag volledig te wijten aan zijn „ontregeling” en was het „duidelijk dat betrokkene handelde vanuit onmacht”.

De raadsman zegt tegen de rechtbank dat hij het niet vindt uit te leggen dat Edwin toen op straat werd gezet: „Ja natuurlijk, hij is dan lastig, dat klopt. Maar nogmaals: daár is zo’n zorgmachtiging voor. Die krijg je niet als je niet grensoverschrijdend bent.”

De mishandeling speelt bij de uiteindelijke strafmaat in december geen rol. Edwin was zo ernstig ontregeld dat het voor de rechtbank ook zonder nader psychiatrisch onderzoek of advies vaststaat dat zijn staat destijds „neigt naar volledige ontoerekeningsvatbaarheid”. Voor de tien kleine misdrijven waarvoor hij ook terechtstaat - de winkeldiefstallen, de ordeverstoringen - acht de rechtbank Edwin „verminderd toerekeningsvatbaar”.

Advocaat Vlugh is het „fundamenteel oneens” met de eis: twee jaar ISD, de speciale gevangenisregeling voor veelplegers. „Maar”, zegt hij, „sorry Edwin” - blik op zijn cliënt - „hij moet hoe dan ook niet terug naar de daklozenopvang.” Daar is Edwin het mee eens, net als de andere aanwezigen op de zitting.

Vrijwilligerswerk

Zo verandert de rechtszaal in een onderhandelingsruimte waar de problemen in de ggz opgelost worden met strafrechtelijke creativiteit. De advocaat had samen met de reclaseringsmedewerker Yvonne Agteresch al een truc verzonnen: een alternatieve invulling van de ISD-maatregel. Het plan is om Edwin niet pas na een jaar in de gevangenis te laten beginnen met een traject van beveiligd en beschermd wonen in een kliniek, zoals gebruikelijk. De wens is om Edwin zo snel mogelijk, liefst onmiddellijk op te laten nemen. En omdat het dan officieel om een ISD-maatregel van de rechtbank gaat, kan hij niet op straat gezet worden.

Zowel het Openbaar Ministerie als de rechtbank gaan er in mee. „De rechtbank vindt het nodig om de vicieuze cirkel te doorbreken. We hopen dat deze uitspraak

het tij gaat keren”, zegt de voorzitter tegen Edwin. „Het beste meneer. Zet hem op.”

Reclaseringsmedewerker Yvonne Agteresch is tevreden na afloop van de zitting: „We wilden liever geen twee jaar durende ISD-maatregel voor Edwin, maar we willen hem ook niet dood op de stoep vinden.”

Nu, vier maanden later, wacht Edwin toch nog in de gevangenis op een plek waar hij beveiligd beschermd kan wonen. Dankzij de inspanningen van Agteresch en haar collega zit hij niet meer in een gewone cel, maar op de ‘extra zorg afdeling’ van de gevangenis in Zutphen. Daar was volgens Agteresch nog „eindelooze veel geregeld” voor nodig.

Edwin is haar dankbaar. De plek waar hij eerst zat, op een ISD-afdeling, was „heel druk, heel chaotisch, heel bedreigend”.

Agteresch zoekt door naar een andere plek voor Edwin. Ze noemt het „vrijwilligerswerk” omdat er formeel geen rol meer is voor de reclaseringsmedewerker van het opleggen van het ISD-traject. Maar het is nodig, zegt ze: „Als ik mijn handen ervan aftrek, wordt Edwin vermorzeld in het systeem.”

Advertentie

nrc webwinkel

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

WELTEVREE
Fieldchair

Adviesprijs 279,-
249,-

- Slim, inklapbaar ontwerp: makkelijk op te bergen en mee te nemen
- Gemaakt van larikshout: sterk, milieuvriendelijk, gaat 10-15 jaar mee
- Sterke textielus: praktisch voor ophangen of transporteren

WELTEVREE
Stringlight

Adviesprijs 279,-
249,-

- Prachtig, kleurrijk verlichtingssnoer van 12 meter
- Kan het gehele jaar buiten blijven (IP44)
- Ontworpen door Floris Schoonderbeek

LAFUMA
Transaswing stoel In de kleuren: ● ● ●

Adviesprijs 139,95
114,95

- Ideaal voor gebruik op de camping of het terras
- Eenvoudig aan te passen naar de gewenste zitpositie
- Flexibele rugleuning voor ultiem comfort

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

Adviesprijs 339,95
319,95

- Ontspan het lichaam door optimale gewichtverdeling
- Meerdere verstelbare standen
- Inclusief ademend en waterafstotend kussen

FATBOY
Bolleke mini set

3 stuks in de kleuren: ● ● ●

Adviesprijs 139,-
109,-

- Slim design met ophanglus
- Draadloos en geschikt voor buiten
- Tot 24 uur sfeerlicht en 3 lichtstanden

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/voorjaar

Door
Arjen Fortuin

Foto
Lars van den Brink

Journalist Simone Weimans maakte voor Omroep Zwart een programma over het koloniale verleden. Haar belangstelling voor haar eigen Surinaamse wortels is de laatste jaren gegroeid. „Ik wilde niet in die hoek gedrukt worden.”

M

CV

Simone Weimans werd in 1971 in Rotterdam geboren. Als tiener werkte ze mee aan VARA-radioprogramma *Schuurpapier*. Tijdens haar studie communicatiewetenschap in Amsterdam begon ze bij de Wereldomroep. Later werkte ze bij de VARA-radio. In 2011 werd ze presentator van het NOS-journaal. Voor die omroep presenteert ze verder onder meer radioprogramma *Met het Oog op Morgen* (sinds 2017) en verschillende thema- en verkiezingsuitzendingen. Ze was tot januari dit jaar bestuurslid van de Roosevelt Foundation, die jaarlijks de Four Freedoms Award uitreikt. Simone Weimans woont in Amsterdam.

Met potten klotsend water op het hoofd rennen de vrouwen naar voren. „Verjaag de Nederlanders! We moeten ons verdedigen! Onze kinderen, onze mannen, onze gewassen.” Er sluipt een gewapende Nederlander naderbij, maar - hops! - daar werpt een van de vrouwen hem kokend water met pepers in het gezicht. De soldaat valt, de vrouw trekt een mes en steekt enkele malen toe. Even later loopt journalist Simone Weimans - die tot dan toe van een afstandje heeft toegekeken - naar het lichaam van de man en raapt een paar pepers op. De repetitie is voorbij. Erder in de tweede aflevering van het programma *Simone en de Roofstaat* (dat vanaf 2 april wordt uitgezonden door Omroep Zwart) heeft Weimans gehoord van de achtergrond van dit toneelstuk is: in 1646 werd het Braziliaanse dorpje Tejucupapo overvallen door soldaten uit de Nederlandse kolonie aan de kust bij Recife. Het dorp werd verdedigd door de vrouwen, onder leiding van 'de vier Maria's': Maria Camarão, Maria Quitéria, Maria Clara en Maria Joaquina. Jaarlijks wordt de slag als toneelstuk nagespeeld onder leiding van Luzia Maria da Silva, die Weimans' handen in de hare neemt en uitlegt dat ook Nederlanders deze geschiedenis moeten kennen: „Ik wil dit verhaal vertellen zodat het volk weet wat er is gebeurd. De vrouwelijke kracht is de grootste kracht. Wij willen vrouw zijn en trots; zwart zijn en trots.”

Voor Weimans (54) is de reisserie een nieuw genre. De presentator is vooral bekend van haar werk voor de NOS, waar ze sinds 2011 werkt. Destijds verwachtte ze „een jaar of drie” te blijven, inmiddels is ze uitgegroeid tot een van de voornaamste gezichten van de omroep, waarvoor ze ook onder meer *Met het Oog op Morgen* presenteert en onlineprogramma *Rondje Binnenhof* maakt.

Voor *Simone en de Roofstaat* reisde ze naar voormalige Nederlandse koloniën in de VS, Brazilië, Indonesië en Zuid-Afrika, op zoek naar de sporen van de Nederlandse aanwezigheid. De documentairereeks sluit aan bij het omvangrijke boek *Roofstaat. Wat iedere Nederlander moet weten* (2016), waarin Ewald Vanvugt inventariseerde wat koloniaal Nederland overzee heeft aangericht. „In dat boek wordt een tsunami aan ellende over je uitgestort”, zegt Weimans in een café in haar woonplaats Amsterdam. „Zoiets hadden we natuurlijk ook kunnen doen, een programma met heel veel feiten waarover je ‘verschrikkelijk, verschrikkelijk’ kunt zeggen, maar ik denk dat mensen dan vrij snel afhaken. Dus zitten er ook verhalen in zoals dat over de theatervoorstelling in Brazilië. Dat is relatief klein, maar het gaat over onze link met dat land. En de koloniale geschie-

denis heeft daar nog steeds impact.”

Weimans werd door Omroep Zwart benaderd met het idee voor het programma, dat ze graag wilde maken met eindredacteur en regisseur Carry Waalderbos en cameraman Mladen Vekic. „Met hen ben ik vier jaar geleden naar Suriname geweest voor een aflevering van *Verborgen verleden*. Zij kunnen heel goed historische verhalen vertellen.”

Wat is het belangrijkste dat je hebt geleerd van de serie?

„In de eerste plaats waren er feiten die ik nog niet kende, zoals dat de Nederlanders in 1740 een slachting aanrichtten in de Chinese gemeenschap in Batavia. Dat werkt nog steeds door. ‘Doorwerken’ is natuurlijk een abstract begrip, maar je ziet hoe in de Chinese buurt van Jakarta huizen stalen deuren hebben omdat de mensen weten: eens in de zoveel tijd gebeurt er iets en worden wij als zondebok weggezet. Verder is me bijgebleven hoe mensen wereldwijd bezig zijn de verhalen van hun voorouders te vertellen. Dat schept een band.”

Soms formuleren mensen die je interviewt het letterlijk zo: de Nederlanders moeten weten dat...

„Ja, die behoefte is er. En niet vanuit een verwijt. In Nederland is de reflex al snel: *O God, ben ik schuldig? Probeer je de geschiedenis te herschrijven?* Het koloniale verleden is een polariserend onderwerp geworden, terwijl het gedeelde geschiedenis is.”

Het viel me op dat je nadrukkelijk een band probeerde te scheppen met de mensen die je sprak. De leider van de inheemse Lenape-gemeenschap bij New York gaf je op ceremoniële wijze tabak cadeau. Is de serie ook bedoeld als eerbetoon?

„Dat was niet zozeer een eerbetoon, maar een vorm van respect. 's Avonds stond ik met Chief Mann en anderen op een berg om met een ceremonie zijn voorouders te eren. We stonden in de natuur en zagen in de verte de skyline van New York, waar zijn voorouders ooit woonden. Het was een soort fysieke representatie van wat marginalisering is. Dan denk ik: dit gaat ook over mijn voorouders.”

Toen schoot je vol.

„Op zo'n moment komt dat enorm binnen. Terwijl... ik vind huilen op tv eigenlijk verschrikkelijk, maar oké.”

Weimans wilde graag dat de foto's bij dit verhaal gemaakt zouden worden in Museum Van Loon in Amsterdam, het oude woonhuis van een familie met een lange koloniale geschiedenis. „Ik vind het heel knap

wat zij daar nu doen. Ze proberen heden en verleden te vermengen, door kunstenaars van kleur een podium te geven en gesprekken te organiseren over hun verleden en dat van nazaten van tot slaaf gemaakten.”

Terwijl je ook kunt zeggen: als Nederland een roofstaat is, dan ligt daar de buit.

„Dat is feitelijk zo. En het is heel goed om te zien wat het heeft opgeleverd. Kijk naar de Gouden Bocht, naar alle gebouwen hier aan de gracht. Ik vertel er ook over in de wandelingen door Amsterdam, Delft, Middelburg en Groningen die we hebben gemaakt voor de NPO Podwalks-app. Maar ook daarin vind ik het belangrijk om over te brengen dat die geschiedenis een gezamenlijk verhaal is. Zo dat je er een gesprek over kunt hebben, in plaats van te blijven hangen in wie waaraan schuldig is. Dat is zo vermoeiend.”

Vermoeiend, maar hardnekkig.

„Het is heel hardnekkig, maar je merkt dat mensen wel meer open staan. Bijvoorbeeld op 1 juli, bij Keti Koti. De allereerste keer dat we met de NOS een uitzending maakten over de herdenking in het Oosterpark, tien jaar geleden, waren er alleen Surinamers. Het was een beetje regenachtig, een beetje treurig. Ik dacht: gaan we zo onze voorouders herdenken. Maar elk jaar hebben meer mensen, historici en schrijvers, aandacht gevraagd voor het onderwerp. En drie jaar geleden zat de koning er en maakte hij excuses. Dan denk je: wow. Dit is levende geschiedenis. Om dat mee te maken.”

De NOS streeft naar neutraliteit, Omroep Zwart geldt als uitgesproken omroep. Moest je lang overleggen of dit project paste binnen de bandbreedte van wat je kon doen?

„We hebben het natuurlijk uitgebreid gehad over waarom ik dit wilde. Ik vind Omroep Zwart heel belangrijk. Het is een vrij jonge omroep die probeert om perspectieven die je niet vaak hoort op televisie aan de orde te laten komen. Wat mij betreft word je daarvoor niet minder objectief; je probeert juist een compleet beeld te geven. Het vertellen van verhalen vind ik niet activistisch. De journalistieke standaarden neem ik altijd met me mee. Dit verhaal gaat over mijn eigen geschiedenis, over een gedeelde geschiedenis. En het is door allemaal serieuze mensen gemaakt.”

Direct na de aankondiging van de serie werd je aangevallen op *GeenStijl* en zag ik hoe mensen op X (Omroep Zwart) aan je naam toevoegden.

„Op zich is de vraag wat je als NOS-journalist wel en niet kunt doen legitiem, maar het

LEES VERDER OP PAGINA 10

‘Het vertellen van verhalen vind ik niet activistisch’

— VERVOLG VAN PAGINA 9

is moeilijk om er een gesprek over te voeren als de eerste reactie is dat je ontslagen moet worden bij de NOS, voordat er ook maar een seconde uitgezonden is. Sommige mensen stellen geen vragen, maar zetten meteen een elektrische zaag op je enkels. Maar er is nu eenmaal een ophefindustrie, met mensen die snel iets willen roepen en daar vervolgens weer een podcast over willen maken. De NOS is wel vaker de kop van Jut. Op een gegeven moment wen je eraan, wordt het een soort ruis.”

Je ouders kwamen als studenten vanuit Suriname naar Nederland. Je vertelde dat je je relatief laat voor je wortels bent gaan interesseren. Wanneer begon dat?

„In onze opvoeding speelde Suriname geen rol. Natuurlijk zijn we er wel geweest, maar mijn vader vertelde nooit veel. Het meeste wat ik van zijn achtergrond wist, had ik van mijn moeder. Ze waren er heel erg op gefocust dat we ons hier in Nederland zouden ontwikkelen. Mijn vader was leraar, mijn moeder maatschappelijk werker. Pas later kwam de bewustwording over wie mijn voorouders waren geweest en ben ik met *Verborgene Verleden* naar Suriname geweest. Het is iets van de laatste vijf à tien jaar. Als radioverslaggever wilde ik het altijd ook gewoon over staatslakken in Groningen hebben en niet degene zijn die alle onderwer-

pen deed die gingen over wat toen nog allochtonen heetten.”

Was je huiverig voor stereotypering?

„Ik wilde niet in die hoek gedrukt worden. Dat was wel een bewuste keuze. Die kant laten we even liggen, dacht ik.”

Je zus [modeontwerper Marga Weimans] en jij werden vernoemd naar Marga Klompé en Simone de Beauvoir. Dat zijn feministische rolmodellen, maar wel witte rolmodellen.

„Absoluut. Ze had een van ons natuurlijk ook Sophie kunnen noemen, naar de Surinaamse arts Sophie Redmond. Maar zij vond: we zijn nu in Nederland. Hier gaan we het doen.”

Er was toen minder bewustzijn over zaken als institutioneel racisme. Denk je dat je moeder heeft onderschat hoe makkelijk haar dochters de wereld in konden?

„De wereld ingaan heb ik nooit als een strijd ervaren. Al waren er de kleine dingetjes, bijvoorbeeld toen ik na de lagere school een mavo-advies kreeg. Mijn ouders dachten: dat gaat niet gebeuren, maar het werd niet benoemd als iets wat met onze afkomst te maken had. Mijn moeder zei niet: dat komt daar en daar door. Ze zei: jij gaat gewoon naar de scholengemeenschap Libanon - en daar ging ik in een rechte lijn naar het vwo.”

Je hebt niet het idee dat je je moest invec-

ten, om Mark Rutte er maar bij te halen.

„Nee, ik dacht: radio is iets voor mij. Ik ga dit gewoon doen. Zoals mijn zus dacht: mode is iets voor mij. Natuurlijk kom je ook passieve agressie tegen en soms moet je erens voor vechten. Dingen komen je niet aanwaaien, maar als je naar de lange lijn kijkt, helpt het om rustig te blijven.”

Onverstoorbaarheid is toch al een goede eigenschap voor een nieuwslezer. Heb je dat buiten je werk ook?

„Het is ook een rol, hè. Ik kan in het echte leven heel goed emotioneel of boos zijn. Soms zijn mensen daar verbaasd over. Die denken dat dat kleine boxje waar je in staat je hele persoonlijkheid is. Dat merkte ik toen ik meedeed aan *Wie is de Mol?*.”

Ik zag je uitzinnig karaoke zingen met Paul de Leeuw in Boerderij van Dorst.

„Dat vind ik ook heel erg leuk. Zoals ik ook een keer als jurylid heb meegedaan aan *Make Up Your Mind*, een programma van RTL4 met dragqueens die helemaal opgetut op zülke palen staan.”

Vijf jaar geleden zei je in de Volkskrant dat je meer en andere dingen wilde doen naast je werk voor de NOS, maar dat je inmiddels had begrepen dat je niet moest wachten tot men op je af komt.

„Het is zo'n twee jaar geleden dat we het eerste gesprek over *Simone en de Roofstaat* voerden. Maar dan moet iets gepitcht wor-

den, moeten *the powers that be* op het MediaPark er iets van vinden, moet er geld worden gevonden. Als je bij de NPO programma's wil maken, moet je geduld oefenen.”

Je maakt ook online programma 'Rondje Binnenhof', met de Haagse verslaggevers Jorn Jonker en Marleen de Rooy. De dag na de gemeenteraadsverkiezingen zag ik jullie in de wandelgangen Freek Jansen van Forum voor Democratie interviewen. Je hebt je onder meer in je Vrijheidscollege [2021] scherp uitgesproken tegen het belagen van journalisten, waar Forum een van de aanjagers van is. Maar in zo'n setting kun je daar eigenlijk niets over zeggen.

„Het onderwerp was de gemeenteraadsverkiezingen en in hoeverre andere partijen met Forum willen samenwerken. Daar heeft Jorn hem vrij kritisch over ondervraagd. De relevante vragen hebben we gesteld. Ik kan dan wel beginnen over wat zij verder allemaal doen en wat ik daarvan vind, maar dat was op dat moment niet waar het over ging. Als het wel relevant zou zijn, voel ik geen enkele weerstand om een gesprek te beginnen.”

Ik heb het idee dat je een aantal onderwerpen hebt waarbij je jezelf de ruimte geeft om heel scherp en helder te zeggen wat je vindt.

„Ik heb dat wel voor mezelf afgebakend. Als het over het belagen van journalisten gaat, dan gaat het over mezelf, als het over racisme gaat, ook. Het zou heel gek zijn als ik daar niets over zou vinden.”

Rondje Binnenhof is een relatief nieuwe vorm. Vind je dat de journalistiek erin slaagt om jongere doelgroepen te bereiken?

„Ik ben daar wel optimistisch over. Er kijken echt veel jonge mensen, studenten ook, die steeds minder naar het journaal kijken. Iets anders is dat het gesprek met de minister-president, dat wij veertig jaar lang op vrijdag in *Met het Oog op Morgen* hadden, verplaatst is naar NOS Stories. In eerste instantie denk je: shit, het is toch wel een instituut. Maar als je nu ziet hoeveel mensen daar nu naar kijken, dan word je daar wel optimistisch van.”

Hoelang blijf je het Journaal nog lezen, denk je? Je kwam er destijds terecht nadat je was afgewezen bij NOS op 3. Moet je niet alsnog daarheen?

Lachend: „Of het Journaal voor 50 Plus, als dat zou kunnen bestaan.” Ze vervolgt: „Ik weet het niet. Als ik alleen het Journaal zou hebben, zou dat niet genoeg zijn. Maar ik heb nu een mooi pakket. En de dynamiek van het journaalwerk is verslavend.”

Je zou niet persoonlijker programma's als Simone en de Roofstaat als belangrijkste baan willen hebben? Waarbij je je breder kunt uitspreken?

„Ik heb niet het gevoel dat ik me moet inhouden. Op een gegeven moment ben je ook op een leeftijd dat je niet meer het idee hebt dat je met je toetertje overal een mening over moet geven. Dan denk je: ik ga nog even rustig een boek lezen of een serie kijken.”

Simone en de Roofstaat wordt vanaf 2 april wekelijks uitgezonden om 20.25 uur op NPO2 en is te streamen via NPO Start. De wandelingen door Amsterdam, Delft, Middelburg en Groningen zijn vanaf 1 april te beluisteren in de NOS Podwalks App.

Het koloniale verleden is een polariserend onderwerp geworden, terwijl het gedeelde geschiedenis is

Dylan

SARAH SLUIMER

De leentonz trekt strepen over de tegels in de keuken. Ik ben eieren aan het bakken voor de kinderen. Ik heb muziek opgezet en zing mee met Bob Dylans 'Don't Think Twice It's All Right.' De eieren sputteren, ik draai er één om voor het kind dat geen vloeibare dooiers wenst.

De jongste tekent aan tafel, terwijl ze in zichzelf praktische, geruststellende dingen mompelt. „Even de groen terug in de doos, ja, heel goed, helemaal klaar weer, hoor.” De jongens gaan in de tuin tekeer op de trampoline, meanderend tussen krijsende ruzie en krijsende liefde. Willem zit aan tafel de afstandsbediening te repareren.

Ik ben de laatste tijd veel weggeweest. 'Je tweede golf' noemde een vriend dat. Alsof ik na tien jaar in de ommuurde vesting van het gezin het wenken van de wereld niet meer kan weerstaan. Nieuwe mensen, feesten in de stad, gesprekken op terrassen over het verlangen naar een eigen kamer om te schrijven en af en toe te slapen, niet hier, maar daar waar het spannend is. Er kan zoveel opeens en tegelijkertijd is er niets veranderd sinds toen. Nog steeds hetzelfde gretige gelonk van al die mensen die verlangen naar aandacht, liefde, felle lichten, kunstenaarschap.

Goed in de gaten houden wat je over wie zeg, verbodjes die tussen twee mensen bezegeld worden via kleine knikjes, „ben je volgende week ook daar?”

en heel veel drank om alle sociale angst te temperen. „Wil ik dit eigenlijk wel?” vraag ik mezelf steeds af. En: 'Is dit niet nep en onveilig?'

Ik haal de eieren uit de pan en leg ze op borden. „Willem”, vraag ik. „Wat denk jij eigenlijk dat 'Don't Think Twice It's All Right' betekent?”

„Gewoon”, zegt hij en schudt met de afstandsbediening. „Dat je er niet twee keer over moet nadenken,

Nieuwe mensen, feesten in de stad, gesprekken op terrassen over het verlangen naar een eigen kamer om te schrijven

want dat het allemaal oké is.” „Echt?” zeg ik. „Niet echt toch?” „Ja, wat dacht jij dan?” vraagt hij. „Dat je niet tweemaal in dezelfde val moet lopen. Als iemand je één keer genaaid heeft, ga je rennen”, zeg ik.

„Dat is heel raar”, zegt hij en maakt het klepje van de afstandsbediening open. Er zit iets los binnenin. Getergd begint hij met een schroevendraaiertje nog iets anders los te draaien, dieper in het apparaat.

„Eten!” roep ik en zet de borden op tafel. De jongens galopperen naar binnen, vieze schoenen, vieze

handen. De jongste prikt met een vork in haar ei. „Ik hoef het toch niet”, zegt ze afgemeten, en gaat verder met tekenen. Ik blijf bij het aanrecht staan terwijl er gegeten wordt en denk na over mijn neiging tot wantrouwen. Ik weet waar het vandaan komt. In een familie met een ontheemde, Indische grootmoeder en een opa in een rolstoel, die tijdens de wederopbouw van Rotterdam leefden, is er weinig ruimte voor grenzeloos optimisme. Ik kan het niemand verwijten dat ik heb geleerd om beren de weg op te slepen. Voorzichtigheid, die met de jaren uit kan monden in ongeloof of zelfs pessimisme, is een overlevingsmechanisme voor degenen die geleerd hebben dat je van anderen niets hoeft te verwachten. Dat je er nooit helemaal bij zal horen.

„Aha!” roept Willem en drukt op een knop. Het rode lampje van de afstandsbediening brandt weer. Dan kijkt hij naar mij, ziet me piekeren en weer precies waarom. „Hier is het toch oké”, zegt hij. Ik kijk naar mijn gezin aan de tafel. Bloemen op tafel, glanzende wangen, struif aan hun vingers.

„Ja”, zeg ik hartgrondig. Dan denk ik aan de tweede golf, de tweede kans. En die is eigenlijk ook *all right*.

Sarah Sluimer schrijft elke week een column. Ze is de auteur van boeken, essays en toneelstukken.

Advertentie

nrc webwinkel

Adviesprijs
fabrikant 139,-
99,-

BLOOMING GOOD
Levenschte bloemen die blijven

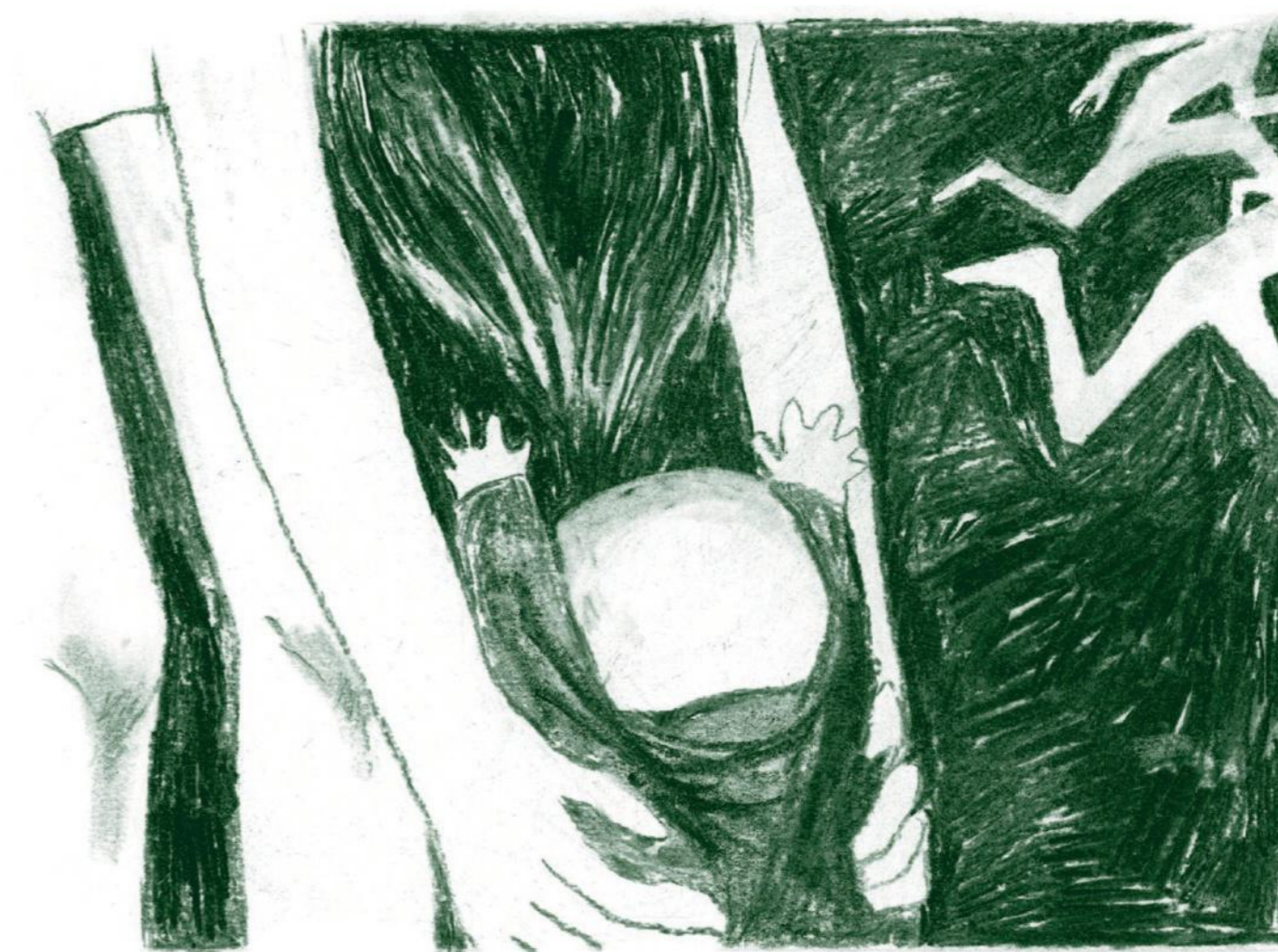
- › Topkwaliteit kunstbloemen seizoen na seizoen
- › Keuze uit verschillende boeketten
- › Duurzaam, onderhoudsvrij en allergievriendelijk
- › Van het best beoordeelde kunstbloemenmerk

Haal iets bijzonders in huis met de luxe kunstbloemen uit de nieuwste collectie van Blooming Good. De zorgvuldig samengestelde zijden bloemen vormen samen een kleurrijk boeket dat direct de aandacht trekt. Dankzij de hoogwaardige materialen en verfijnde details ogen de bloemen opvallend realistisch en behouden ze jarenlang hun schoonheid. Of het nu voor je woonkamer of kantoor is, de kunstbloemen passen bij elk interieur. Te bestellen met bijpassende vaas.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/bloemen

Vraag mijn zonen eens of ze even op je baby kunnen passen. Dat kunnen ze. Echt.

Stop eens met jongens een boks te geven en meiden een knuffel

Natuurlijk wil *Eva Marie de Waal* haar drie zonen opvoeden tot empathische, emotioneel volwassen mannen. Maar, merkt ze, achterhaalde ideeën over mannelijkheid planten toxische zaadjes in de jongenshoofden.

Berichten over de manosphere, de serie *Adolescence*, borden met *'Mothers educate your sons'* - als moeder van drie zonen raken ze mij allemaal ergens in mijn middenrif. Want ik probeer natuurlijk mijn kinderen op te voeden tot empathische wezens en emotioneel volwassen mannen. Binnen de vier muren van mijn huis lijkt dat redelijk te lukken. Maar erbuiten wordt er nog steeds vaak iets anders van ze gevraagd.

Ook goede vrienden slaan mijn zonen op de schouders of geven ze een boks, waar meiden knuffels krijgen. Er wordt met ze gevoetbald en gestoeid waar verzoeningen op volgen als: 'Echt jongens, hè? Wát een energie. Echt testosteron.'

Je kan met mijn kinderen ook kletsen over hoe ze zich voelen. Je kan ze complimenten maken over hun haar of kleding of ze vragen of ze even op je baby kunnen passen. Dat kunnen ze. Echt. Maar ze moeten er wel de kans toe krijgen.

Voor mijn boek *Zonen. Over opgroeiende jongens in een wereld vol verwachtingen*, interviewde ik 29 bekende en onbekende moeders van zonen. Alle ouders die ik sprak en spreek lopen met dezelfde vragen rond. Ze willen graag een tegengif zijn tegen de toxische masculiniteit die schijnbaar ieder moment hun zoon kan meesleuren in een draaikolk van misogynie en gevaarlijke internetfiguren.

Maar hoe doe je dat? Hoe maak je ze bewust van hun privileges maar zorg je dat ze wel ruimte durven in te nemen? Hoe laat je ze hun mannelijkheid vormen als het begrip 'mannelijkheid' opnieuw vorm moet vinden in de wereld waarin ze leven? In reactie op mijn boek kreeg ik een in-

terviewaanvraag van een vrouwenorganisatie. Het gesprek zou gaan over hoe mijn boek zich verhoudt tot het feminisme en of *het niet al genoeg over jongens gaat*. Hatsa. Stoelriemen vast, dacht ik.

Dosis zelfbeheersing

Net als in het vliegtuig waarmee ik en mijn drie zoons van 13, 11 en 6 jaar ons laatst over de wereld verplaatsten. Achter ons zat een Australische moeder met drie dochters tegen wie ze de hele reis schreeuwde of ze soms *'the screens of their fucking i-pads'* moest 'smashen'. Naast ons zat een kleuter met vlieg angst die op de paar momenten dat ze sliep na, in een krijgende paniekaanval zat. Voor ons zaten twee pubermeisjes zich goed hoorbaar te ergeren aan dit alles.

Mijn zonen en ik hielden ons stil. Wel maakte mijn middelste zoon zich bij iedere scheldkanonnade van de Australische moeder meer zorgen om het welzijn van haar dochters, vroeg mijn jongste zoon zich af waarom de ouders van de kleuter met de paniekaanval haar eigenlijk meenamen in een vliegtuig en was mijn oudste zoon bang dat onze lawaai- rige medepassagiers zouden horen wat de pubermeisjes over hen zeiden.

Ik vond dat mijn zonen een behoorlijke dosis empathie en zelfbeheersing toonden tussen het geweld van de hen omringende, toevallig allemaal, vrouwspersonen.

Toen trok een vrouw schuin voor mij haar trui uit. Op haar bovenarm stond in getatoeëerde zwarte blokletters te lezen: FUCK BOYS.

Dit is een slecht want nogal lukraak

voorbeeld waarvan het doortrekken naar algemeenheden alleen maar mank kan gaan. En toch is dit precies hoe ik de wereld ervaar voor mijn kinderen op dit moment.

Drie varkentjes

Mijn zoon won een potje schaken op school en toen zijn tegenstander verhaal kwam halen liep dat uit de hand. Hij belde of ik naar school kon komen met de woorden: „Dat stomme kind heeft me gewoon midden in mijn gezicht gestompt.” Wie, vroeg ik. Naam van een meisje uit zijn klas. Want meisjes schaken ook. En kunnen soms niet tegen hun verlies. En zijn soms agressief - geheel tegen de verwachting die we van meisjes hebben in, godzijdank.

En wat verwachten mensen van mijn zonen? Precies dát gedrag. Na de vraag „Heb jij kinderen?” volgt zo goed als altijd de vraag: „En, wat zijn het?” Ik antwoord dan altijd het liefst „het zijn drie varkentjes”. Maar wanneer ik zeg „drie jongens”, volgt negen van de tien keer een schrikreactie: „O! Jezus! Echt?!? ZO! Gaat het? Heftig! Breken ze je huis niet af?” Of een meelevend: „Had je graag een meisje gewild?” Voor iedereen die van plan is een van deze dingen ooit tegen een moeder van zonen te zeggen: doe het niet.

Wellicht is dit hoe veel jongens lijken te zijn: druk en wild. Het is misschien zelfs hoe jongens vaak zijn, door ofwel aanleg, ofwel socialisatie, of, meest aannemelijk: een combinatie van die twee. Maar het is óók: hoe er naar ze gekeken wordt. En wat doet die blik?

Later vertelde mijn zoon dat hij een tweede klap had weten af te wenden door het meisje een duw te geven, waarna zij

Illustratie
Dide Roeten

tegen een kast viel. Het meisje was gaan huilen en het gros van de klas had zich over haar ontfermd, niet over hem. Hij kreeg een icepack.

Het meisje was ergens in een lokaal apart gezet om 'even bij te komen'. Mijn zoon vroeg zich vanachter zijn icepack verwaasd af of het nu ineens zijn schuld was, dit voorval? Het meisje werd niet geschorst, dat zou pas gebeuren wanneer ze zich een tweede keer zou misdragen. Alle drie mijn kinderen zijn ervan overtuigd dat, waren de rollen omgedraaid geweest, mijn zoon geschorst zou zijn. We zullen het nooit weten.

Wat mij opviel, was dat mannen die ik over het voorval vertelde met soortgelijke verhalen uit hun eigen jeugd kwamen. Het meest verbaasde ik me erover hoe goed ze zich die allemaal nog herinnerden. Want het maakt indruk, een klap in je gezicht. Van welk gender afkomstig doet niet heel erg ter zake. Ook dát beeld, dat jongens zo makkelijk zijn - „die geven elkaar gewoon een stomp en dan is het over” - is misschien niet helemaal in overeenstemming met alle werkelijkheden.

We vertellen ze dat wel; dat het allemaal wel meevalt, ze het er wel naar gemaakt zullen hebben, en dat ze geen meisjes mogen slaan, wat ook zo is! Maar dat jongens een stomp in hun gezicht gewoon aan moeten kunnen, dat is niet iets wat jongens per se zo voelen. In ieder geval niet tot wij ze dat hebben geleerd.

Toxische zaadjes

Voor iedereen die tandenknarsend toeziet hoe derden toxische zaadjes planten bij hun zonen - dat ze sterk, stoer, onaantast-

baar en emotioneel 'horen' te zijn, geen tranen of gevoelens mogen tonen in het openbaar, er op een bepaalde manier uit moeten zien, zich op een bepaalde manier moeten gedragen, meisjes of seks moeten hebben, van voetbal moeten houden, druk, heftig, ongeconcentreerd, beweeglijk en onstuitbaar moeten zijn - jullie zijn niet gek.

De boks, de stomp tegen de schouder, de aansporingen om je groot te houden - tot er ergens een omslagpunt komt en er ineens van ze verwacht wordt dat ze in staat zijn tot zachtheid en empathie. Dat is een dubbele moraal waarin we jongens gevangen houden en waar we veel schade mee veroorzaken.

Tegelijkertijd is er wel ook iets aan de hand. De jongensalarmklok wordt veelvuldig geluid; jongens doen het slechter op school, komen vaker in de problemen, stromen minder vaak door naar hoger onderwijs, en hebben in toenemende mate moeite om werk te vinden. Het UNESCO Global Education Monitoring Report heeft de achterblijvende schoolresultaten van jongens op de agenda staan. Jonge vrouwen kampen twee keer zo vaak met mentale problemen als jonge mannen. Maar mannen lopen er veel vaker alleen en langer mee rond, wat wereldwijd resulteert in hogere zelfmoordcijfers onder jongens en mannen.

Dit zijn geen opbeurende statistieken voor mijn huishouden. Tel daar de alarmende berichten over dreigend ouderschap en ten prooi vallen aan de manosphere bij op en depressie lonkt.

Bijna alle jongens en mannen tussen 16

LEES VERDER OP PAGINA 14

Eva Marie de Waal is schrijver, actrice, theater- en podcastmaker. Dit essay schreef zij naar aanleiding van haar recent verschenen boek *Zonen. Over opgroeiende jongens in een wereld vol verwachtingen*.

— VERVOLG VAN PAGINA 13

en 29 zijn bekend met het gedachtegoed van misogynie internetberoemdheden. Verschillende onderzoeken in het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Australië laten zien dat gemiddeld tussen de 10 en de 30 procent van de onderzochte jongens en jonge mannen dit gedachtengoed in meer of mindere mate aanhangt. In een artikel in *The Guardian* komt naar voren dat een derde van de jongens van Gen Z vindt dat hun vrouw hen zou moeten gehoorzamen.

Godzijdank 'normaal'

Overheden zijn volop in actie aan het komen, gelukkig. Het Verenigd Koninkrijk hanteert sinds vorig jaar, voor zowel basis- als middelbaar onderwijs, nieuwe richtlijnen voor het vak *Sex and Health Education*. Het vak werd uitgebreid met lessen in consent, respect voor vrouwen en het herkennen van misogynie content op internet. Hoera. Nederland heeft sinds dit jaar een soortgelijk onderwijsprogramma aan het curriculum van elfjarige toegevoegd. Ik kwam een filmpje tegen waarin een docent een klas de stelling 'Vind jij dat vrouwen minder recht hebben om buitenshuis te werken dan mannen' voorlegt. Voordat de kinderen hun hand opsteken om voor of tegen te stemmen leggen ze allemaal hun hoofd op tafel, zodat ze niet om zich heen kunnen kijken. Om te voorkomen dat de antwoorden van de grootste groep worden gekopieerd.

Het filmpje bracht bij mij een herinnering boven aan de seksuele voorlichting die ik kreeg op dezelfde leeftijd, ergens in de jaren 90. Deze had deels de vorm van zelfverdedigingslessen voor de meisjes terwijl de jongens buiten mochten spelen. De impliciete boodschap: seks is gevaarlijk voor meisjes en jongens gaat dat niet aan. Niet ideaal. Hopelijk zijn de huidige modules effectiever. Ze zijn in ieder geval meer gezamenlijk.

Ik weet niet hoeveel we bereiken met nog meer waarschuwingen voor de manosphere. Laten we in plaats daarvan gezamenlijk onze zonen klaarstomen tot stabiele persoonlijkheden die niet ontvankelijk zijn voor de ideeën van figuren als influencer Andrew Tate.

De meesten van ons kunnen daar wel wat hulp bij gebruiken. Mij zou het bijvoorbeeld helpen als buiten de vier muren van mijn huis mijn kinderen niet meer de hele tijd horen hoe heftig, beweeglijk, druk en 'echt jongens' ze zijn. Zoals meisjes voorheen maar één keer hoefden te horen dat ze niet zouden kunnen rekenen om zichzelf af te schrijven als wiskundige, zo hoeven jongens dit maar één keer te horen om te denken dat ze met dit gedrag wellicht vervelend doen, maar godzijdank wel 'normaal' zijn.

Als we meer emotioneel volwassen mannen in de wereld willen, zullen we jongens in een vroeg stadium moeten leren wat dat inhoudt en hen er veel mee moeten laten oefenen op een moment dat ze nog fouten mogen maken.

Ver voor de lesmodules voor elfjarige beginnen moeten we jongens vragen hoe ze zich voelen, ze leren daar woorden aan

Een derde van de jongens van Gen Z vindt dat hun vrouw hen zou moeten gehoorzamen

te geven, hen zich laten uitspreken over wat ze wensen, daarover leren te onderhandelen en leren dat onderhandelen betekent dat je niet altijd je zin krijgt. We moeten ze leren te praten over waar ze bang voor zijn, om om hulp te vragen, samen te werken en zorg te dragen voor zichzelf, anderen, hun omgeving. Dit alles benoemen als sterk, krachtig en machtig. Niet ze ondertussen het gevoel geven dat echte mannen nog steeds niet huilen. En vooral communiceren dat dit alles niet bijzonder is 'voor een jongen', maar normaal en noodzakelijk.

Gedrag dat we goedpraten omdat jongens 'nou eenmaal zo zijn' (stiltes, zogenaamde desinteresse, meegaandheid afgewisseld met plotselinge eisen of woede-uitbarstingen) moeten we gaan zien als een teken dat iemand een essentiële *life skill* nog niet onder de knie heeft. Als je het nog niet kan, niet erg, dan heb je gewoon nog wat oefening nodig. En dat geldt natuurlijk net zo goed voor meisjes.

Als we daar als samenleving verantwoordelijkheid voor nemen en de emotionele volwassenheid van jongens onderdeel maken van het curriculum, hoeven we misschien ook wat minder bang te zijn als een jongen tijdelijk flirt met een misogynie internetkneus.

Toen ik twee jaar terug begon met de interviews voor mijn boek waren er behoorlijk wat moeders die nog nooit van de manosphere gehoord hadden. Inmiddels werd 'manosphere' uitgeroepen tot 'woord van 2025'. Antwoorden op de vraag: 'Wat zou jij doen als je zoon deze ideeën zou aanhangen' varieerden. Herma Krabbé: „Precies zeggen wat je ervan denkt“. Willemijn van Lochem: „Daar moet je toch niet aan denken!“ Renate Gerschtanowitz: „Dan zou ik echt wel even een paar intensieve gesprekken met ze hebben over wat ze daar dan zo in aantrekt.“

Maar er waren ook ervaringsdeskundigen die vertelden hoe moeilijk het is als dit gedachtegoed zich in het hoofd van je zoon genesteld heeft. Als de overtuiging er eenmaal is dat wat in de krant staat niet waar is, Andrew Tate onterecht beschuldigd is en de aantijgingen tegen hem een complot zijn.

Het voor mij verlossende antwoord kwam van moeders die een plotselinge interesse in de manosphere van hun zonen

al achter de rug hadden. Annette Barlo: „Ik ben er met een gestrekt been ingegaan maar achteraf denk ik dat dat helemaal niet nodig is geweest. Het is vanzelf overgegaan en net zoals *Minecraft* en *Brawlstars* van de ene op andere dag in het bakje 'kinderachtig' terechtgekomen.“

Moordende schoonheidsidealen

De cijfers laten óók zien dat 70 tot 90 procent van de jongens níet op een lijn zit met het gedachtegoed van de manosphere. Zelf zou ik wel wat meer willen horen over wat hén beweegt, inspireert en hoe en waarom zij weerstand bieden aan een schijnbaar dominante subcultuur die voor alleदाags ongemak makkelijke antwoorden biedt uit de vorige eeuw.

Vrouwenrechten zijn relatief jong, 150 jaar geleden zag het leven er voor vrouwen (en mannen) diametraal anders uit. Je kan de levens van vrouwen niet zo ingrijpend veranderen zonder de levens van mannen mee te laten veranderen. Dat is deels gebeurd, maar slecht in de markt gezet. De verandering is door veel mannen opgevat als inleveren: zij mag meer dus ik mag minder. Uit die gedachtegang komt onvrede voort. Vragen als 'wie er aan de beurt is' om ruimte erbij te krijgen. En de vraag aan mij 'of het niet al genoeg over jongens gaat'.

Als het gaat over *all round* mens mogen zijn, betekent ruimte voor de een níet automatisch minder ruimte voor de ander. Hoe meer beperkende opvattingen over mannelijkheid, vrouwelijkheid en alles daartussenin we kunnen lozen, hoe meer ruimte er komt, voor iedereen.

Een paar weken na het schaakincident kwam mijn zoon in conflict met een ander meisje. Hij had haar dik genoemd en dat werd, terecht, hoog opgenomen. Vlak voor ik het gesprek met de directrice en de ouders van het meisje inging kwam mij ter ore dat iemand over mij had gezegd dat 'ik het toch niet zou begrijpen, omdat ik geen dochter heb'.

Ik bevond mijzelf tijdens het gesprek in een dubbele spagaat. Waarin ik poogde te bewijzen dat mijn zoon geen *fatshamende* potentiële vrouwenhater is maar een tienjarige die niet had nagedacht over wat hij zei toen dit meisje expres zijn hoelahoep stopte terwijl hij zijn record aan het verbreken was. Tegelijkertijd probeerde ik ie-

deren aan tafel ervan te overtuigen dat ik, ondanks dat ik geen dochter heb, op dit onderwerp niet gediskwalificeerd hoefde te worden.

Ik putte hoop uit de reactie van mijn zoon toen ik hem herinnerde aan de moordende schoonheidsidealen waar mensen aan onderworpen worden, dat ieder lichaam mooi is en nooit beoordeeld hoeft te worden en al helemaal niet ongevraagd. Toen ik hem vroeg of hij, als hij zich dat herinnerd had op dat moment, dit ook tegen dat meisje gezegd zou hebben, antwoordde hij uit de grond van zijn hart: „Nee! Natuurlijk niet...“

Dit gaf mij de misschien ijdele hoop dat deze nieuwe generatie het 'jongetjes tegen de meisjes'-verhaal eindelijk een keer achter zich laat.

Ook al heb ik geen dochter, ik wil óók dat we met zoveel mogelijk mensen zijn om geweld tegen vrouwen te stoppen. Ik vrees dat we met het beschuldigen van opgroeiende jongens, 'Fuck Boys'-tatoeages en 'Mothers educate your sons'-borden ongewild een hoop van die mensen kwijtraaken. (En als dit bord dan toch de straat op moet, zou er 'Parents' op moeten staan.)

Waar de manosphere voor staat is niet nieuw. Die was zelfs heel lang mainstream. Dat we die kunnen veroordelen, bekritisieren, ridiculiseren en ons er tegen kunnen organiseren, is met recht een grote stap vooruit te noemen.

Een volgende stap op die weg is niet meer angst verspreiden, maar tegengif. Tate en de zijnen het signaal geven dat we ze als samenleving wel kunnen hebben. De grote meerderheid van de jongens die niets met deze types te maken wil hebben meer aandacht geven. En het opheffen van die vreemdsoortige dubbele moraal waar we jongens een leven lang 'klein' mee houden.

AUTOTEST

Mercedesrijders kunnen slecht zonder grille, ook al hebben elektrische auto's die niet echt meer nodig. Bij de nieuwe GLC is de grille terug, ziet *Bas van Putten*, met nachtverlichting.

Achter weer Mercedes-logo's in een led-cirkel, opdat niemand ontgaat welk merk dit is.

De bedieningselementen voor de elektrisch verstelbare stoelverstelling zijn bij Mercedes al heel lang stoelvormig, handig voor het overzicht.

Stuurbediening op dubbele dwarsspaken. Even wennen, maar de tuimelschakelaars op de bovenste spaken zijn handig.

Speelsheid is niet Mercedes' sterkste kant, maar die knoppen voor de elektrische ramen lijken wel walvisstaarten.

FOTO'S MERLIN DOOMERNIK

Een dijk van een grille op de neus

De grille was altijd meer dan het rooster dat koude lucht liet binnenstromen om de heetgebakerde verbrandingsmotor van je auto niet te warm te laten worden. Het was een statussymbool. Daarom was hij bij Mercedes hoog en indrukwekkend, weer en wind met mannelijke onverzettelijkheid trotserend.

Dus was de grille een acuut psychologisch probleem toen hij in het elektrotijdperk minder noodzakelijk werd. Hoe moest de Mercedes-rijder zijn ego terugvinden zonder zijn massief tergeschroemde grafzerk op de neus, met het stervormige merklogo als een windvaan op een torenspits? *Es ist erreicht*, wist hij met uitzicht op dat prestigieuze ornament voorop de motorkap. Tot ergernis van zijn minder geprivilegeerde Umwelt, maar dat was voor foute bovenklasse juist de kick. Een Mercedes stigmatiseerde je en daar kon je schik in hebben als je schijnt had aan de medemens die jou je machtige bezit niet gunde.

Denkend aan de Mercedes-grille denk ik aan Gorden Wagener, tot vorig jaar designchef bij Mercedes. Een Duitser Duitser heb ik nooit ontmoet. We spraken over de grille. Die bracht hem op de denker Kant. Hij had hem echt gelezen en zijn oog was blijven haken aan de categorie van het verhevene. Daar stond, vond hij, wat een Mercedes moest zijn. *Erhaben* stond voor indrukwekkend zonder agressie uit te lokken. Ik had kunnen tegenwerpen dat Mercedes-rijders als Idi Amin Dada en Kim Jong-Il wat deukjes hadden geslagen in die waarheid. Maar ik wist dat Wagener gelijk had. En toen juist hij met de voorlaatste generatie stekker-Mercedesen de grille ten grave droeg, vroeg ik me af hoe lang dat goed kon gaan.

Bij die auto's, de EQ-modellen, werd hij vervangen door een gewelfd zwart vlak met een rasterwerk van decoratieve Mercedes-sterren. Het leek op de kop van een scheerapparaat. Vermoedelijk werden de EQ-modellen mede daarom geen succes. Ze waren de Mercedes-mens te weinig imponant, misschien te woke. De scheerkop, sorry voor de toxische diagnostiek, was geen symbolische *erectie* meer.

Bling van nu

Nu hebben de nieuwste elektrische Mercedesen dus weer wat ze het minst nodig hebben, een dijk van een grille. Hij is dicht, dus hij zit er vooral voor de sier. Bij de Mercedes GLC, een middelgrote SUV, prijkt hij als puistachtige armatuur op de neus. Hij is 's nachts verlicht, wat had je gedacht. Het verhevene van vroeger is de bling van nu.

De GLC hoeft zich niet te excuseren. Hij is elektrisch voor de nieuwe, inclusieve mens. Die gunt zichzelf het beste zonder de wereld te belasten met zijn uitlaatgassen. De grille is als het voormalige begin van dat vuilnersdrama eindelijk smetvrij. Je kunt de GLC met Vegan Package bestellen, een door The Vegan Society gecertificeerd drievrij interieur. Verhevene, maar dan in politiek-correcte zin, was een Mercedes zelden.

Je hoeft er ook nooit meer uit. De cockpit biedt genoeg vermaak voor de rest van je leven. Met het optionele Hyperscreen wordt hij één grote infotainmentbioscoop met visueel vertier in hoge resolutie voor chauffeur én bijrijder, want iedereen telt mee. Maar de GLC kan ook weer wat traditionele Mercedesen konden. Hij mag een aanhanger tot 2.400 kilo trekken. Er kan een paard achter. Mooi, want dat heeft de Mercedes-rijder. BMW-rijders hebben geen paard. Dat haalt de vaart er maar uit.

Daarom heeft Mercedes-Benz de

GLC met meer pk's gezegend dan BMW de concurrent, de iX3. Die heeft er 469, deze 489. De GLC accelereert, minder *erhaben* maar wel leuk, zo snel naar honderd als voorheen een Porsche 911 Turbo. Niet doen, want dan schiet je je besparingsdoel voorbij, terwijl je met een voorzichtige rijstijl ruim 600 kilometer op één lading rijdt. Dit apparaat kan echt wat, paardenmensen. Hij is praktisch en groot met laadruim voor en achter, snellaadt tot 330 kW en stuurt als een sportwagen. Meesterwerk. Kom, paard, we gaan op reis. Dank voor alles, Gorden.

U KUNT 24/7 BESTELLEN IN DE WEBSHOP!

jan van beek
EIGENTIJD'S WONEN

LEOLUX STOFFENACTIE:
nu alle Leolux stoffen voor de voordeligste prijs
Bv. Flint 3 zits in Hallingdal van €4535 voor €3495

LEOLUX PALLONE LEAF, SKY & FOREST
Van €2135 voor €1239
Direct uit voorraad leverbaar

ARTIFORT PIERRE PAULIN ACTIE
Nu 10% korting op al zijn ontwerp! Bv. Orange Slice van €1985 voor €1787
Blauw, rood en oranje direct leverbaar!

MONTIS AXEL STOFFENACTIE
Korting op 4 geselecteerde stoffen. Bv. Montis Axel 3,5 zits in stof Rondo van €4216 voor €3794

CASTELJIN DISK ACTIE
Witte lak/grepen aluminium van €4155 voor €3295
Direct leverbaar

PIURE NEX PUR BOX
Exclusief voor Jan van Beek
Op poten van €3130 voor €2299
op doppen van €2770 voor €1999
Wit, 240 cm direct leverbaar op=op in prijs verlaagd!

ARCO VISION SELECTED JAN VAN BEEK SELECTIE:
van €3497 voor €2898
Direct leverbaar!

Beukenplein 23 | 1092 BB Amsterdam | T (020) 665 63 10 | www.janvanbeek.nl
Uitgebreide collectie design klassiekers, persoonlijke service en advies.

Voor gevierde sterrenchefs valt veel geld te verdienen in het buitenland. Zo opende chef en kookboekenauteur Yotam Ottolenghi afgelopen maand een restaurant in het Conservatorium Hotel in Amsterdam.

Door
Joël Broekaert

De feestelijke opening van Nobu restaurants in Londen, San Diego, Melbourne en Rome. Topchef Nobu Matsuhisa staat op de foto links onder naast acteur Robert de Niro (midden).

Topchefs met filialen aan de andere kant van de wereld

G

chefs aan hun merk te binden. Maar ook in Amsterdam wordt dat spel gespeeld. Hotel de L'Europe aan de Amstel bij het Rokin had eerst Van Oostenbrugge en nu Bas van Kranen, beiden goed voor twee sterren. Krasnapolsky op de Dam heeft jarenlang drie sterrenchef Jacob Jan Boerma betaald om leiding te geven aan The White Room. Afgelopen maand opende de Britse chef en wereldberoemde kookboekenauteur Yotam Ottolenghi een restaurant in het Conservatorium Hotel aan het Museumplein.

Royalties en winstdeling
De hoteldeals voor chefs bestaan vaak uit een tekenbonus en royalties over de omzet, soms komt daar nog een flinke jaarlijkse management fee bij of een vorm van winstdeling, legt Schilo van Coevorden uit. Hij is voormalig chef van Taiko in datzelfde Conservatorium Hotel, en was de afgelopen vijftien jaar werkzaam als regional director Food&Beverage - en daarmee verantwoordelijk voor alles dat met eten en drinken te maken heeft - in internationale vijfsterrenhotels in Parijs, Londen en Dubai. „Als chef spreek je dan af dat je bijvoorbeeld vier keer per jaar een nieuw menu maakt, recepten aanlevert en om de zoveel weken of maanden langskomt voor kwaliteitscontrole en pr-werkzaamheden. In andere gevallen kan een chef ook mensen uit zijn eigen team in de keuken neerzetten, dan houdt hij of zij meer controle. Afhankelijk van die rol en natuurlijk van de faam van de chef kunnen dergelijke deals oplopen van circa één tot anderhalve ton voor een bekende Nederlandse naam, tot een miljoen euro per jaar voor de echte internationale sterren.”

Dat zijn ook de bedragen die sterrenchef Joris Bijddendijk kent. Hij werkt in Frankrijk onder zo'n beroemde chef en volgt de ontwikkelingen op de internationale markt nauwlettend. „Franse chefkoks zijn al meer dan tweehonderd jaar een exportproduct. Die hebben nog steeds de hoogste marktwaarde”, zegt Bijddendijk. Als bekendste voorbeelden noemt hij Alain Ducasse met 29 restaurants en 18 Michelinsterren en de inmiddels overleden Joël Robuchon die in 2016 31 Mi-

chelinsterren achter zijn naam had staan. Grootverdieners uit andere landen zijn bijvoorbeeld de Britse sterrenchef Gordon Ramsay (tegenwoordig beter bekend als scheldende tv-kok) met meer dan tachtig restaurants - waaronder een aantal franchise-concepten - en de Zweedse chef Björn Frantzén. Bijddendijk: „Hij is met restaurants in Stockholm, Singapore en Dubai de eerste en enige chef ter wereld die drie restaurants met drie Michelinsterren op drie verschillende continenten heeft.”

Van Coevorden denk dat de allergrootste naar alle waarschijnlijkheid de Japanse celebrity chef Nobu Matsuhisa is, die oorspronkelijk furore maakte met zijn Peruaans-Japanse restaurant Nobu. Onder diezelfde naam heeft hij een wereldwijd imperium opgebouwd - samen met filmster Robert de Niro en Hollywood-producent Meir Teper - met hotels en restaurants in meer dan twintig landen. In de zomer van 2027 opent Nobu Residences Park Meadows in Amsterdam. „Dat zijn naar verwachting deals van minimaal zeven cijfers”, zegt Van Coevorden.

Weinig winst

Waarom betalen grote internationale hotels zo veel geld om een grote naam met Michelinsterren aan hun hotel te binden? Het is niet omdat zo'n restaurant zelf per se geld oplevert. „Ook al draait zo'n restaurant goed, de kosten zijn zo hoog dat er weinig winst gemaakt wordt”, zegt de Britse F&B-conceptontwikkelaar Bunni Okolosi. En ook niet omdat hotelgasten er gaan eten - het leeuwendeel van de restaurantgasten slaapt niet in het hotel.

„Hotels verdienen aan het verkopen van kamers. Waar het om gaat is de 'average daily rate' waarvoor je je kamers kan aanbieden. Die prijs verschilt van dag tot dag en wordt bepaald in relatie tot de gemiddelde prijzen van de concurrentie”, legt Okolosi uit. Hij werkte in Londen als restaurantmanager voor Gordon Ramsay en Heston Blumenthal voordat hij hotelconcepten in Nederland en België ontwikkelde. „Hoe meer status een hotel heeft, hoe hoger de kamerprijzen. Dan moet je denken aan goede ratings en reviews, spa-faciliteiten, een prestigieuze cocktailbar en dus vooral een luxe restaurant met een beroemde chef. Het zit 'm dus niet zo zeer in het gebruiksgemak dat je met zo'n restaurant biedt, maar in de perceptie van de waarde van de volledige hotelervaring die wordt geboden.”

Hotels zijn vaak al blij als zo'n luxe flagship-restaurant quitte draait. Maar het komt ook geregeld voor dat er geld op moet worden toegelegd. „Dan wordt het betaald uit het marketingbudget”, zegt Van Coevorden. Hij noemt als extreem voorbeeld het One Za'abeel resort in Dubai. „Daar zaten op een goed moment zes of zeven Michelinsterrenrestaurants onder één dak, uit Sydney, Córdoba, Madrid, Parijs... De helft was binnen zes maanden alweer dicht. Dat was gewoon gelagelichten en kijken wat werkt.”

Maar restaurants in luxe hotels zijn

lang niet altijd een veredelde marketing tool. Het nieuwe Ottolenghi in het Conservatorium Hotel is bijvoorbeeld niet het fine dining-restaurant (dat is nog steeds Taiko), maar de brasserie. „Daar serveren ze ook lunch en ontbijt. Met een naam als Ottolenghi verkoopt het hotel waarschijnlijk veel meer kamers inclusief ontbijt”, zegt Okolosi.

Ottolenghi is niet naar Amsterdam gehaald puur als pr-strategie of om Michelinsterren binnen te halen, denkt Bijddendijk, die in zijn restaurant RIJKS op een steenworp afstand van Ottolenghi kookt. „Hij zit in het atrium van het hotel. Dat is een enorme ruimte en het zijn de duurste vierkante meters van de stad. Dit is een slimme manier om die ruimte zeven dagen per week commercieel te benutten.” Het is dus wel degelijk de bedoeling dat dit restaurant zichzelf kan bedruipen. Sterker nog, het Conservatorium Hotel heeft tijdens de opening duidelijk gecommuniceerd dat ze graag lokale gasten naar het hotel willen trekken.

Graaiers en geldwolven

Bijddendijk vindt dat chefs niet te veel weggezet moeten worden als graaiers en geldwolven. „Heel vaak is het ook gewoon het geval dat een hotel een mooie ruimte heeft op een toplocatie in een grote stad en daar een ondernemende chef bij zoekt omdat die nu eenmaal veel beter is in het opzetten en runnen van een restaurant dan het hotelmanagement zelf. Ieder zijn expertise”, aldus Bijddendijk. „Dan moet je het veel meer zien als een joint venture.”

Geld is ook niet de enige reden voor een chef om zijn of haar portfolio uit te breiden. Het biedt ook ruimte om goede koks in je team doorgroei mogelijkheden te bieden. „Als je veel goede mensen kan aanbieden, die je zelf hebt opgeleid, waarin je geïnvesteerd hebt, dan wil je die niet kwijt”, zegt Bijddendijk. „Maar dan moet je ze wel een omgeving kunnen bieden waarin ze zich kunnen blijven ontwikkelen. Het kan vreselijk fijn zijn om dan samen te kunnen blijven werken. En om iets moois neer te zetten onder je eigen naam, met je eigen key players op de vloer, mensen die je vertrouwt, die jouw waarden bewaken.”

Dat spel moet je wel liggen, zegt Van Oostenbrugge van Restaurant 212 en Table65: „Het is echt een andere tak van sport. Je moet een bedrijf runnen met een directie en een hoop juridische rompslomp.” Toen zijn contract in Singapore na vijf jaar afliep, heeft hij vriendelijk bedankt voor verlenging. „Het was een mooi avontuur, het heeft ons financieel veel vrijheid gegeven om onze zaken hier op te bouwen. Maar nu kan ik iedere dag op mijn fiets met gemak onze restaurants even bezoeken, overal lekker bovenop zitten en ook nog mijn twee kinderen zien. En eerlijk is eerlijk: zo'n sterrentent ver weg in het buitenland is toch ook een beetje een ego dingetje: 'cool willen doen'. Daar heb ik ook niet zo'n last meer van.”

FOTO'S JEREMY BEMBARON/SYGMA VIA GETTY IMAGES, DAVE BENETT/GETTY IMAGES, KRISTIAN DOWLING/GETTY IMAGES, E. CHARBONNEAU/WIREIMAGE, PRIMO BAROL/ANADOLU VIA GETTY IMAGES

Fotografie **Jussi Puikkonen**
Tekst **Laura Hoogenraad**

Eindelijk vrijheid op het Finse platteland

Op de meest afgelegen plekken van het Finse platteland rijden tieners op zaterdagavond rond in ronkende Hyuandais, roestoranje Toyota Corolla's en gebuts-te Nissan Bluebirds. Een plan hebben ze niet. Ze verzamelen zich op dorpspleinen of parkeerplaatsen, drinken bier en luisteren naar Finse rap of harde techno. De Finnen hebben hun eigen woord voor de traditie: *pilluralli*, wat zich letterlijk laat vertalen als 'pus-sy rally'.

Waarschijnlijk omdat het begon als een manier om meisjes te ontmoeten, oppert fotograaf Jussi Puikkonen (46) die de jonge autobezitters portretteerde voor zijn fotoboek *Cruise*. „Pilluralli markeert een overgang naar volwassenheid; een *rite of passage*. In deze gebieden ben je als jong persoon extreem afhankelijk van je ouders. Je eerste auto staat gelijk aan vrijheid.”

Puikkonen groeide zelf op in een klein dorp in Finland, maar verhuisde al jong naar de buitenwijken van Helsinki. Sinds 2008 woont hij in Amsterdam. Toen hij tijdens de pandemie zonder opdrachten kwam te zitten, brachten hij en zijn vrouw meer tijd door in zijn geboorteland. „Voor Finnen is pilluralli zo normaal dat ze er niet echt bij stilstaan. Omdat ik lang was weg geweest, keek ik ernaar als buitenstaander.”

Het aantal auto's bij een pilluralli loopt uiteen van twee tot wel tweehonderd. Het is niet raar om meer dan honderd kilometer te rijden naar de dichtstbijzijnde bijeenkomst. Daar draait het niet alleen om welke auto je hebt, maar ook om wat je ervan maakt. Een autodeur met zelf ingebouwde speakers, een rek voor bierkragen op het dak, een plafond vol ledlampjes.

Wie binnenstapt, wordt begroet door een walm van *frosted pine*, *wild instinct* of *arctic white*, verspreid door de tientallen luchtverfrissers van Wunderbaum die aan de achteruitkijkspiegel bungelen - een vast onderdeel van het decor. „Voor deze jongeren is het de eerste ruimte die ze voor zichzelf claimen”, zegt Puikkonen. „Maar het stinkt wel enorm.”

Wordt er ook een beetje gedanst? Puikkonen schudt lachend zijn hoofd. „Finnen zijn terughoudend, pilluralli past bij die mentaliteit: ze parkeren hun auto's op twee centimeter afstand van elkaar, maar stappen zelden uit. Ze praten door de raampjes.”

In het Britse Stockport worden kinderopvang en ouderenzorg gecombineerd. Hoewel het duurder is dan gemiddeld, is er een flinke wachtlijst. Ouderen vinden de kleintjes *just lovely*, en kinderen leren er dat rolstoelen en gehoorapparaten niks gek zijn.

W

Door **Annemarie Kas**
Fotografie **KC Nwakalor**

Eric (4) waarschuwt David (92) voor de haaien

‘Weet jij waar mijn pizza is gebleven?’ Met pretoogjes stelt Eric (4) de vraag aan zijn tafelgenoot David Walker (92). Die kijkt omhoog en speurt de hoeken van het plafond af. ‘Nee, niet dáár!’ Eric barst in lachen uit. De pizza zit allang in zijn buik.

De oudste kinderen van kinderdagverblijf Fernbees, ze zijn drie of vier jaar, lunchen vandaag met een groepje ouderen uit het verzorgingshuis pal naast hun opvang. De kleintjes krijgen gebakken aardappelpartjes, pizza en witte bonen in tomatensaus. De ouderen pizza met een salade.

Hun conversatie tijdens de lunch is gewoon en bijzonder tegelijk. Er zit vanzelfsprekendheid in hun contact. ‘Ik ga zo met een vissen’, zegt Walker nonchalant. Hij verzint maar wat, hij zit in een rolstoel en gaat straks naar zijn kamer voor een dutje. ‘Oh, dan moet je uitkijken voor haaien’, zegt zijn overbuurjongetje meteen.

Als alle borden leeg zijn, kijkt Eric een

tijke jaloers naar het vanille-ijs met stoffert dat Walker als toetje krijgt. ‘Is het koud, David?’ Ja, heel koud. De kinderen krijgen geen ijs, maar een kaakje. Daar is Eric ook blij mee.

In Stockport, een stadje onder Manchester, zijn de eigenaars van verzorgingshuis Fernlea ook een kinderopvang begonnen. Ze hebben plek voor 32 kinderen en 48 ouderen. Het is één van de handvol instellingen in het Verenigd Koninkrijk die kinderopvang en ouderenzorg combineren. Bijna iedereen vindt deze intergenerationele zorg geweldig. Voor de kinderen is er een wachtlijst, er zijn al aanmeldingen voor een plek in 2027.

David Walker woont hier ongeveer een jaar. ‘De kinderen vinden me leuk omdat ik gek doe’, zegt hij. ‘Ze werpen me terug in de tijd. Mijn eigen kinderen zorgen nu voor mij. Dat voelt vreemd.’ De jaren vliegen voorbij en ze komen niet terug, mijmert hij

verder. ‘Je krijgt maar één kans in het leven. Je kunt hem beter grijpen.’

Voetbalslagen bespreken

Het verzorgingshuis is onderdeel van een klein familiebedrijf, met drie locaties verspreid over Manchester. Als kind speelde communicatiemanager Louise Claffey (27) met haar stoffer en blik tussen de ouderen die in één van de tehuizen van haar ouders verbleven. Haar zus is fan van voetbalclub Manchester United, vertelt ze. Eén van de bewoners was ook fan en wachtte haar zus elke week beneden op: ‘Zaten die oudere heer en een meisje van een jaar of zes daar samen de uitslagen van het weekend te bespreken.’ Voor Claffey en haar zus voelde het vanzelfsprekend. ‘Kinderen zijn vaak een beetje nerveus rond ouderen. Omdat ze in een rolstoel zitten, slecht horen of er anders uitzien. Daar hadden wij geen last van.’ Dus toen in één van de verzorgingshuizen een paar appartementen leegstonden naast het hoofdgebouw, kwamen ze op het idee voor een kinderopvang. ‘Mijn ouders hadden hun twijfels, maar we zijn ervoor gegaan.’ Begin 2022 gingen ze open. Op een gegeven moment was het jongste kind zes maanden en de oudste bewoner 108 jaar. De appartementen werden omgebouwd tot één groot lokaal, met een toiletblok en een kantoortje ernaast. Buiten grenst de speelruimte van de kinderen, met klimmuur en een wand voor schoolkrijt, aan het terras van het verzorgingshuis. Ze delen de ruimtes in het hoofdgebouw, waar de ouderen wonen. Het eten voor de kinderen komt uit de keuken daar. De baby's krijgen knuffeltijd met de ouderen in de privébioscoop met luie stoelen, de peuters doen in de kleine sportschool mee met yoga of gymnastiek.

De meeste kinderen komen binnen als baby. ‘Ze ontwikkelen zich vaak van verlegen naar behoorlijk vrijpostig. De oudste kinderen rennen naar de deur als we naar de overkant gaan, zo blij zijn ze om sommige bewoners weer te zien’, zegt Alex Gowland, zij coördineert het intergenerationele programma. David Walker is populair - toen hij laatst in het ziekenhuis lag, vroegen de kinderen waar hij was gebleven.

Het mooie vindt Gowland dat de kinderen leren dat sommige mensen anders zijn. Iemand in een rolstoel een beetje vreemd? Hier niet, de kinderen leunen op de wielen als ze een praatje met de ouderen maken. Ouderen met een gehoorapparaat? Er kwam hier ook een kindje met een gehoorprothese. Ook overlijden hoort erbij. De opvang overlegt met ouders hoe ze dat bespreken met de kinderen. ‘Soms vertellen we over de hemel, soms niet’, zegt ze. Recente onderzoeken bevestigden de positie-

ve effecten van intensief contact tussen jong en oud, voor beide generaties, zegt hoofddocent geïntegreerde gezondheidszorg Jo-Pei Tan van de Manchester Metropolitan University. Ze is een van de weinigen in het Verenigd Koninkrijk die onderzoek doet naar intergenerationele zorg. ‘Bij ouderen verbetert hun emotionele welzijn, hun zelfvertrouwen en ze hebben meer het idee dat ze ertoe doen.’

Kinderen leren door het contact op een natuurlijke manier over ouderdom en hun empathisch vermogen neemt inderdaad toe, zegt Tan. Ook hun autonomie groeit. ‘Het cliché wil dat grootouders hun kleinkinderen verwennen. Maar als ze bijvoorbeeld aan de kinderen vragen wat die voor activiteit willen doen, is dat juist goed voor hun beslisvermogen.’ Het maakt voor die positieve effecten niet uit of de ouderen en kinderen familie van elkaar zijn. ‘Het gaat vooral om de interactie en de emotionele verbinding.’

In Stockport lukt het leggen van zulke verbindingen soms wel en soms niet. Bijvoorbeeld als de oudere bewoners klazitten met hun roze, gouden en groene pompons voor een danssessie met de dreumesen, de kinderen tussen één en twee jaar. Aan de grond genageld staren de peuters naar de grote televisie waar een liedje van de film *Frozen* op voorbijkomt. Zij kregen glittersjaaltjes, maar die hangen naar beneden. ‘Let it goooo!’ De ouderen zwaaien wild met hun kleurige sliertjes, maar echt contact leggen de kinderen niet.

Pas als de begeleiders wat dansspasjes voordoen, komen de kleintjes een beetje los. Daarna durven een paar kinderen de pompons op te halen bij de bewoners. ‘Tidy up time, tidy up time’, zingen de juffen. Achteraf laat Alex Gowland hun evaluatieformulier zien; ze vult er op in dat bewegingen voordoen beter werkt dan een scherm.

De ouderen vonden het alsnog een fijn verzetje. De kinderen zijn ‘just lovely’, zegt bewoner Margaret Crebbin. ‘Als je dan toch in een verzorgingshuis moet zitten, dan hier.’

Ouderen als ‘last’

Ondanks de voordelen zijn instellingen met intergenerationele zorg op één hand te tellen in het VK. Twee systemen botsen op elkaar, vertelt Jo-Pei Tan. ‘De veiligheidsvoorschriften en toezichtisen voor onderwijs en de gezondheidszorg zijn totaal verschillend. Je moet wel heel gemotiveerd zijn om dat te doorbreken.’ Er is vooral veel staf voor nodig, want beide groepen hebben hun eigen begeleiders. Het maakt intergenerationele zorg duur.

Zo'n kleinschalige kinderopvang als die van hen kan niet uit, zegt Louise Claffey. Ze

compenseren het verlies met de inkomsten van het verzorgingshuis. ‘Om winst te maken zou je honderden kinderen opvang moeten bieden.’ Vijf doordeweekse dagen kinderopvang kost bij Fernbees 375 pond (ongeveer 435 euro), dat is iets meer dan gemiddeld in Manchester. Een kamer in het verzorgingshuis kost meer dan vier keer zo veel, 1.600 pond (ongeveer 1.850 euro) per week. Dat is inclusief alle maaltijden en ook 's nachts zorg en toezicht.

Jo-Pei Tan vindt dat de Britse overheid subsidie moet geven aan instellingen om te experimenteren met intergenerationele zorg. Al is het onwaarschijnlijk dat zoiets ervan komt, erkent ze. ‘Britten hebben een complexe verstandhouding met ouderen. Ze worden vaak neergezet als last. Als een tikkende tijdbom, omdat het er steeds meer worden en de kosten aan gezondheidszorg zo sterk toenemen.’

Een praatje maken met de ouderen? Dan leunen de kinderen op de rolstoel

Gemeenten zijn in Engeland verantwoordelijk voor ouderenzorg en hun criteria om in aanmerking te komen voor financiële hulp zijn de afgelopen jaren strenger geworden. De meeste verzorgingshuizen zijn privaat en ouderen die meer dan 23.250 pond (bijna 27.000 euro) aan eigen vermogen hebben, moeten zelf aan hun verblijf meebetalen. Anders dan bij de gratis ‘algemene’ gezondheidszorg in het VK. Politieke plannen om die vermogensgrens voor ouderenzorg te verzachten, worden al jaren uitgesteld. Te duur.

Aan het einde van de dag druppelen ouderen bij de opvang binnen om hun kinderen op te halen. Nathan heeft twee kinderen bij Fernbees, zijn dochter van vier jaar en een zoon van twee. Hun achternaam houdt hij liever privé, die is wel bekend bij de redactie. Toen ze op zoek gingen naar opvang voor hun dochter was Fernbees net open: ‘Het was een gok, er zaten hier pas een paar kinderen. Maar we zijn enorm blij met hoe het is uitgekapt.’ Zowel zijn eigen ouders als die van zijn vrouw wonen niet in de buurt, dus de opvang is voor hun kinderen een mooie gelegenheid toch met ouderen in contact te komen.

Vorig jaar was er een zomerrommelmarkt waar ouders mochten langskomen. Nathan stond versted van de vriendschappen die zijn dochter had opgebouwd: ‘Allerlei bewoners zeiden haar gedag, zij zwaaide en kletste met hen. Het was ontzettend lief om te zien. Ik had geen idee van al die banden die ze hier heeft.’

Samen dansen op de muziek van *Frozen*.

D

De vader van A. (19) beschouwde de Iraanse opperste leider Ali Khamenei als de perfecte leider. Hij was lid van de Revolutionaire Garde – het militaire apparaat dat de Islamitische Republiek Iran bewaakt en diep verweven is met politiek, economie en veiligheidsdiensten.

Tijdens haar jeugd in hoofdstad Teheran was dat ook A.'s wereld. Ze leerde haar lichaam te verbergen voor mannen, dat menstruatie iets was om zich voor te schamen en dat wie de openbare orde verstoort, de dood verdient.

Via haar moeder – die ze af en toe zag – en via vrienden begon ze te beseffen dat die wereld niet vanzelfsprekend was. Tijdens de protesten die in 2022 uitbraken na de dood van de 22-jarige Mahsa Amini, ging ze voor het eerst de straat op. Ze werd gearresteerd en gemarteld.

Sinds een jaar woont A. in een stad in België bij familie, waar ze wacht op een verblijfsvergunning. Haar volledige naam is bij de redactie bekend, maar wordt om veiligheidsredenen niet gepubliceerd.

A. komt aanfietsen bij het hotel waar we hebben afgesproken. Nog voor we binnen zijn, verontschuldigt ze zich: een dringend telefoontje. Vijf minuten later is ze terug. Haar moeder belde vanuit Teheran – voor het eerst sinds het begin van de oorlog. „Hoe ging heel snel”, zegt A. „Hoe gaat het? Goed. En met jou? Ook goed.” Ze vroeg haar moeder of ze Nowruz ging vieren, Perzisch nieuwjaar. Dat ging ze niet. „Er valt niks te vieren op dit moment.”

Hoe het werkelijk met haar moeder gaat, weet A. niet. Iemand van het regime kan meeluisteren, dus ze houden hun gesprekken cryptisch en kort. De politie is al meerdere keren bij haar moeder langsgelopen – op zoek naar informatie over A., wier naam opdoek in politieke groepchats van opgepakte activistische vrienden. Daarom verbrak A. ook elk contact met haar vrienden in

Iran. „Ik wil hen niet in gevaar brengen.” Ze vertelt waarom ze haar verhaal wil delen. „Iraanse vrouwen vechten op zoveel fronten tegelijk: in de samenleving, in detentie en thuis – zoals ik tegen mijn vader moest vechten. Ik ben op een veilige plek. Mijn vrienden, mijn moeder en al die vrouwen in detentie zijn dat niet. Ik moet hun stem zijn, omdat zij zich zelf niet kunnen uitspreken.”

Hoe was het om op te groeien bij een vader die volledig achter het conservatieve islamitische regime stond?

„Toen mijn ouders scheidde, besloot mijn vader dat ik als tweejarige bij hem moest wonen. Juridisch had mijn moeder daar niets over te zeggen, ook al gaf ze me op dat moment nog borstvoeding. Daarna zag ik haar zo nu en dan. Het nieuwe gezin van mijn vader was streng en religieus. Vanaf mijn zesde dwong hij me een *maghnaeh* te dragen – een hoofddoek die oren, schouders en haar bedekt. Die zat zo strak dat de huid onder mijn kin rood werd en pijn deed, zeker in de zomer, bij 35 graden.

„Op school leerden we dat we ons moesten verbergen voor mannen – dan zou je langer en gezonder leven. Lange tijd geloofde ik dat. Ook menstruatie moest verborgen blijven. Toen ik elf was, op vakantie met de familie, zag ik plotseling bloed bij mijn benen. Ik begon te huilen en wist niet wat ik moest doen. Uiteindelijk liep ik naar mijn tante en fluisterde: 'Ik heb bloed, wat moet ik doen?' Zonder dat iemand het zag, stopte ze me een maandverband toe. Er werd nooit meer over gesproken. Sindsdien gaf mijn moeder me bij elk bezoek een pak mee. Soms stelde ik het verwisselen zo lang mogelijk uit, bang dat ik voor het volgende bezoek tekort zou komen.

„Elke ochtend begonnen we op school op de binnenplaats met leuzen scanderen: 'Dood aan Amerika, dood aan Israël'. Op speciale dagen, zoals de verjaardag van de Islamitische Republiek, verbrandden we de Amerikaanse en Israëlische vlag. Soms maakten we er grappen over. We zeiden tegen elkaar: 'Bro, we moeten weer „dood aan Amerika” zeggen.' We wisten hoe absurd het was.”

Hoe ontdekte je dat er meer bestond dan deze gesloten wereld?

„Als ik mijn moeder bezocht was alles anders. Haar familie was ontspannen en vriendelijk. Mijn moeder vertelde me dat ik me niet hoefde te verbergen. Op school kreeg ik vriendinnen die thuis veel vrijer waren. Sommige moeders droegen geen hoofddoek of zware zwarte kleding. Ze leken veel gelukkiger dan mijn vader en zijn vrouw.

„Toen ik vijftien was, begon ik meer te lezen: boeken over mensenrechten, wetenschap, en over Iran vóór de revolutie. Zo besefte ik dat het slaan van vrouwen niet normaal is. Als ik niet binnen zes minuten na school thuis was, vergat te bidden, of mijn hoofddoek niet precies goed droeg, werd ik geslagen.

„Thuis was ik voorzichtig met wat ik zei. Mijn vader noemde Khamenei altijd een perfecte leider. Hij zei dat het goed was dat vrouwen gevangen werden gezet als ze geen hijab droegen. Ik dacht alleen: ben je eigenlijk wel een mens?”

„Toen ik hem er een keer op aansprak, zei hij dat hij iemand van het regime zou bellen om me op te halen als ik dat nog eens deed. Dan zou ik mijn huis en mijn moeder nooit meer zien. Ik wist dat hij het meende. Vanaf

dat moment zweeg ik over politiek.”

Wanneer verzette je je voor het eerst openlijk?

„Dat was op school. Op de eerste pagina van mijn wiskundeboek stond een foto van de ayatollahs. Ik voelde zoveel woede – op de maatschappij, op mijn vader en zijn familie. Op een bepaald moment deed ik mijn boek open, zag die foto en dacht: dit alles komt door jullie.

„Toen de docent even weg was, scheurde ik de pagina eruit. De meeste klasgenoten moedigden me aan, maar een paar die het regime steunden keken in stilte toe. Ik denk dat een van hen mij heeft verraden aan de schoolleiding, die dreigde mijn naam door te geven aan de overheid – dan zou ik geen examens meer mogen doen.

„In paniek belde ik thuis een vriendin van de basisschool en vroeg haar langs te komen om samen huiswerk te maken. Toen ze binnen was legde ik haar de situatie uit. We wisselden van wiskundeboek, zodat ik op school kon laten zien dat de foto van de ayatollahs er nog in stond. Dat heeft me gered.”

Wanneer ging je voor het eerst de straat op om te protesteren?

„Ik hoorde op school over de dood van Mahsa Amini. Een vriendin liet me een foto van haar in het ziekenhuis zien. Ik was in shock. Diezelfde week sloeg mijn vader me omdat ik niet op tijd had gebeden. Dat gebeurde vaker, maar deze keer, met het beeld van Mahsa Amini in mijn hoofd, voelde het als de druppel.

„In mijn hoofd waren er op dat moment twee mogelijkheden: de straat op gaan om te protesteren, of een einde aan mijn leven maken. Daardoor accepteerde ik het risico. In het Farsi zeggen we: je kunt de zee niet oversteken zonder natte voeten te krijgen.

„Toen mijn vader op zakenreis was, besloot ik samen met vriendinnen te gaan protesteren. We spraken af bij een winkel vlakbij het Kasra Ziekenhuis, waar Mahsa Amini aan haar verwondingen was gestorven.

„Het protest was een nieuwe wereld voor mij. Op straat zag ik vrouwen hun hoofddoek verbranden. Voor het eerst werd er traangas op ons afgevuurd. En renden we voor ons leven – weg van de Basij, de vrijwilligersmilitie die de binnenlandse orde handhaaft.

„In de derde protestnacht ging ik alleen. Plotseling was ik omsingeld door meer dan vijftig Basij. Ze trokken mij en anderen een bestelauto in die eruitzag als een gewone ijscowagen.”

Als het gesprek op haar arrestatie komt, valt ze stil. Even verbergt ze haar gezicht in haar handen. De martelingen zijn te pijnlijk om hardop over te praten. Toch gaat ze verder.

„Na een kort ritje kwamen we aan bij een tijdelijk detentiecentrum. Met ongeveer vijftig vrouwen werden we in een kleine ruimte zonder daglicht gezet. We zaten oengepakt op de grond. De hele nacht heerste er doodse stilte – ik hoorde alleen het ademen van de anderen. Ik was bang dat we geëxecuteerd zouden worden en deed geen oog dicht.

„De volgende ochtend werden we een voor een apart genomen. In een kamer raakten bewakers mijn lichaam aan en dwongen ze me een bekentenis op te schrijven. Ik schreef alles op over die avond, maar noemde geen van de vrienden met wie ik eerder had geprotesteerd.

SEKSUEEL GEWELD IN IRAANSE GEVANGENISSEN

Tijdens de Woman Life Freedom-protesten in 2022 documenteerde Amnesty International seksueel misbruik in Iraanse detentiecentra. Niet eerder zag de organisatie dat op zo'n grote schaal in Iran gebeuren, vertelt Mansoureh Mills, die voor Amnesty onderzoek deed, aan NRC.

Van de 84 arrestanten met wie de organisatie sprak, meldde meer dan de helft – 45 mannen en vrouwen – seksueel geweld, verspreid over 17 van de 31 provincies. Sommigen verklaarden ook misbruik te hebben gezien bij honderden medegevangenen. Amnesty sprak daarom van systematisch seksueel geweld. „Wij geloven dat het werkelijke aantal slachtoffers vele malen hoger ligt”, zegt Mills.

Het gedocumenteerde geweld varieerde van groepsverkrachtingen door soms wel tien agenten tot mishandeling met voorwerpen als knuppels en flessen. Arrestanten werden gedwongen zich uit te kleden en kregen elektrische schokken op hun geslachtsdelen. Volgens Mills diende het geweld drie doelen: demonstranten afschrikken, hen vernederen en hen dwingen tot valse videobekentissen.

Nora Sveaass, voormalig lid van het VN-comité tegen foltering, ziet seksueel geweld bij gewapende conflicten als instrument van onderdrukking. „Het is een van de pijnlijkste en meest vernederende vormen van marteling”, zegt Sveaass.

Sinds de Bosnische burgeroorlog (1992-1995) en de genocide in Rwanda (1994) wordt seksueel geweld breed erkend als oorlogsmisdad. Al blijft berechting van de daders nog steeds vaak uit, toch is dat van betekenis, zegt Sveaass. „Erkennung kan bijdragen aan traumaverwerking en het herstel van eigenwaarde bij slachtoffers.”

Haar vader zat bij de Revolutionaire Garde. Zij vluchtte

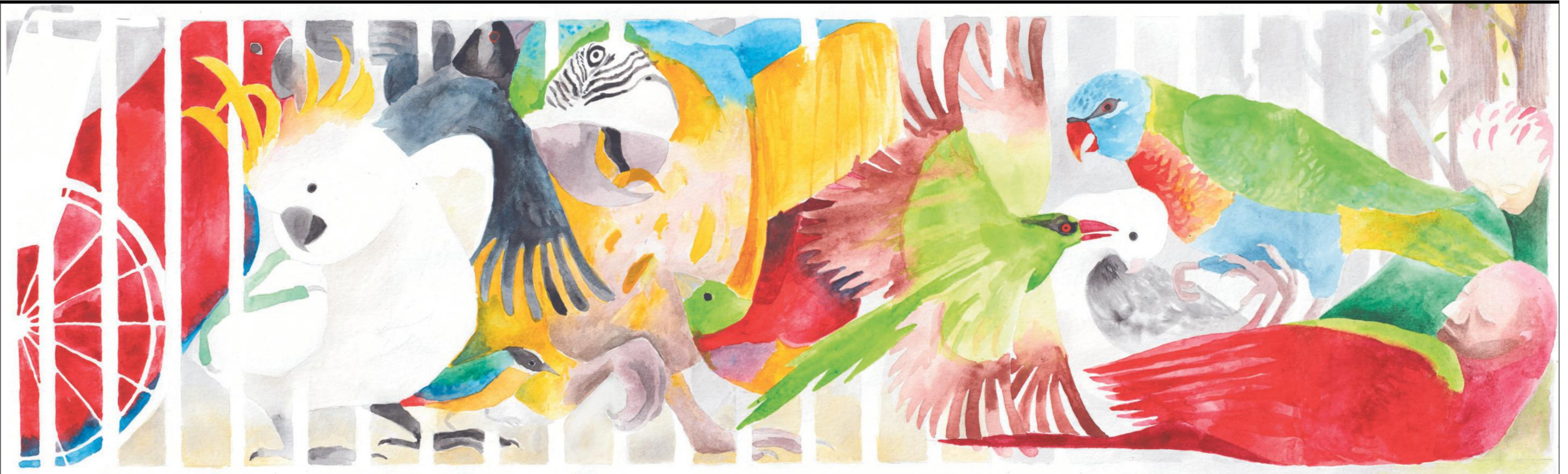
De vader van A. is aanhanger van het regime in Iran. Nadat A. in 2022 werd opgepakt bij een protest, vluchtte ze met hulp van haar moeder naar België. „Ik denk elke dag aan de vrouwen met wie ik vastzat.”

Mohammed Benzakour is schrijver en socioloog.

Illustratie Dide Roeten

ESSAY

Als u opnieuw een vogel opsluit, kom ik terug in de nacht

Mohammed Benzakour koopt in Indonesië vogeltjes vrij uit hun miezerige kooitjes en laat ze los. „We denken de natuur naar ons toe te halen, naar onze huiskamers en schuren, maar we snijden onszelf er juist van af.”

H

Het uur van de wolf. Hier en daar blafte een hond en aan de hemel fonkelde een uitzonderlijk heldere ster, dat moest Sirius zijn. Die was zo vriendelijk mij bij te schijnen, net als de maan. Ik parkeerde de scooter recht onder de kooi en ging op het zadel staan. De tang hoefde niet, de kooi bleek niet op slot. Hier werden de mensen nog vertrouwd. Balancerend op het zadel kon ik de kooi net van de haak tillen. De jalak putih, een magnifieke geelwitte spreuuw, kraste en klapperde driftig met zijn vleugels.

„Rustig maar.” Snel zette ik de kooi neer op de treeplank van de scooter en prikte de envelop met daarin een brief en bankbiljetten aan de spijker vast. Alles ging gesmeerd. In de brief stond, in het Indonesisch:

Beste meneer, Ik heb mijn best gedaan uw putih vrij te kopen, maar u bleef koppig weigeren. Dan maar zo, vergeef mij. De putih ga ik niet voor mezelf houden. Deze vogel hoort thuis in de bergen en onder de hemel. Niet onder uw luifel. Ik zal hem teruggeven aan de rechtmatige eigenaar, het bos. Zonder de boom sterft de vogel, zonder vogel sterft de boom.

Ik weet dat u lief bent voor de putih, maar de ziel van een vogel bewoont een ander lichaam dan de onze. De putih moet zijn vleugels uitslaan anders sterft hij inwendig.

Dat vindt Boeddha ook. Koopt u met dit geld alstublieft geen nieuwe vogel, maar geef uw vrouw een cadeau, een mooie ketting, een glitterjurk.

Als u opnieuw een vogel opsluit, kom ik terug in de nacht. Ik kan als een kat over muren en daken klimmen. Ik vraag u nogmaals om vergeving.

De brief sloot ik af met een oud-Indonesisch spreekwoord: *‘Een lotusbloem is het sieraad van het water; gloed het sieraad van de zon; een wonde het sieraad van de held; een vogel het sieraad van het luchtruim.’*

Ik reed weg tot aan de rand van het bos, waar ik het deurtje opengooide. Langs zijn verenkleed floot een bries en de putih loste op in de duisternis.

Winterkoninkje

Toen ik weer in bed lag, was ik verbaasd over mijn brutaliteit. Een onbedwingbare hartstocht had me tot deze schending gebracht. Velen zullen dit een schooierstreek vinden, inbreken bij iemand die dol is op zijn vogel. Maar wie is nu de schurk, hij of ik? Een volstrekt onschuldig wezen kreeg levenslange celstraf. Weggestopt in een grafkelder, zonder proces of advocaat. Veroroedeeld louter om wat hij zei en hoe hij zich kleedde: zijn zang en een witgeel pakje. Die nacht bevrijdde ik een po-

litiëk gevangene. Ik corrigeerde iets wat krom was. En het enige dat aan me knaagde was dat ik was vergeten de vogel een kus op de kop te drukken voor hij wegvloog.

Hoe dit allemaal begon? Waarom ik naar Indonesië afreisde om vogels te bevrijden?

Het zaadje werd geplant op een grijze februari-ochtend in 2011. Toen gebeurde iets magisch. Moeder lag na een zwaar herseninfarct verlamd en sprakeloos in een Rotterdams revalidatiecentrum. Ik was nog vol vertrouwen dat de fysio en logopedie beterschap zouden brengen. Dat ze op een dag weer zou babbelen en lopen en terug naar huis kon. Dat bleek ijdele hoop want op die ochtend werd mij meegedeeld dat moeder ‘volledig gehospitaliseerd’ was, nooit meer de oude zou worden, afatisch en aan een rolstoel gekluisterd tot aan haar dood. In nog geen vijf minuten werd mijn laatste sprankje houvast de grond in geboord. Diep aangeslagen kuierde ik door het koude, natte park achter het tehuis. Onder een grote, overhangende struik plofte ik neer op een bankje en verborg mijn gezicht in mijn handen. En precies op dat moment klonk boven mij ineens een lied. Een geweldig jubellied vol trillers en rollers. *Rrrrprietjiet! Waliedgrietgriet! Prieghnhietw-hofolifiet!* Vanuit een boomtop kwinkleerde uit volle borst een vogeltje. Zo zorgeloos, zo onbevangen, zo mooi. Klanken die rechtstreeks uit de hemel leken gezonden. Een straal zonlicht doorboorde het grijze wolkendeek en ik voelde mij kalm, blij, gelukkig zelfs.

Dit vogeltje, een winterkoninkje, noemde ik ‘Agilouz’. Elke dag zocht ik haar op, ze belichaamde alles wat moeder was kwijtgeraakt: zingen en dartelen. Dansen en parlevinken. Waar moeder mij de adem benam, gaf het vogeltje mij zuurstof. We werden vrienden.

Het was dit winterkoninkje dat mij infecteerde met het vogelvirus. Door de lenzen van mijn nieuwe geavanceerde verrekijker openbaarde zich een duizelingwekkende wereld van kleuren en geometrieën. Vele parels vielen in mijn schoot. De koekoek, de groenling, vinkjes, puttertjes, barmsijsjes. Ik gluurde, peinsde, fantaseerde. Telkens raakte ik weer verflurd en telkens ontdekte ik malle menselijke trekken. Vinken en kraaiachtigen die kunnen liegen en bedriegen. Vlaamse gaaien die veinzen dat ze noten in de grond verstoppen om spiedende soortgenoten te misleiden. Dat kolibries en spreuuwen beter boduren dan Turkse kleermakers. Eksters onderhouden vriendschappen, mussen troosten elkaar, gieren rouwen, en lijsters vreten als ware Bourgondiërs net zo lang gegiste bessen tot ze toeterzat van de tak af kukelen.

Lange traditie

Ik ging de deur niet meer uit zonder dat ding om m'n nek

en uit de Biesbosch, praktisch mijn achtertuin, was ik niet weg te slaan. Alle seizoenen struinde ik door een fabelachtige baaiërd van kreken, eilandjes, moerassen en rietvelden. Zo kwam ik in aanraking met legio collega-spotters, waaronder een bijzondere ondersoort: de vogelhouder. Hij die zich toot met de lijfspreuk ‘de mooiste vogel is de gekooide vogel’. Ik ontdekte dat bijna elk gehuchtje een vogelvereniging kent met leden die ijverig vogelbeurzen afstruinen en op de zaterdagochtend in het clubhuis hun prachtvinken, Mozambiqueijsjes, Japanse nachtegalen, gele kanaries, rode ara’s, Chinese dwergkwartels, en wat niet al, apetrots etaleren. Ze schenken koffie, happen een tosti en praten honderduit over het fantastische leven dat het fokken, kweken en ringen met zich meebrengt.

Zo ontmoette ik een kerel met een drieleurige glansspreuw, een flamboyante vogel die in het normale leven over de weldadige savannes van Tanzania en Oeganda scheert, maar nu opgesloten zat in een roestig kot in een rijtjeshuistuin te Middelhamis. Af en toe ontsnapte een piep uit zijn snavel. Een ander toonde mij trots zijn gouldamadines: siervuurwerk uit de ruige bergen van Australië, dat nu mocht hupsen tussen twee stokken in een schuurhokje in het Friese Berlikum. „Is het geen prachtig verenkleed?“, zei z'n baasje. Hij had de vleugels gekortwiekt om hem tam te krijgen.

De Nederlander kent een lange traditie van kooivogeltjes. Al in de zeventiende eeuw was het goed gebruik om tortelduifjes boven de voordeur of aan het plafond in de huiskamer te hangen. Het duifje mocht waken, en spelen voor weerman (als het koerde kwam er regen, als het

zweeg kreeg je onweer) en rookmelder: al bij een snuffje koolmonoxide legt het diertje het loodje. Niet alleen duifjes, ook fraaie zangvogels sierden de huiskamer. In het iconische schilderij van Fabritius (1654) zien we een prachtig puttertje. Maar kijk eens goed, het pootje is geketend aan een dunne ketting.

Importverbod

En tegenwoordig? Onderzoeksbureau Ipsos I&O schatte dat in 2025 circa anderhalf miljoen sier- en zangvogels in Nederlandse kooien verblijven. In de Europese Unie zijn het er bijna vijftig miljoen, waarvan de meeste in gevangenschap worden gefokt.

Vroeger lag dat anders. Tot de jaren negentig was Nederland een van de grootste importeurs van exotische vogels uit Afrika, Azië en Latijns-Amerika. Sinds de EU in 2005 alle import van in het wild gevangen dieren verbod (in verband met vogelgriep) steeg de vraag naar exotische vogels op de zwarte markt tot astronomische hoogten. Interpol rekende uit dat er jaarlijks tussen de 7 en 23 miljard dollar wordt omgezet in de illegale handel in dier- en plantensoorten.

Al eeuwenlang handelt Nederland op grote schaal in exotische vogels. In de zeventiende eeuw kwamen ze per schip uit de voormalige koloniën Suriname en Indonesië, en nu gaat dat via Schiphol. Na drugs en wapens schijnt de illegale dierenhandel de lucratiefste te zijn. Papegaaien spannen de kroon, haast even profijtelijk als cocaïnehandel, maar met veel lagere pakkans omdat handhaving praktisch ontbreekt. Een industrie bovendien die flink groeide met de opkomst van sociale media, waar een filmpje van een agapornis koddig dansend op de ‘Turkse Mars’ onmiddellijk viraal gaat.

In Rotterdam kwam ik op het spoor van de Surinaamse Zangvogelvereniging Euromast, die jaarlijks zangcompetities houdt op een voetbalveldje. Twee sympathieke leden nodigde ik uit in mijn radioprogramma *Bonjour met Benzakour*. Een reuzegezellige uitzending over twatwa's en picolets, maar toen ik aan het eind de vraag opwierp of iemand die vogels opsluit zichzelf wel een ‘vogelvriend’ mag noemen, kreeg ik een memorabel antwoord: „Natuurlijk! Ik neem mijn vogeltje óveral mee hoor, naar mijn werk, de supermarkt. We maken samen autorijtjes.”

„Maar wel in de kooi?”
„Ja hèhè, anders ben ik hem kwijt.”

LEES VERDER OP PAGINA 27

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

CAMOUFLAGE
Vogelhuis met camera en AI

Adviesprijs fabrikant 219,-
199,-

- ▶ Werkt continue door zonne-energie en de ingebouwde 5200 mAh lithium-ion batterij
- ▶ Verstelbare ingangsringen trekken verschillende vogelsoorten aan
- ▶ Hoge resolutie beeldmateriaal, neemt op in Full HD1080-video of 2MP-foto

BUSHNELL
Spotting Scope Trophy Xtreme 20-60X65

Adviesprijs fabrikant 359,99
199,-

- ▶ Omhoog draaibare oogschelp
- ▶ Volledig multi-gecoate lenzen
- ▶ Draaibare statief kraag en geleverd in een zachte draagzak

CAMOUFLAGE
BirdSpot vogelvoederautomat met AI

Adviesprijs fabrikant 199,-
179,-

- ▶ Slimme AI-herkenning – identificeert precies welke vogels je voederbak bezoeken
- ▶ Dag- en nachtzicht – heldere beelden de klok rond
- ▶ Werkt op zonne-energie – geen batterijwissels nodig.

BUSHNELL
Waterproof Explorer 8x42

Adviesprijs fabrikant 199,-
99,-

- ▶ Zeer gebruiksvriendelijk en waterbestendig (IPX7)
- ▶ Natuurgetrouwe kleurweergave
- ▶ Ideaal voor vogelspotten, sportevenementen, concerten en andere buitenavonturen

CAMOUFLAGE
4K Wildcamera met wifi en zonnepaneel

Adviesprijs fabrikant 299,-
219,-

- ▶ Wifi-verbinding tot 25 meter voor live meekijken
- ▶ Geen dure batterijen meer dankzij zonnepaneel
- ▶ Gratis app voor directe toegang tot foto's en video's met dag- en nachtzicht

FREDERIK ROIJÉ
Size Matters vogelhuis

Adviesprijs fabrikant 169,-
149,-

- ▶ Fantasierijk ontwerp met twee formaten huizen en bijna 2 meter hoog
- ▶ Robuuste uitstraling door het stevige cortenstaal
- ▶ Ontworpen door Frederik Roijé, lokaal gemaakt

ESSAY

— Vervolg van pagina 25

Intussen is in een paar decennia volgens de Vogelbescherming de diversiteit aan vogels drastisch afgenomen. Wereldwijd leggen jaarlijks twintig miljoen zangvogels (mezen, vinken, spreeuwen) het loodje, plus nog een paar miljoen duiven, roof- en watervogels. Waarom? Omdat we het leuk vinden om ze te bejagen, te laten zingen, op te eten, én achter tralies te slingeren. Wat direct zijn weerslag heeft op het wezen van bossen. Een bos met honderd vogelsoorten ademt een andere geest en karakter dan een bos met vijf soorten. Een stil bos is een dood bos. Een dood bos is dode aarde en dode aarde leidt tot de dood van de mens. Dit is geen raketwetenschap.

Zo mijmerend belandde ik op een avond scrollend op Borneo en de Banda-eilanden: hét vogelparadijs op aarde. Althans, ooit. De confrontatie met beelden van 's werelds grootste vogelmarkt, de Pasar Burung Pramuka in Jakarta, viel me zwaar. Een afgrijpselijke kakofonie van onbeschrijflijk mooie diamantjes. Duizenden volgepropte kooien en kratten vol razende en depressief ogende paradijsvogels, geelkuifkaketoes, edelpapegaaien, kortstaartkittas, molukkenlori's. Van deze diamantjes was 95 procent 'vers' gevangen uit het wild. Een marktkoopman legde uit dat Javanen dol zijn op vogels omdat vogels 'geluk en harmonie' brengen in huis, met als gevolg dat een derde van de huishoudens inmiddels trotse vogeleigenaars is. Diertjes die bovendien massaal (schattingen lopen uiteen van 66 tot 88 miljoen) worden ingezet voor zangprijzen. Ook oud-president Joko Widodo doet enthousiast mee. Volgens natuurwebsite *Mongabay* bood hij voor een prijswinnend vogeltje omgerekend meer dan 100.000 euro.

In bibliotheken doorspitte ik stapels documenten over tropische vogelhandel. De kaalslag, als gevolg van stroperij en houtkap voor palmolie en rubberplantages, van biotopen die ooit golden als paradijzen op aarde dendert in een weergaloos tempo door. Op zeker moment stuitte ik in een rapport van vogelbeschermingsorganisatie Birdlife op een zinnetje dat van beslissende invloed bleek: op Java was het punt bereikt dat „meer vogeltjes in kooities verblijven dan rondvliegen in het wild“. Deze woorden las ik een paar keer opnieuw en wreef m'n ogen uit. Het stond er echt. Het begon te kolken in mijn hoofd, en langzaam merkte ik dat iedere aanblik van een kooivogeltje mij niet alleen met afschuw vervulde maar ook terstond herinnerde aan moeders gevangenschap. Zag ik een kooivogeltje, zag ik moeder, en ik voelde letterlijk hoe een koude hand naar mijn

keel greep, keer op keer, tot op zeker moment iets in mij knapte. Toen besloot ik: ik ga vogels bevrijden in Indonesië.

Boosaardig

Van dit idee werd ik zo blij en opgewonden en enkele vrienden zeiden meteen: „Geweldig, doen!“ Maar dat gold helaas niet voor iedereen. De meesten schudden meewarig het hoofd. Ik deed er de vogel geen plezier mee, want „die overleef het niet“, of de vogel zou doodleuk terugkeren naar zijn „oude, veilige plekje“. Weer een ander wist zeker dat als ik een vogelwinkler zou plunderen (een van mijn plannen) ikzelf in een kooi (lees: bajes) zou eindigen. En mijn altijd nuchtere buurman snoefde: „Leuk Mo, maar dacht je met die paar geredde vogeltjes het probleem op te lossen?“ Nee, natuurlijk niet. En ja, veel vogels zullen het niet redden in het wild, weet ik ook, ik ken alle praktische bezwaren, maar het gaat mij om het statement, het gebaar. Het ter discussie stellen van de ingeburgerde waanzin dat vogels achter tralies mogen. Want hoe kan het dat we vogels (dieren met vleugels) verhinderen om te vliegen terwijl wij mensen (dieren zonder vleugels) kriskras over de aardbol suizen? Is het opsluiten van een dier bij wie anatomisch alles (botten, spieren, vacht, ademhalingsstelsel) gericht is op vliegen, niet een regelrechte misdaad?

In mijn hoofd stond het gebeiteld: wie kooit, is een kolonist en wie koloniseert, die kooit. Want als we beseffen dat de mens net als alle andere dieren door toeval (of God) op deze aardkloot is neergezet, dat hij geboren wordt, zich voortplant, de ouderdom bereikt en uiteindelijk in het niets (of hiernaams) verdwijnt - is dan het opsluiten van een vogel (of welk ander dier) niet even boosaardig als het vervangen houden van een onschuldig mens? En kan het verschil hiertussen niet simpelweg verklaard worden door hoogmoed, eigenwaan, hebzucht en domheid?

In wezen doen we met dit opsluiten niet alleen het dier geweld aan, we beschadigen ook onszelf. De levende natuur, waarvan vogels een wezenlijk onderdeel uitmaken, is een gevolg van miljoenen jaren evolutie. In dat organische planetaire proces is alles, elk vezeltje en veertje, bezielend en geraffineerd verweven. Het vormt de kern van alles wat het bestaan op aarde mooi en waardevol maakt.

Als wij vogels in vierkante kerkers wegstoppen, bevriezen we de natuur, en daarmee onszelf. Als wij vogels met ijzer en steen omuren, dempen we hun taal, en daarmee onze taal. We denken de omringende natuur naar ons toe te halen, naar onze huiskamers, tuinen en schuren, maar

we snijden onszelf juist af van die wereld. We verkrachten de betovering en maken van onze ziel een eenzame plek. Het lijstertje met bonzend hart drukken we plat tegen onze borst - niet wetende dat we daarmee onszelf verstikken.

Onderhandelen

Maar hoe vaak niet hoor je zeggen, vooral door diergaardeliefhebbers en -directeuren, dat een vogel (of ander dier) in een kooi toch maar mooi „langer leeft dan in het wild“. Klinkt als een plezierige waarheid, maar deze waarheid loopt op kapotte schoenen. De juiste vraag is: vindt het dier het langere leven ook prettiger? Als wij mensen mochten kiezen tussen tachtig jaar bajes of vijftig jaar vrijheid, hoefden we niet lang na te denken.

Ik pakte mijn koffer en vloog naar de duizelingwekkende archipel in de Indische Oceaan. Maandenlang dwaalde ik door kampongs en sawa's, spiedend in tuinen en veranda's, en als ik een kooitje zag hangen klopte ik op de deur en begon ik met de heer of vrouw des huizes te onderhandelen over de uitkoop. Soms ging het soepel en kreeg ik het vogeltje mee in een papieren zak met gaatjes (geprik met brandende wierookstokjes), maar soms was de eigenaar te verknocht aan het beestje en kon ik met m'n portemonnee zwaaien wat ik wilde, het vogeltje kreeg ik niet mee. Tja, dan kwam ik terug in de nacht.

En zo slaagde ik erin tal van wenkbrauwbuulbuuls, dayallijsters, brilvogeltjes, koningspreeuwen, bruinkopbijeneters te bevrijden. Soms gaf dat ruzie en stennis, werd ik woest achternagezeten en moest ik rennen voor m'n leven, maar dat nam ik voor lief. En hoewel mijn bankrekening steeds leger raakte, werd mijn hart steeds rijker. Telkens als ik zo'n vogeltje losliet aan de rand van een bos, en het diertje licht verward naar de dichtstbijzijnde tak fladderde, zich omdraaide... die blik vergeet ik nooit. Uit het tere hartenklopie voelde ik een zuivere dankbaarheid resoneren. Daarna verdween het vogeltje tussen de reusachtige bamboe palmen.

En nu? Geloof het of niet, nu heb ik zelf thuis twee prachtige, jonge forpusjes, Ajoer & Izri, in een huiskamer-volière. Maar: een open volièr. Vrijgekocht uit een piepkooitje en nu vrolijk fladderend door mijn hele huis. Vele uren zaten ze kwetterend op mijn hoofd toen ik het boek en dit verhaal uittikte. Maar op een dag, als ze groot en sterk zijn, breng ik ze terug naar hun thuisland, het wijde, ruige Andesgebergte van Ecuador. En als ze het daar niet redden, soit, ze stierven in soevereine vrijheid.

Advertentie

HOOGWAARDIGE KWALITEIT. VAKBEKWAAM GEMONTEERD. AANTREKKELIJK GEPRIJSD.

Dit is onze keuken!

www.ekelhoff.de

200 COMPLETE KEUKENS, 10.000 m² INSPIRATIE

"STARSTARSTARSTAR"

Bij Ekelhoff wordt Service en Klantgerichtheid met hoofdletters geschreven. Vanaf het eerste intakegesprek tot en met het afrondingsgesprek klijft het hele traject. De chauffeurs die de keukens komen leveren, de monteurs die alles installeren en zelfs de aftersales: alles verloopt professioneel. Als er iets is, wordt het wordt gewoon opgelost. Je merkt aan alles dat het hen echt gaat om één ding: dat wij uiteindelijk een perfecte keuken in huis krijgen. Ekelhoff is wat ons betreft een absolute aanrader.

Mark

Küchenhaus Ekelhoff
Hauptstrasse 14-16, Nordhorn, D
T +49 5921 80480 / info@ekelhoff.de

Küchenland Ekelhoff
Bentheimer Strasse 259, Nordhorn, D
T +49 5921 80210 / kontakt@ekelhoff.de

ma - vr: 9-18 uur, za: 9-17 uur
Bel of mail ons a.u.b. voor een afspraak, zodat we ruim de tijd voor u hebben.

70 eigen keukenmonteurs / Direct over de grens (A1/31) / Serieuze klantenbenadering / Betaalbare Duitse topkeukens / Wij spreken Nederlands

De Grieken zijn goed in Pasen, schrijft *Janneke Vreugdenhil*. In dit recept voor stifado met lam gaan zilveruitjes die heerlijk zoet en zacht worden.

Paaslam op z'n Grieks

FOTO JANNEKE VREUGDENHIL

In de slordige vijf jaar dat deze klassiekerreeks bestaat reizen we de halve wereld over, maar nooit eerder streken we neer in Griekenland. Hoog tijd om dit alsnog te doen, al is het maar omdat Grieken bijzonder goed zijn in Pasen. In de Grieks-Orthodoxe kerk geldt *Pascha* als het belangrijkste feest van het jaar en aan de viering zijn talloze culinaire tradities verbonden. Zo wordt op 'Grote Donderdag' een zoet, gevlochten brood gebakken dat *tsoureki* heet. De drie strengen van de vlecht staan symbool voor de Vader, de Zoon en de Heilige Geest en de roodgeverfde gekookte eieren waarmee het brood wordt versierd voor het bloed van Jezus.

Die rode eieren - ze worden na het verven ingewreven met olijfolie voor een mooie glans; tip voor uw eigen Paaseieren! - spelen ook een rol bij de 'sougisma' op zaterdagavond. Tijdens dit ritueel, dat plaatsvindt na afloop van de Wederopstandingsmis, tikt men de eieren tegen elkaar en spreekt de woorden 'Christos Anesti' (De Heer is opgestaan) uit, beantwoordt door 'Alithos Anesti' (Waarlijk, hij is opgestaan). Degene wiens ei het laatst barst, gaat een voorspoedig jaar tegemoet. Na afloop wordt er magiritsa opgediend, een soep van lamsorga-

nen, rijst, dille, ei en citroen. En dan moet het echte feest nog beginnen. Na veertig dagen vasten mag er eindelijk weer vlees worden gegeten en dus worden overal vuurtjes gestookt en lammeren aan het spit geregen. Een vriendin van me die vorig jaar rond deze tijd over de Peloponnesos zwierf, vertelde me hoe ze op Paasochtend al bij het naderen van een dorpje de geur van geroosterd lamsvlees rook. Op het centrale plein stonden lange gedekte tafels en werd er uitbundig gedanst, gezongen en gedronken. Mijn vriendin en haar man werden van harte uitgenodigd om de herrijzenis van de Heer mee te vieren.

Ook wij deden een klein beetje aan vasten de afgelopen weken. Drie weken lang kwam hier geen enkel dierlijk product voorbij, en des te feestelijker voelt het om nu een stifado van lam op tafel te zetten. De aanvrager schreef me hoe hij deze stooftel tijdens een eenzame wandelvakantie op Lesbos, natgerend en verkleumd, kreeg voor gezet in een doodsimpel hotelletje. Het vlees had uren gesudderd in een oven die nog nagloeide van het bakken van brood. De smaak ervan was hij nooit vergeten.

Het woord stifado komt van het oud-Griekse 'tyfos', hetgeen

stoom betekent. Naar verluid werd deze manier van bereiden in de dertiende eeuw geïntroduceerd door de Venetiërs. In de oudste recepten ging konijn, maar niet minder traditioneel is stifado van rundvlees, kalfsvlees, lam en zelfs van octopus. Kenmerkend zijn de zilveruitjes die zoet en zacht worden tijdens het stoven en de toevoeging van specerijen als kaneel, kruidnagel en piment. Rode wijn, tomaten en vaak ook azijn zorgen voor zuren die het vlees malser maken.

Aangezien stifado met zoveel verschillende soorten proteïne kan worden gemaakt, lijkt het mij niet al te hard vloeken in de Griekse kerk om er ook een vegetarische versie van te maken. Dat kan bijvoorbeeld met aubergine en grote witte bonen. Volg gewoon het recept (maar dan zonder het vlees) en laat de zilveruitjes en het stooftel eerst een uur sudderen. Vervolgens voegt u drie in grote dobbelstenen gesneden, in olijfolie gewokte aubergines toe en laat ze een uur meestoven. Warm de laatste twintig minuten nog 400 gram gare grote witte bonen mee en bestrooi de stoof voor het serveren desgewenst met verbrokkelde feta.

Stifado van lam

Stifado wordt zowel met lamsschouder als met lamsbout gemaakt. Lamsschouder is iets goedkoper en iets vetter en heeft een iets langere stooftijd nodig. Welk deel u ook kiest, vraag uw slager om het vlees met bot en al in grote brokken te hakken. Dat bot geeft veel smaak af aan de stoof en bovendien een subtiele binding. Voor verse zilveruitjes zult u naar een goed gesorteerde groenteboer moeten. Wie die niet om de hoek heeft, kan ook kleine sjalottjes gebruiken. Het pellen van zulke kleine uitjes is beslist een klusje, maar het gaat veel makkelijker wanneer u ze eerst een minuutje opkookt. Ietsje laten afkoelen en dan geeft het schilletje zich vrij snel gewonnen. Tot slot nog iets over de kruiden. Ikzelf vind het bij dit soort rustieke stoofpotten geen enkel probleem om een kruidnagel of pimentbol tegen te komen op mijn bord. Maar wie zich daaraan ergert kan de specerijen in een thee-ei doen of in een stukje kaasdoek bij elkaar binden.

Voor 4-6 personen
4 el olijfolie; 1 kilo lamsschouder of lamsbout (liefst met bot), in grote brokken; 700 g verse zilveruitjes (of anders kleine sjalotten), gepeld; 1 ui, gesnipperd; 4 teentjes knoflook, fijngesneden; 2 el roedewijnazijn; 1 el geconcentreerde tomatenpuree; 250 ml rode wijn; 400 g gepelde tomaten uit blik, in blokjes; 2 blaadjes (liefst verse) laurier; 2 takjes rozemarijn; 10 pimentbolletjes; 6 kruidnagels; 1 stokje kaneel; 1 reep sinaasappelschil (van een onbespoten sinaasappel).

Bestrooi de brokken lamsvlees met zout en peper. Verhit 2 el olijfolie in een royale stoofpan en bak het vlees hierin rondom bruin - doe dit het liefst in twee porties, zodat het vlees echt bakt in plaats van een beetje halfslachtig te sudderen. Scheep uit de pan en bewaar.

Verhit nog eens 2 el olijfolie in dezelfde pan en voeg de gepelde zilveruitjes en een klein snufje zout toe. Bak de uitjes al omschepend tot ze een beetje gaan karameliseren.

Voeg de gesnipperde ui toe en fruit deze nog een paar minuten mee. Voeg de knoflook toe, en fruit nog een paar minuten. Blus de boel af met de roedewijnazijn en laat heel even verdampen. Voeg de tomatenpuree toe en bak deze 1-2 minuten mee.

Schenk de rode wijn en 250 ml water in de pan. Voeg de tomaatblokjes, laurier, rozemarijn, piment, kruidnagel, kaneel en een kwart theelepeltje zout toe. Doe ook het vlees weer in de pan en breng het geheel aan de kook.

Leg een deksel op de pan, draai het vuur zo laag mogelijk - gebruik zo nodig een sudderplaatje - en laat zo'n 2-2,5 uur stoven.

Check halverwege hoe het staat met het vochtpeil en voeg zo nodig extra water toe. Check tegen het einde van de stooftijd nog eens. Als er op dat moment juist nog heel veel stooftel in de pan zit, laat dan het laatste halfuur (ofzo) het deksel van de pan.

Proef de stoof en maak hem zo nodig verder op smaak met zout en versgemalen peper. Lekker met orzo, rijst of aardappelpuree.

Bij Markant serveert de chef een zeldzaam goede zampone en enkele fabelachtige vegetarische gerechten. Wel is er heel veel heel vet, schrijft *Joël Broekaert*.

Restaurant Markant, Breda. FOTO MERLIN DALEMAN

Zampone om verliefd op te worden

Zampone is een prachtig traditioneel Italiaans gerecht. Geboren uit armoede, verworpen tot een specialiteit voor de feestdagen - misschien omdat het zo bewerkelijk is en de *nonna's* geen zin hadden om het elk weekend te maken. Het bestaat uit een uitgeholde varkenspoot, die wordt gevuld met een smakelijke farce van varkensgehakt en spekvet, weer dichtgenaaid en dan zachtjes gegaard en geserveerd in plakken. Zoiets zie je zelden in een restaurant, laat staan op de à-la-cartekaart.

De zampone bij restaurant Markant is een technisch perfect plakje mals en sappig, verend compact, fijn varkensgehakt in een heerlijk plakkerige, smeltend gelatineuze ring van zachtgegaard zwoerd. De gestoofde babyromaine-sla eronder is wat flauw en snottiger en de beurre blanc zo dik als Hollandaise. Maar het is moeilijk om kritiek te hebben op een chef die het lef én de kunde heeft om een goede zampone te serveren - in ieder geval inzake dit gerecht.

We hebben hier te maken met een kundige chef, die ook goede gerechten kan construeren, getuige de amuse van een rustiek-korrelige ajo blanco, stevig in de knoflook, maar niet té, met fruitig, lichtzuur wittedruivenschuim, en erbij geroosterde amandeltjes en partjes zoete witte druif, waardoor het gerecht twee keer dezelfde smaakbeleving in een andere vorm biedt.

Of het vegetarisch voorgerecht van enoki-zwammetjes en maitake (zie inzet) met sinaasappel (partjes, gekonfijteschil en in de vinaigrette) met crème van pecan en van zwarte knoflook. Het

ziet er fabelachtig uit: de fijngehakte paddenstoelen netjes uit een stekertje, met afwisselend dotjes crème en sinas en daaruit stekende enoki's. Het is royaal bedeed met eikhaas (misschien wel de lekkerste paddenstoel), het is ge-laagd, nodig en umami, de sinas is diennend, niet feestelijk fruitig. Het mist alleen iets romigs of een eidooier om het te binden. Die rol wordt echter met ver vervuld door de boterige aligoté uit de Bourgogne, die genoeg body heeft om overeind te blijven bij de paddenstoelen, maar ook de zuren om aansluiting te vinden bij de sinaasappel.

'Markant koppel'

Want dat moet gezegd, er wordt bijzonder goed én verrassend geschonken (onder meer ook wijnen uit Slovenië, Libanon en België) door gastvrouw en -heer Demi en Martijn Struijk-Hendriks, die vorig jaar zilver kregen van Star Wine List voor de 'beste internationale kleine wijnkaart'. Zij noemen zichzelf op de site een „markant koppel” - vandaar de naam van het restaurant. Dat is een best treffende omschrijving; ze hosten de avond op een even flamboyante als kundige manier - ze lijken zo uit de Peter van Straaten-prenten zijn komen lopen die op de toiletten pronken.

Er staat bijvoorbeeld altijd minimaal één tafelbereiding op het menu, waarvoor ze een speciaal wagentje op maat hebben laten maken. Vandaag wordt daarop de roscoff-uienring live afgebrand en de gebakken palmkool voor onze neus wordt afgeblust met uienbouillon. Beide worden geserveerd met een knolselderij-uiencreme en gerasp-

te Belper Knolle, een pittige, umamirijke oude Zwitserse kaas in peperkorst. In al zijn kaas-ueinglorie een aantrekkelijk en compleet vegetarisch gerecht. Hetzelfde kan gezegd van de vlezige, mooi bruin geroosterde bloemkool met hartige spinaziecrème en chique, notige macadamia-crème en een welgemikt dillobloemetje, en opnieuw een rake licht-oxidatieve wijnparing. Helaas komt niet alles even goed uit de bus. Grootste punt van aandacht is dat heel veel heel vet is vanavond. Bij de bloemkool ligt opnieuw een beurre

Door die vette koffiëcrème smaakt het als een mokkagebakje van de HEMA

blanc zo dik als mayonaise. De parmezaan- en eidooiercrème op de geroaste brioche vooraf waren ook al zo vet en zwaardat het deed denken aan bescheit met een dikke laag margarine. Ook het tonijngerecht is vet: veel olie in de vinaigrette, dikke dotten mokkagecrème, afgewisseld met volvette crème cru. En ondanks een geweldig huwelijk tussen strakzure Duitse chasselas en de koffie, wordt het geheel compleet overheerst door die vette koffiëcrème, waardoor het vooral smaakt als een mokkagebakje van de HEMA.

Ook de kippenlevercrème is behoorlijk log, de wijn erbij zo stroperig zoet en bloesemig dat ik er acuut hooikoorts van krijg. Het is geen slechte wijn, maar

Maitake of Eikhaas

De *Grifola frondosa* is een grote paddenstoel die wild voorkomt in China, Europa en het oosten van Noord-Amerika. Hij groeit voornamelijk op eikenbomen, vandaar de Nederlandse naam eikhaas. De Japanse naam *maitake* betekent 'dansende paddenstoel', waarschijnlijk vanwege de gekrulde vorm van de hoed. In het Engels wordt de eikhaas ook wel *sheep's head of ram's head* genoemd, of *hen-of-the-woods*. De grootste gekweekte exemplaren kunnen tot wel 45 kilo wegen.

‘Zij begon als docent, hij nam het huishouden over’

Ik vond deze foto uit 1957 na het overlijden van mijn moeder. Hij is genomen in Dordrecht aan de Korte Engelenburgerkade. Ze zijn net getrouwd en hebben de kweekschool afgerond waar ze elkaar leerden kennen. Ze woonden in bij mijn oma van moederskant aan de Hooikade, niet ver van die poort, langs de Oude Maas.

Zij waren fel antimilitaristisch na de gruwelen van de oorlog in hun kindertijd. Mijn vader kreeg als vervangende dienstplicht de mogelijkheid die te vervullen als onderwijzer in een ‘noodgebied’, een tweemansschool in Callantssoog waar hij les gaf aan klas 1, 2 en 3 (15 leerlingen!). Zij kregen een gemeentewoning toegewezen met een enorme moestuin, om deels zelfvoorzienend te zijn. Winkels waren er nauwelijks. In zijn ta kenpakket zat ook het penningmeesterschap van de reddingsmaatschappij. Mijn broer Rolf (1961) en ik zijn daar geboren aan de Zeeweg, vijfhonderd meter van de zee.

Mijn moeder was ziekelijk en had een zwaar ziekbed door zwangerschapsvergiftiging tijdens het dragen van mijn broer. Mijn oma kwam inwonen om het huishouden draaiende te houden. Vanaf mijn tweede jaar wist ik niet beter dan dat ons gezin uit drie volwassenen en mijn broer bestond. Vriendjes vroegen of ik twee moeders had maar zo voelde dat niet. Ik had een oma en een moeder.

Begin jaren 60 verhuisden we naar Utrecht, waar mijn vader wiskundecollega werd op de ivo-mavo aan de Notebomenlaan. Daar werkte hij tot aan zijn vervroegde pensioen in 1994. Mijn moeder had ondertussen haar mo-akte Nederlands gehaald en werkte als docent op het roc (toerisme) terwijl mijn vader zonder mopperen het huishouden overnam.

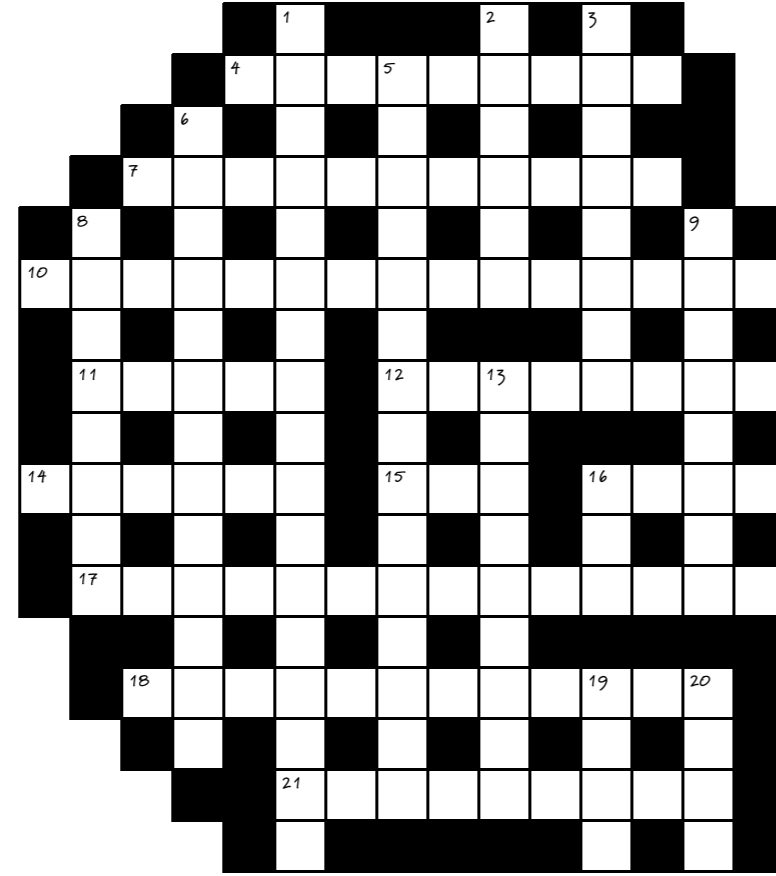
Eind jaren 90 verhuisden zij naar Haarlem om dichterbij mijn broer en zijn jonge kinderen te wonen. Daar overleed mijn vader. Een groot verdriet was het overlijden van mijn broer in 2020, hem werd euthanasie verleend wegens ondraaglijk lijden ten gevolge van parkinson. Het bezorgde mijn moeder letterlijk een gebroken hart (takotsubo-cardiomyopathie). Zij overleed vier jaar later in Utrecht.

Ik ben nu de laatst overgeblevene van dat warme onderwijzersgezin. Ik kijk met vreugde naar die twee jonge mensen in 1957, zo veraf en zo dichtbij.”

Foto en tekst:
Luuk de Weert

Op de foto: Wiggerina Kimstra (1936-2024) en Frank de Weert (1934-2007)

SCRIPTO

© STUDIO STEENHUIS, MEER PUZZELS OP WWW.STEENHUISPUZZELS.NL

Horizontaal:

- 4. D(aar)van weten we helaas te weinig (9)
- 7. Pavloviaanse familie van het melkgebit (11)
- 10. en 11 Duidelijk maken (wat de ondergrond is) (6+4+3+2+5)
- 11. Begrensde toestand (5)
- 12. Plaats waar gesmikkeld wordt en daar moeten wij om lachen (8)
- 14. Kindje dat geëerd moet worden (6)
- 15. Pas geleverde U (3)
- 16. Wapen dat respect toonde (4)
- 17. Prima eigenschap voor een corrector (14)
- 18. Hij heeft vrijwel geen geld, maar het deert hem nauwelijks (12)
- 21. Zuivelproduct uit kleine dorpen (9)

- 2. Zijn blik is op de toekomst gericht (6)
- 3. Op papier veel meegemaakt (8)
- 5. Geen blusapparaat, maar dat is oké (3+5+4+3)
- 6. Riemen met manen, waar de maatschappij niks aan heeft (9+4)
- 8. De bezoekers zijn daar vrijwillig (8)
- 9. Kent uiteindelijk bijna alleen maar verliezers (8)
- 13. Orkestrale familie van de Ctrl-toetsen (9)
- 16. Boodschap van de 14 horizontaal (3)
- 19. Aanwijzend voegwoord (4)
- 20. Machtsspelletje (4)

1001 NR Amsterdam; per e-mail: scrypto@nrc.nl

Oplossing scriptogram van 28 maart:

- Horizontaal:**
3. Bosbaan; 6. instappers; 10. vloed; 11. ruiten; 12. mini; 13. bindvlies; 14. mensenwerk; 15. Bach; 17. parketwachter; 18. machtsongher; 19. Dixieland.

- Verticaal:**
1. Ietsverbondenheid; 2. kappersvakschool; 4. brandende kwestie; 5. eindspraak; 7. reiki; 8. roeitempo; 9. vers; 15. betogen; 16. curare.

De boekenbonnen zijn toegekend aan:
Stefan Blankenborg
Willem Goedvolk
José Kamerman

J. J. Steenhuis

nrc > puzzels
NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels
Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

		1						
					1	7		5
		4						
	8			7				
6								
5		2						6
					9		3	
		3						
9								4

5	1	2	6	9	4	3	7	8
8	6	7	3	5	1	2	9	4
3	4	9	2	7	8	6	5	1
9	5	1	8	6	7	4	3	2
7	8	3	9	4	2	5	1	6
4	2	6	1	3	5	7	8	9
6	9	8	7	2	3	1	4	5
1	3	5	4	8	6	9	2	7
2	7	4	5	1	9	8	6	3

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter Ritmeester
PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

DE LAATSTE BLADZIJDE

Door olifantje Annabel ontstond Trijnie liefde voor deze dieren. FOTO'S WILDLANDS

1966

Ze leefde voor haar olifanten

Trijnie Beukman (1949-2026) was dol op olifanten. Specifiek die in het dierenpark in Emmen. „We zullen haar missen”, schreven de medewerkers in hun rouwadvertentie.

Trijnie Beukman kon fluisteren met olifanten. Dat is in elk geval wat mensen over haar zeggen. „Héél zachtjes praatte ze dan”, zegt Riëks Scheve, gepensioneerd hoofdverzorger van het dierenpark in Emmen. Decennialang zag hij haar gemiddeld zo'n twee keer per week rond het olifantenverblijf. „Zelfs als je naast haar stond kon je het bijna niet horen. Dan kwamen ze naar haar toe. ‘Ben jij een lieve olifant’, vroeg ze dan. ‘Ja hé, je bent een lieve olifant!’”

Ze was een bijzondere bezoeker van het dierenpark Wildlands in Emmen. Dat blijkt wel uit de rouwadvertentie die voor Trijnie Beukman is geplaatst in het *Dagblad van het Noorden*, ondertekend door de medewerkers van het dierenpark. „Dat doe je natuurlijk niet zomaar voor iedereen die hier wel eens komt”, zegt persvoorlichter Hanneke Wijshake. Ze was „een trouwe en zeer betrokken bezoeker”, staat in de advertentie. „En groot liefhebber van onze olifantenkudde. Wij zullen haar missen.” Links onder staat het silhouetje van een olifant afgedrukt.

Het was olifanten, olifanten, olifanten voor Trijnie, zegt haar vriend Meint Dekker. Ze waren collega's in het verzorgingsstehuis. Dekker was daar hoofd van de economische administratieve dienst, Trijnie was hulp in de keuken en deelde het eten uit aan de bewoners.

Later was Trijnie interieurverzorger, met eigen regels. Was de kamer te vol zodat er weinig bewegingsruimte

was, dan kreeg de bewoner een gele kaart. Na twee keer volgde een rode kaart. „Ik leerde Trijnie zo'n twintig jaar geleden kennen. De laatste vijftien jaar werd de vriendschap intensiever omdat, nou, Trijnie was, hoe noem je dat, een beetje beperkt. Daarom zijn we haar gaan helpen.” Trijnie woonde volledig zelfstandig. Dekker hielp haar bij de administratie. „Ik heb nog nooit iemand bijgestaan die zo'n opperuijnde administratie had, alles ging in een mapje. Dat was de andere kant van haar beperking, alles moest op een bepaalde manier.” Misschien pasten de olifanten daarom ook wel zo goed bij haar, denkt hij. „Groot, trouw, een goed geheugen. Ze had echt een bijzondere relatie met die dieren.”

In haar huis verzamelde ze honderden beeldjes, knuffels en posters van de tientonniers. Als een soort olifantenmuseum. Op foto's van haar in Wildlands, met op de achtergrond de olifanten, is ze te zien met een rugzak met daarop een fotoprint van een olifant.

Olifant Annabel

In het boek over het 90-jarig bestaan van het dierenpark staat een zwart-witfoto van het olifantje Annabel, dat op 20 mei 1966 in Emmen aankomt. Riëks Scheve: „Ze was maar een meter en vijf centimeter hoog toen ze bij ons kwam.” Scheve werkte er op dat moment een jaar. Op de flanken van het dier, dat vrij door het dierenpark wandelende, staat met kalk geschreven:

NIET VOEREN. Het fotobijchrift kon van Trijnie: „Door Annabel kreeg ik een warm gevoel voor alle olifanten, wat ik nog steeds heb.” Alle olifanten, maar specifiek die in Emmen. Vanuit Groningen, waar Trijnie woonde, reisde ze twee keer per week met het openbaar vervoer naar Emmen. Tuurlijk, daar bezocht ze ook wel de ijsberen en de giraffen, en de leeuwen vond ze ook leuk, maar niets kon op tegen de olifanten.

Rond Sinterklaas schreef ze gedichtjes, om voor te lezen aan de olifanten

Henry Hoekstra, een van de olifantenverzorgers in Wildlands, kende haar uiteraard goed. „Als je de olifanten ging doen, dan kreeg je Trijnie erbij.” Hij vertelt dat ze notitieboekjes bijhield met alles wat er maar te weten viel over de olifanten. Geboortedatum, stamboom, als ze het kon ontdekken hun gewicht, wat je maar kon bedenken. „Als je dan een presentatie gaf en je had een datum verkeerd, dan liet ze dat later wel even weten.”

Al haar geld ging naar olifanten, zegt Hoekstra. „Als een van de olifanten jarig was, dat wist ze natuurlijk, kwam ze met een pot pindakaas of

een zak rozijnen. Rond Sinterklaas gaf ze ook gedichtjes, om voor te lezen aan de olifanten.” Dichter bij Emmen woonde wilde ze niet, want dat was duurder dan Groningen, en dan zou er minder geld overblijven voor de olifanten. Ze adopteerde namelijk ook weesolifantjes via Stichting Vrienden van de Olifant. Op de Facebookpagina van die organisatie: „Trijnie was bijna 25 jaar lang als peetouder betrokken bij de weesolifantjes. In die jaren heeft zij maar liefst 42 weesolifantjes gesteund, ondanks dat ze het zelf niet breed had. Ze was enorm betrokken bij haar ‘kinderen’, zoals zij de weesjes liefdevol noemde.”

Op een dag, ruim een halfjaar geleden, realiseerden ze zich in Emmen dat ze Trijnie al een tijd niet hebben gezien. Hanneke Wijshake belde haar. „Ze zei dat het even niet zo goed ging met haar gezondheid, lopen ging moeizaam en het koude weer hielp niet. Ze hoopte heel erg dat ze in het voorjaar weer kon komen”, zegt ze. Het mocht niet meer zo zijn.

Hoekstra herinnert zich dat hij in november 2024 een bericht van Trijnie op Facebook las. „Die maand waren twee dagen na elkaar twee olifantenklapjes overleden, door het olifantenherpesvirus. Dat was een vreselijke klap voor Trijnie”, zegt hij. „Ze schreef dat ze de eerste was die naar ze toe zou komen.”

Trijnie is 76 jaar oud geworden, ze laat 28 olifantenkinderen achter.

Sarah Ouwerkerk

VAN TIL BRENGT HET VOORJAAR IN UW INTERIEUR

2^e PAASDAG OPEN

Ons designcentrum is op 2^e paasdag geopend van 10.00 tot 17.00 uur. Met speciale presentaties van de nieuwste collecties van alle grote designmerken.

Hapjes vanuit een foodtruck

Vanaf 13.00 uur worden onze gasten vanuit een foodtruck getraakteerd op heerlijke Italiaanse hapjes, zolang de voorraad strekt.

U bent van harte welkom!

Nu 15% korting op de complete collectie van Muuto.

Muuto Outline

MUUTO

Vitra Panton Chair
Eetstoel in diverse
kleuren kunststof.
Normaal 359,-
Nu 319,-

vitra.

Poliform

Poliform Wall System

VAN TIL DESIGNSTUDIO

MAATWERK PLAN VOOR UW INTERIEUR

Een maatwerk ontwerpplan voor uw (slaapkamer)interieur of wandmeubel, inclusief kleur-, textiel- en verlichtingsadvies. Maak uw afspraak op vantil.nl.

louis poulsen

Louis Poulsen PH 5
Plafondlamp in
diverse kleuren.
Normaal 1020,-
Nu 749,-

Eilersen Playground
Elementenbank in diverse
maten en samenstellingen.
Nu 15% korting op alle
uitvoeringen.

eilersen

FLOS

Flos Arco
Booglamp in rvs met natuursteen.
Normaal 2700,- Nu 2095,-

ROLF BENZ

Rolf Benz RB 953
Hocker in diverse
kleuren stof.
Normaal 423,-
Nu 299,-

DE SLAAPSPECIALISTEN VAN VAN TIL

LUXE VISPRING TOPMATRAS CADEAU

Bij aankoop van een Vispring-matras nu tijdelijk een luxe topmatras met een waarde tot 4700,- cadeau!

VISPRING

Cassina LC4
In diverse uitvoeringen.
Normaal 6028,- Nu 5099,-

Cassina

Leolux Nalia

Vitra Housebird
Normaal 319,-
Nu 254,-

vitra.

TIJDELIJKE ACTIE

LEOLUX & PODE STOFFEN-VOORDEEL

Bij Leolux en Pode kiest u uit alle stoffen van deze merken en betaalt u nú slechts de prijs van de laagste stofcategorie.

Pode Spot Two

Uw besparing kan oplopen tot honderden euro's.

leolux pode

ROLF BENZ

ROLF BENZ EXPERIENCE CENTER

Een toonaangevende Rolf Benz store-in-store met de complete actuele collectie, direct naast het designcentrum van Van Til.

STOFFENVOORDEEL

Rolf Benz Nuvola

Rolf Benz Nuvola

Tijdelijk voordeel op bank NUVOLA: stoffering in alle stoffen uit de actuele Rolf Benz-collectie voor de prijs van de goedkoopste stofsoort.

Kave Home
Fermob

OUTDOOR COLLECTIES BIJ VAN TIL

Maak kennis met de outdoor-collecties van Fermob en Kave Home bij Van Til.

VRAAG NAAR ONZE SPECIALE PRIJZEN

• 15.000 m² woonbeleving op loopafstand van de historische binnenstad van Alkmaar • Riante eigen parkeerterreinen met honderden plaatsen • Meer dan 500 aanbiedings- en opruimingsartikelen op www.vantil.nl

OPENINGSTIJDEN

Maandag t/m woensdag: 9.30 - 17.30 uur
Donderdag en vrijdag: 9.30 - 21.00 uur
Zaterdag: 9.30 - 17.30 uur
Zondag: gesloten

ADRES

Noorderkade 1038
1823 CJ Alkmaar

Tel. (072) 511 27 60
www.vantil.nl / info@vantil.nl

van til interieur

Aanbiedingen zijn tijdelijk en kunnen van de afgebeelde (kleur)uitvoering verschillen. Druk- en zetfouten voorbehouden.

FOTO SIMON LENSSENS

Weer tot leven geweckt

Verpakkingsvrije
onlinesupermarkt Pieter Pot
is terug na een faillissement.
Nu wil het bedrijf groeien.

18/
19

& VERDER

2/
3

Iran

Hoeveel
veerkracht
heeft de
economie
nog na
drie crises?

14/
15

Software

Los van
Microsoft:
deze Duitse
deelstaat laat
zien dat het
mogelijk is

16/
17

50 jaar oud

Hoe Apple
zijn glans
verloor. 'Het
bedrijf mist
een visionair
als leider'

BRONCODE

Kantklossende atomen als ASML-alternatief

Elon Musks chiphonger is onstilbaar met alleen ASML-machines. In Noorwegen groeit een concurrent.

Marc Hijink en vier andere economiere-dacteurs schrijven hier wekelijks over technologische ontwikkelingen.

De beursgang van de eeuw, dat is misschien nog wat vroeg. Maar met een gefluisterde waardering van 1.700 miljard dollar heeft SpaceX, het ruimtetransportbedrijf van Elon Musk, straks wel het record in handen van de grootste beursgang tot nu toe. Volgens Amerikaanse media hoopt Musk er zo'n 50 miljard dollar mee op te halen. Hij kan het geld gebruiken om de bouw van een eigen chipfabriek te financieren. Dat is de Terafab, die chips moet gaan produceren voor SpaceX, xAI en Tesla. Musk heeft rekenkracht nodig voor zijn kernactiviteiten: snelle chips voor xAI's datacenters (ook in de ruimte, want daar is non-stop zonne-energie voorhanden) en AI-processors die de zelfrijdende Tesla-taxi's en de Optimus-robots aan de praat houden. Er is een nijpend gebrek aan geheugenchips en de levering van processors schiet tekort, vertelde Musk bij de aankondiging van de Terafab.

Musk moet sowieso langs in Veldhoven, bij ASML. Dat is de marktlieder in lithografiemachines, de systemen die bepalen hoe fijnmazig het chippatroon gedrukt kan worden. ASML is het enige bedrijf dat met EUV, extreem ultravioletlicht, ragfijne chippatronen kan printen op het door Musk gewenste niveau van 2 nanometer (miljoenste van een millimeter). ASML maakte afgelopen jaar 48 van zulke EUV-machines.

Er is dus een beperkt aantal chipmachines beschikbaar en die apparaten krijgen het ook nog een stuk drukker. Waarom? Even *nerden*: moderne AI-chips zijn ingewikkelde combinaties van meerdere processoren en geheugenchips. Voor de productie van een Nvidia-supercomputer uit 2027 (Rubin Ultra) zijn volgens ASML tien 'wafers' nodig, de ronde schijven waarop chips geproduceerd worden. Dat is meer dan een verdubbeling ten opzichte van de Blackwell-chip uit 2024.

Vonkje bij een bad met tin

De vraag naar rekenkracht stimuleert uitvinders om te onderzoeken of je op een andere manier kleine chippatronen kunt afdrukken dan ASML's aanpak - waarbij EUV-licht ontstaat door met een zware laser op druppeltjes tin te schieten. Het Amerikaanse XLight wil EUV-licht scheppen met een enorme elektronenversneller, Huawei probeert EUV-licht te maken door een vonkje bij een bad met tin te houden en de Amerikaanse start-up

Substrate heeft een wat vaag plan met röntgenstralen. Maar in Noorwegen doen ze het anders. Lace Lithography ontwikkelt een lithografiemachine die met heliumatomen chiplijntjes kan printen.

„Waar licht ophoudt, beginnen de atomen”, zegt Bodil Holst, oprichter van deze start-up uit het Noorse Bergen. Ze legt via een videocall uit hoe hun techniek werkt, samen met technisch directeur Adrià Salvador Palau. De golflengte van het licht bepaalt hoe nauwkeurig je kunt 'afdrukken'. Vergelijk het met een piepkleine tekening die je liever maakt met een dun pennetje dan met een stomp timmermanspotlood. EUV gebruikt een golflengte van 13,5 nanometer en verkleint die straal verder met spiegels. De 'straal' van de heliumatomen is echter minder dan een tiende nanometer breed en kan dus veel fijnmaziger tekenen.

In theorie passen er dan meer transistors op hetzelfde oppervlak en worden chips efficiënter en krachtiger. In de praktijk zul je ook moeten kunnen meten of alle lijntjes nog wel netjes op en aan elkaar passen, anders werkt de chip niet. In een notendop: Lace jaagt opgevoerde heliumatomen - met een extra elektrische lading - door een masker met gaten. De atomen die niet tegengehouden worden, raken de fotogevoelige laag van een silicium schijf en tekenen zo het patroon. Dat masker met gaten deed Bodil Holst denken aan kantklossen ('*lace making*' in het Engels) en daarom

Waar licht ophoudt, beginnen de atomen

Bodil Holst

oprichter Lace Lithography

noemde ze haar bedrijf zo. In het Lace-lab in Bergen staat een proefopstelling en rond 2030 moet een prototype gereed zijn dat meerdere chiplagen kan afdrukken. Tegen die tijd kan de chipindustrie ook aan deze methode snuffelen, als potentiële opvolger voor EUV in het decennium daarna.

Lace wil simpelere en goedkopere machines bouwen dan die van ASML en haalde in een eerste investeringsronde 40 miljoen euro op. De EU stelde een subsidie ter beschikking voor onderzoek samen met imec in België. De grondslag voor de atomen-aanpak stamt uit de jaren negentig, maar noch de tijd, noch de techniek was er rijp voor. Er is namelijk veel rekenwerk nodig om dat geperforeerde masker zo vorm te geven dat de lijntjes van de chip nog kloppen. Dat kan alleen maar met behulp van AI, met snelle chips, legt Adrià Salvador Palau uit. „Zonder de krachtige chips van EUV-machines hadden we dat probleem dus nooit kunnen oplossen.”

OORLOG IN HET MIDDEN-OOSTEN

Is dit na drie crises de genadeklap voor de wereldeconomie?

Aandelenbeurzen beleefden een herstelweek na weken van rode cijfers. Dat optimisme sluit niet aan bij de realiteit van de obligatiemarktcijfers, die een ander verhaal vertellen over de gevolgen van de oorlog in het Midden-Oosten. Hoeveel veerkracht heeft de economie nog na drie recente crises?

Egbert Kalse en Maarten Schinkel

AMSTERDAM

Het heeft iets onwerkelijks. Deze zaterdagochtend meerde de (voorlopig) laatste tanker met kerosine uit de Straat van Hormuz aan in de Rotterdamse haven. Deze week waarschuwt verantwoordelijk Eurocommissaris Dan Jørgensen dat de energiecrisis langer zal gaan duren en dat hij zware maatregelen voorbereidt om de energieconsumptie te drukken. En daarbovenop sturen de VS duizenden troepen naar de Golfregio en weet Iran nog elke dag olie- en gasfaciliteiten in buurlanden te raken. En te midden van dat alles beleefden de aandelenbeurzen wereldwijd een soort 'herstelweek'.

Sinds het begin van de Amerikaans-Israëlische oorlog tegen Iran, op 28 februari, waren veel Westerse aandelenindices aanzienlijk omlaaggeleden tot in het 'correctieterritorium' (bij een min van 10 procent ten opzichte van de hoogste koers spreken beursanalisten van een correctie). Maar op de golven van president Donald Trumps wederom ongefundeerde claims afgelopen donderdag dat de oorlog snel voorbij zou zijn, hervonden beleggers hun optimisme. Vrijdag openden de beurzen in Azië fors in de plus, in Europa en de VS werd op Goede Vrijdag niet gehandeld.

De markt heeft altijd gelijk, zo wil een beurswijsheid. De vraag is hier vooral: welke markt? Aandelenbeleggers hebben de afgelopen weken bovenmatig scherp gereageerd op nieuws uit de Golfregio. Iedere aangekondigde verslechtering van de situatie leidde tot scherpe dalingen van de koersen, terwijl optimistische berichten op sociale media en in interviews van Trump de koersen in luttele uren weer met procenten de lucht in konden duwen. Datzelfde gold voor de olieprijs, die in enkele uren tijd met vele dollars tegelijk kon stijgen of dalen, afhankelijk van wat voor nieuws er uit het Witte Huis kwam.

Struisvogels en hysterie

Aandelenbeurzen zijn al geruime tijd geen betrouwbare indicator meer van de onderliggende economische realiteit. Analisten maken de vergelijking met het begin van de coronapandemie, waar beleggers ook lange tijd doof leken voor de grote economische gevolgen van het virus. Pas toen de impact

niet meer te ontkennen was, stortten de koersen in. Ook nu lijkt een combinatie van struisvogelpolitiek en hysterie een grotere rol te spelen dan zorgvuldige economische analyse van de penibele situatie waarin de wereld zich bevindt.

Die situatie werd deze week goed zichtbaar in de inflatiecijfers over de maand maart. Europees statistiekbureau Eurostat rapporteerde een inflatie van 2,5 procent op jaarbasis voor de eurozone, een stijging van 0,6 procentpunt ten opzichte van februari. Zorgelijk was vooral de stijging van de energie-inflatie: die ging van min 3,1 naar plus 4,9 procent. Dat is normaal gesproken een voorbode voor zogenoemde tweede-orde-effecten: aangezien alles en iedereen energie nodig heeft om de economie te laten draaien (transport, verwarming, licht, machines), is het een kwestie van tijd tot die hoge energieprijzen zich verankeren in de rest van de productieketens en in de lonen.

De scherp oplopende inflatie (ook in Azië en de VS) zet centrale banken onder druk. Die hebben als taak de geldontwaarding een halt toe te roepen door de rente te verhogen. Analisten houden er inmiddels rekening mee dat de Europese Centrale Bank (ECB) dit jaar de rente drie keer een kwart procentpunt zal gaan verhogen in antwoord op de gevolgen van de energiecrisis. Dat is nodig om de inflatie te beteugelen, maar pijnlijk voor de toch al haperende economische groei: hogere rentes zetten een rem op investeringen en dus op groei. Een periode van stagflatie (stagnerende groei in combinatie met hoge inflatie) dreigt.

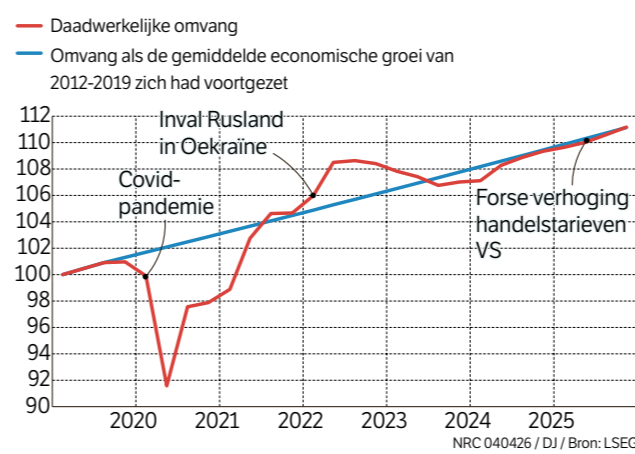
Dat scenario van hogere rentes en tragere groei mag aan de aandelenbeurzen voorbijgaan, op andere markten is de malaise al duidelijk zichtbaar en voelbaar: de marktrentes van zowel bedrijfs- als staatsobligaties zijn sinds het begin van de oorlog fors gestegen. Zo bedroeg de rente op een kortlopende, tweejaars Amerikaanse staatsobligatie een maand geleden nog 3,37 procent, begin deze week piekte die op 3,98 procent. De tienjaars staatsobligatie ging van 3,9 naar ruim 4,4 procent in een paar weken tijd. Op de in Europa toonaangevende Duitse staatsobligatie met een looptijd van tien jaar is de rente inmiddels boven de 3 procent gekomen (was 2,4). In navolging van de oplopende rentes op staatsschulden kruipt ook de hypotheekrente alweer om-

Een handelaar op Wall Street in New York. De omvang van de 'Iran-crisis' lijkt op de aandelenmarkten nog niet helemaal doorgedrongen. FOTO CHARLY TRIBALLEAU/AFP

Economie doorstond al heel wat stormen

Omvang volume Nederlandse economie per kwartaal, index 2019=100

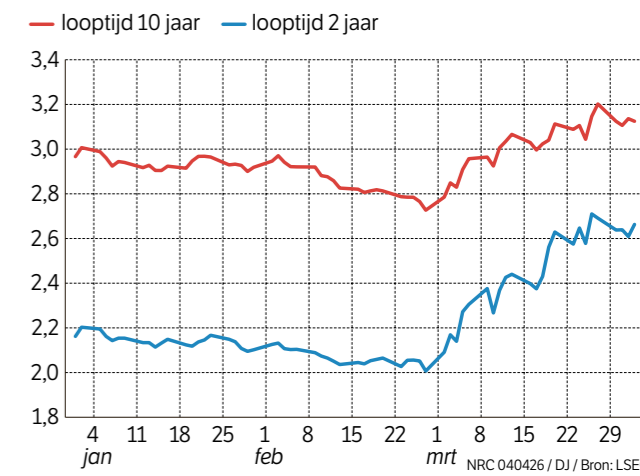
Stijging inflatie staat nog maar aan het begin

Prijsstijging consumenten, in procenten

Rentes gaan al flink omhoog

Rente op Nederlandse staatsleningen, in procenten

hoog: op een Nederlandse hypotheek met een looptijd van tien jaar is de rente inmiddels 4 procent, voor de oorlog was dat 3,7 procent.

En staatsobligaties zijn dan nog relatief in trek omdat bedrijfsobligaties te risicovol aan het worden zijn. Dat betekent dat ook op die bedrijfsleningen de rentes oplopen, waardoor lenen voor bedrijven fors duurder wordt. Ook op de markt van private kredieten is het onheil al voelbaar. Als de groei afremt, verdampen de groeiscenario's van bedrijven. Het risico van investeringen neemt daardoor toe, en veel investeerders trekken hun geld nu al terug uit private kredietverschaffers en bedrijfsobligaties met hoog risico.

Privaterecreditverschaffer Blue Owl, dat rechtstreeks leningen verstrekt aan techbedrijven en private-equityfirma's zonder tussenkomst van een bank en inmiddels 300 miljard dollar beheert, moest deze week melden dat er voor 5,4 miljard dollar aan investeringen was teruggetrokken. Investeerders wilden eigenlijk nog veel meer geld weghalen, waarop het bedrijf noodgedwongen een opnamestop afkondigde. Ook andere investeringsvehikels als KKR, Ares Management, Apollo Global en BlackRock's HPS Investment Partners namen al soortgelijke maatregelen om een leegloof van hun investeringsfondsen te voorkomen. In het eerste kwartaal probeerden beleggers ongeveer 19 miljard dollar op te nemen uit deze kredietfondsen, aldus de *Financial Times*.

Met open mond

Alle onheil, met de energiecrisis voorop, brengt economen van grote

banken en instellingen ertoe hun prognoses flink naar beneden bij te stellen. Voorspellingen voor een inflatie die richting de 4 procent gaat, zijn geen uitzondering meer. Dat geldt ook voor een economische groei die daalt tot ver onder de 1 procent.

En dat doet de vraag rijzen: kan de economie nog een grote schok aan? Olaf Sleijpen, de president van De Nederlandsche Bank, onderstreepte vorige maand bij de presentatie van het jaarverslag van de centrale bank, dat crises een soort van *business as usual* aan het worden zijn: „Dit jaarverslag verschijnt, ik kan wel zeggen traditiegetrouw, op een moment dat we met zijn allen weer met open mond staan te kijken naar wat zich nu weer op het wereldtoneel voltrekt”, zei hij.

Alle recente schokken gingen gepaard met waarschuwingen van economen dat er zeer zwaar weer op komst was. Dat was zo met de Covid-pandemie (februari 2020), met de Russische inval in Oekraïne (februari 2022) en de extreme verhoging van de Amerikaanse invoerheffingen voor vriend en vijand door de Amerikaanse president Trump (april vorig jaar).

Zonder gevolgen waren al deze gebeurtenissen zeker niet. Maar wat opvalt is dat de Nederlandse economie ze best goed doorstond. De schade van Covid - een diepe daling van het bruto binnenlands product - was na een even heftig herstel alweer tenietgedaan in het vierde kwartaal van 2021. Hetzelfde gebeurde na de energieschok door de inval in Oekraïne. En de gevolgen van Trumps heffingenoffensief vielen wereldwijd mee ten opzichte van wat er

Het is opvallend hoe goed de Nederlandse economie de afgelopen crises doorstond

was gevreesd - al is dat vooral te danken aan het feit dat Amerika's handelspartners niet of slechts ten dele terugslongen met eigen heffingenverhogingen - China uitgezonderd. Een echte handelsoorlog werd zo voorkomen.

De verrassende uitkomst: als de schokken er niet waren geweest en de gemiddelde economische groei uit de periode vóór Covid - een kleine 0,4 procent van kwartaal op kwartaal - zich zou blijven hebben voorgedaan, dan was de Nederlandse economie nu even groot als in de werkelijke wereld mét alle schokken.

De enige grote verandering sinds de opmaat naar Covid is een flinke en blijvende verhoging van het Nederlandse prijspeil, en met enige vertraging ook het peil van de lonen. Want de inflatie was zeer hoog en hardnekkig, en werknemers wilden daar een meegroeiend inkomen voor terug om geen koopkracht te verliezen. Als zich sinds de aanvang van Covid een inflatie had voorgedaan van 2 procent - het streefdoel van de Europese Centrale Bank, dan zou het prijspeil in Nederland nu 13 procent hoger zijn dan toen. In werkelijkheid is het nu bijna 30 procent hoger.

Eén stoot verwijderd van knock-out

Uit de hele gang van zaken kunnen twee verschillende conclusies worden getrokken: ook nu, tijdens en na de binnenlands product - was na een even heftig herstel alweer tenietgedaan in het vierde kwartaal van 2021. Hetzelfde gebeurde na de energieschok door de inval in Oekraïne. En de gevolgen van Trumps heffingenoffensief vielen wereldwijd mee ten opzichte van wat er

Maar er is ook een andere gevolgtrekking mogelijk. Zijn de reserves nu op, na

zoveel klappen achter elkaar te hebben geïncasseerd? Zoals bij een bokser die na drie ronden nog steeds wonderwel overeind staat, maar nu nog maar één stoot verwijderd is van een knock-out.

Hoewel de prognoses onder economen licht verschillen is er over één ding grote eensgezindheid: de hevigheid van de economische gevolgen hangt vooral af van de duur van de Iran-crisis en zijn gevolgen. Het scenario van een kort en fel conflict rond Iran ligt allang in de prullenbak. De waarschuwing van Eurocommissaris Dan Jørgensen dat de energiecrisis als gevolg van de oorlog lang zal gaan duren weerspiegelt in dit opzicht slechts een groeiende consensus. Maar de schade is niet voor iedereen even groot.

Ontwikkelingslanden en opkomende landen, met name in Azië, ondervinden nu al tekorten aan energie, sterk oplopende kosten en maatschappelijk leed. Europa en Nederland, die zich dure energieprijzen op de wereldmarkt beter kunnen permitteren, kunnen hiermee vergeleken de schade relatief beperkt houden - al waarschuwt Jørgensen dat rantsoenering van energie ook hier niet ondenkbaar zal zijn.

In wezen zijn het de Verenigde Staten zelf, nu de grootste olieproducent en exporteur van vloeibaar gas, die de minste directe gevolgen van de crisis merken - al wordt van de stijgende benzineprijzen om politieke redenen een groot punt gemaakt. Noem het ironie: de economie van het land dat de Iran-oorlog mede begon, ondervindt er tot nu toe de minste hinder van. Misschien dat het juist deze cynische constatering is die de koersen op Wall Street voorlopig stuit.

Handelaren houden in het oog wat Trump zegt over het bombarderen van olie-infrastructuur in Iran. FOTO ANP / EPA / SARAH YENESEL

OLIEMARKT

Olieprijzen in de achtbaan: hoe komt de marktprijs eigenlijk tot stand?

De olieprijs schiet deze weken omhoog en omlaag. Elk bericht van de Amerikaanse president Trump over zijn plannen met de energie-infrastructuur in Iran brengt de prijs in beweging. Analisten vragen zich intussen af of oliehandelaren de ernst van de fysieke situatie rond de oliesector in de Golfregio wel goed inschatten.

Laura Wismans
AMSTERDAM

Eén post van de Amerikaanse president Trump is genoeg om de olieprijs omhoog te katapulteren of plots even te laten dalen. Maandag dreigde hij het Iraanse olie-eilandje Kharg te vernietigen als het regime niet snel een deal met hem sluit. De olieprijs ging meteen vijf dollar omhoog. Vorige week zei hij aanvallen op energiedoelen juist even uit te stellen, waarna de prijs prompt twaalf dollar daalde. Begin maart gebeurde iets vergelijkbaars, terwijl iedereen kan weten dat het allerminst zeker is of klopt wat

Trump over de oorlog roept.

De olieprijs zit in een achtbaan sinds de oorlog in Iran eind februari begon. Van de wereldwijde olietoevoer komt normaal gesproken 20 procent door de Straat van Hormuz. En die is voorlopig dicht. De olieprijs ging sinds de afsluiting van de zeestraat gestaag omhoog. Toch vragen analisten zich af of de financiële werkelijkheid de ernst van de fysieke oliewereld wel goed weerspiegelt. „Er is meer optimisme in de markt dan de gebeurtenissen in het Midden-Oosten rechtvaardigen”, zegt Florence Schmit, energiestrategus van Rabo Research in Londen.

Dat roept de vraag op: hoe komt

de marktprijs voor olie eigenlijk tot stand? En wat valt er te verwachten?

Olie wordt op vele markten verhandeld. Wat meestal als 'de' olie-

Er is meer optimisme in de markt dan de gebeurtenissen rechtvaardigen

Florence Schmit Rabo Research

prijs wordt aangehaald, betreft de prijs van een vat (159 liter) Brent, vernoemd naar een groot olieveld

in de Noordzee. Inmiddels wordt daar niks meer gewonnen. Wat nu als Brentolie verhandeld wordt, lijkt qua chemische eigenschappen wel op de originele Brentolie; het is een standaard geworden.

Belangrijker is dat Brent ook breed geaccepteerd is als handelsinstrument. In die handel gaan veel contracten om voor koop en verkoop van Brentolie op termijn, zonder dat fysieke vaten over en weer gaan. Omdat er zoveel in gehandeld wordt, is Brent een goede indicator voor de wereldwijde oliemarkt. De prijs van olie wordt grotendeels op deze puur financiële markt bepaald, zoals ook de prijs van goud niet bepaald wordt

door het goud dat daadwerkelijk in kluizen ligt, maar door de waarde die de handel eraan toekent.

Dubai Crude nu interessant

Omdat de oorlog de olieproductie in het Midden-Oosten raakt, houden handelaren en analisten nu ook Dubai Crude in het oog. Die markt geldt als de graadmeter voor olie uit het Midden-Oosten. „Eerder hoorde je daar weinig over, ook bij mij stond die niet bovenaan het lijstje”, zegt Gerben Hieminga, sector-econoom energiemarkten bij ING. „Nu is wat daar gebeurt interessant, want op die markt wordt precies de olie verhandeld die normaal gesproken door de

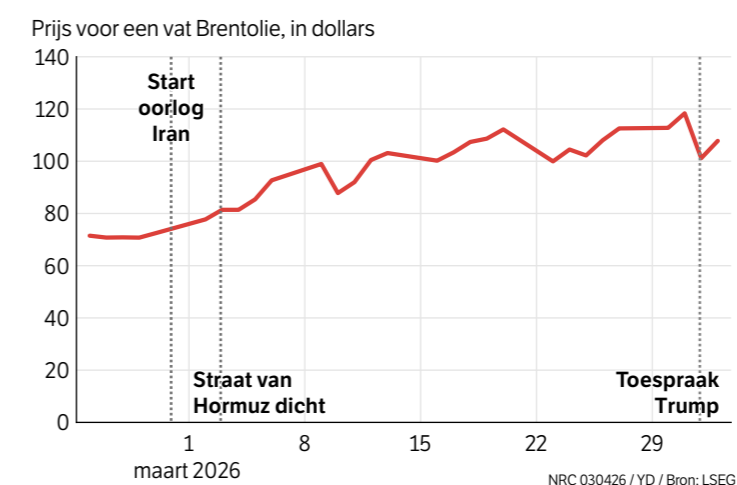
Straat van Hormuz gaat. Anders dan Brent is het een markt die bepaald wordt door fysieke levering.”

Brent zit deze woensdag net boven de 100 dollar per vat en Dubai Crude rond de 130 dollar. „Dat verschil is op zich niet gek want de verstoring is juist daar gaande”, zegt Schmit. „Opvallend is wel dat Brent en Dubai Crude normaal gesproken grotendeels dezelfde bewegingen maken - olie is immers een product dat de hele wereld over gaat - maar nu uit elkaar lopen. Waar dat verschil door komt, begrijpen wij ook niet helemaal.”

De *Financial Times* schreef dinsdag dat TotalEnergies hier wellicht de oorzaak van is. Het oliebedrijf kocht in maart een opvallende hoeveelheid Dubai Crude op, waardoor zij die markt nu domineert.

Dat zo'n actie van TotalEnergies zoveel invloed kan hebben komt doordat er maar weinig vaten op de markt zijn. Omdat de Straat van Hormuz dicht is kan de productieketen die daar achter ligt ook amper produceren: de volumes zijn te groot om alles wekenlang op te slaan. Normaal komen er twintig miljoen vaten per dag uit de regio. Nu vaart er af en toe nog een tanker, voornamelijk met olie uit Iran zelf. En er is ook een pijpleiding, waar op dit moment maximaal vijf mil-

Olieprijs klimt omhoog sinds de oorlog in Iran

joen vaten per dag doorheen kunnen.

Hieminga had de prijs van Dubai Crude vanwege deze schaarste nog veel hoger verwacht: „Minder aanbod betekent normaal gesproken fors hogere prijzen. Maar juist bij een markt die zo sterk verbonden is met fysieke levering, zoals Dubai Crude, kan het omgekeerde optreden. Als er nauwelijks nog vaten te verhandelen zijn, komt er ook geen betrouwbare prijs meer tot stand. Dat klinkt tegenstrijdig, maar is

precies wat we nu zien: de fysieke markt schreeuwt schaarste, terwijl de financiële markten al vooruitlopen op een normalisatie van het conflict. Zodra er weer schepen gaan varen, kan de prijs van Dubai Crude zijn functie als graadmeter terugpakken.”

Dat de olieprijs zo direct reageren op sociale media-berichten van Trump komt dus niet door veranderingen in de fysieke toestand van de oliesector in de regio. Het geeft vooral de verwachting van de

handelaren voor de toekomst weer en die zien ze nog altijd al vrij rooskleurig in.

Onterecht optimisme

Dat optimisme lijkt onterecht. „Zelfs als de oorlog deze week stopt, zou de verstoring nog weken aanhouden”, zegt Hans van Cleef van EqoLibrium, een onderzoeksbureau voor energiestrategieën. „Het duurt lang voordat de hele keten van pompen tot raffinaderijen weer volledig op gang is en schepen weer met vertrouwen door de Straat van Hormuz durven varen.”

Weekblad *The Economist* vroeg zich vorige week zelfs af hoe het kan dat handelaren zich zo tegenintuïtief lijken te gedragen. Het verschil tussen de (relatief) lauwere reacties op de markten en de waarschijnlijk langdurige verstoorde olieproductie in het Midden-Oosten is groot. Niet alleen de oliemarkt reageert opvallend tam, schrijft het blad, ook op andere markten zouden veel heftiger reacties alleen maar logisch zijn.

Voorlopig zijn er nog geen grootschalige aanvallen door de VS op Iraanse energie-installaties geweest en grootschalige vergelding door Iran op energie-doelen in andere landen blijft ook nog uit. Maar de dreiging is bepaald niet weg. „Als het gebeurt, zou dat een esca-

latie zijn waardoor de olieprijs jarenlang hoog zal blijven”, zegt Van Cleef.

Hij maakt een vergelijking met de gasmarkt. „In Qatar zijn op 19 maart gasinstallaties gebombardeerd en het herstel daarvan gaat jaren duren. Op de langjarige gasmarkt zag je daarvan meteen het effect. Toen de oorlog net begon, stegen alleen de prijzen voor de re-

De olieprijs geeft vooral de verwachting van handelaren voor de toekomst weer. Die zien de toekomst nog altijd vrij rooskleurig in

latief korte termijn, sinds die aanval laat de prijsgrafiek die jaren vooruit kijkt hoge prijzen zien. Dat is geen voorspelling, maar het zegt wel hoe de markt de risico's inschat.”

Van Cleef is intussen gestopt elke minuut de olieprijs in de gaten te houden en elke beweging te verklaren. „Ik probeer uit te zoomen en te kijken naar wat er fysiek met de olie-infrastructuur gebeurt. Dat is de beste indicator voor de langere termijn.”

Advertentie

nrc webwinkel

Vier het voorjaar met de mooiste tuinbeelden

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/tuinbeelden

ENERGIE

Gasvoorraden worden al 'voorzichtig' gevuld

Laura Bergshoef
AMSTERDAM

Alvast een kleine geruststelling voor het kabinet: de markt is „voorzichtig” begonnen met het vullen van de Nederlandse ondergrondse gasopslag voor de winter. Dat zegt Gasunie naar aanleiding van vragen van persbureau ANP. Donderdag vond de eerste vulling voor de winter van 2026/2027 plaats.

De laatste weken was er spanning rondom de lege gasopslagen in Nederland. Dat de opslagen er aan het eind van de winter leger bij liggen is normaal: ze zijn bedoeld om te gebruiken in de winter. Maar

nu is de vulgraad wel extreem laag. Vorige week was de opslagcapaciteit van de vier ondergrondse gasbergingen gemiddeld voor slechts 5,8 procent gevuld, en inmiddels is dat zelfs gedaald naar 4,8 procent. Gewoonlijk is dat in diezelfde periode zo'n 35 procent.

Het lage percentage betekent niet automatisch dat Nederland echt in de kou komt te zitten. De winteropslagen worden doorgaans in de zomer gevuld. Dat is voor marktpartijen lucratief, omdat gas in de zomer meestal goedkoper is, en gas in de winter meer geld oplevert. Voor komende winter moeten de opslagen gewoon weer vol genoeg zijn.

380 basisscholen sloten zich in de loop van zes jaar aan bij het lunchprogramma. FOTO GETTY IMAGES

SCHOOLMAALTIJDEN

Failliet Tommy Tomato hoopt op doorstart

Tommy Tomato begon tijdens corona met het serveren van maaltijden op basisscholen. Nu is het bedrijf failliet. „Er zijn alleen maar verliezers op dit moment.”

Frederiek Weeda
AMSTERDAM

Het waren de moeilijkste twee maanden van zijn leven, zegt Bas Turk (46), met als dieptepunt afgelopen dinsdag. De oprichter van Tommy Tomato, een bedrijf dat gezonde maaltijden verzorgde op scholen, heeft die avond zijn honderd medewerkers en honderdvijftig bezorgers moeten vertellen dat de zaak failliet is.

Tommy Tomato begon in coronatijd met het serveren van maaltijden vol groenten op basisscholen: 300 gram per kind in de bovenbouw en 200 gram per kind in de onderbouw. Ouders betaalden 4 euro (bovenbouw) per maaltijd of 3 euro (onderbouw). In de loop van zes jaar sloten 380 basisscholen zich aan bij het lunchprogramma.

Winst is er nooit gemaakt. Het bedrijf had flinterdunne marges, zegt Turk, en „dat maakte ons heel kwetsbaar”. Hij verwachtte eind 2027 break-even te draaien, maar dat bleek te ver in de toekomst. De belangrijkste geldschietster (Stichting Life Tree Fund) maakte half maart bekend niet door te gaan met financiering, maar wel nadat ze vier jaar lang alles deed, zo onderstreept de oprichter, om Tommy Tomato financieel over-

groenten op school niet lekker te vinden, de ouders snel overstapten op de vertrouwde eigen boterham. Ook omdat dat minder geld kost.

Bas Turk
medeoprichter Tommy Tomato

eind te houden. Ook Life Tree Fund is door het faillissement veel geld kwijt, aldus Turk. „Er zijn alleen maar verliezers op dit moment.”

Flinterdunne marges
Een groot probleem was volgens Turk dat als een kind thuis zei de

groenten op school niet lekker te vinden, de ouders snel overstapten op de vertrouwde eigen boterham. Ook omdat dat minder geld kost.

Hij en medeoprichter Erik van der Plas hopen vurig op een doorstart. Er hebben zich vijftien „serieuze partijen” gemeld bij de curatoren, vertelt Turk. De noodzaak voor gezonde maaltijden op school is volgens hem onverminderd groot. „Rijk of arm, het maakt niet uit, bijna alle boterhamtrommeltjes zitten vol ongezond eten. Wij meten dat op allerlei plekken. Zelfs in het rijke Aerdenhout, een plaats in de gemeente Bloemendaal: als een school het héél goed doet, is nog steeds 40 procent van de broodtrommels gevuld met troep. Wit brood met chocopasta of hagelslag. Bifworstjes, croissantjes. Eén grote suikerpiek, en anderhalf uur na de lunch ziet de juf de kinderen weer inzakken.”

In 2050 heeft twee derde van de Nederlanders overgewicht, verwacht het RIVM. Nu al geldt dat voor de helft van de volwassenen.

Turk is optimistisch dat de doorstart gaat lukken. „We zitten nu met allemaal mensen op kantoor om plannen te maken om het alsnog te laten slagen.”

RUIMTEVAART

Onderweg naar de maan! Misschien wel voor een betere kernenergiebron

Laura Bergshoef
AMSTERDAM

Hoe zou het nu gaan met de vier astronauten die de aarde hebben verlaten? In de nacht van donderdag op vrijdag is de Artemis II-maanmissie uit de baan om de aarde gegaan en richting de maan vertrokken. Het is het eerste bezoek van mensen sinds de Apollo 17-missie ruim 50 jaar geleden. Spannend is het zeker. Ongeveerlijk knap is de miljarden dollars kostende missie ook. Maar volgens NASA is de missie meer

dan een prestigeproject. Het Amerikaanse ruimtevaartagentschap benadrukt steeds de natuurlijke satelliet van de aarde „te verkennen, met als doel wetenschappelijke ontdekkingen te doen, economische voordelen te behalen en voort te bouwen op de basis voor de eerste bemande missies naar Mars”.

Op de maan zou bevroren water kunnen worden omgezet in waterstof, dat dan weer kan worden gebruikt als raketbrandstof. Handig als de maan wordt gebruikt als toekomstige tussenstop voor ruimtereizen verder in

het zonnestelsel, om even bij te tanken. Wetenschappers en bedrijven zijn ook geïnteresseerd in de maan vanwege helium-3. Die isotoop is mogelijk een toekomstige kernenergiebron, veiliger dan de huidige, radioactieve bronnen. Hoe dan ook, zo ver is het nog lang niet. Wetenschappelijk of economisch maanonderzoek is nu niet het hoofddoel. Het gaat voor nu nog om een testvlucht. NASA gaat eerst onder meer onderzoeken hoe de astronauten op de reis reageren, zowel mentaal als fysiek.

Advertentie

ROTTERDAM

EEN WAARDEVOL AFSCHIED

Een waardevolle uitvaart, een dierbare herinnering. Met respect voor tradities en de mogelijkheden van vandaag.

010 – 447 99 00 | vanderspekuitvaart.nl

VAN DER SPEK
UITVAART

Matteo Visser

Antiek - en Meubelrestauratie

Binnen Walevest 102 - Dordrecht | T. 078 - 6143199
info@visserantiekrestauratie.nl | visserantiekrestauratie.nl

In mijn atelier, gevestigd in een monument in de romantische historische kern van Dordrecht, restaureer ik antieke houten objecten uit de 17e, 18e 19e en 20e eeuw. Een ambacht waarbij soms eeuwenoude technieken worden gecombineerd met innovaties op het gebied van conservering en hersteltechnieken.

Het behoud van de authenticiteit van het object staat altijd voorop. Daarom wordt er gewerkt met technieken en materialen die behoren bij het tijdperk waarin het object is 'geboren'.

De restauratieprocedure
Het zal duidelijk zijn dat restaureren altijd gebeurt op basis van een afgewogen restauratieplan. Daarbij zijn de toestand van het object, maar ook de wensen van de klant, belangrijke uitgangspunten. In de offerte wordt gedetailleerd aangegeven welke restauratiehandelingen noodzakelijk zijn en welke materialen zullen worden gebruikt. Nadat de klant de offerte heeft geaccordeerd wordt de restauratietermijn afgesproken. Het object wordt meestal kort voor de restauratie ingenomen. Uiteraard ben ik lid van de belangvereniging A.R.A.-Nederland en ben ik een van haar bestuurders. De afgelopen jaren ben ik medewerker geweest om het Restauratoren Register op te richten. Dit register heeft tot doel om de kwaliteitsborging bij restauraties aan roerend erfgoed vorm te geven. Mijn restauratieatelier biedt u, om het in het moderne jargon uit te drukken, een full service concept aan. Restauratie, onderzoek, aan- en verkoop, veilingbegeleidingen en collectieadvies.

Meubelen | Klokken | Barometers | Houten wetenschappelijke instrumenten | Sculpturen

Groei begint hier, met de juiste mensen

De juiste mensen maken het verschil.
Ambitie brengt ze in beweging.

Bij YER vinden we professionals die organisaties vooruithelpen.
Met expertise. Met perspectief. Met groei.

Ontdek wat er mogelijk is.
yer.nl

YER
ambitions in motion

ZES VRAGEN OVER BELEGGINGSFONDS VESTEDA

De grootste woningverhuurder van Nederland zit in de knel. Wat nu?

Rumoer in de vastgoedwereld. Vesteda, de grootste woningbezitter van Nederland, koerst af op gedwongen verkoop van duizenden huurwoningen in de Randstad. En dat terwijl Vesteda eigenlijk hartstikke goed boert.

Boven: De Montevideo-toren in Rotterdam (midden), een wooncomplex met onder meer huurwoningen van Vesteda. Onder: Kantoor van woonstichting Vesteda in Amsterdam. FOTO'S HAROLD VERSTEEG EN OLAF KRAAK / ANP

Sjoerd Klumpenaar
Jeroen Wester

AMSTERDAM

Beleggers in het vastgoedfonds van Vesteda, de grootste woningverhuurder van Nederland, verdringen zich voor de uitgang. Het fonds is in problemen gekomen, ten dele door zijn eigen succes. Vesteda is financieel kerngezond, heeft relatief weinig schulden en zag de waarde van zijn woningen de afgelopen jaren razendsnel groeien. Vrijdag maakte Vesteda nog een winst van 821 miljoen euro bekend.

Maar doordat verzekeraars en pensioenfondsen allemaal tegelijkertijd hun investering terugvragen, dreigt de vastgoedreus toch in geldnood te komen. Het beleggingsfonds zal duizenden woningen moeten verkopen, wil het aan die betaalverplichtingen voldoen. Er wordt daarom koortsachtig onderhandeld. Deze week kreeg Vesteda extra tijd van zijn investeerders om hun terug te betalen, maar daarmee is het probleem nog niet weg. Vrijwel alle deelnemers in het fonds willen uitstappen, waardoor Vesteda meer dan 4 miljard euro moet ophoesten.

1 | Wat is Vesteda?

Vesteda bezit en verhuurt 28.000 woningen, voornamelijk in de Randstad. De verhuurder zegt zich te richten op het „middensegment” van de markt. Daarbij hoort een maandhuur tussen de 932 en 1.228 euro - alles daarboven valt in de vrije sector waar minder strenge huurregels gelden. Vesteda verhuurt echter ook veel woningen in het duurste segment: zijn huurders betalen gemiddeld ruim 1.250 euro per maand.

De huurwoningen van Vesteda bevinden zich voornamelijk in woontorens en appartementenflats. De bijna vijfhonderd wooncomplexen van Vesteda heeft het fonds zelf laten bouwen of aangekocht. Vesteda beheert de panden zelf. In de overspannen huizenmarkt stegen de huurinkomsten en de waarde van Vesteda's woningen de afgelopen zeven jaar gestaag.

2 | Waarom willen investeerders uitstappen?

Vesteda streeft ernaar om niet te veel schulden te maken. Meer dan 70 procent van de huizen is gefinancierd met 'eigen vermogen': dat is kapitaal dat verzekeraars en pensioenfondsen als deelnemers in het fonds stortten. Vesteda is rijk met een eigen vermogen van 7,8 miljard euro, op een totale woningmarktportefeuille van 10,6 miljard euro.

Zoals bij elke belegging willen investeerders de mogelijkheid hebben om eruit te stappen. Maar voor vastgoedfondsen is zomaar uitbetalen lastig; wanneer je geld vastzit in langdurige bezittingen als woningen kun je niet op elk gewenst moment uitkeren. Daar-

voor moet je de woning eerst verkopen en er staat niet altijd per direct een nieuwe koper klaar. Hoe dat mis kan gaan, bleek in 1990 bij vastgoedfonds Rodamco. Particuliere beleggers hadden de garantie gekregen dat zij hun aandelen te allen tijde aan Rodamco konden terugverkopen. Maar toen iedereen tegelijk wilde uitstappen vanwege een inzakkende huizenmarkt, kon het beleggingsfonds zijn belofte niet waarmaken.

Vesteda heeft dit soort toestanden willen voorkomen door beleggers slechts eenmaal in de zeven jaar de mogelijkheid te geven hun geld volledig terug te vragen. Het fonds van Vesteda werkt niet als een reuzenrad, waar je telkens in- en uit kan stappen, maar eerder als een zweefmolen. Eens in de zeven jaar staat de molen stil en kan iedereen eruit. Dat moment is nu aangebroken.

Verzekeraars en pensioenfondsen hebben de afgelopen jaren fantastisch geboerd maar zien slechtere perspectieven voor hun vastgoedbelegging. Belastingverhogingen en huurregulering vreten aan twee kanten de verwachte rendementen weg. Nu het enige moment om uit te stappen is aangebroken bij Vesteda, willen de beleggers dat ook.

3 | Is er sprake van een 'bankrun'?

Daar is het mee te vergelijken: iedere bank, hoe gezond ook, is morgen failliet als alle spaarders tegelijk hun geld ophalen. Bij Vesteda stroomden begin dit jaar de verzoeken van verzekeraars en pensioenfondsen binnen om hun geld terug te krijgen. Vrijwel alle deelnemers in het fonds kwamen met die wens, waardoor Vesteda 4,1 miljard euro zou moeten uitkeren.

Omdat de kans klein is dat zich nieuwe financiers aandienen, lijkt er weinig anders op te zitten dan enorm veel woningen van de hand te doen. Vesteda probeert zijn financiers uit alle macht over te halen om minder gretig te cashen. Donderdag stemden geldschietters op de jaarvergadering van Vesteda ermee in dat het fonds niet drie maar vijf jaar de tijd krijgt om de miljarden terug te betalen. Daarmee heeft Vesteda iets meer lucht gekregen.

4 | In hoeverre is dit een gevolg van overheidsbeleid?

De afgelopen jaren hebben opeenvolgende kabinetten een stortvloed aan nieuwe regels losgelaten op de woningmarkt. Dit volgt na een periode waarin veel regulering juist was geschrapt. Na de kredietcrisis stakte de nieuwbouw, waarop toenmalig woonminister Stef Blok (VVD) vanaf 2012 commerciële woningbeleggers uit binnen- en buitenland vrij spel gaf op de Nederlandse woningmarkt. Beleggers die in de vastgelopen huurmarkt doeken, incasseerden enorme huuropbrengsten terwijl de onderliggende waarde van hun vastgoed explodeerde.

Dit gaf woningbeleggers een slecht imago. De overtuiging dat beleggers te veel woningen voor gewone burgers weggapen en dat starters moeilijk aan een huis kunnen komen, leidde tot een sterke roep om maatregelen. Er kwam een hogere vermogensbelasting op vastgoed (box 3), een hogere overdrachtsbelasting voor beleggers, gemeentelijke zelfbewoningsplicht en de Wet betaalbare huur - die laatste stelt een huurplafond in voor middenhuurwoningen. Ook het regime voor fiscale beleggingsinstellingen werd de laatste jaren versoerd. Commerciële vast-

Vesteda werkt als een zweefmolen: eens in de zeven jaar staat ie stil en kan iedereen eruit

goedfondsen in binnen- en buitenland zijn sinds dit jaar niet langer vrijgesteld voor de vennootschapsbelasting.

De vraag is wie er in Den Haag nog oog had voor het totaalbeeld. Diverse ministeries kwamen met afzonderlijke regels die alle vormen van beleggen in vastgoed ontmoedigden. Aan deze stapeling van maatregelen tillen professionele beleggers misschien niet eens het zwaarst. Zij zien beleid dat alle kanten opvliegt. Als er een ding slecht is voor het investeringsklimaat is het een onvoorspelbare overheid. Eén voorbeeld: de overdrachtsbelasting voor beleggers ging de laatste vijf jaar van 6 procent naar 8 procent naar 10,4 procent, en is begin dit jaar weer verlaagd naar 8 procent.

5 | Had Vesteda dit niet kunnen zien aankomen?

Jazeker. Het beleggingsfonds heeft zichzelf in de hoek geschilderd. De clause die investeringen voor zeven jaar vastzet, manifesteert zich nu als een *self fulfilling prophecy*. Dit is hét moment om uit te stappen. Wie blijft zitten, neemt het risico zeven jaar niet of nauwelijks bij zijn geld te kunnen. Daar komt nog eens bij dat Vesteda leningen aangaan die Vesteda verplicht tot vervroegde aflossing mocht het fonds veel woningen verkopen. Zo kan een kettingreactie ontstaan: doordat de ene helft van de financiers zijn geld terug kan vragen, kunnen andere geldschietters dat straks ook.

Het beleggingsfonds was zich wel degelijk bewust van de risico's die de *lock-up* van zeven jaar gaf. De raad van commissarissen, die toezicht houdt op het bestuur, waarschuwde vorig jaar dat de financieringsstructuur om „modernisering” vroeg. De directie van Vesteda voerde al enkele aanpassingen door,

maar die voorkwamen niet de fundamentele problemen die nu spelen. Aan deze hele kwestie werd jarenlang geen aandacht besteed in de jaarverslagen van Vesteda. Vorig jaar noemde het fonds pas voor het eerst de zevenjaarsperiode die de woningverhuurder nu in acute problemen heeft gebracht.

6 | Wat betekent dit voor huurders?

Zolang er geen onderhoud nodig is en de huur elke maand wordt overgemaakt, merkt de huurder weinig van een nieuwe huisbaas. Vrijwel alle huurders bij Vesteda hebben een huurcontract voor onbepaalde tijd. Dat houdt in dat de volgende eigenaar van een Vesteda-complex niet alleen de huurwoningen overneemt, maar ook de huurders erbij krijgt en de contracten (met huurbescherming) moet respecteren.

Hoewel huurders zeker niet altijd tevreden zijn over Vesteda, geldt het als een professionele commerciële verhuurder die zijn panden doorgaans goed onderhoudt. Maar wat er gebeurt als een complex in handen komt van private equity of partijen die de woningen zo snel mogelijk willen doorverkopen, moet nog blijken.

„Een huurwoning 'uitponden', op de markt brengen als koopwoning, levert op dit moment veel geld op”, zo zegt Marc Francke, hoogleraar Real Estate Analytics aan de Universiteit van Amsterdam. Alleen kan dat pas als de huurder vertrokken is. Partijen die wat minder netjes te werk gaan, kunnen zittende huurders 'aanmoedigen' om te verhuizen. Bijvoorbeeld door minder onderhoud uit te voeren of de huurwoning op andere manieren onaangetrokken te maken. Dat zijn hele langdurige en vaak niet erg prettige trajecten voor huurders.”

nrc webwinkel

Adviesprijs fabrikant 399,95
319,95

QR code

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

- › Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
- › Meerdere verstelbare standen
- › Inclusief ademend en waterafstotend kussen

Ervaar ultieme ontspanning met de Evolution BeComfort ligstoel. De luxe relaxstoel beschikt over meerdere verstelbare standen, waaronder de comfortabele zero gravity-positie, waarbij je benen iets hoger liggen dan je hart. Deze houding vermindert de druk op je lichaam en zorgt voor een gevoel van gewichtloos relaxen.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/ligstoel

DE GEHAKTBAL VAN DE TOEKOMST

Over deze serie

Nederlanders zouden minder dierlijk en meer plantaardig moeten eten. Dat is beter voor het klimaat en de gezondheid. En voor de portemonnee, nu vlees flink duurder wordt. Maar het mes in de gehaktbal? Dat ligt gevoelig. NRC laat de gehaktbal van de toekomst ontwerpen, als symbool van de eivit-transitie, en loopt daarbij aan tegen vragen, dilemma's en slimme oplossingen.

1
De productontwikkelaar denkt na over de gehaktbal van de toekomst

2
Supermarkten duwen de klant zachtjes naar minder vlees met hybride producten

3
Rundergehakt van dubbeldoelkoeien past in een duurzamer landbouwsysteem

4
Waarom de veldboon een zonnige toekomst in Nederland verdient

5
Voedsel winnen uit reststromen: oesterzwamvoetjes en suikerbietvezel

6
Kijk vaker onder water: zeewier eten om minder land te gebruiken

7
Draaien, bakken, proeven: hoe overtuigend is de gehaktbal van de toekomst?

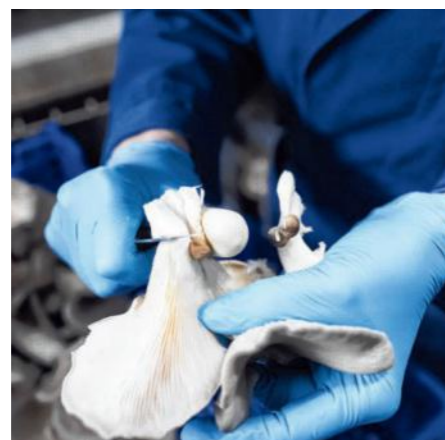
Extra
Janneke Vreugdenhil maakt een hybride bal voor de thuiskok.

Voordat de oesterzwam naar de winkel gaat, gaan de voetjes eraf. **Kratten met oesterzwamvoetjes** worden bij BeefyGreen geleegd op de transportband. FOTO JOHN VAN HAMOND

Oesterzwamvoetjes zijn 'geknipt voor de gehaktbal'

Koeien zijn dol op oesterzwamvoetjes. En vrachtwagens rijden prima op biogas uit suikerbietenpulp. Maar waarom zou je resten uit de voedselproductie niet door mensen laten eten? „Met meer paddenstoel wordt de bal echt lekkerder.”

Karel Berkhout en **Martine Kamsma**
AMSTERDAM

Het ruikt er als een bos na een paar dagen regen. De geur komt van strak ingepakte blokken met vochtig stro, die op stalen rekken liggen. Uit de witte, plastic verpakkingen steken talloze, nauwelijks zichtbare puntjes. „Met die wratjes begint het”, zegt oesterzwammenkweker Mariëlle van Lieshout. „Hiernaast zie je hoe ze straks worden”. Ze neemt haar bezoek mee naar een naastgelegen ruimte. De blokken daar zijn overwoekerd door trossen kelkvormige oesterzwammen.

Hoelang doet een piepklein knopje erover

om een grote paddenstoel te worden? „Ongeveer een week”, zegt Van Lieshout, directeur-eigenaar van de gelijknamige kwekerij. Ineens krijg je beeld bij het gezegde „als paddenstoelen uit de grond schieten”. Ze laat een time-lapse-filmpje zien dat ze, geïnspireerd door natuurfilms, van de groeisporen heeft gemaakt.

We zijn op bezoek bij Oesterzwammenkwekerij Van Lieshout in het Brabantse Liesel voor de gehaktbal van de toekomst die NRC heeft laten ontwerpen. Deze bal wordt grotendeels plantaardig, omdat minder vlees eten gezonder is en beter voor het klimaat. De Brabantse oesterzwammen vervangen in de bal het (deels) weggeleaten vlees en moeten hem een beetje stevigheid en een hartige smaak geven. Preciezer gezegd: de stelen van de paddenstoelen moe-

Oesterzwamvoetjes op de lopende band en in een krat. Tijdens de kwaliteitscontrole worden meegekomen dingen als stro of substraat verwijderd. FOTO JOHN VAN HAMOND

ten dat doen, ofwel de 'voetjes'.

Voordat de oesterzwammen naar de consumptie gaan, worden deze voetjes ervan afgesneden - voor de uitstraling van de paddenstoel in de winkel. Doorgaans worden deze snijresten over akkers uitgestrooid of in veevoer gestopt. In delen van Noord-Brabant, Limburg en Gelderland worden de paddenstoelresten nu verwerkt in onder meer bitterballen, worstjes en saucijzenbroodjes.

Dit „verwaarden van reststromen” is een cruciaal onderdeel van een meer duurzame voedselproductie, waarin kringlopen beter gesloten worden. Wortelloof komt als mest op het land, kapotte stroopwafels gaan in de voerbak van varkens en eiwitrijk runderbloed wordt door het gehakt gemengd. Het hergebruik van zulke restanten levert geld op, bespaart uitstoot van broeikasgassen en gebruik van land, en gaat verspilling van voedsel tegen.

De voedselverspilling is de afgelopen tien jaar weliswaar met een vijfde afgenomen, maar blijft groot (bijna 2.300 kiloton per jaar in Nederland).

Niet elk restproduct levert overigens evenveel geld en klimaatwinst op. Voedsel voor mensen is meer waard dan voer voor dieren, een bodemverbeteraar meer dan biogas, dat weer waardevoller is dan storten. De ene reststroom is ook veel groter dan de andere. De hoeveelheid paddenstoelrestjes is (nog) bescheiden naast bijvoorbeeld de overvloed aan pulp uit suikerbieten. Uit deze pulp worden vezels gewonnen, die worden vooral verwerkt in diervoeder en in mindere mate in voeding voor mensen. Suikerbietvezel komt ook in onze gehaktbal. Vandaar dat we de producent daarvan verderop in deze aflevering bezoeken.

Eerst wordt het zomer, dan herfst

Bij oesterzwamkwekerij Van Lieshout gaan er zowel reststromen in als uit. Dat begint al met de onderlaag waarop de zwammen groeien, het zogeheten substraat. Dat wordt door een leverancier gemaakt uit onder meer stro van tarwe, koolzaad en maïs, schalen van cacao-bonen, kalk en houtzaagsel. Alles wordt gehakseld, gemengd, gedestilleerd en samen met paddenstoelen-sporen geperst tot blokken, die worden omwikkeld met een witte folie. En het mooie, zegt Van Lieshout, is dat er anders dan bij champignons geen dierlijke mest aan te pas komt.

In de kwekerij worden de substraatblokken bevochtigd en verwarmd, door de thermostaat op 21 graden te zetten. „Dan krijg je broei in het substraat, waar de temperatuur vanzelf langzaam oploopt tot 27 graden”, legt Van Lieshout uit. „We maken het daarbinnen zomer.” De sporen groeien daardoor in enkele weken uit tot een mycelium, een

ragfijn netwerk van ontelbare schimmeldraden.

„Daarna maken we het herfst, door de temperatuur te laten dalen”, zegt Van Lieshout. Dat is het moment dat de kleine knopjes door het plastic naar buiten piepen - en binnen de kortste keren uitgroeien tot banken oesterzwammen. In het hoogseizoen, van september tot mei, produceert de kwekerij 2.500 tot 3.000 kilo oesterzwammen per week. Van Lieshout: „Als de tijd van asperges en aardbeien aanbreekt, daalt de vraag naar paddenstoelen - en telen we minder oesterzwammen.”

De moeder van Van Lieshout is samen met een werknemer bezig te oogsten. Met de hand draaien ze de rijpe oesterzwammen

van de blokken af en met een mes scheiden ze de hoed van de voet. De hoeden gaan in doosjes voor de supermarkt, de voetjes in bakken voor de verwerker - waarover zo meer. Dan begint in de substraatblokken een nieuwe zomer-herfstcyclus.

Na negen weken - en twee oogsten - zijn de substraatblokken uitgeput. De laatste paddenstoelhoeftjes en -voetjes gaan in de bakken. De achtergebleven restjes oesterzwam worden met wat stro uit de blokken gesneden en meegegeven aan een veehouder in de buurt. Van Lieshout: „Zijn koeien zijn er dol op.” Wat er dan nog overblijft gaat naar een akkerbouwer, die het mengsel uitstrooit over zijn land, vertelt Van Lieshout: „Eerste onderzoekjes laten zien dat het my-

celium goed helpt bij het bestrijden van aaltjes in bodem.”

'Paddenstoel heeft ons hart veroverd'

De bestemming van de oesterzwamvoetjes ligt een paar kilometer verderop, in Deurne. Daar staan in een groenteverwerkingsfabriek machines van het bedrijf BeefyGreen, dat wekelijks 2,5 tot 10 ton snijresten van paddenstoelen verwerkt - vooral van de populaire champignons, oesterzwammen en shiitake. „Alle voetjes worden gewassen en gesneden, in blokjes of in draadjes - of vermalen”, vertelt eigenaar Frank Nouwens. En eventueel bijgekleurd met bijvoorbeeld biensap of mout om de paddenstoelresten er aantrekkelijker te laten uitzien en te laten meekleuren met het product waarin ze worden verwerkt.

Bedrijfskundige Nouwens heeft zijn bedrijf acht jaar geleden opgericht, toen hij achter kwam hoeveel snijafval er is in de paddenstoelenteelt: „Van een oesterzwam bijvoorbeeld wordt zo'n 10 tot 20 procent niet gebruikt.” BeefyGreen heeft nu contracten met Brabantse, Limburgse en Gelderse paddenstoelenkwekers om hun snijresten af te nemen. Hiermee ontwikkelen de zelfbenoemde 'paddenstoelenslagers' producten die zo in het schap van de supermarkt gaan, zoals kroketten, en ingrediënten voor andere voedingsfabrieken, die bijvoorbeeld vegetarische burgers maken.

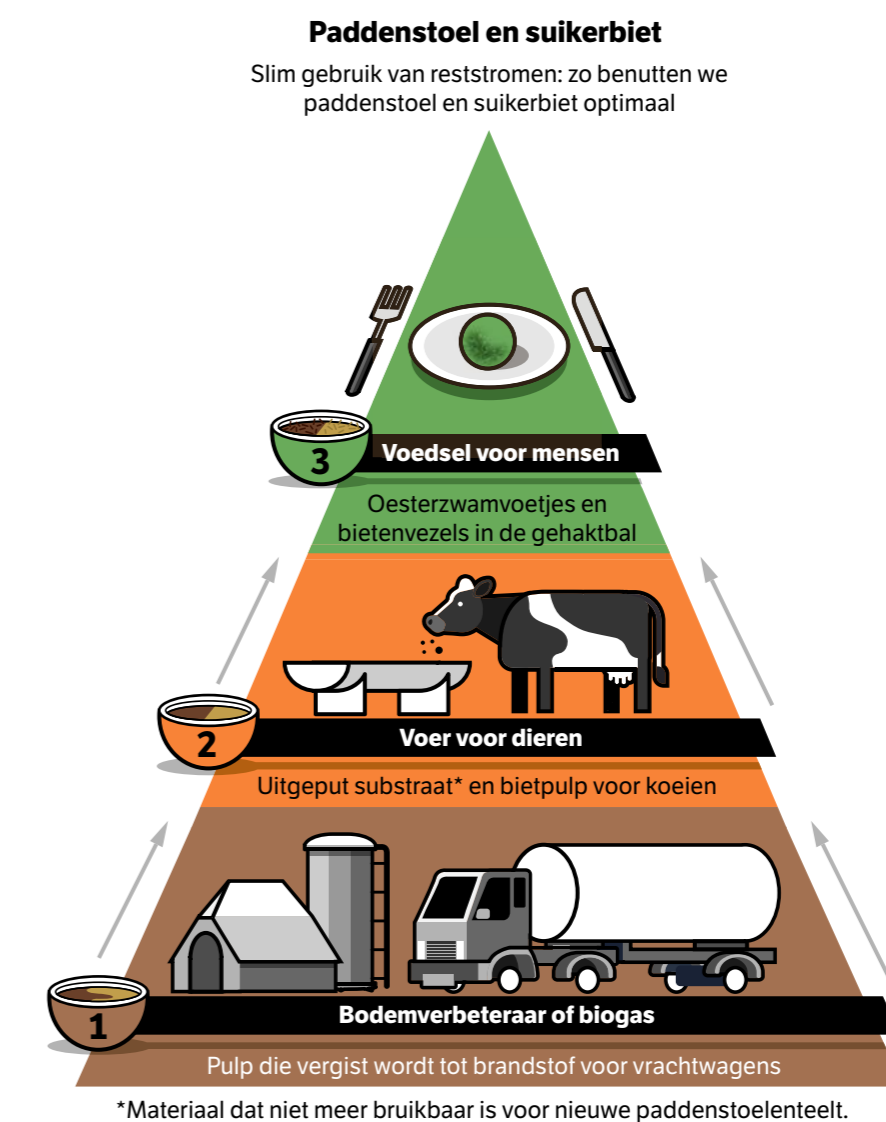
„Met paddenstoelen erbij worden voedingsproducten gezonder en duurzamer”, zegt Gudrun Kummerer, die bij BeefyGreen verantwoordelijk is voor de productontwikkeling. Bij de productie van vlees komen veel broeikasgassen vrij, bij die van paddenstoelen nauwelijks. Paddenstoelen bevatten vitamines, mineralen en vezels, en vooral dat laatste eten Nederlanders nu veel te weinig.

„Paddenstoelen maken producten ook veel lekkerder”, zegt Kummerer. Want ze geven een umami-smaak, die vaak als vleesachtig of hartig wordt omschreven, en een stevige textuur. Paddenstoelen - of beter nog: oesterzwamvoetjes - zijn volgens BeefyGreen dan ook geknipt voor onze gehaktbal. „Hoeveel procent van jullie bal bestaat uit oesterzwam?”, vraagt Nouwens. Vijf procent. Nouwens: „Dat is te weinig. Met meer paddenstoel wordt de bal echt lekkerder.”

Suikerbiet voor het vleesgevoel

Aan de andere kant van Noord-Brabant, in Dinteloord, rijden vrachtauto's vol zandlerige suikerbieten af en aan door een leeg landschap. De bietencampagne is in volle gang

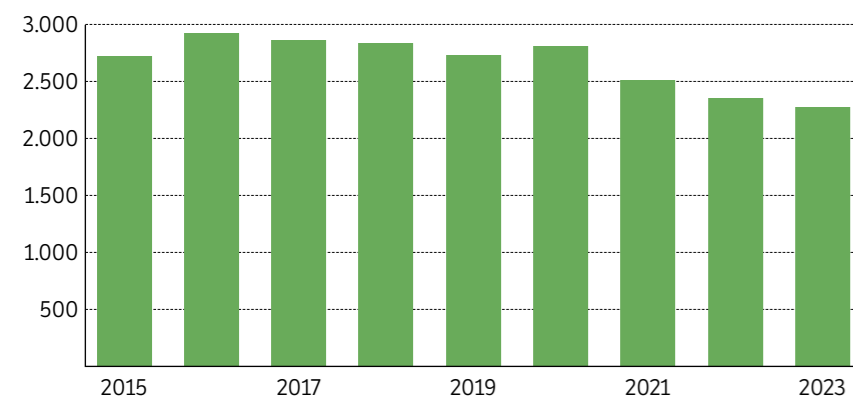
De ene reststroom is groter en waardevoller dan de andere

Veel verspilling

Voedselverspilling blijft groot ondanks afname

Verspilling van voedsel per jaar, in kiloton

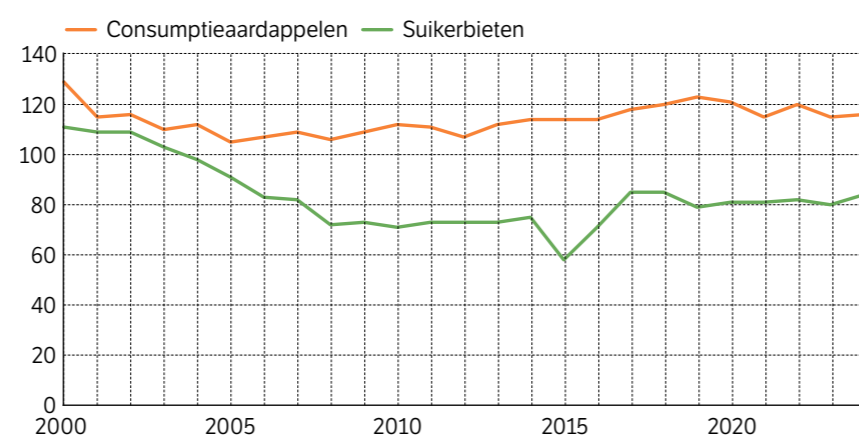

NRC 030426 /PBI/ Bron: Wageningen Food & Biobased Research

Minder suikerbiet

Teelt suikerbieten in kwart eeuw sterk gedaald

Areal voor suikerbieten vergeleken met dat van aardappelen, in 1.000 hectaren.

NRC 030426 /PBI/ Bron: CBS

» Vervolg van pagina E11

bij agrifoodcoöperatie Cosun, de grootste suikerproducent van Nederland. Suikerbieten behoren in Nederland tot de belangrijkste gewassen, maar de teelt ervan is de afgelopen jaren afgenomen.

Toch produceert Cosun jaarlijks een kleine 1.500 kiloton bietsuiker, het equivalent van 1,5 miljard suikerpakken. Daarbij blijft er nog eens twee keer zoveel bietenpulp over. De productie van voedsel is de belangrijkste bron van verspilling en daarmee van reststromen.

Met het verwerken van bietenafval is Cosun de kampioen van de reststromen. In grote vergistinstallaties maakt het uit deze pulp meer biogas, waarin het een van de

grootste producenten van Nederland is. De vrachtwagens van de suikerbietenverwerker rijden op dit zelfgemaakte gas. Maar de bietenrestanten zijn óók - en steeds meer - een belangrijke bron van vezels.

Om deze vezels is het ons te doen. De suikerbietvezel wordt namelijk steeds vaker verwerkt in allerlei voedingsproducten, zoals deels plantaardige chipolata-worstjes die supermarkten tegenwoordig verkopen. De vezels, die Cosun onder de merknaam Fidesse op de markt brengt, moeten onze bal wat stevigheid en sappigheid geven, zoals vlees dat normaalgesproken doet. „Daar is suikerbietvezel heel geschikt voor”, zegt Marcel van de Vaart, innovatiemanager bij Cosun.

Wat die vezels zo geschikt maakt, legt Van der Vaart graag uit, in het smetteloze

voedingsinnovatiecentrum van Cosun. „Als je een harde groente, zoals een wortel, een tijdje kookt, dan wordt hij zacht. Je krijgt een puree.” Met suikerbiet gebeurt dat niet. „Je kan ze verhitten of bevriezen, of ermee doen wat je wil, maar de suikerbiet behoudt zijn textuur. Een stukje suikerbiet blijft een veerkrachtig blokje, dat goed water kan vasthouden.”

Door deze eigenschappen kunnen bietenvezels meer sappigheid geven aan vleesvervangers en hybride producten. „Vooral vleesvervangers zijn vaak heel droog en missen een stevige textuur: je bijt erin en ze zijn weg.” Toegevoegde suikerbietvezels nemen vocht op en laten dat los als je erop kauwt. „In je mond voel je het vocht vrijkomen. Vervolgens moet je een paar keer kauwen om het weg te krijgen. Dat geeft een

vleesgevoel.”

Bij het maken van de suikerbietvezel wordt de pulp volgens Van der Vaart „minimaal bewerkt”. De pulp wordt in lange reppen gesneden en in stukjes gehakt. De blokjes worden verder alleen gewassen met water en gedroogd. In een potje zien ze eruit als witte, enigszins doorschijnende mini-frietjes.

Die vezel-reepjes kunnen ook vleesproducten verbeteren, zegt Van der Vaart, doordat ze vezels toevoegen én smaak. „We geloven in een gezonde balans van vlees en plantaardige producten. Bij een vergelijkende test beoordeelde een panel de variant met suikerbietvezel als lekkerder dan de variant met 100 procent vlees.”

Dat belooft wat voor onze gehaktbal van de toekomst.

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht NRC mee bij een bedrijf. Deze week: psychologiepraktijk Nedanza in Rotterdam.

Psycholoog Peter (links) is gespecialiseerd in zingeving en geeft tai-chi-les. FOTO SIMON LENSSENS

Bij psycholoog Nedanza dienen de therapie-tissues tijdens de lunch als servet

Naam bedrijf: Nedanza

Locatie: Rotterdam

Branche: Gezondheidszorg

Jaaromzet: 1,3 miljoen euro

Aantal werknemers: 15

Kosten lunch: van de zaak

Peter - rond brillette, wollen vest - geeft een zachte handdruk. Hij is gespecialiseerd in zingeving en tai-chi-leraar. Het stootkussen is voor de groepsles tai-chi op maandagen, de fontein een symbool voor het stromen van energie. „Wel eens mee bezig geweest, zingeving?”, wil Peter na een lange stilte van mij weten.

Ivo Kruijt (25) dekt de grote ovale tafel in de kamer van Peter. Naast een bakje wortels staat een doos tissues. Peter: „Ik doe hier, aan deze tafel, ook groepstherapie.” Ivo zet afbakbroodjes, gekookte eieren en beleg neer. Hij heeft ook voor ons een eitje gekookt. Vanuit de gang klinkt zachtjes het geluid van een gong. „Ah, dat is de lunchgong”, zegt Peter.

Een verdieping hoger, in de werkruimte van oprichter en psycholoog Nedim Köse (54), hangt een grote goudkleurige schijf. Orthopedagoog Feyza Gürler (36) heeft er net op geslagen, we waren te laat voor een foto. Officemedewerker Ömer Köse (24) wil het wel een keertje overdoen.

Terug aan de lunchtafel beweegt iedereen langzaam en is beleefd. „Mag ik kaas van jou, alsjeblieft?”, wordt beantwoordt met: „Ja, natuurlijk, alsjeblieft.” Tijdens het pellen van de eieren is het stil.

Nedim wil graag een casus voorleggen aan de rest. Hij en Feyza hadden

net een gesprek met een moeder en dochter. „Ik heb ADHD en ik kan niet bij mijn gevoel, dat bleef de dochter maar herhalen”, zegt Feyza. Volgens Nedim werken de labels in de ggz stigmatiserend: „Het label wordt de waarheid en staat elke vorm van echte verbinding in de weg.” De rest knikt in-

Als je in oprecht contact wil werken, is het nodig om te delen

Nedim Köse psycholoog

stemmend. Feyza vraagt om de honing en de kaas: „Ik hou van zoet-zoute of zoet-zure combinaties. Het is net als in het echte leven, je hebt beide nodig.”

Het gesprek ebt langzaam weg, het is weer even stil. „Mag ik misschien de peper nog een keer van jou, alsjeblieft?” „Ja, geen probleem, alsjeblieft.” De lunch is een belangrijk moment voor iedereen bij Nedanza om stoom af te blazen. „Als je in oprecht contact wil werken, is het nodig om het te delen”, zegt Nedim.

Elke laatste donderdag van de

maand is een opleidingsdag. Nedim geeft les over systeemtherapie, Peter over contactuele therapie. Iedereen oefent op zichzelf en op elkaar. Peter eet eerst netjes z'n mond leeg en zegt dan: „Zelfcontact is een heel belangrijk aspect, vanuit daar maak je contact met de ander.” Volgens Fabian Slaats (29) kent iedereen elkaar door de opleidingsdagen heel goed. „Je eigen trauma's en familiedynamieken zijn dan onderwerp”, zegt Fabian.

Elke maandagavond geeft Nedim de groepsles tai-chi, open voor cliënten én werknemers. „Ik dacht dat ik sterke benen had, maar het is loodzwaar”, zegt Ivo. Iedereen knikt instemmend. „Binnen een paar minuten sta je helemaal te shaken”, zegt Ömer. In de zomer is de les buiten. De fontein naast de flip-over kabbelt voort.

„Mag ik alsjeblieft de servetjes van jou?” De tissues, die normaal dienen om tranen mee op te vangen, gaan over tafel. Fabian maakt nog een laatste boterham met hagel en veegt dan z'n handen af aan het dunne papier. Er klinken vogels uit de tuin. Iedereen is klaar met eten, de lunch duurt nog 25 minuten. „We blijven meestal gewoon even rustig zitten, of lopen nog een rondje”, zegt Nedim.

Emma Vos

Advertentie

nrc webwinkel

Weekdeals

GELDIG T/M 5 APRIL 2026

Bekijk alles

FEEL HOME
Loungeset ToscanaADVIESPRIJS FABRIKANT
799,95
549,00

5 OPSTELLINGEN MOGELIJK

- Gemaakt van aluminium met houten details
- Met comfortabele weerbestendige kussens
- Bekijk meer tuinmeubels online

HP
EliteBook 850ADVIESPRIJS FABRIKANT
1.399,00
399,00

REFURBISHED MODEL

- 128GB SSD, 8GB RAM en Intel Core i5 processor
- Met een 15,6 inch groot full-HD scherm
- Inclusief Windows 11 Pro licentie

NEXXT
WaterborstelADVIESPRIJS FABRIKANT
99,95
69,95

MET TELESCOPISCHE STEEL

- Aansluitbaar op elke standaard tuinslang
- Raamwisser en zachte borstel met zeepdispenser
- Bekijk meer waterborstels online

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/weekdeals

DIGITALE SOEVEREINITEIT

Sleeswijk-Holstein dumpst Microsoft en wordt zo stap voor stap digitaal soeverein

Het overheidsapparaat van de Duitse deelstaat Sleeswijk-Holstein is bezig alle software van Microsoft te vervangen door 'open source' alternatieven. Dat gaat niet van een leien dakje. „We moeten niet te ideologisch zijn. Belangrijk is vooral dat we ergens beginnen.”

Tekst **Juurd Eijvoogel** Illustratie **Suzan Hijink**

Voor de Duitse deelstaat Sleeswijk-Holstein is het geen vraag meer. Ja, het is mogelijk de afhankelijkheid van grote Amerikaanse techbedrijven te doorbreken. En ja, je kunt er ook geld mee besparen. Maar: het is een lange weg, met hobbels, valkuilen en andere tegenslagen.

De kleine noordelijke deelstaat, ingeklemd tussen Hamburg en Denemarken, heeft na jarenlange voorbereidingen afgelopen jaar een belangrijke stap gezet op weg naar digitale soevereiniteit, het terugwinnen van de controle over technologische hulpmiddelen. Bij alle overheidsdiensten is een begin gemaakt met de vervanging van kantoorsoftware van Microsoft, zoals Microsoft Word en het email-programma Outlook, door zogeheten opensourcesoftware. Dat is software die vrij beschikbaar is en waarvan de broncode openbaar is en door afnemers kan worden aangepast en verbeterd. Bij elkaar moesten zo'n dertigduizend gebruikers overstappen: ambtenaren in het kantoor van de deelstaatspremier, bij alle ministeries, bij de belastingdienst en bij justitie en politie.

Hierdoor is volgens de deelstaat al 15 miljoen euro op licentiekosten bespaard, die anders aan het Amerikaanse techbedrijf betaald hadden moeten worden. Daartegenover zou een eenmalige uitgave staan van 9 miljoen voor de omschakeling.

Maar van een leien dakje ging het niet. „In het begin hadden we grote problemen, vooral met e-mail”, vertelt Christine Schmehl, rechter en voorzitter van de belangenorganisatie van rechters en officieren van justitie in Sleeswijk-Holstein. „Tijdens de omschakeling afgelopen zomer konden sommigen van ons helemaal niet bij hun e-mailaccount. Soms viel het hele mailsysteem voor meerdere uren uit. Dat ging natuurlijk ten koste van onze bereikbaarheid. Terwijl er af en toe zaken van de politie naar de openbare aanklager, of van de openbare aanklager naar de rechtbank gestuurd moeten worden. Hier en daar zijn de faxmachines weer uitgepakt.” De rechtbankpresidenten van de deelstaat stuurden een brandbrief aan minister van Digitale Zaken Dirk Schrödter (CDU) om zich erover te beklagen.

Inmiddels komen grote problemen als een slechte bereikbaarheid nog maar zelden voor, stelt Schmehl opgelucht vast. „Maar het nieuwe programma kost ons nog wel veel extra tijd. Het e-mailprogramma dat we nu hebben, OX (Open-Xchange), heeft nog niet alle functies die we nodig hebben en die Outlook wel heeft, zodat we er tijdelijk een tweede programma bij hebben, Thunder-

bird. We zijn nog steeds niet terug op de oude niveau van Outlook.”

Zo zijn er nog altijd problemen, zegt Schmehl, bij het gebruik van zogenoemde 'functionele e-mailaccounts', zoals gedeelde mailboxen waar meer personen toegang toe moeten hebben. In de praktijk gaat het daar vaak mis. „En het formatteren van documenten is heel moeilijk nu we niet langer Microsoft Word gebruiken, maar Libre Office. Als je een stuk per mail verstuurt, kan het helemaal verhaspeld aankomen.”

Voor voldongen feiten geplaatst

„Geopolitiek gezien is het een goed idee om te breken met de afhankelijkheid van grote techbedrijven”, zegt Michael Jasper, voorzitter van de vakbond voor belastingpersoneel in Sleeswijk-Holstein. „De mensen die iedere dag met deze systemen moeten werken, begrijpen dat ook. Maar de communicatie hierover met de werkvloer was van het begin af aan slecht.

„Veel collega's die jarenlang Microsoft-producten gewend waren, vooral oudere medewerkers die niet veel affiniteit met technologie hebben, konden niet van de ene op de andere dag soepel overschakelen op de producten waar we nu mee werken. Ze had-

den meer bij de omschakeling betrokken moeten worden, maar werden voor voldongen feiten geplaatst. Dat leidde de eerste weken tot wrijving. En nog steeds werkt niet alles zoals we gewend waren. Dat veroorzaakt tijdverlies.”

Drijvende kracht achter de hele operatie is deelstaatsminister Schrödter van Digitale Zaken. De christen-democraat voert de omschakeling naar opensourceprogramma's uit met brede politieke steun in het deelstaatsparlement. Al leeft ook daar kritiek op de uitvoering van de overstap.

„Het moest allemaal snel, Sleeswijk-Holstein moest een voortrekkersrol spelen”, zegt afgevaardigde Bernd Buchholz van de liberale FDP. „We behelpen ons nu. Tevoren was onvoldoende in kaart gebracht welke functies van Microsoft Office mensen eigenlijk gebruikten. Vroeger konden we bijvoorbeeld via Outlook vergaderruimtes boeken. Dat gaat nu niet meer, wat allemaal tot veel extra werk heeft geleid.”

Zelf de controle hebben

Toen Sleeswijk-Holstein zo'n zes jaar geleden begon te onderzoeken hoe de afhankelijkheid van BigTech doorbroken kon worden, ging het de deelstaat aanvankelijk vooral om de hoge kosten die de nauwe band met Microsoft met zich meebracht, vertelde Schrödter onlangs tijdens een videobijeenkomst met journalisten. „Sindsdien is ons perspectief verschoven naar de noodzaak om de digitale soevereiniteit voor de IT van onze deelstaat te verzekeren. Zodat we zelf de controle hebben over onze digitale infrastructuur, en die ook verder kunnen ontwikkelen. En we volledige zeggenschap houden over gegevens van de overheid, en voorkomen dat ongewild data uit het systeem stromen.”

In Europa, zegt Schrödter, zijn we steeds afhankelijker geworden van softwaresystemen van een klein aantal technologiebedrijven, waarvan de meeste hun hoofdkwartier buiten Europa hebben. „Belangrijk is dat zij onderworpen zijn aan niet-Europese wetten, zoals de Amerikaanse Cloud Act. Voor ons zijn die Amerikaanse softwaresystemen zwarte dozen: de kennis ervan en besluitvorming erover liggen bij de leverancier.

„Met open source is die relatie fundamenteel anders. We kunnen er onze digitale infrastructuur mee inrichten en verder ontwikkelen, zoals wij dat in Sleeswijk-Holstein zelf willen doen. Open source is cruciaal als je digitale soevereiniteit wil bereiken. En het is ook de sleutel tot economische groei in Europa. Want het stimuleert concurrentie, innovatie en delen van kennis.”

” De overstap is niet makkelijk voor wie decennia met de traditionele systemen werkte. Maar heel moeilijk is het ook niet

Dirk Schrödter minister van Digitale Zaken Sleeswijk-Holstein

proces, is het managen van de verandering bij het personeel”, zegt Schrödter. „Daarvoor werken we heel nauw samen met onze opensourcepartners.” Heeft hij niet ontzucht hoe lastig de overstap is voor gebruikers? „Het is niet heel makkelijk voor de collega's die twintig tot dertig jaar gewerkt hebben met de traditionele systemen”, erkent hij. „Maar heel moeilijk is het ook weer niet. En iedere dag laten we nu in onze ministeries en andere diensten zien dat het werkt, met alle functionaliteiten die de opensource-oplossingen hebben.”

Helemaal los van Microsoft is Sleeswijk-Holstein nog niet, maar volgens Schrödter is dat wel haalbaar. „We hebben Microsoft Office vorig jaar geïnstalleerd op 80 procent van onze werkplekken. Dat we bij 20 procent nog wél met Microsoft werken, komt bijvoorbeeld omdat [rekenprogramma] Microsoft Excel diep in sommige toepassingen verankerd zit. Daarvoor hebben we een transitieplan tot 2029.”

Al-componenten ontbreken nog in de opensourceprogramma's, zegt Schrödter, „maar we werken nauw samen met de opensourcebedrijven om ook daarin te voorzien. Als je digitale soevereiniteit wil bereiken, kom je voor uitdagingen te staan. En die

moet je aangaan, dat moet je instelling zijn. Ook moet je beseffen dat digitale soevereiniteit is alleen haalbaar met opensourcetechnologie. Anders blijf je afhankelijk.”

Wees niet naïef

Vanuit Berlijn volgt Jan Philipp Albrecht met meer dan gewone belangstelling hoe Sleeswijk-Holstein zich aan het bevrijden is van de afhankelijkheid van Microsoft. Albrecht, voorzitter van de Heinrich Böll Stiftung, het wetenschappelijk bureau van de Groenen, was van 2018 tot 2022 zelf minister van Digitalisering (en Energie, Landbouw en Milieu) in Sleeswijk-Holstein. In die functie speelde hij een hoofdrol bij de aanloop naar de grote digitale omschakeling. Al eerder maakte hij naam als voorvechter van digitale rechten, als lid van het Europees Parlement (2009-2018), waarin hij gold als de vader van de Europese privacywetgeving.

Albrecht heeft een belangrijke waarschuwing voor overheden die ook willen loskomen van Big Tech: wees niet naïef, het is niet makkelijk. Het vergt, naast veel inspanning en uithoudingsvermogen, ook forse investeringen.

„Onze strategie was van begin af aan: we bedrijven geen ideologie, we willen het beste

voor ons openbaar bestuur, voor onze deelstaat en onze burgers. We willen zelf de controle hebben, flexibel zijn, en ons geld liever besteden aan zorg, onderwijs of kinderopvang dan aan licenties van grote bedrijven. Door dat uitgangspunt kon de toenmalige coalitie van CDU, Groenen en FDP zich achter een project scharen dat oorspronkelijk van de Groenen afkomstig was.

„Stap voor stap is begonnen het plan uit te voeren. De stad München heeft zo'n tien jaar geleden ook geprobeerd over te stappen. Maar daar moesten ze bakzeil halen omdat het niet lukte het personeel mee te krijgen, bij de hand te nemen en ervan te overtuigen dat het een goed idee was en ook haalbaar.

„Voor de begeleiding van het hele proces heb je mensen nodig, en dat kost geld. Iedereen die zich onafhankelijk wil maken, moet beseffen dat je eerst moet investeren. Maar dat moet het ons waard zijn. Op zeker moment zal het ook echt geld opleveren.”

Met zijn brede Europese blik ziet Albrecht hier een taak voor de Europese politiek. „Je kunt dit eigenlijk niet op kleine schaal doen. Wil een stad als Amsterdam op eigen houtje omschakelen op open source, zoals Sleeswijk-Holstein nu, dan moet die veel eigen middelen investeren - om maar niet te spreken over de scholen en universiteiten. Het zou beter zijn als de Europese Unie en de lidstaten samen een bedrijf oprichten dat de omschakeling op zich kan nemen.”

Kwestie van economisch overleven

Albrecht herinnert zich dat tien, vijftien jaar

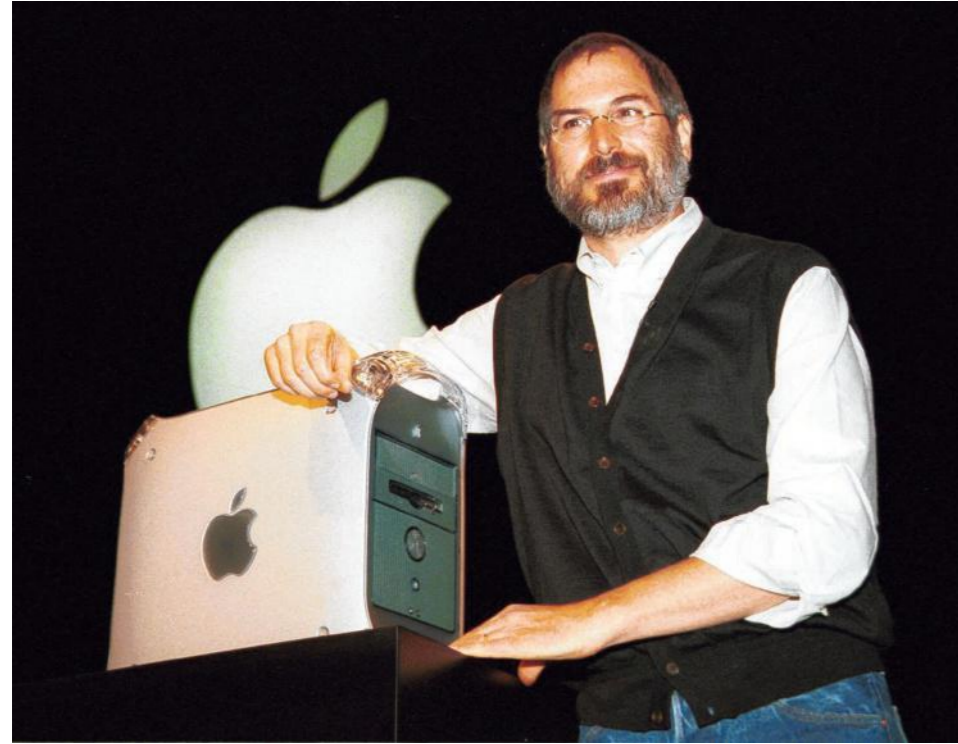
geleden de vergaderzaal van het Europees Parlement leegliep als het over digitale soevereiniteit ging. „Het interesseerde niemand, de staats- en regeringsleiders al helemaal niet. Dat is nu heel anders, omdat technologische en geopolitieke vraagstukken met elkaar in verband gebracht worden. En omdat duidelijk is dat het ook een kwestie van economisch overleven is.”

Albrecht is blij dat zowel bondskanselier Friedrich Merz als voorzitter Ursula von der Leyen van de Europese Commissie - begin dit jaar, op de Veiligheidsconferentie in München - erkende dat Europa af moet van de afhankelijkheid van de VS. „In de eerste plaats op het gebied van defensie en veiligheid, maar daar maakt het digitale domein ook deel van uit.”

Wie serieus naar digitale soevereiniteit streeft, zegt Albrecht, moet niet alles tegelijk willen, maar keuzes maken. „De eerste prioriteit zou gevoelige infrastructuur moeten zijn: alles wat te maken heeft met energievoorziening, havens, ziekenhuizen en ook defensie, en de instellingen van het democratisch bestuur. Als het lukt op die terreinen onafhankelijk te worden, heb je al een enorme stap gemaakt.”

Digitale soevereiniteit hoeft niet meteen voor 100 procent gerealiseerd te worden, benadrukt hij. „Dat kan ook niet. We moeten af van het zwart-witdenken, dat is veel te ideologisch. Een bedrijf dat niet uit de Europese Unie komt, is niet per se slecht, een opensourcebedrijf uit Canada kan bijvoorbeeld ook heel goed zijn. En misschien zelfs ook een Europees bedrijf dat niet open source is. We moeten er niet te ideologisch in zijn. Belangrijk is vooral dat we ergens beginnen - en er dan verder aan werken.”

Mede-oprichter en toenmalig topman **Steve Jobs** presenteert in augustus 1999 de Power Mac G4 computer. FOTO JOHN G. MABANGLO/AFP

Een **Apple Store** in Shanghai. FOTO HECTOR RETAMAL/AFP

De **MacBook Neo**, een van de nieuwe producten die Apple eerder dit jaar presenteerde. FOTO SARAH YENESLI/ANP/EPA

De huidige Apple-topman **Tim Cook** op een groot scherm tijdens het China Development Forum in Beijing, in maart dit jaar. FOTO NG HAN GUAN/AFP

Marc Hijink

AMSTERDAM

Het witte huis aan Crist Drive staat er nog altijd, inclusief garage. In deze buitenwijk in Los Altos, Californië, schroefden Steve Wozniak en Steve Jobs hun eerste Apple-computers in elkaar. Nadat ze hun bedrijfje in april 1976 hadden opgericht, ontgroeiende ze de garage van de familie Jobs snel: binnen een jaar verkasten de twee Steves naar een pand in Cupertino, een dorp verderop.

Inmiddels is Apple een hardwaregigant met 416 miljard dollar jaaronzet die vrijwel al zijn producten buiten de Verenigde Staten laat maken. In zijn boek *Apple in China* ontfaft voormalig *Financial Times*-journalist Patrick McGee de Aziatische toeleveringsketen van de iPhone. De kern van Apples succes, betoogt hij, is dat Amerikaanse ingenieurs veel kennis over hardware-productie opdedden en die knowhow deelden. Vervolgens werd deze aanpak in China 'opgeschaald'.

Als laatste Amerikaanse computerfabrikant ging Apple eind jaren negentig in Azië produceren, om kosten te besparen. De ontwerpers uit Cupertino namen 'outsourcen' echter serieuzer dan veel van hun concurrenten. Ze eisten volledige controle over de fabrieken en vroegen extreme toewijding van hun leveranciers. McGee: „Als een ontwerp zonder problemen te produceren is, dan zijn de Apple-designers teleurgesteld. Ze willen dat hun toeleveranciers peentjes zweten.”

Via het Taiwanese elektronicaconcern Foxconn pompte Apple veel geld en expertise in China. Daarvan profiteerden Chinese techbedrijven als Huawei; nu heeft Amerika's strategische tegenstander een machtige geavanceerde maakindustrie, stelt McGee in zijn boek. Geen ander land ter wereld is in staat de honderden miljoenen telefoons uit te spuwen die Apple jaarlijks verkoopt: China is Apples garage en verhuizen is geen optie.

Topman Tim Cook perfectioneerde de operationele kant van het bedrijf. „Bij Apple noemen ze hem al twintig jaar *Mr. Spreadsheet*”, zegt McGee. „Cook vergaard urenlang met dikke stapels Excelsheets voor iedereen. Piepklein geprint, zodat al zijn mana-

INTERVIEW **PATRICK MCGEE** AUTEUR APPLE-BOEK

Hoe Apple zijn glans verloor: 'Tim Cook had nooit topman moeten worden'

Rijk, risicomijdend en worstelend met AI: Apple is zijn reputatie als grote innovator kwijt, constateert Patrick McGee, auteur van het boek *Apple in China*.

gers na vijf jaar een bril nodig hadden.”

Steve Jobs was het tegenovergestelde: hij bemoeide zich intensief met de productontwikkeling en was een matige manager, inspirerend maar ook intimerend. Uiteindelijk vertrok hij in 1985 bij Apple, net als Steve Wozniak.

In 1997 kwam Jobs terug en redde het bedrijf van een faillissement. Hij sloot vrede met 'aartsvijand' Microsoft en introduceerde baanbrekende producten als de iMac en de iPod. De Britse hoofdontwerper Jony Ive leidde Apples designteams, aangespoord door Jobs. Ive tekende ook de contouren van de revolutionaire iPhone, die in 2007 uitkwam. Met deze telefoon wist Apple een nieuwe massamarkt te creëren en te domineren.

Anno 2026 beslaan de iPhone-verkopen de helft van de omzet, de digitale diensten uit de App Store dragen 25 procent bij, en gadgets als AirPods en horloges nog eens 10 procent. Het is een succesformule waaraan Tim Cook

niet wil morrelen, sinds hij de in 2011 overleden Steve Jobs opvolgde. Daardoor verdween de vernieuwingsdrift, vertelt Patrick McGee in een videogesprek vanuit zijn woonplaats San Francisco: „Apple verloor zijn glans.”

Wat is er na vijftig jaar over van Apples pioniersgeest?

„Als ze nog altijd zo'n radicaal vernieuwend bedrijf zouden zijn als in het begin, zouden er nu wel Apple-auto's door de straten rijden. Met dat project zijn ze echter gestopt. Of iedereen zou een Vision Pro dragen. Maar die computerbril werd een complete mislukking. „Net na de millenniumwisseling was het bedrijf op zijn hoogtepunt: Jony Ive ontwierp het onmogelijke, de ingenieurs moesten het onmogelijke maken en de fabrieken moesten op een onmogelijke manier opschalen. Apple bouwde een monsterlijke productieketen die geen ingrijpende wijzigingen toestaat. Want je wil niet falen als je elk jaar zo'n

230 miljoen telefoons moet produceren. De iPhone is sinds 2019 maar mondjesmaat veranderd. Dat was het jaar waarin ze drie camera's in de linker kant van de telefoon stopten. En dat was ook het jaar dat Jony Ive vertrok. Zijn functie van *chief design officer*, een positie met bijna goddelijke macht bij Apple, is daarna niet meer ingevuld.”

Ligt dat aan Tim Cook?

„Voor Ive was het overlijden van Jobs een grote klap - als Paul McCartney die John Lennon verloor: hij raakte zijn spirituele partner kwijt, zijn mentor. Tim Cook is dat niet en probeert dat ook niet te zijn. Hij is geniaal in het rennen van een bedrijf, maar hij gaat niet dagelijks even langs bij de designafdeling, zoals Steve Jobs deed.

„Ik denk dat Apple zo groot werd dat Ive het lastig vond om *the next big thing* uit te vinden. Wilde je een coole luidspreker ontwikkelen, van duizend dollar of nog meer, dan was de redenering van Cook: die markt is te klein om echt iets toe te voegen aan onze omzet, dus schrappen we het project.

„Tim Cook had nooit tot topman benoemd moeten worden. Natuurlijk, hij zorgde ervoor dat de beurswaarde in veertien jaar tijd groeide van 300 naar meer dan 3.000 miljard dollar. Maar dat had Cook ook gedaan als hij operationeel directeur (coo) was gebleven. Dan had Apple een meer visionaire, productgerichte persoon aan de leiding gehad. Tim zou dan nog steeds een goede, en goedbetaalde coo zijn.”

Mist Apple Steve Jobs' charisma?

„Voor mijn onderzoek heb ik veel oude productpresentaties zitten terugkijken. Mijn favoriet is de presentatie van de iPod Nano, uit 2005. Steve wijst naar het kleine binnenzakje van zijn spijkerbroek en vraagt: 'Weet iemand nog waar dit zakje voor dient?' En dan trekt hij er een iPod Nano uit. Zelfs twintig jaar later kon ik alleen maar denken: shit, ik moet nu een iPod Nano hebben.

„De Apple-presentaties worden tegenwoordig gefilmd zonder publiek, een overblijfsel uit de coronatijd. Zelfs toen ik nog Apple-reporter was, keek ik daar amper naar omdat er geen enkele verrassing meer in zit. Het is een risiceloze operatie - precies zoals Tim Cook het graag ziet. Maar Jobs zat er ook vaak geavanceerde toeleveringsketen ter wereld.”

plan van een contra-intuïtief genie, of gewoon een dom idee?”

„Steve Jobs had een goede neus voor talent: zijn eigen computerbedrijf Next [waarmee Jobs na 1985 begon] was een mislukking, maar er werkten wel geniale mensen die hij meenam naar Apple. Cook was daar niet zo goed in. John Giannandrea [voormalige Google-expert die Apple voor het AI-tijdperk moest klaarstomen] en Angela Ahrendt [ex-Burberry, ging over de Apple Stores] zijn vertrokken. De meeste mensen die nu nog in de leiding zitten, zijn door Steve Jobs aangenomen.”

Bereidt Apple zich voor op Cooks pensionering?

„De naam van een mogelijke opvolger gonst al wel rond - John Ternus. Veel Apple-fans hadden liever Jony Ive gezien, natuurlijk.”

Maar I've ontwikkelt nu gadgets voor OpenAI, van ChatGPT. Is dat the next big thing, terwijl Apple worstelt met AI en iPhone-gebruikers nog vastzitten aan de verouderde Siri-assistent?

„Het is nog niet duidelijk wat voor ding Sam Altman [topman OpenAI] en Jony Ive willen bouwen. Maar dit is wel een duo dat je niet moet onderschatten. Zo'n AI-gadget zou een pen of een apparaat aan een halsketting kunnen zijn, of iets anders dat je altijd bij je draagt en waartegen je kunt praten. Leuk, maar: ik kan al tegen mijn telefoon en tegen mijn horloge praten.

„Hoe kan zo'n nieuwe gadget ooit beter zijn dan een app op je telefoon, die toegankelijk is voor miljarden iPhone-gebruikers? Bedenk eens hoe goed zo'n ding zou moeten zijn dat je je telefoon ervoor thuislaat. Qua batterijduur en rekenkracht wint de iPhone, met de allersnelste TSMC-chip, altijd. En als het om massaproductie gaat, dan is het onmogelijk te concurreren met het bedrijf met de meest geavanceerde toeleveringsketen ter wereld.”

Apple is voor de iPhone-productie nog erg afhankelijk van China. Hoe wist Cook Trumps heffingen voorlopig te voorkomen?

„Tim Cook is liberaal en spreekt zich uit voor lhbt-rechten. Maar hij is wel bereid in het Witte Huis tenenkrommend statements te geven, zolang dat Apple financieel helpt. CNBC, de zakelijke nieuwszender, noemde dat een 'poli-

» Cook spreekt zich uit voor lhbt-rechten, maar is wel bereid tenenkrommend statements te geven in het Witte Huis

» tieke masterclass'. Maar ja, wat is dan precies de les? Je kunt ook zeggen dat Cook erin slaagt de autoritaire overheden in twee verschillende landen te behagen. Dit lijkt me niet echt een lichtend voorbeeld voor schoolkinderen.”

Had Apple het anders moeten aanpakken in China?

„Apple was niet bewust bezig zich zo afhankelijk te maken van China - zelf vinden ze niet dat ze erg geografisch geconcentreerd zijn, omdat ze fabrieken in diverse Chinese regio's hebben. „Er was een moment dat ze hun afhankelijkheid hadden kunnen verkleinen. In 2013, het jaar waarin China begon Apple onder druk te zetten om meer te investeren, begon Apple ook op grote schaal aandelen terug te kopen. Dat geld hadden ze kunnen gebruiken om buiten China een robuuste toeleveringsketen op te bouwen. Dat is wijsheid achteraf. Ik snap in welke positie Cook toen zat. Niemand dacht dat hij kon tippen aan

Steve Jobs, en de activistische aandeelhouders begonnen zich te roeren. Hij kon Wall Street niet negeren.”

Apple bouwde nieuwe fabrieken in India en Vietnam. En het wil de Mac Mini in de VS gaan produceren. Is dat een geopolitieke keuze?

„Het is helemaal niet zo duidelijk dat Apple probeert minder afhankelijk te worden van China. Zeker voor ingewikkelde producten als telefoons. De fabrieken in Vietnam kunnen AirPods en keyboards maken, maar niet de veel complexere iPhone. De lonen in Vietnam zijn wel lager dan in China en de productie van die elektronica is vrij arbeidsintensief. Er is dus een economische reden om daar uit te breiden, geen geopolitieke.

„Voor India geldt hetzelfde: dat land voerde importheffingen in voor iPhones uit China, nog voordat Trump zijn eigen heffingen oplegde. Apple wil het marktaandeel in India vergroten, een

land met anderhalf miljard inwoners en een groeiende middenklasse. Daarom verplaatst het bedrijf een deel van *final assembly* van de iPhone [het assembleren van onderdelen die hoofdzakelijk nog uit China komen] om zo de Indiase markt te bedienen.”

„Het is nog niet duidelijk hoe Trump's importheffingen voor China definitief uitpakken voor Apple. Om heffingen te ontlopen, kunnen ze de fabrieken in India gebruiken als een extra export-hub, om iPhones aan de rest van de wereld te leveren. Maar daar maken ze nu nog geen haast mee.” „De Mac Mini, die Apple in Texas wil gaan assembleren voor de Amerikaanse markt, is een product dat in twintig jaar amper veranderde. Het is het makkelijkste apparaat uit de Apple-portfolio. Misschien levert het een leuke krantenkop op, maar het bewijst juist hoe moeilijk het is om in de VS hoogwaardige elektronica te produceren.”

CV

Patrick McGee (1983) werkte voor *The Wall Street Journal* en later als *Financial Times*-journalist in Hongkong en Duitsland. Hij werd geboren in Canada, waar hij godsdienstwetenschappen studeerde. Tegenwoordig is hij keynotespreker en woont hij in San Francisco.

Advertentie

Sittingimage.com
eigentijds buitenmeubilair

21 jaar Advies op maat

Ontwerp en productie in Nederland

www.sittingimage.com

Showroom: Numansdorp Z-H
Showroombezoek op afspraak
Tel: 0168-473199/06-53816545

INTERVIEW **JOURI SCHOEMAKER** OPRICHTER **PIETER POT**

Verpakkingsvrije supermarkt fuseert met evenknie uit België. Kunnen ze groeien?

Pieter Pot, in 2023 nog failliet, is sinds een doorstart winstgevend. Nu wil het bedrijf weer groeien, zegt oprichter Jouri Schoemaker. Daarvoor fuseert het met de Belgische evenknie Andy en moet de online supermarkt dankzij een breder assortiment meer klanten trekken.

Tekst **Timo Nijssen** Foto's **Simon Lenskens**

Timo Nijssen

ZAANDAM

Klik-klik: in twee doseringen valt de biologische muesli in een weckpot. De vulmachine zit vol met een bulkhoeveelheid ontbijtgranen, aan de zijkant zet een medewerker één voor één lege potten op een lopende band. Onder de vulmond trillen de potten luidrechtig heen en weer, zodat de inhoud goed naar beneden zakt. Daarna komen ze op een plateau, waar een andere medewerker de rubberen sluitring om het deksel doet en een sticker met productinformatie op de

pot plakt.

Dit is de „meest geautomatiseerde” vulmachine waarmee de verpakkingsvrije online supermarkt Pieter Pot zijn statiegeldpotten vult. Een bedrijf dat groeide, omviel, een doorstart maakte en onlangs fuseerde met zijn Belgische evenknie Andy - die precies hetzelfde doormaakte.

Wat ging er mis en waarom zou het dit keer anders moeten lopen?

Pieter Pot werd in 2019 opgericht, geboren uit ergernis over het vele plastic verpakkingsafval dat in ieder huishouden dagelijks wordt weggegooid. Oprichter Jouri Schoemaker en zijn toenmalige compagnon Martijn Bijmolt wilden dat terugdringen en zagen een oplossing in glazen statiegeld-

potten. Daar worden de producten in verpakt, en eenmaal leeg haalt de online supermarkt de potten weer op om ze schoon te maken en opnieuw te vullen.

In coronatijd sloeg die boodschap aan. Het bedrijf groeide snel en haalde miljoeneninvesteringen op. Maar toen de pandemie voorbij was, liep het aantal bestellingen terug. Het bedrijf bleek veel te groots opgezet: voorraden werden zelf beheerd en voor bestellingen werden producten door Pieter Pot zelf bij elkaar gezocht. Dat zorgde voor hoge personeelskosten en andere vaste lasten, die met minder bestellingen niet gedragen konden worden. Eind 2023 ging het bedrijf failliet.

Een maand later volgde dankzij een crowdfundingactie een doorstart, dit

keer met alleen Schoemaker aan het roer. Voortaan werden de operationele zaken uitbesteed, waardoor de kosten meebewogen met het aantal bestellingen. Waar het oude bedrijf nooit winst maakte, lukt dat sinds eind 2024 met het nieuwe bedrijfsmodel wel, zegt Schoemaker tijdens een gesprek bij productiepartner IDOrganics in Zaandam. Nu wil Pieter Pot opnieuw groeien.

„Winstgevend worden was het grote doel bij de doorstart”, zegt Schoemaker. „Voor onszelf als bedrijf, maar ook om te laten zien dat een ander, circulair verpakkingsstelsel mogelijk is én rendabel is. Maar daarvoor moeten we wel groeien, om meer lawaai te maken en een voorbeeld te kunnen zijn.”

Schoemaker zegt dat Pieter Pot nu

Meest verkochte producten bij Pieter Pot en Andy

Bij **Pieter Pot** kopen klanten het vaakst havermout, pindakaas, olijfolie, rozijnen, koffiebonen en vegan mayonaise. Sinds ook het drankenassortiment van Andy besteld kan worden, bestellen klanten veel alcoholvrij bier en bruiswater. Naast Coca-Cola Zero is ook het biologische frisdrankmerk Bionade populair.

De klanten van **Andy** zijn wat behoudender, en bestellen vooral frisdrank en bier van de grootste merken. Ook is plat water „megapopulair”, zegt Schoemaker. „In België vinden mensen water uit de kraan niet goed genoeg.” Daar trekt hij voor de Nederlandse markt wel een grens, de flessen Spa Blauw en Chaudfontaine zijn bij Pieter Pot niet te koop. „Dat is hier echt onzinnig en niet duurzaam.”

zo'n 13.000 vaste klanten heeft, het combinatiebedrijf telt er 20.000 in Nederland en België. Ter vergelijking: bij Jumbo komen wekelijks 4,6 miljoen klanten. Daarmee lijkt groeien voor Pieter Pot geen overbodige luxe. In de supermarktbranche gelden lage marges, waardoor geld vooral wordt verdiend door op grote schaal te opereren. Vergeleken met fabrieken waar ontbijtgranen in plastic verpakkingen gaan, is het vulproces in Zaandam bepaald niet grootschalig te noemen.

Zoektocht naar partner

Afgelopen zomer begon Schoemaker te zoeken naar een partner „waarmee we een grotere vuist kunnen maken”. Er liepen gesprekken met verschillende partijen, waaronder met Andy-oprichter Pieter-Jan Wouters.

„Met Pieter-Jan Wouters had ik al langer contact. Hij heeft exact dezelfde rollercoaster meegemaakt als ik. Rond dezelfde tijd begonnen, ook heel hard gegroeid, ook hele grote investeringen gehad en te groots opgezet. En allebei in 2023 failliet gegaan, met allebei een doorstart in 2024.”

Ook Andy verkoopt verpakkingsvrije boodschappen, maar richt zich daarbij op dranken in glazen flessen: van melk en sap tot bier en frisdrank. Pieter Pot verkoopt vooral kruidenierswaren zoals koffie, bloem, pasta en hagelslag. Sinds begin dit jaar worden die assortimenten uitgewisseld, waardoor beide winkels een completer aanbod hebben.

Die uitbreiding zorgt al direct voor een omzetverbetering, zegt Schoemaker. „Klanten bestellen meer producten, maar belangrijker is dat ze ook vaker gaan bestellen omdat er meer te koop is.” Bij Pieter Pot plaatsen klanten gemiddeld eens in de zes tot acht weken een bestelling, bij Andy is dat eens per maand. „Bij Andy is het bestelritme al hoger door het enorme drankassortiment, dat hebben mensen regelmatig nodig. Daarmee kunnen we het ritme ook bij Pieter Pot versnellen.”

Voorzichtige groei

Het fusiebedrijf wordt gezamenlijk geleid door Schoemaker en Andy-oprichter Pieter-Jan Wouters en Dries Vander Stichele. Ze willen maandelijks 5 tot 10 procent groeien met hun omzet, zodat de jaaromzet eind 2026 op 10 tot 12 miljoen euro uitkomt. Dat is volgens Schoemaker vergelijkbaar met wat Pieter Pot tijdens zijn eerdere hoogtepunt bereikte.

„Dat zijn natuurlijk nog geen wereldcijfers voor een retailer”, erkent

Andy maakte dezelfde rollercoaster mee: erg hard gegroeid, te groots opgezet en failliet gegaan

Schoemaker. „We willen steady groei die gepaard gaat met winstgevendheid, geen exponentiële groeicurve.” Volgens de ondernemer helpt het dat er geen grote investeerders meer in het bedrijf zitten. „Die willen alleen maar groei zien, zodat ze hun belang binnen afzienbare tijd weer met winst kunnen verkopen.”

Pieter Pot zag sinds de doorstart vooral de terugkeer van wat Schoemaker de „donkergroene klanten” noemt. „Nu moet ook de lichtgroene consument terugkomen. Daar ben ik er zelf ook een van. We willen iedereen het gemak bieden om verpakkingsvrij boodschappen te doen, niet alleen de klanten die er sowieso wel extra moeite voor zouden doen.”

Ook daarbij helpen de producten van Andy: in de eerste week dat het assortiment van de drankwinkel bij Pieter Pot te koop was, werd Coca-Cola Zero het meest gekocht. „Coca-Cola is natuurlijk inherent niet per se super duurzaam of staat niet bekend als een heel goed product of merk. Maar als mensen die producten toch willen kopen, wil ik ze op de duurzaamste manier aanbieden. Dus hebben we het in een glazen literfles, dat vind je nergens anders.”

Anders dan bij veel Pieter Pot-producten worden de dranken niet in flessen van Andy verpakt, maar in statiegeldflessen van de fabrikant zelf. Bijvoorbeeld de glazen flessen die Coca-Cola al voor zijn horecaklanten vult.

Voor de nieuwe fase van de verpakkingsvrije supermarkt denkt Schoemaker vooral pragmatisch. „Als je dan hele harde principes of rode lijnen hebt en op elk aspect het duurzaamste wilt, blijf je te klein en kun je geen impact maken. Het liefst zou ik bijvoorbeeld alleen maar biologische producten aanbieden. Maar dan krijg ik mijn businesscase niet rond.”

Met die pragmatische houding heeft Andy nog wat meer ervaring. De Belgische winkel richtte zich sinds de doorstart meer op het bieden van gemak dan op duurzaamheid. De elektrische bestelbusjes van het bedrijf „waren onwijs duur en de reikwijdte was niet genoeg”, dus werden ze vervangen door exemplaren met een brandstofmotor. „You lose some and you win way more”, noemt Schoemaker het.

Achter de schermen samengevoegd

Begin dit jaar zijn de twee bedrijven achter de schermen samengevoegd. De merknamen blijven los van elkaar bestaan, maar alle bestellingen worden vanuit Andy's magazijn in de

buurt van Antwerpen verwerkt. Dat werk had Pieter Pot na zijn doorstart uitbesteed, maar gecombineerd hebben de twee boodschappendiensten wel genoeg schaal om dat kosteneffectief te doen. „Daar hebben we al zoveel kosten mee bespaard dat we direct in januari in de plus zaten daarmee.”

Bij Andy wordt een deel van de bestellingen door eigen koeriers geleverd, terwijl in Nederland alles door logistiek bedrijf Dynalogue aan huis wordt gebracht. „Bij een eigen bezorgnetwerk is de dichtheid heel belangrijk. Voor een paar bestellingen naar

Lutjebroek rijden is voor ons heel moeilijk rond te krijgen. Dynalogue rijdt ook voor andere partijen, dan kan het wel.” Schoemaker ziet een eigen bezorgdienst hooguit gebeuren in „de GroenLinks-steden, Utrecht, Nijmegen, Eindhoven, Amsterdam”, waar genoeg klanten bij elkaar wonen.

Voor andere zaken, zoals het vullen van de potten, blijft het bedrijf met externe bedrijven samenwerken. „Ik ben nu heel voorzichtig met dingen in huis trekken.” Volgens Schoemaker is er bij de productiepartners nog meer dan genoeg onbenutte capaciteit om verder te groeien.

Pieter Pot-oprichter Jouri Schoemaker bij productiepartner IDOrganics in Zaandam.

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN Risicoloos leren

GROEPS-CURSUS 675
Ze persoon half geld

Wat krijgt u voor uw geld?

- ✓ Gratis Handelsrobot
- ✓ Cursus in Hotel vd Valk
- ✓ Vers belegde broodjes
- ✓ Warm lopend buffet
- ✓ 8 weken live meekijken
- ✓ Oprisdag naar keuze
- ✓ Boek met stappenplan

Maak alle fouten op een demo-account voordat u met echt geld begint

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrijdag 10 of vrijdag 24 april

Aanmelden: 010 519 21 15 of robwesels.nl

Originele reacties cursisten

■ **Mijn schatkist**
Ik voel me als een piraat die een schatkist heeft gevonden!
Werkkapitaal 20.000 euro, rendement deze maand 1.572 euro.

■ **Stop gokken!**
Gokken is een neiging en je moet ervaren dat het je vet geld kost. Alice, mijn partner, ben ik dankbaar dat ze me heeft gered.

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Advertentie

Advertentie? Ziekline Media - info@zadkline.nl - Telefoon 010 - 438 91 24

nrcwebwinkel

Adviesprijs
fabrikant 299,-
139,-

BATAVIA

Telescoopladder Professional

- › Ingebouwde hoekindicator: groen = veilig (65°-75°), rood = bijstellen
- › Uniek intrekmecanisme met luchtbuffer voor gecontroleerd inschuiven
- › Antislip treden voor veilige werkhouding

Deze telescoopladder met een ingeklapte lengte van slechts 97 cm is zeer compact op te ruimen en eenvoudig te vervoeren in bijvoorbeeld de kofferbak van de auto. De ladder is uit te schuiven en te gebruiken op elke gewenste lengte tussen 0,97 en 3,80 meter.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/ladder

REPORTAGE WELZIJSWERK

Ruuds werkplaats is voor thuiszitters de 'laatste strohalm'

'Als je kunt lassen, kun je werken', is de filosofie van Ruud van Gorp. In de werkplaats van de Goirlenaar sleutelen thuiszittende tieners en arbeidsongeschikte volwassenen gebroederlijk aan motoren. „Dit is echt m'n passie. Dit, en hard rijden.“

Titia Ketelaar

GOIRLE

Ruud van Gorp (64) geeft na binnenkomst een kleine gele post-it. Vier grote onderwerpen staan er op het papertje, waarmee het volgens hem „grotter verkeerd gaat“ in Nederland. Hij wil voorkomen dat hij die in zijn enthousiasme vergeet te vertellen, wanneer hij begint te praten over wat er allemaal gebeurt in deze werkplaats vol motoren en sloopauto's in Goirle. Daar kan hij honderduit over vertellen. Of liever, hij laat het de tieners en volwassenen in de werkplaats het liefst zelf doen. Neem Ronald van Leeuwen (54), jarenlang hoofdmonteur bij Stork, onder meer verantwoordelijk voor het onderhoud van de achtbanen van de Efteling. Tot hij in 2022 twee herseninfarcten kreeg en arbeidsongeschikt raakte.

Bij Ruud's Ruzzak sleutelt hij aan een kleine crossmotor. Staat hij achter de draaibanken „een beetje te frezen en zo“. Van Leeuwen: „Er zit geen druk achter: of ik er nu een dag over doe of drie weken, het is prima. Gaat het niet, ook prima.“

Of neem Beer (16), die op het speciaal onderwijs zo werd gepest dat hij maar helemaal niet meer naar school ging. Ook omdat bij „mobiliteit voorname"lijk op de computer werd gewerkt. Er was geen hol aan“. In de werkplaats haalt hij deze ochtend met precisie een motor uit elkaar. Leerde hij „bijna helemaal uit m'n hoofd“ hoe een motorblok uit elkaar zit. Nu doet hij ook de theorie-opleiding tot automonteur en zoekt hij een baan. Beer glunderd: „Dit is echt m'n passie.“ Dat, en „hard rijden“.

De filosofie van Ruud van Gorp is: als je kunt lassen, kun je werken. De tweede filosofie: alle mensen zijn de moeite waard.

Hij zei het begin februari tegen de koning tijdens een bijeenkomst van het Oranjefonds, een van de goededoelensfondsen die Ruud's Ruzzak - zorgt dat je mee kunt doen! - ondersteunt.

'Ruzzakje', geeft 'een negatieve klank', terwijl 'iedereen in Nederland beperkingen heeft'

Fondsen zien dat je mensen niet als probleem moet zien en dat ze niet in een hokje passen, zegt Van Gorp. Dat Ruud's Ruzzak - tegelijk werkplaats, dagbesteding, jeugdzorgopvang en leerwerkbedrijf - ook niet in één hokje past.

Zinvolle toekomst

Want dat is een van de vier onderwerpen op de post-it waar hij het over wil hebben: de „regelzucht“ van de overheid. Van Gorp zegt: „Dingen worden achter het bureau bedacht. Ik snap dat er kwaliteitskeurmerken moeten zijn. Ik zie dat er misbruik wordt gemaakt van het systeem. Natuurlijk moeten we ons aan wetgeving houden.“

Maar doordat je niet kan afwijken, ontstaat er „eenheidsworst“, meent hij. Gemeenten en andere overheidsinstanties willen weten wat zijn stichting is. Hij zegt: „Het gaat toch om het doel? Om mensen een zinvolle toekomst te geven. Hier komt een mix aan jongeren voor wie het onderwijs geen passende plek biedt.“

De jongste onder de vleugels van Ruud's Ruzzak is tien jaar, de oudste 84. Ze komen via de gemeente of een van de vmbo's in de omgeving, wonen in een zorginstelling of vallen onder de wet maatschappelijke ondersteuning. Van Gorp en zijn team proberen hun aan het werk te krijgen, op hun eigen niveau en tempo. Ruud's Ruzzak is voor sommigen „de laatste strohalm“.

Het gaat bij de stichting niet om 'cliënten', maar om 'assistenten'. Zo geef je mensen waarde, zegt Van Gorp. En noem zijn stichting vooral géén 'ruzzakje' want het 'je' geeft „een negatieve klank“ terwijl „iedereen in Nederland beperkingen heeft“. „Afgelukkig“ vindt Van Gorp ook een „afgrijpselijk woord“. In de werkplaats loopt een oud-agent rond, die een beroerte heeft gehad. „Hij brengt manieren over.“

Honderdvijftig assistenten heeft de stichting inmiddels, met 44 beroepskrachten die begeleiden. Iedereen draagt hetzelfde: een stevige werkbroek, werkschoenen, een zwart shirt met logo. Sommigen moeten de basis-

Er wordt in Goirle gesleuteld aan een auto. FOTO MERLIN DALEMAN

Vince (13) is van school gestuurd. „Daarom zit ik hier.“ In de werkplaats van Ruud's Ruzzak leert hij hoe een motor in elkaar zit. FOTO MERLIN DALEMAN

Ruud van Gorp (staand) probeert zo veel mogelijk schooluitvallers en andere thuiszitters te helpen werk te krijgen. FOTO MERLIN DALEMAN

dingen leren: op tijd komen, werkkleren aan, gedag zeggen. Als de ochtend begint, vóór de koffie aan een grote tafel, gaan alle mobiele telefoons in een mandje.

'Ga maar ontdekken wat je leuk vindt'

Na decennia te hebben gewerkt als jeugdwerker en in de jeugdzorg, besloot Van Gorp in 2009 het roer om te gooien. Dat is zijn tweede onderwerp op de post-it: „De jeugdzorg in Nederland is té probleemgestuurd en denkt te weinig in oplossingen“, zegt hij.

Hij wijst op een van de tieners in de werkplaats. „Hij is hartstikke kansarm en dat is niet omdat hij niet wil werken. Maar hem is zo vaak verteld dat hij is mislukt, dat hij het zelf is gaan geloven. Daar gaan wij niet in mee. Het kan wél. Ga maar ontdekken wat je leuk vindt.“

Van Gorp bedacht Motorcycle Support, dat inmiddels met leerwerkplekken in de horeca (de kantine van werkledingproducent Havep), buitensport (klim- en avonturenbos Rocks 'n Rivers) en groen (Klooster Nieuwkerk) is uitgegroeid tot Ruud's Ruzzak. Maar voor motoren en auto's „komt iedereen z'n bed uit“, zegt Van Gorp, zelf leermeester-automonteur. Samen sleutelen is bovendien een middel om in gesprek te kunnen komen.

In de werkplaats demonteert Vince (13) een auto. „Van zo bijvoorbeeld, en dan draai je dit.“ Hij is van school gestuurd. „Daarom zit ik hier.“ Hij wordt begeleid door Desiree Govaerts (60), die met een enorme glimlach zegt dat het „soms heel pittig is“ en tegelijk „haar passie“. „Als het lukt om iemand naar school terug te krijgen of een toekomst mee te geven...“

„Scholen hebben de plicht om iedereen onderwijs te bieden, maar dat werkt niet voor iedereen“

Ruud van Gorp oprichter Ruud's Ruzzak

Een-op-eenbegeleiding is duur. De jongeren worden gehaald en gebracht. Dat heeft twee redenen, vertelt Van Gorp: „Soms is de drempel zo hoog dat ophalen het zetje is om het te laten lukken.“ Maar ook: door het halen en brengen, komen de begeleiders thuis en spreken ze met de ouders.

Niet iedereen is te motiveren

Het passend onderwijs, waarbij leerlingen zo veel mogelijk naar reguliere scholen gaan, is mislukt, zegt Van Gorp. Dat is het derde punt op zijn post-it. „Scholen hebben de plicht om iedereen onderwijs te bieden, maar dat werkt niet voor iedereen. Niet iedereen is te motiveren. Ze frustreren de klas voor ze definitief uitvallen.“

Hij vertelt dat een aantal leraren in Tilburg had bedacht om die leerlingen eerder naar Ruud's Ruzzak te sturen. „Voordat ze drie jaar thuiszitten. Dan is de kans groter op succes. Iedereen vond het een goed idee, tot het over geld ging. Mocht dit wel van het onderwijsgeld?“

Geld volgt de leerling als die van school naar school gaat. „Dan maakt het niet uit of hij thuiszit, spijbelt of komt opdagen. Maar als hij hier komt, wordt het jeugdzorg. Dat is een ander potje. Wáanzin.“ De kosten voor jeugdzorg lopen overal op en gemeenten proberen daarop te besparen.

En zijn laatste van de vier punten op de post-it? Van Gorp: „Wat stond er op het briefke? Armoede.“ Hij ziet dat gezinnen alleen bezig zijn om te overleven. „Als de armoede echt extreem is, lever je IQ in. Het maakt de verschillen in ons land groter. Maar daar kan ik helaas niets aan doen.“

SPITSUUR

In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé combineren. Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

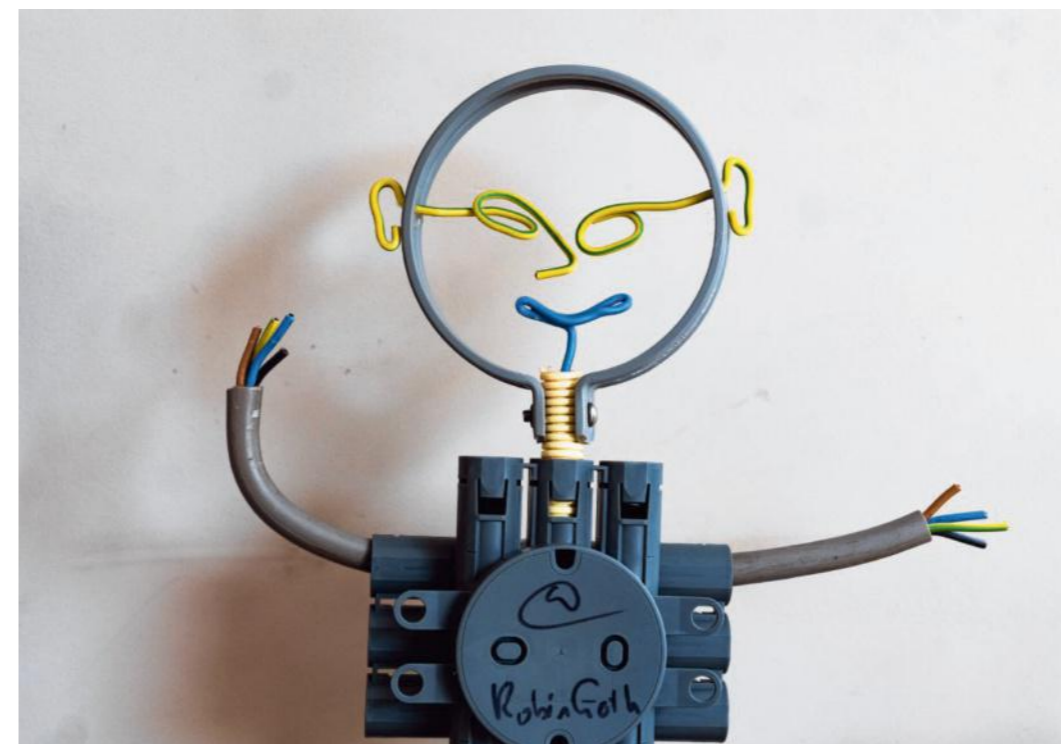
'Er is een hele sterke norm: een kind moet naar school en daar moet het lukken'

Zeker zestigduizend kinderen gaan niet naar school in Nederland. De 14-jarige zoon van Isa Bais (43) en Jasper Pat (47) is er één van. Dat heeft veel invloed op het gezin, hun werk en financiële situatie. „Continu die vragen en twijfels. Waarom lukt dit niet? Doen we iets verkeerd?”

Isa: „Zo'n anderhalf jaar zit onze zoon nu thuis. Hij begon op de havo hier op een grote school in de buurt. Dat vonden we al spannend - hij kwam van een kleine dorpsschool - maar hij had er echt zin in, de middelbare. Het leek hem leuk, al die verschillende vakken.”
Jasper: „Het was een school waar de eerste twee jaar geen toetsen zijn en waar de docenten vooral projectmatig les geven. Dat past goed bij hem, dachten we. Maar al in de eerste week ging het mis. Hij ging met zijn klas op introductiekamp. Ik haalde hem daarna op en merkte dat hij vooral aan het klagen was. Dat er alleen maar kakkers waren op school, dat vond hij niks. Dat oordeel over die school is eigenlijk niet meer weggegaan. Vanaf toen hing er een duistere wolk boven hem.”
Isa: „Het is lastig uit te leggen, merk ik. Want als je het zo zegt, denk je: iedere puber vind zo'n eerste week spannend, daar moet hij gewoon even doorheen. Maar wij zagen toch wat anders bij hem gebeuren. Het was allemaal te overweldigend voor hem. Te onveilig, denk ik nu. Hij heeft zich vastgezet met zijn oordeel over die kakkers en daarna was er geen ruimte meer voor een ander geluid. We weten nu dat rigide denken een uiting is van zijn vorm van autisme. Daar is hij later mee gediagnosticeerd.”
Jasper: „Ik zei nog: joh, ik heb vroeger ook op hockey gezeten en wel eens een polo gedragen. Dat zegt helemaal niks, jongen. Maar nee, dat oordeel was er, en het ging niet meer weg.”
Isa: „Toen wilde hij niet meer naar school. Maar ja, jammer dan, je moet naar school - zo begin je als ouder. Maar dat werd steeds moeilijker. Hij kwam op een glijdende schaal terecht van niet meer willen eten, niet slapen, durfde niet meer de straat op.”
Jasper: „Twee keer heb ik hem letterlijk in de auto getild om hem naar school te brengen. Maar hij was zo wanhopig. Alsof we hem in een hok vol leeuwen gooiden.”
Isa: „Achteraf denk ik: zijn we daarin niet veel te ver gegaan? Hebben we het niet alleen maar erger gemaakt door maar te blijven zeggen: je móét en zal naar school?”

”
Vakanties zitten er niet meer in. En dat is oké: heel veel mensen gaan nooit op vakantie

Isa Bais en Jasper Pat met de tweeling.
 FOTO MONA VAN DEN BERG

Jasper: „In de herfstvakantie hebben we uiteindelijk de stekker eruit getrokken. Dit ging zo niet meer.”
Isa: „We hadden fijn contact met zijn mentor, die alle drempels zo laag mogelijk heeft gemaakt. Op een gegeven moment was de afspraak: hij komt één uur per dag naar school, geen huiswerk, alleen maar er zijn. Maar ook dat ging niet meer. Hij bouwde niet meer op; hij was compleet uitgeput. Een kind van dertien, uitgeput... Ik weet nog dat hij boos tegenover ons stond en zei: 'Jullie denken telkens dat ik niet wil, maar ik kán - het - niet!' Dat is wel een veelzeggend zinnetje.”

Twaalf professionals aan tafel

Isa: „Als ouders kom je opeens in een nieuwe wereld terecht. Oké, je kind kan niet meer naar school, wat nu? Dan zijn er allemaal instanties en mensen die er wat van moeten vinden. Wij hadden ineens multidisciplinaire overleggen met twaalf professionals aan tafel.”
Jasper: „Op zo'n moment denk je: wauw, wat ben ik blij dat ik in dit land woon, met al die beschikbare zorg. Aan de andere kant: waarom zijn er twaalf mensen nodig om een kind dat afwijkt van de norm mee te laten doen in ons schoolstelsel?”
Isa: „Dat zegt wel iets over onze maatschappij. Er is een hele sterke norm: een kind moet naar school en daar moet het lukken. Punt. Die norm hebben wij zelf ook geïnternaliseerd.”
Jasper: „Ik heb nu ook een stemmetje dat zegt: komen wij weer hoor, met onze speciale kinderen. Want we hebben ook nog een tweeling van tien, met weer andere uitdagingen door hun neurodivergentie.”
Isa: „Het is al met al een hele zoektocht. Zelf heb je continu allerlei vragen en twijfels. Waarom lukt dit niet? Doen wij iets verkeerd? Wat heeft het kind nodig en waar vinden we dat? Je moet je hele agenda omgooien voor allerlei intakes en overleggen, je moet formulieren invullen en procedures beginnen. En intussen word je geconfronteerd met diagnoses van je kinderen waarin je ook stukken van jezelf her-

kent. Dat is best overweldigend allemaal.”

Jasper: „We hebben de mazzel dat we qua werk vrij flexibel zijn. Ik werk vier dagen per week en mag mijn uren zelf indelen. Isa heeft haar eigen communicatieadviesbedrijf.”
Isa: „Toen onze zoon thuis kwam te zitten, heb ik besloten: dan ga ik minder werken.”
Jasper: „We wilden mijn vaste salaris houden in deze onzekere situatie.”
Isa: „Het was fijn dat dat kon, maar het had wel consequenties. We konden ons hoofd boven water houden, maar een vakantie of extraatjes zaten er niet meer in. En dat is prima, hè? Heel veel mensen gaan nooit op vakantie. Maar ik had wel allerlei plannen met de toekomst van mijn bedrijf, die moesten op een lager pitje. En we hebben wat spannende financiële momenten gehad. Zoals [de humoristische poster] Loesje zei: aan het eind van mijn geld heb ik een stukje maand over.”
Jasper: „Dat is nu weer wat beter, gelukkig. We zijn allemaal een beetje aan het opkrabbelen. De laatste tijd hebben Isa en ik wat vaker tijd om het bos in te gaan voor een wandeling. Ook dat zat er een tijdje niet in.”
Isa: „Onze oudste gaat nu vier dagen in de week naar een zorginstantie met dagbesteding. Nu werken we toe naar een volgende stap, het speciaal onderwijs waarschijnlijk.”
Jasper: „Deze situatie heeft ons denk ik meer empathisch en begripvol gemaakt. Als stedenbouwkundige heb ik wel eens inspraakavonden waarop de emoties hoog oplopen. Sommige collega's voelen daar weerstand bij. Ik niet. Ik zie iemand die zijn grens aangeeft en met wie je in gesprek kunt gaan.”
Isa: „Ik maakte me er vorig jaar wel zorgen over dat ik voor mijn werk niets aan zelfontwikkeling deed. Totdat ik besefte door de situatie met de kinderen juist aan veel skills te hebben gewerkt. Het verdragen van onzekerheid bijvoorbeeld. Dat is eigenlijk de waardevolste training die je kunt bedenken.”

Jette Pellemans

IN HET KORT

Isa Bais (43) en Jasper Pat (47) wonen in Apeldoorn met hun zoon van 14 en een tweeling: een jongen en een meisje van 10. Isa is opgeleid als cultureel antropoloog en heeft haar eigen bedrijf De LuisterBaas, in interne communicatiestrategie voor organisaties. Jasper is stedenbouwkundige bij een ingenieursbureau en ontwerpt nieuwe wijken en hun 'buitenruimte'. Doordat Isa zzz'per is, is hun inkomen elke maand anders. Soms is het net genoeg, soms twee keer modaal.

Wat is je laatst verstuurd Tikkie?

Jasper, lachend: „20 euro voor het verkopen van mijn startbewijs voor de Midwintermarathon. Ik was niet toegekomen aan trainen. Wel exemplarisch voor ons leven.”

Weekboodschappen of dagelijks de supermarkt?

Jasper bestelt eens per week boodschappen bij Picnic. Op woensdag haalt Isa brood bij de bakker. „Dan mogen de kinderen een lekker broodje uitkiezen voor de lunch.”

Wat is je laatste grote uitgave?

Een nieuwe koelkast, 500 euro. Isa: „De oude koelkast lekte al jaren, maar we hadden steeds geen headspace een nieuwe te zoeken. Jasper had nu tijd gemaakt.”

Tweedehands of liever nieuw?

Tweedehands. Isa: „Bijna alles in huis komt uit de familie of van Marktplaats. Kleding kopen we veelal via [tweedehands-kledingapp] Vinted. En die koelkast kwam via een veilingssite. Maar zoiets als een vloerkleed koop ik liever nieuw - ik wil geen stank van huisdieren of sigaretten.”

Waar spaar je voor?

Vakantie. Ze zouden graag nog een keer naar Sardinië gaan. Isa: „Jasper en ik zijn daar twee keer geweest. Jasper heeft me er zelfs ter verloving gevraagd! We zouden het eiland graag aan de kinderen laten zien.”

Hoeveel zakgeld krijgen je kinderen?

De tweeling krijgt 3 euro zakgeld per week. De oudste 6 euro per week en 40 euro kledinggeld per maand. Isa: „Maar dat geeft hij niet uit. Wat hij koopt is vaak via Vinted.”

Wat was echt een miskoop?

Isa: „Dat strijking van jou? Dat heb je één keer gebruikt!” Jasper: „Het is zo'n mal waar je je overhemd overheen hangt zodat er warme lucht doorheen kan. Dan strijkt en droogt-ie het in één keer. Echt een fantastisch ding. Ik ga 'm nog wel vaker gebruiken.”

Wie bedenkt wat je gaat eten?

Jasper als hij bij Picnic bestelt. Favoriete gerechten: melanzane en kapsalon met zoete aardappel uit de oven.

Waar geef je met schuldgevoel geld aan uit?

De snackbar. Isa: „Als we beiden een lange werkdag hebben gehad, is koken weleens te veel gevraagd. De snackbar is dan een uitkomst, maar ook best prijzig en ongezonder. Het levert wel bij de kinderen op. Is ook wat waard.”

Beste tip voor huishouden of financiën?

Durf er af en toe een zootje van te maken. Isa: „Het leven lijkt soms zo maakbaar en planbaar. Alsof het altijd meer en beter moet.” Jasper: „Dat laten wij steeds meer varen. De kinderen zitten nu bijvoorbeeld niet op een sport, omdat al die trainingen ons gezin meer stress dan plezier opleveren. We doen steeds meer wat echt kopt voor ons.”

Geboren

Hoera! Geboren!
**Julius Leonard
van Egmond Chernowitz**
Zoon van Susannah en Joris
Broertje van Lucas
Baarn, 22 maart 2026

Geboren
**Philippe
Roelof Johan Hermanus Henckel**
Gert-Jan en Charlotte Henckel-Schilt
Florentine
Groningen, 10 maart 2026

Welkom lieve
Julie
Juliette Carolina Patricia Barkey Wolf
Vera Vaessen-Barkey Wolf & Paul Barkey Wolf
Amsterdam, 23 maart 2026

Geboren!
Theodore Evert
zoon van Jacqueline en Jörn
Jansen Schoonhoven - Phillips
Londen, 28 maart 2026

Geboren!
Philippine Fleur Rudolphus
Niels & Florine Rudolphus - van de Wolfshaar
zusje van Elenore en Willem
Amsterdam, 30 maart 2026

Welkom lieve
JUDE WINSTON
Zoon van Fleur Dubbelboer & Simon Hill
Broertje van Florence & Lily
28 maart 2026, Royal Tunbridge Wells, UK

Overleden

Met veel verdriet en liefdevolle herinneringen nemen wij afscheid van mijn bijzondere, begaafde, muzikale en eigenzinnige partner en onze lieve vader, schoonvader en grootvader

drs. Hans Barend Trijzelaar
'Ben Pils'

Rotterdam 24 februari 1942 Amsterdam 2 april 2026

Amsterdam Louise van den Berg

Amsterdam Jane Trijzelaar
Ella, Kae

Amsterdam Patrick en Frédérique Trijzelaar-Testa
Emilie, Thijs

Zeist Merel en Jort Kooistra-Trijzelaar
Mees, Miloe, Nanne

Rotterdam Fleur en Rogier Smeets-Trijzelaar
Olivia, Thom, Fenna

Wij nemen in besloten kring afscheid van Ben.

Correspondentieadres:
Overtoom 295 D4 app. 43, 1054 HW Amsterdam

Psalm 103

Dankbaar dat hij zolang in ons midden mocht zijn, geven wij u kennis dat in Christus is ontslapen mijn lieve vader, schoonvader en onze grootvader

*Leendert Heubert
van Maaren
Loen*

Sinds 9 april 2021 weduwnaar van
Antonia Stellenboom

in de leeftijd van 90 jaar.

Pieter en Ine
Léon en Marije
Didy en Max
Toine
Nine en Ricardo

Herwijnen, 31 maart 2026
Correspondentieadres:
Appelhof 1
4161 BD Heukelum

De dankdienst voor zijn leven zal op donderdag 9 april om 14.00 uur plaatsvinden in de Hervormde kerk te Heukelum.

Aansluitend zal de begrafenis op de naastliggende begraafplaats plaatsvinden.

Na afloop is er gelegenheid tot condoleren in het "Hervormd Centrum", Torenstraat 10 te Heukelum.

Recht en sterk lijk bij bad geleefd. Zijn fijne band heeft gebeeft op mijn hand: een nevel over ontwakend land.

Marnix Gijsen

Bedroefd maar intens dankbaar voor wat hij voor ons heeft betekend, geven wij kennis van het overlijden van mijn geliefde echtgenoot, onze dierbare vader, schoonvader en opa

Godefridus Marie Josephus van Kempen
GODFRIED

*Klinisch chemicus
Emeritus hoogleraar biochemische aspecten van de psychiatrie,
Universiteit Leiden
Oud-regent Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis, Leiden
Officier in de Orde van Oranje-Nassau*

Rotterdam, 13 juni 1934 Oegstgeest, 1 april 2026

Annemarie van Kempen-Waasdorp

Anton van Kempen en Klaartje Staghouwer
*Joris en Fiona
Machteld*

Wouter van Kempen en Yolanda van Kempen-Diamond
*Ella
Claire*

Het afscheid vindt op zaterdag 4 april om 15.15 uur in crematorium Rhijnhof te Leiden plaats.

Correspondentieadres:
Regentesse Uitvaarten, t.a.v. de familie Van Kempen,
Regentesseleaan 6, 2341 KP Oegstgeest |
afschied.godfried@gmail.com

Wij geven u kennis van het overlijden van

Marius van Soest

's-Gravenhage, 8 maart 1935
Maastricht, 23 maart 2026

echtgenoot van
Ria van Soest - America †

Officier in de Orde van Oranje-Nassau
Kruis van Verdienste eerste klas van
de Bondsrepubliek Duitsland
Ridder eerste klas in
de Dannebrogorde van Denemarken

Ridder eerste klas in de Orde van
de Witte Roos van Finland

Officier in de Orde van
de Eikenkroon van Luxemburg

De crematieplechtigheid heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Familie Van Soest
Familie America

correspondentieadres:
Oranjeplein 36 E, 6224 KE Maastricht

onze Grote Vriendelijke Reus is geveld

Bernard Luttikhuisen

Beverwijk, 28-11-1947 Delft, 20-03-2026

PROTEUS ERETES

NEDERLAND

RIJSLAND

En wij hadden het genoeg
om samen met hem te roeien

Bea Bazuin René Kieft
Koos Bazuin Herman van Kleffens
Daan D'Hoore Ed Maan
Harry Droog Matt Nelissen
Peter van Gessel Peter Reimer
Bob van de Graaf Henk Stefels
Johan ter Haar Hans Venema
Annelies Haase Toine Vergroesen
Winfred Haase Jan van Vliet
Willem Handels Herman Zaanen

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht

Een familiebericht kunt u opgeven via
nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar
familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052
(ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail:
familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op
de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag
uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Que será, será...

Vol bewondering voor haar
grote wilskracht en moed geven wij u
met droefheid kennis van het overlijden
van onze markante moeder en lieve oma
op de leeftijd van 96 jaar

**Martina Jacoba Johanna
Wesseling - van 't Groenewout**

Tineke

weduwe van mr H.C. Wesseling

Voorburg 1 augustus 1929 Wassenaar 28 maart 2026

Den Haag Ben Wesseling

Leidschendam Maggie Wesseling
Babette
Britt

Correspondentieadres:
B.R. Wesseling
Van Blankeburgstraat 31
2517 XM Den Haag

Het afscheid heeft in besloten kring
plaatsgevonden.

Wij bedanken het zorgteam
van het Johannahuis te Wassenaar
voor de liefdevolle zorg.

Dankbaar voor alle mooie momenten samen en verdrietig met het verlies, geven wij kennis van het overlijden van onze vader, schoonvader en opa

ing. Tjeerd van Breest Smallenburg

Probolingo, Java (Indonesië) 16 april 1930 Rotterdam, 27 maart 2026

Carolina van Breest Smallenburg - Winters
in liefdevolle herinnering

Anna van Breest Smallenburg
Niek Velding

Folkert van Breest Smallenburg
Beertje van der Made
Roos en Casper

Désirée van Breest Smallenburg
Kees van den Heuvel
*Philip en Bieke
Hidde en Janne
Sophie
Julia*

De begrafenis vindt vandaag in besloten kring plaats.

Correspondentieadres: Van der Spek Uitvaart
o.v.v. De heer T. van Breest Smallenburg
Postbus 8805 | 3009 AV Rotterdam

Met veel verdriet en ook met heel veel mooie herinneringen, hebben wij afscheid moeten nemen van onze lieve en creatieve (schoon)broer, onze bijzondere oom en oudoom Noon.
Hij was een echte wereldburger.

Winand Damiaan Evert Staring

echtgenoot van Françoise Mouly

vader van Maarten en Isabella (Belizia)

El Cardon (Venezuela)
19 maart 1948

Doha (Qatar)
24 maart 2026

zusjes Anneke en Emelietje**

Vorden Jennine van de Plassche-Staring
Evert-Kees van de Plassche

Waverveen Emelie Roest Crollius-van de Plassche
Maarten Roest Crollius
Lucas, Florine

Deventer Hanneke van Kooij-van de Plassche
Bram van Kooij (in liefdevolle herinnering)
Hugo, Thijmen, Philip

Overveen Michiel van de Plassche
Janneke van de Plassche-Boshouwers
Thom, Daan, Hidde

Het afscheid heeft in kleine familiekring in Vorden plaatsgevonden.

Correspondentieadres: Wildenborchseweg 20, 7251 KG Vorden

Met groot verdriet geeft jaarclub Tin Tin (RSC 1970) kennis van het plotseling overlijden op 24 maart jl. van onze avontuurlijke clubgenoot

Winand Staring

Serge Bakker Bauke Portheine
Niek Boot Sybrand Schim vd Loeff
Piet Hein Deiters in herinnering:
Michiel Egeler Herman de Meester
Han Grosse Hamberg Weijer de Ranitz
Niels de Lanoy Meijer Marten Stein
Gus Oorhuys Wouter vd Veen
Jos Pernot Hans Vermande

خير الكلام ما قل ودل

Drs. Winand D.E. Staring

Diplomaat pur sang, woord- en levenskunstenaar
is ons ontvallen.

Met het overlijden van 'onze man' in Qatar, die vele deuren voor ons opende, verliest Fanack, The Chronicle of the Middle East, een aimabele en humoristische goede vriend.

Vincent Barnhard
Herman van Campenhout
Alexander Dake
Frederik den Haan
Reinier Hietink
Ronald E. Kon

Sie Jing Laurens
Matt Luna
Frans Potuyt
Michella Sfeir
Jamie Shea
en andere (oud-)collega's

Met groot verdriet, maar ook vervuld met mooie herinneringen delen we u mee dat mijn lieve vader, onze zoon, broer en oom is overleden

Niels Gerard Louis van den Broek

* Amsterdam, 12 maart 1972 † Hilversum, 29 maart 2026

Joris van den Broek

Anita Smits

Gerard van den Broek †

Fleur van den Broek

Arjen van den Broek en Ema Onorato

Olivia van den Broek

De uitvaartplechtigheid zal plaatsvinden op dinsdag 7 april om 12.00 uur in de aula van crematorium Laren, Weg Over Anna's Hoeve 1.

Correspondentieadres:
Monuta Bussum t.a.v Niels van den Broek
Nieuwe Hilversumseweg 59
1406 TR Bussum

We zijn ontzettend verdrietig omdat onze bevlogen collega

Niels van den Broek

op 29 maart volledig onverwacht is overleden.

Niels was een toegewijde en kundige collega met een écht groen Transavia-hart. We zullen hem enorm missen.

Wij wensen iedereen die Niels dierbaar was, met name zijn zoon Joris, familie en vrienden, veel sterkte toe.

Alle collega's van Transavia

Met verdriet nemen we afscheid van onze vader, schoonvader, opa en geliefde

Lucas Jan Bijl

weduwnaar van Carla

Westmaas, 14 september 1941

Den Haag, 28 maart 2026

Suzanne & Aáron

Yannick

Charlotte

Freek

Bastiaan

Renske & Suzanne

Rita

Er is gelegenheid om afscheid te nemen van Jan op dinsdag 7 april van 14.00 tot 14.30 uur in aula De Zonnebloem van crematorium Ockenburgh, Ockenburghstraat 21 in Den Haag.

De ceremonie vindt aansluitend plaats in voornoemde aula. Na de ceremonie is er gelegenheid om met elkaar herinneringen te delen in de brasserie van het crematorium.

Correspondentieadres: Over de dammen 4, 3136 KA Vlaardingen

Geheel onverwacht en veel te vroeg is onze lieve reus van ons heengegaan.

Ferdinand Schreuder

* Amsterdam, 19 februari 1955 † Den Haag, 31 maart 2026
Gepensioneerd huisarts in gemeente Delft.

Mieke Jongejan

Marieke & Bart

Mirthe

Wouter & Fleur

David

Liesbeth Schreuder & Mohamed †

Willem Schreuder & Monica

Neven & nichten

Achterneven & -nichten

Correspondentieadres: Zuiderstraat 274, 2611 SL Delft

"I take you places"

Niels van den Broek

12 maart 1972 - 29 maart 2026

Mijn beste vriend, ons derde kind, de peetoom van Guus en de liefste Ome Nelio, is er niet meer.

Wat blijft zijn de geweldige herinneringen.

Lieve Joris, je blijft voor altijd welkom.

Jean en Sonja Keultjes
Guus
Anne-Roos

"Zal ik jou eens even uitleggen hoe de wereld in elkaar zit...?"

Plotseling overleden

Niels van den Broek

12-03-1972

29-03-2026

Geen uitleg of grote verhalen meer
Man, wat gaan we je missen

1 Jean	5	9 Ronald	13 Dietrik
2 Menno	6 Wybo	10 Stephan	14 Gerben
3 Patrick	7 Roeland	11 Jeroen	15 David
4 Wijnand	8 Alwin	12 Gijs	16 Rutger

Gronisch, VAP '92

Tamara Nolten

Den Haag
23 oktober 1975

Amsterdam
1 april 2026

Tamara is onverwacht van ons heengegaan. Zij was een warme, betrokken en liefdevolle vrouw, altijd omringd door vele vrienden en dierbaren.

Zij laat achter:
haar dochter Cecilia
haar vader Koos en moeder Thilly
haar vriend Royie
haar ex-man Chris
haar broer Joachim, zijn vrouw Anna en hun kinderen Emma en Sarah

Wij zullen haar herinneren om haar warmte, haar kracht en haar vermogen om iedereen om haar heen te verbinden.

Voor condoleances en berichten kunt u contact opnemen via: tamara@nolten.org

Hij vond de berusting om te aanvaarden wat hij niet kon veranderen, hij had de moed om te veranderen wat hij kon veranderen, en de wijsheid om het verschil te kennen.

naar Franciscus van Assisi

Na een heel gelukkig en voltooid leven is overleden

Karel Gustaaf Jongtien

Oud-rector Het Nieuwe Lyceum Bithoven

Den Haag,
8 november 1937

Baarn,
28 maart 2026

Truus Jongtien-Boerhof

Daan en Thomas

Bas en Annemarie
Toon, Wies, Faas, Mia

Wij nemen in besloten kring afscheid van Karel.

Correspondentieadres:
Prins Hendriklaan 22, 3743 KB Baarn

De zon ging onder voor de avond viel

*Ze bleef liefhebben.
Tot het leven haar zachtjes losliet...
Veel te vroeg.*

Het verdriet is groot, het verlies enorm maar met heel veel liefde nemen we afscheid van onze

Hanneke Anna
Mensink - Gerritsen

6 november 1976

27 maart 2026

Christiaan
Juliette, Pepijn

Sander en Gea

We hebben in besloten kring afscheid genomen van Hanneke.

Correspondentieadres: p/a fam. Mensink
Hoofdstraat 44b, 2351 AL Leiderdorp

Bedroefd maar intens dankbaar voor alles wat zij ons gegeven heeft, hebben wij afscheid genomen van mijn dierbare echtgenote, onze wijze, zorgzame moeder en schoonmoeder, onze altijd betrokken en geïnteresseerde oma

Brunhilde Louise Maria Timmermans - Koch

Velsen, 28 augustus 1940

† Tervuren, 27 maart 2026

Tervuren

Chris Timmermans

Heilig Landstichting

Teun Timmermans
Ellen Timmermans - Palm
Florien, Liselot, Isabelle

Boadilla del Monte
Madrid

Bart Timmermans
Annemieke Timmermans - Diehl
Tom, Cathelijne, Pieter

Constant Dereymaekerlaan 25, 3080 Tervuren, België

Tamara Nolten

23 oktober 1975 - 1 april 2026

Lieve Tam,
Jij leefde zoals maar weinigen dat kunnen: vrij, vol lef en met een groot hart; levenslustig, optimistisch, betrokken bij de wereld en altijd klaar voor een nieuw avontuur. We gaan je zo missen. Dag liefste Pippi, Ahoy!

We blijven met z'n allen
Villa Kakelbont

Tot ons grote verdriet is op 27 maart 2026 overleden ons lieve, gastvrije en altijd betrokken oudste zusje

Brun Timmermans - Koch

Wij zullen haar erg missen.

Edith en Hanso Idzerda - Koch
Pauline Koch en Arnold van Velzen
kinderen en kleinkinderen

Wij zijn geschokt door het plotse overlijden van onze ongekend karakteristieke dispuutsgeenoot

Pieter van Thiel GDJ

Zijn vriendschap, betrokkenheid en humor leven onverminderd door in onze herinneringen

Pieter werd 74 jaar.

Utrechts Heerendispuut TON

Met diepe droefheid hebben wij afscheid moeten nemen van onze geliefde schoonzoon, zwager en oom

Hij was een bijzonder mens met humor, liefde en aandacht voor anderen

Eize Wielinga

Rotterdam 24 november 1954 Amsterdam 25 maart 2026

Truusje Huibregtsen-Wilton

Kirsten Huibregtsen en Ton Abbenhuis
Anthonie, Willemijn en Olivier

Bartel Huibregtsen en Bernadette Blom
Tessel, Hannah, Lize en Olivia

Verdrietig zijn wij om het overlijden van

Eize Wielinga

onze vriend en lieve echtgenoot van onze voorzitter Birgitta.

Wij wensen haar en haar familie veel liefde en steun.

Top5, Stichting voor Zeldzame Kankerpatienten

Celeste Ten Broeke
Marieke Voshaar
Antoinette Jaegers
Djuna Denkers
Mariet Bouwmeester

Met veel verdriet hebben wij kennis genomen van het overlijden van onze clubgenoot

Eize Wielinga

Tijdens onze studententijd in Leiden deelden wij een onbezorgde periode van vriendschap en verbondenheid. Wij herinneren ons Eize als een sportief en energiek mens.

Zijn opgewektheid en genegenheid zullen wij missen.

Onze gedachten gaan uit naar Birgitta, de kinderen en familie. Wij wensen hen veel sterkte bij het dragen van dit verlies.

Jaarclub Corpset, LSVM 1976

Wij zijn diep geraakt door het overlijden van onze oud-collega

Eize Wielinga

KNO arts

Van 1997 tot en met 2018 werkzaam in het Alrijne Ziekenhuis. Wij herinneren hem als een gepassioneerd en betrokken arts met enorm veel humor.

Wij wensen Birgitta, Melle, Bibi en Hero veel sterkte toe met dit grote verlies.

Vakgroep KNO Alrijne

Wij hebben kennisgenomen van het verdrietige bericht dat onze oud-partner

Peter Josten

op 52-jarige leeftijd is overleden. Peter trad in 2000 in dienst bij PwC, binnen onze internationale belastingadviespraktijk. Peter bleek al snel een groot talent te hebben voor fiscaliteit, fusies en overnames. Hij was altijd zeer betrokken bij zijn collega's, bij de teams waar hij onderdeel van was en bij zijn cliënten.

We zijn Peter veel dank verschuldigd voor alles wat hij heeft betekend.

Namens de raad van bestuur van PwC Nederland

Wij zijn verdrietig om het onverwachte overlijden van onze prachtige moeder en schoonmoeder, lieve oma en sprankelende levensgezellin

Bea Zonjee - de Veen

Maria Theresia Johanna

- Galeriehoudster in ruste -

weduwe van Jan Zonjee

★ Heerfen, 23-9-1943 † Maastricht, 29-3-2026

Hoeven	Barbara en Bart Margriet, Noortje, Willem, Ties
Voorburg	Sarah en Hans-Martijn Max, Bibi
Utrecht	Judith en Ernst Pelle, Annick, Sytze
Akersloot	Michiel en Bettina Mike, Marc
Oranjestad, Aruba	Ilona en Herry
Hoensbroek	Jan van der Goot

Parklaan 13-3, 6131 KE Sittard

Het afscheid zal in besloten kring plaatsvinden.

*Ἠδέως ἐφαγον,
ἠδέως δ' ἀπέρχομαι.*

*Ik heb met genoeg gegeten;
en met genoeg ga ik weg
Epicurus*

Verwacht, maar toch nog plotseling, is uit het leven gegleden onze lieve, enthousiaste, betrokken

Marten Jan Gerben Vierstra

Den Haag 13-08-1935 Groningen 02-04-2026

Classicus in hart en nieren

Partner van AnnaMaria Springelkamp
Eerder echtgenoot van Jenny Koenes †
Broer van:

Evert Vierstra †
Gerben Vierstra

Vader van:

Doede en Geerdien Vierstra-Jansen
Laurens en Esmée
Marthijn en Jessie

Ymke Vierstra

Julia en Albert Smits-Vierstra
Nicky en Robbert
Steven

Bonusvader van:

Michiel en Merel Hilberts-van Leersum
Nora, Lotte

Carolien Hilberts

U bent van harte welkom zijn afscheid bij te wonen. Informatie via:
annamariaspringelkamp@gmail.com

Wat heeft ze genoten van haar kinderen, kleinkinderen, haar tuin en muziek. Ze was genereus, zorgzaam, altijd gastvrij en had een heerlijk gevoel voor humor.

Na een lang en bewogen leven heeft ze nu haar rust gevonden

Mechteld van Setten-Landré

Mechteld Elisabeth

echtgenote van Niek van Setten †

Laren, 21 november 1935 - Zwolle, 29 maart 2026

Heleen en Frank van Zwieten-van Setten
Thomas en Carina, Evelyn
Annemarijn en Lewis

Klaartje en Tiago Jurgens-van Setten
Berend en Femke
Tijnkje

Gijs van Setten en Priscilla Brugman
Boris · Jonas † · Oscar · Kasper

Daan en Frédérique van Setten
Marin · Sofia · Alice

Het afscheid heeft in kleine kring plaatsgevonden.

Correspondentie:
Noorderstraat 58A · 1017 TV Amsterdam

In liefde waren ze één en zo is Sabine veertien dagen na het overlijden van haar geliefde Maur met hem herenigd. Heel verdrietig, en vooral heel dankbaar voor een mooi leven en voor alles wat ze voor ons heeft betekend, berichten wij u het overlijden van onze lieve mama, schoonmoeder en bonne mamie "mie"

Sabine Marguerite Robert Marie Henriette Raaijmakers - Costa

echtgenote van

Maur Raaijmakers †

☆ Onze-Lieve-Vrouw-Waver (B),
17 november 1939

† Breda,
28 maart 2026

Utrecht:

Bernadette Raaijmakers en Erik Kerpen
Quirine, Lucas, Maurits

Utrecht:

Brigitte Timmers-Raaijmakers en
Hector Timmers
Céline, Isabel, Lidewij

Correspondentieadres:
Uitvaartverzorging Van Gemert
t.a.v. familie Raaijmakers
Heuvelstraat 181
4812 PJ Breda

Wij hebben in besloten kring afscheid genomen.

Met groot verdriet hebben wij afscheid genomen van onze sterke, super geestige en lieve zorgzame broer, schoonbroer en oom

Eize Wybren Johannes Wielinga

24 november 1954 25 maart 2026

Symone en Hans Gaasbeek - Wielinga
Mieke en Pieter
Myriam en Jasper Wybren & Elias

Douwe en Patricia Wielinga - Beerkens
Kier
Mees

Mariëke en Frank Roebroek - Wielinga
Bas en Imme
Thijs en Lien Roos & Sophie
Jelle

Wieger en IngeMarit Wielinga - Pols
Eize
Fenne en James
Gabe en Natascha
Nynke

Met droefheid namen wij afscheid van onze dierbare clubgenoot en vriend

EIZE WIELINGA

Sinds 1976 waren wij met elkaar verbonden in jaarclub Ons Genoegen. Een halve eeuw vriendschap blijft ons dierbaar. Onze gedachten gaan uit naar Birgitta, zijn kinderen en zijn familie.

Alf Arnold	Lodewijk Schlingemann
Berend Jan Drijber	Peter Schols †
Oscar Hammerstein	Schelte Sixma van Heemstra †
Erik-Jan Harmsen	Michael Stam
Hugo Jacobson †	Arthur Taudin Chabot
René Kiers	Diederik van Wassenaer
Pierre Labouchere †	Arent Wesselman van Helmond
Godert de Nerée tot Babberich †	

Hij was een goede vriend en een goed mens

Jaarclub Ons Genoegen, Minerva 1976

Met groot verdriet en verslagenheid nemen wij afscheid van

Eize Wielinga

Eize was een toegewijd, kundig en betrokken arts. Met zijn warmte, geruststellende woorden en zorg voor zijn patiënten maakte hij een blijvende indruk.

Eize was een bevlogen professional en een hele fijne collega met oprechte aandacht voor anderen.

Wij zijn dankbaar voor de jaren met elkaar bij Kliniek Oud Zuid en koesteren de herinneringen.

Je zit in ons hart, lieve Eize.

Robert, Eva, Marsha en het hele team van
Kliniek Oud Zuid

*Henri zeilt verder
~ achter de horizon ~*

Mijn geliefde man en onze lieve vader, stiefvader,
schoonvader en opa is overleden.

Henri Lambertus Wiertsema

Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw

27 oktober 1942 - 26 maart 2026

Wij houden zielsveel van hem. Hij hield intens van ons,
zijn familie, vrienden en van een verre horizon.

Adriette Wiertsema-Peters

Carol en Menno Hessels-Wiertsema
Zev en Isolde
Tal en Justine
Ruth en Luke

Mark en Alinda Wiertsema-Kastelein
Frédérique en Maarten
Anniek en Jelmer
Pauline en David
Jacco

Enno Wiertsema en Sonja Cats
Max en Selin
Roos

Mels Huige en Thijs de Bruijn
Seb
Livia

Mara en Ronald van Herwijnen-Huige
Lisa
Olivier

Het afscheid heeft inmiddels plaatsgevonden.

Van Goyenlaan 7, 3723 GN Bilthoven

“Er is een Laarder heengegaan”

Juan van Eck

11 juli 1953

30 maart 2026

Blaricum Jocelyn van Eck - Hammond

Abu Dhabi Pieter en Mullika van Eck - Swaisaenyakorn
Alexander, Isabelle

Muiden Emilie en Gijs Verhoeff - van Eck
Willem, Philippine, Benjamin

Amsterdam Friso van Eck en Sabine van Rossum

Wij nemen in besloten kring afscheid.

Tot ons grote verdriet is na een moedige strijd
overleden ons lid en trouwe vriend

Juan van Eck

Mougins Masters

Schaatsclub de Blauwbekkers

Eerste Larensche Heeren Bridge Vereniging

Dag lieve mammi, oma, omi, Miebeth,
we hebben zoveel herinneringen samen,
we kunnen je in liefde loslaten.

Miebeth Bicker Caarten

Engelbertha Antoinette Henriëtte
Bicker Caarten - baronesse van der Feltz

18 juli 1937

28 maart 2026

Joan †
Lodewijk & Mariska
Jet & Jurjen
Anna & Gerben

Tobias, Liselot, Abel, Maas

Het afscheid zal plaatsvinden op dinsdag
7 april om 12.30 uur bij crematorium
Zeister Bosrust Woudenbergseweg 46,
3707 HX Zeist. Als je komt vragen we je
om een onverpakte bloem mee te nemen.

Correspondentieadres:
Uitvaartzorg Ans de Jong
T.a.v. fam. Bicker Caarten
Zuiderplantsoen 2, 3972 BC Driebergen

Na een lang en goed leven vol liefde is overleden

Maarten Oosterlee

☆ Maasland, 17 mei 1928
† Arnhem, 29 maart 2026

getrouwd geweest met Agaath Chardon †

Marjan Govers

Corine Oosterlee

Huibertien Oosterlee

Evert Jan Hengeveld

Wieke en Arjan, *Matz, Abe*
Sjoerd en Tessa

Annelies en Eran Lerman-Oosterlee

Jonathan en Mor, *Amos, Naomi*

Yasmin en Ami, *Avigail, Shoham,*

Neria, Or-Hallel, Ariel

Shaked

Esther Oosterlee

Correspondentieadres:
Nieuwe Hammerweg 3, 7731 TV Ommen.

De uitvaart heeft inmiddels plaatsgevonden.

Na een welbesteed leven waarin hij voor ons en voor anderen
veel heeft betekend, is in zijn geliefde Wenen overleden,
onze dierbare broer, zwager en (oud)oom

Anton Lambert (Hob) van Beek

Rotterdam, 14 oktober 1947

Wenen (Oostenrijk), 30 maart 2026

*Träger des großen silbernen Ehrenzeichens der II. Kl
Träger des großen Ehrenzeichens für die Verdienste um die Republik Österreich
Ridder in de Orde van Oranje-Nassau*

Den Haag: Ellen en Pieter Zevenbergen - van Beek
Frederik en Carin
Alexander en Natalie

Oostkapelle: Ferrand van Beek

Sleeuwijk: Frederik (Hib) van Beek en Anke

Hester

Saskia

Maurits en Lieneke

Achterneven en -nichten

De uitvaart vindt plaats op vrijdag 17 april 2026 om 15.00 uur
te Friedhof Hietzing, Maxingstrasse 15, Halle 1, 1130 Wenen (Oostenrijk).

U kunt het afscheid ook digitaal bijwonen.
Graag ontvangen wij dan een bericht van u via afscheidhob@gmail.com.
Correspondentie ontvangen wij ook graag via deze weg.

Een deel van ons is weggefallen. Intens verdrietig en dankbaar voor ons
mooie leven samen, geven wij kennis van het overlijden van mijn lieve man,
vader, schoonvader en onze Bompa

mr. Richard Gijsbert Martinus Cornelis ridder van Rappard

Richard

Gorinchem, 26 juni 1948

Domburg, 30 maart 2026

Domburg Diewertje van Rappard - Inpijn

Zeist Diane van Rappard en Jasper Spaargaren

Zweder, Splinther, Aemilia

Babelweg 4, 4357 RJ Domburg

Wij nemen in besloten kring afscheid van Richard.

Bedroefd zijn we om het verlies van
onze geliefde broer en zwager

Richard Gijsbert Martinus Cornelis ridder van Rappard

1948 - 2026

Naarden

A.G.A. van Rappard

J.E. van Rappard - Arnold

Zeist

R.A. van Rappard †

E. van Rappard - Honig

Oudemirdum

E. de Gelder - van Rappard

G.A. de Gelder †

Naarden

I.W. van Rappard †

C.M. van Rappard - Erdbrink

Met groot verdriet nemen wij afscheid van onze jaarclub Praeses

Richard R.G.M.C. ridder van Rappard

N.O.T.E.N.K.R.A.K.E.R.S U.S.C.1968

Hein Bergkotte

Max Coebergh

Charles Fabius

Rutger Jan van der Gaag

Jan Cees van Hasselt

Thierry van Hövell

van Wezeveld en Westerflier

Willem de Jonge

Frans Moll

Michiel Quarles van Ufford

Wouter van de Poll

Thony Ruys

Duco Rutgers van Rozenburg

Germain Sandberg van Oudshoorn

Maggiel Scalongne

Onze gedachten en warm medeleven zijn bij Diewertje, Diane en hun meest
naasten

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw
familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC

nrcadverteren.nl/familieberichten

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Werk dat je verder brengt

Focus op wat jouw carrière vooruithelpt

Senior Financial Controller

Bedrijf

Woonkracht10 is een woningcorporatie en telt 150 medewerkers. Ze is gevestigd in Zwijndrecht en beheert circa 11.500 woningen in de regio Drechtsteden, waaronder Zwijndrecht, Papendrecht en Alblasterdam.

Functie

Als Senior Financial Controller leid je de planning- & controlcyclus, jaarrekening en begroting. Je bewaakt projecten en budgetten, doet analyses en behandelt fiscale vraagstukken. Je bent het inhoudelijke aanspreekpunt voor de financiële administratie. Met jouw inzicht verbind je teams en externe partners.

Locatie: Zwijndrecht / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Vastgoed / **Opleiding:** Hbo/wo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Nikki de Munk, +31 6 330 142 43

Business Controller

Bedrijf

Woonkracht10 is een woningcorporatie en telt 150 medewerkers. Ze is gevestigd in Zwijndrecht en beheert circa 11.500 woningen in de regio Drechtsteden, waaronder Zwijndrecht, Papendrecht en Alblasterdam.

Functie

Als Business Controller ben je een kritische sparringpartner die de organisatie helpt haar doelen te realiseren. Je daagt de business uit, bewaakt de risico's en investeringen binnen vastgoed en levert betrouwbare begrotingen, analyses en rapportages.

Locatie: Zwijndrecht / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Vastgoed / **Opleiding:** Hbo/wo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Nikki de Munk, +31 6 330 142 43

Beleidsadviseur Samenleving

Bedrijf

Gemeente Epe is een open en informele organisatie met ruim 200 collega's die zich dagelijks inzetten voor 33.000 inwoners, waarbij persoonlijke ontwikkeling en het nemen van eigen initiatief worden gestimuleerd.

Functie

Je beweegt je met vertrouwen in een maatschappelijk en politiek gevoelig dossier. Je ontwikkelt beleid dat werkt voor de mensen om wie het gaat en brengt politiek, inwoners en uitvoeringsorganisaties samen om stappen te zetten in de opvang van asielzoekers en Oekraïense ontheemden.

Locatie: Epe / **Ervaring:** 3-5 jaar / **Sector:** Government / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Janne Knipping, +31 6 23 64 28 87

Technisch Manager

Bedrijf

Van Asseldonk Champignons is een innovatief familiebedrijf in Boekel dat met 75 medewerkers en 30 geautomatiseerde productielijnen wekelijks ruim 500 ton champignons produceert.

Functie

Als Technisch Manager ben jij de spil binnen de organisatie. Je zorgt ervoor dat de installaties en systemen blijven draaien, onderhoud goed georganiseerd is en blijft, en dat er blijvend verbeterd wordt. Je bent onderdeel van het MT en denkt mee over korte- en lange-termijnoplossingen, innovaties en strategie van de organisatie.

Locatie: Boekel / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Voedselproductie / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Bram Mutsaarts, +31 6 211 346 67

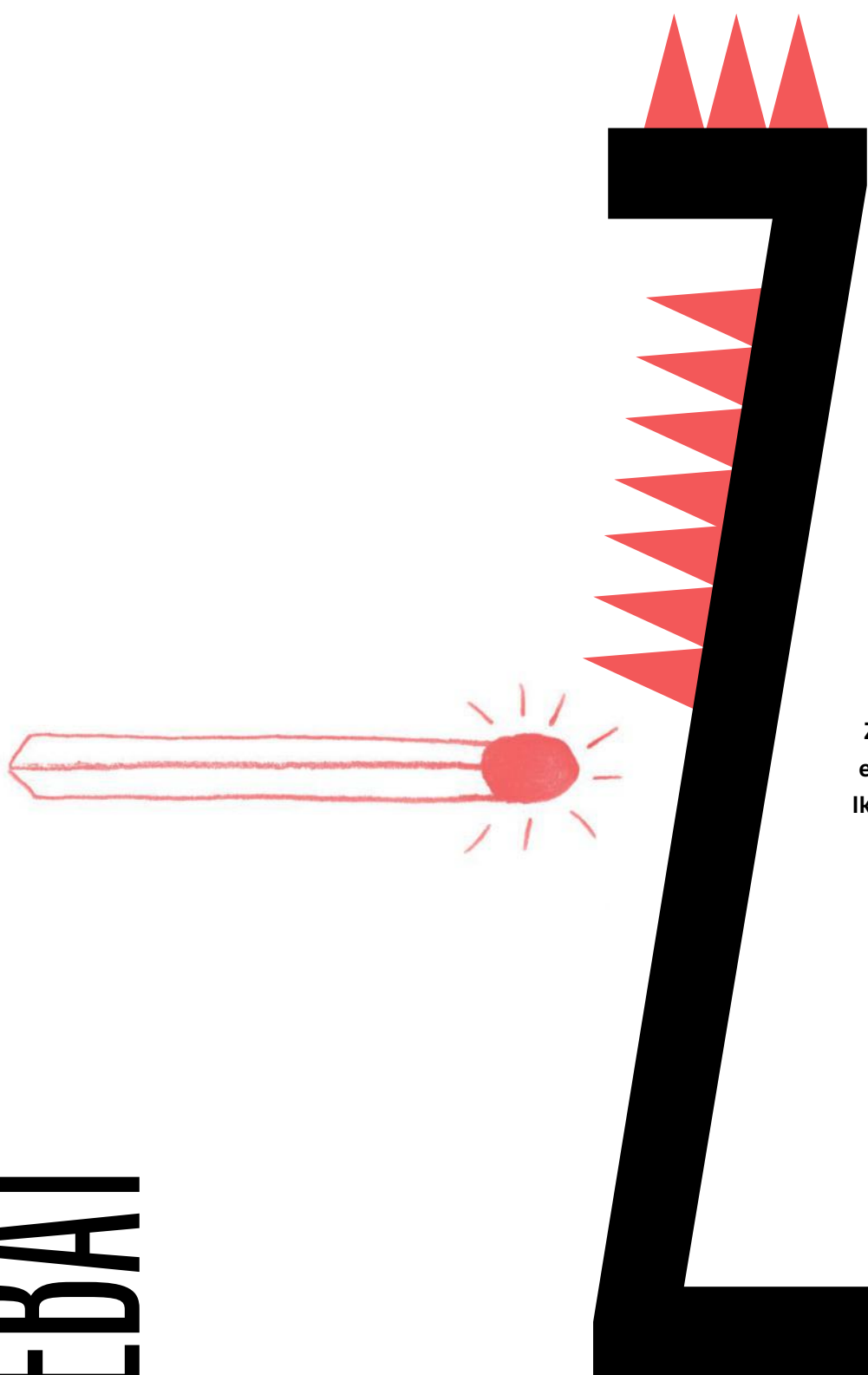
Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
yer.nl/nrc

YER. Mensgericht. Ambitieuw. Deskundig.

YER
ambitions in motion

Dichter Lieke Marsman daalt af in de hel. In de vierde ring
van Onder-Nederland ontmoet ze Gerrit Zalm.

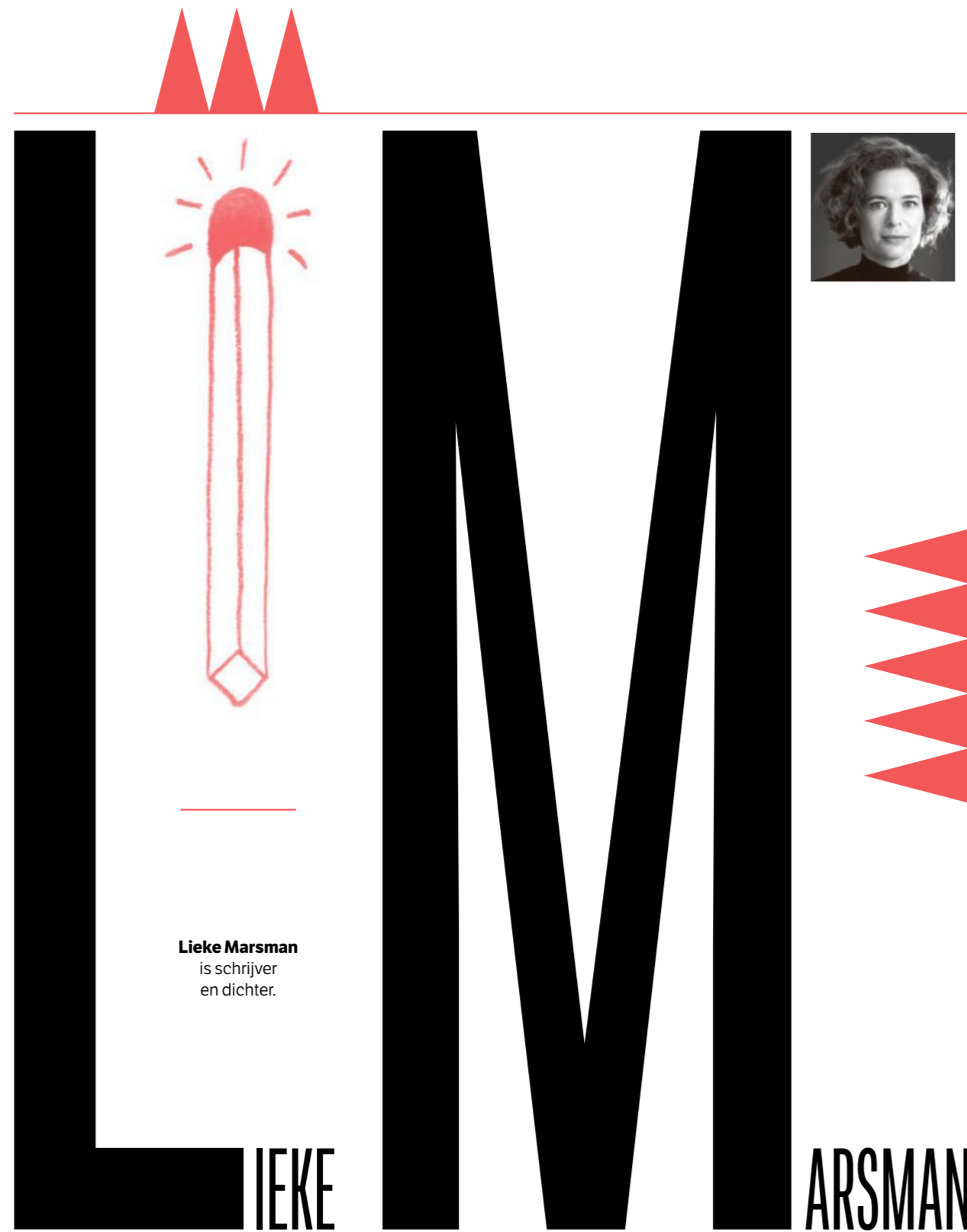

Ze zeggen dat een vlinder die hier fladdert
elders een orkaan veroorzaakt.
Ik zeg: een miljardair slaat zijn ochtendkrant dicht

2/6

OPINIE & DEBAT

Lieke Marsman
is schrijver
en dichter.

Dichter *Lieke Marsman* schreef *De dichter en de duivel*, dat later dit jaar verschijnt. In het boek, geïnspireerd op Dantes *Hel*, daalt ze af in de onderwereld, een wereld die helemaal gek is geworden, zij het minder gek dan de wereld waarin we momenteel leven. Dit is hoofdstuk 4.

In de vierde ring van *Onder-Nederland*
klonk hemelse muziek: ten langen leste zielenbalm
voor mijn vermoeide, door elkaar geschudde brein.
Het was goed om even helemaal alleen te zijn.

Ik genoot van het trompetgeschal,
de klarinetten, orgels, het sopraaneggalm.
Toen sprak een onbekende stem:
'Je tweede metgezel is: Gerrit Zalm.'

Gerrit Zalm leidde me naar de oever
van een onstuimige rivier, waar lisdodden
en snoekkruid een haag om het woelige water vormden.

'Welkom in het domein van de financieel slagkrachtigen,
je bent de eerste dichter die hier ooit geweest is.
Je zult zien, hier heerst de ratio,' sprak de man

die, sinds ik hem voor het laatst op tv zag,
jaren geleden, weinig veranderd was.
Ik herinnerde me hoe hij een stabiele factor was geweest

in mijn kindertijd, een gezicht op het jeugdjournaal
dat bij iedere crisissituatie wist uit te stralen:
we zullen in elk geval niet failliet gaan.

Het voelde vertrouwd met hem aan mijn zijde,
dus met hernieuwde moed liep ik verder.
Wel vroeg ik me af waarom hij als minister van Financiën

had toegestaan dat de verzorgingsstaat werd stukgemaakt.
Waarom moet iedereen altijd alles verdienen,
behalve kinderen die geld van hun ouders krijgen?

'Wat vindt u,' vroeg ik voorzichtig, 'van de ongelijkheid
die de laatste decennia zo is toegenomen
als gevolg van het feit dat belasting op vermogen

persistent laag is gehouden en alle publieke voorzieningen
aan de markt zijn toevertrouwd, waardoor er
in één klap tientallen bedrijven bij kwamen

die winst moesten maken terwijl ze toegang kregen
tot de vitale infrastructuur van ons land
waar nogal wat mensen afhankelijk van waren?'

'Dat is een hele brede vraag' antwoordde dhr. Zalm,
die ik voortaan Gerrit mocht noemen.
'Ik kijk er wel met plezier op terug.

Ik heb mij specifiek beziggehouden
met het deelnemenbeleid. Er is in de loop der tijd
een actiever beheer van deelnemingen ontstaan.

De redenering die eraan ten grondslag lag,
is nog steeds een gezonde: de overheid
is geen ondernemer, dus het ligt niet voor de hand

dat de overheid eigenaar is van ondernemingen
tenzij een onderneming zo verweven is
met de publieke taak dat het onhandig is

om die een losse onderneming buiten de overheid
te laten zijn. Dat kan wel voorkomen.
Als je deelnemingen hebt om welke

historische reden dan ook,
is de logica over het algemeen: wij privatiseren,
tenzij. Dat is de lijn geweest vanaf 1986.

In de laatste nota van minister Bos
is er een nuance op aangebracht.
Bij nieuwe deelnemingen geldt nog precies

dezelfde redenering, namelijk heel restrictief,
maar bij bestaande deelnemingen geldt:
wij doen ze niet weg, tenzij.'

'Maar is het niet zo,' probeerde ik,
'dat bepaalde zaken zo belangrijk zijn
dat je daar als overheid

enige zeggenschap over wil houden
en dat je wilt dat ze blijven bestaan,
óók als ze geen winst opleveren —

waar een bedrijf bijvoorbeeld zou kunnen zeggen:
deze tak van de zorg voor mensen
met complexe psychische problemen stoten we af

wegens een netto negatief resultaat?
Er vloog een groepje ganzen op uit het riet
omdat ik harder was gaan praten

en omdat ik voor het eerst van mijn leven gebruikmaakte van het economielesjargon dat ik op de middelbare school had moeten leren.

'Er is sprake van een publiek belang,' sprak Gerrit, 'als bepaalde zaken die je nodig acht, niet tot stand komen wanneer je iets volledig

aan de markt overlaat, of als bepaalde zaken die je bezwaarlijk acht, in die situatie wel tot stand komen.

Er is wel een lijst te maken met redenen voor overheidsinterventie. Rond deelnemingen speelt vaak

het technisch monopolie. Er kan ook sprake zijn van externe effecten, die je via belastingen en subsidies kunt regelen. Je moet altijd

naar het hele palet van interventie maatregelen kijken en bezien wat het doelmatigst is.'

Dat klonk zinnig. Wat kon ik nog zeggen? Ik wilde weten of er ooit was nagedacht over de gevolgen van het versoberen of eigenlijk

afschaffen van de verzorgingsstaat voor mensen wie de ondernemingszin vergaan was zodra ze een meervoudige aangeboren handicap hadden

of een moeder met een drugsprobleem of een vader met foute vrienden, of, later in het leven, MS en een vriend die ze sloeg. Die, kortom,

kapot waren gegaan aan externe effecten. Er gaan veel mensen kapot aan externe effecten en steeds vaker mensen kapot

aan een hardvochtige overheid in een steeds hardere wereld. Hoe moest ik dit duidelijk maken?

'Je ziet,' zei ik, 'iedereen met tassen vol AH Excellent en Zara Home, er staan enkel Audi's, Tesla's en Porsches in de straat

en je voelt je eenzaam, het is alsof je alleen op een gammel vlot op zee dobert en de rest van de mensheid vaart voorbij op een partycruise,

alsof je een mandarijntje bent dat al dagen in iemands jaszak zit, klaar voor een tussendoortje dat maar niet komt en de rest van de mandarijnen

ligt nog gezellig met z'n allen in het netje op tafel, of een zevenjarige golden retriever die in z'n eentje op het tapijt in de woonkamer slaapt

en baby Mees, lief klein wonder / zo gewenst / en zo bijzonder, 3.428 gram, ligt nu al bij mama en papa in de co-sleeper.

Alsof alle kinderen uit groep 4b op het moment dat de Kabouterdans werd stilgezet een stoeltje vonden en jij staat daar nog, vertwijfeld, eenling op linoleum,

als het ene speurtochtkaartje van Scoutingregio Hart van Brabant dat is achtergebleven op een dennenboom in de Loonse en Drunense duinen

terwijl alle andere kaartjes allang weer hoog en droog in de kast liggen klaar voor nieuwe avonturen,

als een bestand, laten we zeggen verjaardagloes7.jpeg, dat per ongeluk in het mapje belastingaangifte2022 is terechtgekomen

en alle andere bestanden in dat mapje gaan over de belastingaangifte van 2022. Begrijp je waar ik heen wil?

Ze zeggen dat een vlinder die hier fladdert elders een orkaan veroorzaakt. Ik zeg: een miljardair slaat zijn ochtendkrant dicht

en er sterven mensen van de honger in Congo. Ze zeggen dat de meeste mensen deugen, maar de meeste mensen zijn niet aan de macht.'

'Ik word,' zei Gerrit, 'een beetje moe van jouw morele superioriteitsuitingen en ook van die belachelijke nostalgie

ten opzichte van de jaren negentig. Ja, er was carbonpapier, er waren belbomen en mensen die slagzinnen verzonnen

bij wijze van prijsvraag. Je Furby zei dat hij van je hield en je vader loog dat je bij Kinderen voor Kinderen mocht.

Ik begrijp dat jouw generatie graag nog een keertje op de achterbank naar Frankrijk wil, maar denk je niet dat het kapitalisme

juist toen volwassen is geworden? Terwijl jullie *Telekids* keken verdeelden wij het land, de olie, de bloeddiamanten.

Hielpen we Nina Brink in het zadel en renden achter Pim Fortuyn aan. Ik heb de Zalmnorm geïntroduceerd

en de PTT geprivatiseerd, terwijl Enneüs de woningmarkt deed en daarna wierp Hans zich op de zorg

en niet te vergeten je had 9/11, het waren andere tijden kortom, het internet was het Wilde Westen,

de Europese Unie was wankel, maar ik hield de hand verstandig op de knip en de post wordt nog altijd bezorgd.

Alsof het een sigaret was hebben we jullie toekomst in één hijs opgerookt, maar als je een beetje slim was

keek je vanaf die achterbank naar buiten om onze route te onthouden. O, je zat zachtjes huilend

Spijt! van Carry Slee te lezen. Nou, ik heb nergens spijt van, ik heb nooit ergens spijt van gehad, ik ben trots

op hoe ver we zijn gekomen, de post wordt nog altijd bezorgd, dus kunnen we jouw melancholisch moralisme

even laten voor wat het is en gewoon genieten van het uitzicht?' Ik keek om me heen en zag overal mannen

in spijkerbroeken met bruine leren schoenen eronder. Sommigen droegen een pufferjas, anderen hadden blouses aan

met een hele drukke opdruk erop, alsof je in een kaleidoscoop keek, zo druk. Ze zaten in zeewaardige schepen

met meerdere verdiepingen, die ze desalniettemin bootjes noemden. 'Zei ze partycruise? Wat ordinair!' riep een man die Jort Kelder heette,

iemand die het woord ordinair zo vaak in de mond neemt dat je je afvraagt wat hij te verbergen heeft — wie als eerste ruikt, heeft zijn kontje gebruikt.

'Rationele beslissingen voelen niet altijd goed,' sprak Gerrit, 'daar ben ik niet immuun voor. Vergis je niet, ik ben een romantische boekhouder.'

Ik zei dat ik gek word van mensen die nog altijd denken dat elke crisis hooguit tot recessie leidt, een mogelijkheid je vermogen te vergroten

door de dip te kopen. 'Het is irrationeel het huishoudboekje als maatstaf te nemen voor het geluk van het huishouden, want de bewoners

vechten elkaar al jaren de tent uit, het is irrationeel het uitvoeren van economische berekeningen gelijk te stellen aan het beoefenen van wiskunde

en er is niets zo irrationeel als geld willen verdienen dat je niet nodig hebt. Het lijkt slim

tijdens een geopolitieke crisis goud-ETF's te kopen, maar met echt goud kan je misschien nog een gat

in je dak stutten, iemand de hersens in slaan. Nee, sta je daar, oog in oog met de vijand, met in je hand je telefoon met Binance-wallet.

» Vervolg van pagina 5

EEN WANORDELIJK GESPELD MAAR HELDER PRACHTIG PARADIJS

Als je denkt in termen van *crisis as opportunity* dan zie je op den duur overal *opportunity for crises* en in die cirkelredenering spartelen we nu.

Daarom beginnen zoveel mensen zodra de sterfelijkheid zich aandient ook langs de lijnen van een bucketlist te leven,

omdat ze verwachten dat zelfs de dood een tasje vol met goodies is.

Wij zijn heden samen gekomen in liefdevolle herinnering aan Mariëlle. Wat zijn we blij dat ze op de valreep toch nog die sommeliërcursus heeft gedaan, voordat Amerikaanse soldaten haar huis binnendrongen en haar en haar yorkshireterriër de keel doorsneden.

Zie je hoe de wereld helemaal gek geworden is? Jullie VVD'ers begrijpen nog steeds niet wat het betekent om niets te verliezen te hebben,

om te weten hoe het is als zelfs de mogelijkheid op een waardig afscheid van tafel is geveegd. Dan kan je mij verwijten dat ik

ben blijven hangen in the nineties, jullie slag heeft nog nooit een stap buiten Disneyland gezet.'

'Daar ga je weer,' zei Gerrit, 'mensen als jij zijn alleen maar bezig met polarisatie, met ben je links of ben je rechts.'

Kijk nou eens objectief: de mensen stemmen op ons a priori, de post wordt bovendien nog steeds bezorgd.'

'Het gaat mij niet om links of rechts, maar om de vraag: ben je anno 2026 nog in staat om een gelaagde boodschap te ontvangen,

of reageer je alleen nog maar wanneer iemand de realiteit voor je platslaat of opklopt? Daar zit, als ik echt bij mezelf te rade ga,

mijn grootste verdriet. Dat we met kale taal en rechtlijnige algoritmes een rommelige wereld hebben gecreëerd, in plaats van andersom:

een wanordelijk gespeld maar helder prachtig paradijs.'

'En toch rest mij slechts een hele heldere vraag: jij geniet nu toch ook van de hypotheekrenteaftrek?'

Dat was zo. We zwegen.

'Kijk daar,' glunderde Gerrit na een poosje, 'aan de overkant van het water kun je zien

H hoe een visser op de vlonder met een klein visje een groot visje vangt.'

Ik vroeg me af hoe het kan dat sommige mensen de keerzijde van hun geluk niet kunnen zien.

Het deed me denken aan een gedicht van Anneke Brassinga, waarin ze schrijft:

Of is de afgrond onzichtbaar, of bestaat er geen afgrond voordat je erin valt, langs gladde steenwand suist? Het gaat gezwind. In het gras naast de beek op de bodem

wacht God, zo blij als een moeder die al die tijd thuis is gebleven, met 'n schaalpje pinda's, sherry in het glas.

'Gerrit,' zei ik, 'jij bent op z'n best de sherry, de pinda's. Maar waar ik naar op zoek ben aan de andere kant van dit water

is de moeder, is God.'

Een deel van de antwoorden van Gerrit Zalm is afkomstig uit de parlementaire enquête privatisering uit 2012

COCAÏNE KOORTS

LUISTER NU IN JE FAVORIETE PODCAST-APP

Hoe groeide een keurige dorpsjongen uit het Belgische Lommel uit tot een van de grootste drugssmokkelaars van de Lage Landen? En hoe kan het dat deze Belg een hoofdrol heeft verkregen in de Europese cocaïnemaffia, een wereld die sinds jaar en dag in handen is van Nederlandse criminelen? Misdaadjournalisten *Jan Meeus* en *Mark Eeckhaut* nemen je mee achter de schermen van het onderzoek naar Flor Bressers.

Luister nu in je favoriete podcast-app
Ga naar nrc.nl/cocainekoorts voor meer over de podcast

nrc > **DS**

DAT MAG JIJ VINDEN

ILLUSTRATE SUZAN HINK

Onfortuinlijke grapjes

Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

Ben je alleen?, vraagt mijn vriendin. Ze belt me nooit op dit soort momenten. Ik kan aan haar stem horen dat er iets goed mis is. „Nee”, antwoord ik vanuit een volle kroeg, „wacht, ik loop naar buiten”. Het is 4 augustus 2022, een zomeravond. Mijn broer heeft die ochtend een zoon gekregen met een streptokokkeninfectie, ik vrees dus slecht nieuws over het baby'tje. „Wat is er?”, vraag ik als ik buiten sta. „De politie staat hier met vier man binnen, ze willen weten waar jij bent. En ze zijn op zoek naar een wapen?” Het is al laat en ik heb flink gedronken, dus het duurt even voordat het kwartje valt. „Oooh, wacht, dat kan ik wel uitleggen!”, zeg ik dan veel te opgewekt.

Mijn vriendin geeft de telefoon aan een van de agenten. Ze hebben een bericht van mij op Twitter gezien: „Het pistool is inmiddels binnen, dank allen voor de hulp”. Een gek bericht als je de context niet kent. Het was een verwijzing naar een reactie van schrijver Özcan Akyol, die na een discussie over transrechten moest toegeven dat hij fout zat. Toen ik hem dat liet weten, reageerde hij met „Oké. Dus het is semantisch niet correct weergegeven. Wil je nu een pistool en een paar mensen doodschieten, of wat?” Ik heb nooit begrepen waar die opmerking op sloeg, het zal een soort ironische verwijzing zijn geweest. Het werd in elk geval, zoals je dat mooi zegt, een dingetje. Mijn notificaties ontploften. Tientallen mensen vroegen me of ik een pistool wilde, waarop ik dus het bewuste grapje maakte.

Na mijn uitleg vertrokken de agenten weer, we spraken af dat ik de volgende dag in nuchtere staat met ze zou bellen. De uitleg was simpel: ik beweerde een wapen te hebben, dus dan komen ze langs. Met zwaailichten, ja. Zeker voor re-

cherche zou het niet moeilijk moeten zijn om even naar de context te kijken. Eén klik op mijn profiel en je ziet meteen hoe het zit. Maar dat doen ze dus niet. Toen ik vroeg of ze echt dachten dat ik een pistool bezat, zei de onderzoeker dat ze dit vooral deden „om een punt te maken”.

Daar moest ik aan denken toen ik las dat dit kabinet meer middelen aan de politie wil geven voor het doorzoeken en opslaan van informatie van sociale media, om zo verstoring van de openbare orde te voorkomen. Dat lijkt me een slecht idee. Nu al verzamelt de politie op grote schaal persoonsgegevens van demonstranten. Nu al krijgen mensen die nooit iets verkeerd hebben gedaan 'bezoek' van politie om 'een praatje te maken'. En nu al heeft de Inspectie Justitie en Veiligheid daar kritiek op.

Onze overheid blinkt niet uit in het inschatten van risico's

Ik heb het privilege dat ik me zelfs bij zulk politiebezoek geen zorgen hoeft te maken. Maar wat als je een ingewikkelder relatie hebt met de overheid? Wat als je activist bent en graag feitelijke taal gebruikt om je boodschap te verkondigen? Vorig jaar wilde een meerderheid van de Tweede Kamer nog Antifa, een niet bestaande organisatie, op de terroristenlijst zetten. Onze overheid blinkt dus niet uit in het inschatten van risico's.

Het nieuwe wetsvoorstel gaat over openbare bronnen, grote misdrijven zullen daar niet worden aangekondigd. Je kunt je dus afvragen hoe nodig die extra bevoegdheden zijn. Ondertussen dreigt wel een de facto inperking van de vrijheid van meningsuiting. Want hoe vrij durf je je nog te uiten als er nog intensiever dan voorheen wordt meegelezen door agenten die niet eens begrijpen, of niet willen begrijpen hoe een grap werkt?

Reinier de Graaf is partner bij architectenbureau OMA en auteur van het recent gepubliceerde *Architecture Against Architecture*.

Er staan genoeg huizen; stop met bouwen én met slopen

Er staan genoeg gebouwen in Nederland voor woningen, maar die worden verkeerd gebruikt, zegt *Reinier de Graaf*. Bouwen is een verdienmodel, en dat moet anders.

D66 won de verkiezingen met een grootse belofte: de woningcrisis opgelost door de bouw van tien nieuwe steden. Een aantrekkelijk perspectief – visionair, daadkrachtig, maakbaar...

Maar ook misleidend. We spreken over een tekort van circa 400.000 woningen. Dat cijfer is reëel, maar vertelt niet het hele verhaal. Nederland telt ruim acht miljoen woningen, goed voor bijna een miljard vierkante meter woonoppervlak. Dat komt neer op ongeveer 55 vierkante meters per inwoner. Zelfs als je daar niets aan toevoegt, is dat internationaal gezien een royaal gemiddelde. Tel daar de miljoenen vierkante meters leegstaande kantoren, winkels, bedrijfsruimte en publiek vastgoed bij op en dat gemiddelde wordt nog royaler.

Echter, grote huizen worden bebouwd door kleine huishoudens; woningen staan leeg, tijdelijk of permanent, en veel gebouwen waarin zou kunnen worden gewoond wachten op een bestemming. Het idee van een 'woningtekort' wordt nog wranger als je bedenkt dat er de afgelopen tien jaar zo'n 100.000 woningen zijn gesloopt. Dit alles maakt één ding duidelijk: Nederland is geen land met te weinig gebouwde ruimte, maar een land waarin die ruimte verkeerd wordt gebruikt.

Een ongemakkelijke constatering. Als er ruimte genoeg is, waarom denken we dan toch steeds in termen van 'bouwen, bouwen, bouwen', zelfs in een tijd van ecologische grenzen? Waarom wordt de woonvoorraad niet op gro-

te schaal herverdeeld? Waarom slopen we ondanks tekorten? En waarom worden andere gebouwen zo gemakkelijk 'ongeschikt' bevonden om in te wonen?

Het systeem klopt niet

Wonen vraagt licht, lucht, toegang, en een zekere mate van privacy. De technisch-functionele eisen zijn bescheiden. In vrijwel elk gebouw kan worden gewoond: kantoren, scholen, fabrieken, zelfs parkeergarages. De architectuurgeschiedenis kent talloze voorbeelden.

Toch wordt dat onmogelijk gemaakt voor een groot deel van de gebouwde omgeving. Bestemmingsplannen, parkeernormen, eigendomsstructuren, rendementsmodellen; ze definiëren wat kan, en vooral wat niet kan. Toekomstplannen worden niet bepaald door het potentieel van onze gebouwvoorraad, maar door systemen die zelden zelf ter discussie staan.

Wat als we dat uitgangspunt omdraaien? Wat als we niet de bouwopgave, maar het systeem onder de loep nemen?

Bouwen is een verdienmodel. Behalve een onderkomen voor mensen zijn gebouwen dragers van kapitaal. Die twee rollen staan vaak haaks op elkaar. In de eerste is leegstand een probleem, in de tweede niet. Een gebouw kan in waarde stijgen zonder gebruikt te worden. Hetzelfde geldt voor sloop. Een bestaand gebouw kan technisch voldoen, maar economisch 'onderpresteren' en daarom noodgedwongen plaats moeten maken voor iets lucratievers. Nieuwbouw is een middel om kapitaal maximaal te laten renderen – via verdichting, hogere huuroppbrengsten en stijgende grondwaarden. En zo

Een leegstaand pand boven winkels in het centrum van Amsterdam. FOTO ROGER CREMERS

De paradox van deze tijd: bouwen terwijl er ruimte leegstaat, slopen terwijl er een tekort is

ontstaat de paradox van deze tijd: bouwen terwijl er ruimte leegstaat, slopen terwijl er een tekort is.

Deze paradox doet zich overal ter wereld gelden. Tussen 2010 en 2017 bouwde Frankrijk gemiddeld 370.000 woningen per jaar. Er staan ondertussen 3,1 miljoen woningen leeg en in de laatste vijf jaar zijn 54.000 woningen gesloopt. Duitsland wil jaarlijks

400.000 woningen bouwen, terwijl er bijna 2 miljoen leegstaan en er sinds de val van de muur meer dan 300.000 zijn gesloopt. Italië bouwt jaarlijks 60.000 woningen, terwijl er 10 miljoen leegstaan – één op de drie. Het totale aantal leegstaande appartementen in China zou voldoende zijn om meer dan een miljard mensen te huisvesten. Zelfs het Afrikaanse continent is inmiddels bezaaid met leegstaande new towns.

Het 'wegbouwen' van tekorten heeft grote ecologische gevolgen. De bouwsector is verantwoordelijk voor ongeveer de helft van alle grondstofwinning wereldwijd en 16 procent van het wereldwijde waterverbruik. Gebouwen zijn goed voor circa 40 procent van de CO₂-uitstoot en een derde van het energieverbruik. Sloop produceert een derde van al het afval wereldwijd.

Bouwstop en sloopverbod

Tegelijkertijd blijkt de veronderstelling dat meer bouwen leidt tot lagere prij-

zen steeds minder houdbaar. Onze generatie architecten heeft meer gebouwd dan welke andere, maar een betaalbaar huis is voor steeds minder mensen een bereikbaar ideaal. Prijzen stijgen sneller dan inkomens. Wat we een woningcrisis zijn gaan noemen is niet een tekort aan ruimte, maar aan betaalbare ruimte. Zolang we dat onderscheid niet maken, blijven we steken in dezelfde vicieuze cirkel: we bouwen om een woningcrisis het hoofd te bieden, maar ook nieuwe woningen blijven onbetaalbaar, waardoor we nog meer gaan bouwen.

Wat gebeurt er als we daarmee stoppen? Wat als we tijdelijk afzien van bouwen?

Een beetje bouwen, een beetje reguleren, een beetje subsidiëren – het huidige beleid stelt niets echt ter discussie. Niet de huiseigenaar die slapend rijk wordt. Niet de belegger die woningen als spreadsheets beheert. Niet de staat die prijsstijgingen subsidieert en vervolgens de gevolgen probeert te

dempen.

Een bouwstop zal de werking van het systeem onduidelijk blootleggen. Het zal aantonen dat 'bouwen, bouwen, bouwen' terwijl miljoenen vierkante meters leegstaan geen onvermijdelijke conclusie is, maar een keuze – niet om meer mensen van een huis te voorzien, maar om wonen te behandelen als financieel product.

Wonen is geen markt; het is een basisinfrastructuur. De echte oplossing zit niet in nieuwe aantallen, maar in wetgeving die een andere omgang met het bestaande forceert. Een woning die leegstaat is geen bezit, maar is een overtreding; een te groot huis is geen recht, maar een vorm van verspilling die gecorrigeerd mag worden; fiscale voordelen horen niet bij bezit, maar bij gebruik.

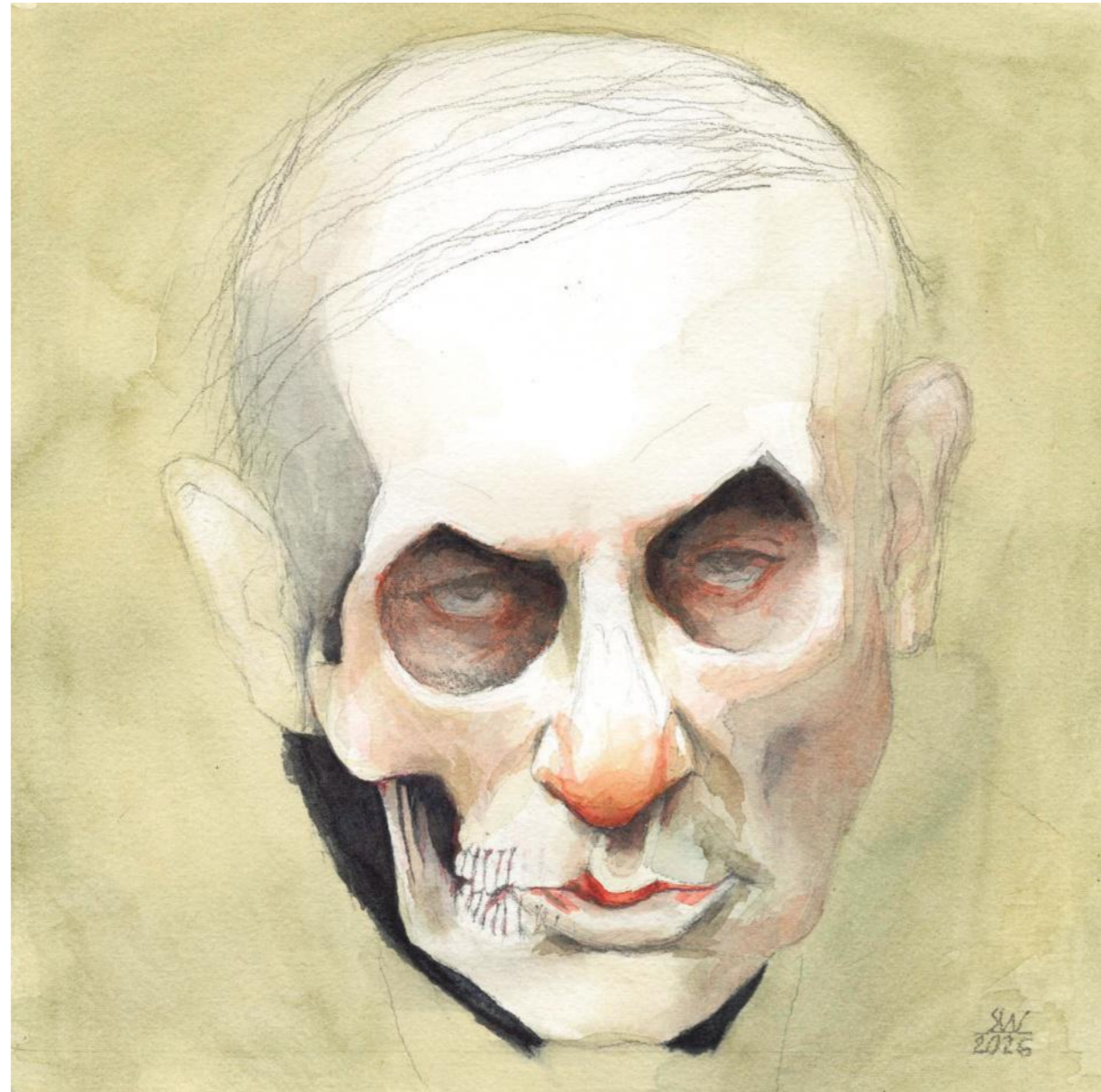
Stop met slopen, en bouwen zal minder noodzakelijk blijken dan gedacht; stop met bouwen, en het huidige systeem gaat onvermijdelijk op de schop.

PERSOON IN HET NIEUWS

WIE
Bibi Netanyahu

WAAROM
Dood en verderf zaaiend in Gaza, de Westoever, Libanon en Iran.

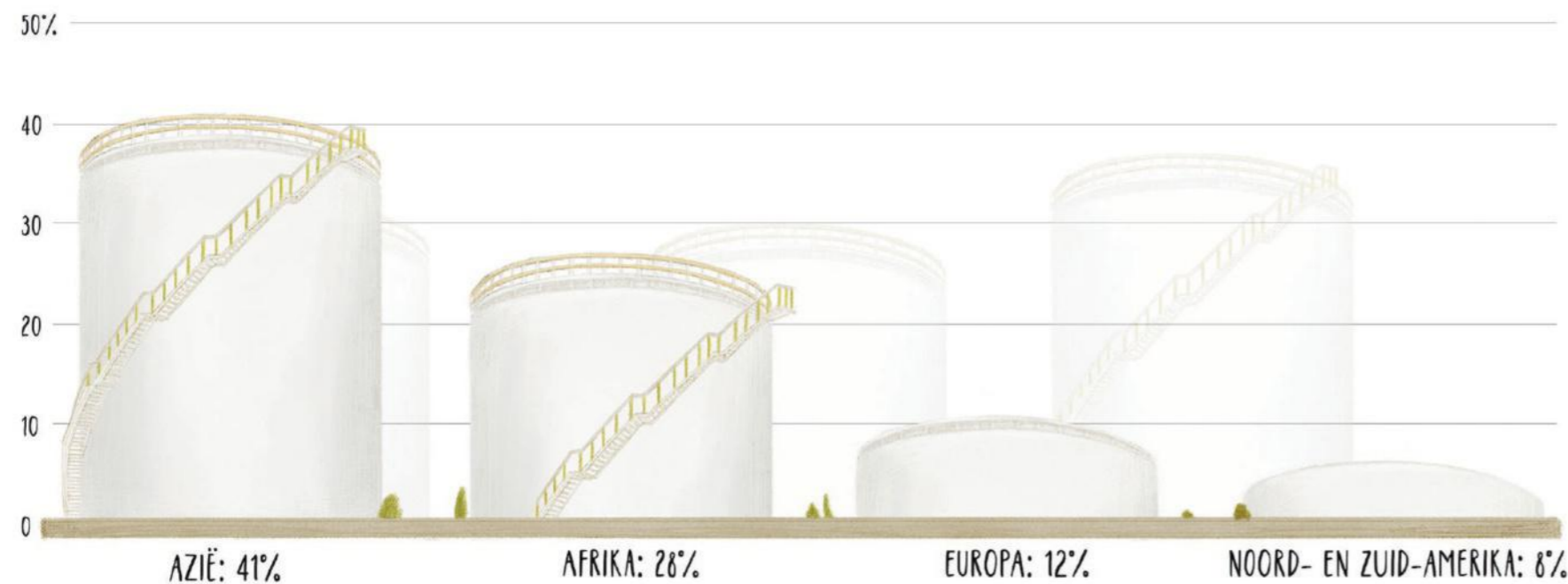
HOE
Waterverf en potlood

Siegfried Woldhek

GOLFSTROOM

AANDEEL OLIE- EN GASIMPORT UIT DE GOLFSTATEN*

*DE OPGENOMEN GOLFLANDEN ZIJN: KOEWEIT, IRAK, BAHREIN, QATAR, VAE, SAOEDI-ARABIË EN IRAN

BRON: OEC VIA NYT

COLUMN STINE JENSEN

Welke prijs betalen de Sami?

Om uit mijn bubbel te komen had ik een zelfverklaarde 'kneiterrechtse' opiniemaker gevraagd of er 'linkse' en 'rechtse' levenswijsheden zijn. Ja, leverde hij. Linkse mensen zijn idealistisch, die 'hopen' van alles; rechtse mensen zijn realistischer en weten dat er altijd een *trade-off* is. Aan alles hangt een prijskaartje, maar de vraag is wie de prijs betaalt van die *trade-off*? Op het Movies that Matter Festival zag ik onlangs een geweldige documentaire die klip en klaar duidelijk maakt waar de rekening doorgaans komt te liggen. *Let Our Mountains Live* gaat over drie Sami-families in Noord-Noorwegen, zeventien mensen in totaal, rendierherders. In 2017 werd gestart met de bouw van een windmolenpark met 151 windmolens - kosten 11 miljard Noorse kronen (bijna 1 miljard euro). De rendieren werden daardoor weggedreven, en het inkomen van deze Sami-families verdampte. Ze klaagden de Noorse staat aan en het Noors Hooggerechtshof stelde ze in het gelijk.

Vervolgens gebeurde er niets, de windmolens bleven gewoon staan. Behalve het verpeste Noorse natuurschoon toont de documentaire de slepende rechtszaken die volgen: de overheid beroept zich bij monde van de minister op groene energie, en de noodzakelijke *trade-off*: zeventien mensen die hun activiteiten moeten verplaatsen tegenover miljoenen mensen van stroom voorzien.

De drie families krijgen na het negeren van de uitspraak onverwachts grote bijval van andere Sami's (er zijn er zo'n 80.000) en van jonge stadse activisten. Samen organiseren ze zitzettingen voor het ministerie waar ze al zingend hun ongenoegen belijden. Het is een lieflijk protest: er wordt niks vernield, niemand heeft er last van, er worden truien gebreid en koffie uitgedeeld. Door de publiciteit en de aard van het protest winnen ze steeds meer de sympathie van de Noren.

Je gaat een beetje van ze houden, zeker als een ingetogen Noor na ellenlang procederen constateert: „Ik merk dat ik nu wel boos begin te worden.“ Het staat in schril contrast met de minister met zijn smoesjes en ambtelijke taal, over wie de Sami (te recht) grappen maken: „Het gezegde is onderweg naar ontvangen en begrepen worden“ (de minister is de informatie aan het verwerken en gaat er niets mee doen verder). Toegegeven, de documentaire is geschreven en geproduceerd door een Sami (Johannes Vang) en belicht vooral één kant van de zaak; ik zou ook niet graag in de schoenen van de minister staan die het energieprobleem moet oplossen.

De term *indigenous people* roept een bepaalde beeldvorming op; de vegaanistische (linkse) kijker zal ongetwijfeld even moeten slikken bij de beelden waarbij rendieren worden geslacht; de rechtse (maar ook heel linkse) kijker zal wellicht schamperen over de in traditionele gehulde Sami kleder-

dracht stadse vrouwen (*cultural appropriation?*) die zich afgesneden voeten van een leven dat ze nooit hebben kunnen leiden. Ook wonen de betrokken Sami-families niet bepaald in zellige tentjes, ze leiden een gerieflijk leven met moderne technologie op grote boerderijen.

Wat we zien is Europa in optima forma - een juridische uitputtingslag waarbij de aanhouder en degene met de diepste buidel wint, namelijk de overheid; de advocaat van de Sami werkt pro bono. De Sami doen intussen hun hartstochtelijke best om het vertrouwen in het recht, dat hun gelijk gaf, niet alsnog te verliezen. Uiteindelijk sluit de Noorse overheid in 2024 een deal met de drie Sami-families: ze krijgen, zo vertelde de regisseur in een nagesprek over de documentaire, jaarlijks 160.000 euro en beloven tot 2045 hun mond te houden over de windmolens.

De Noorse situatie is een fraaie pars pro toto voor het wereldwijde verhaal van (groen) kolonialisme, en het in de periferie van een land delven naar

grondstoffen. Denk aan de Groningers. Voor het afstaan van hun land kregen sommigen geld (van de NAM), en voor de prijs die ze betaalden kregen anderen weer schadevergoeding van de overheid. Ze dachten dat daarmee de kous af zou zijn, maar alles staat weer op losse schroeven. Of denk aan Groenland, waar Denemarken al jaren grondstoffen ontgon ten koste van de Inuit, ook Trump bood de Inuit een smak goudstaven. Alles van waarde is weerloos tegen de *trade-off*-filosofie, om er maar even een kneiterlinkse levenswijsheden tegenaan te gooien.

In 2045, als de Sami weer mogen beslissen over de windmolens, ben ik 73. Het kan zomaar zijn dat u dan nog niet van me af bent, maar voor het geval dat geef ik vast mijn voorspelling. In 2045 is Noord-Noorwegen de nieuwe Méditerranée. Het aantal windmolens is verdrievoudigd, je kunt er nu van abseilen. De generatie idealisten is opgevolgd door de uitgeputte realisten; zij verlengen het contract met de overheid, krijgen geld, runnen een bloeiende toeristenindustrie en worden platgelopen door bezoekers die de rendierparken willen zien.

Ik hoop van niet, natuurlijk. Maar hoop, orakelde de sombere filosoof Schopenhauer al, is de verwisseling van de wens dat iets gebeurt met de waarschijnlijkheid ervan. Dezelfde Schopenhauer gaf trouwens de voorkeur aan het gezelschap van een poedel boven de mens.

Alles van waarde is weerloos tegen de trade-off filosofie

Lotte Houwink ten Cate is historicus. Ze is aan Columbia University gepromoveerd op de tweede feministische golf. **Marijke Schermer** is roman- en toneelschrijver.

ILLUSTRATIE JET PETERS

Ook vrouwen mogen elkaar intellectueel de maat nemen

Wanneer mannen elkaar intellectueel de maat nemen heet het debat, maar als vrouwen het doen wordt de mythe van de krabbenmand van stal gehaald, zien *Lotte Houwink ten Cate* en *Marijke Schermer*.

Net als voorgaande boekenweekessays werd *Ik zou uw dochter kunnen zijn* van Doortje Smit-huijsen veelvuldig gerecenseerd. Binnen een mum van tijd werden de critici - veelal vrouwen die hun werk deden - van jaloezie beticht: het was te kritisch, te fel, te onaardig. Er werd niet op hun argumenten gereageerd maar over hun motiefgespeculeerd. Een klassieke seksistische reflex, die niet alleen de critici ondermijnt, maar ook de auteur die werd besproken.

Vrouwen hebben eeuwenlang gestreden voor intellectuele autoriteit. En die is nog steeds niet vanzelfsprekend. Wanneer mannen elkaar intellectueel de maat nemen heet het debat, of discours, maar als vrouwen het doen wordt de mythe van de krabbenmand van stal gehaald. De krabbenmand, onder meer bekend van het boek *Krabben* van Daan Borrel en Milou Deelen, is een metafoor voor de vermeende neiging van vrouwen om elkaar, zoals krabben doen, omlaag te trekken, en zo te voorkomen dat er eentje uit de mand kan klimmen.

In een recent gesprek met Anja Meulenbelt en Daan Borrel in *De Groene Amsterdammer* werd de krabbenmand er weer bijgehaald om „de hardnekkige neiging van vrouwen om andere vrouwen de les te lezen dan wel naar beneden te halen” te verklaren. Alsof het een natuurfenomeen is, en geen twijfelachtige metafoor! En alsof van mening verschillen gelijkstaat aan iemand omlaag halen.

De krabbenmand bevestigt een misogyne stereotypering over polemiek. Wanneer mannen polemiek bedrijven worden ze niet emotioneel gevonden, wordt hun sekse of hun positie ten opzichte van de ander niet aangehaald. Wanneer vrouwen polemiek

bedrijven, zijn ze afgunstig, competitief, bitchy, hatelijk.

Vermeende motieven

Een vrouw die een vurige mening poneert neemt een veel groter sociaal risico dan een man. Ongeacht haar expertise en argumentatie zal een vrouw ook - en regelmatig zelfs vooral - beoordeeld worden op haar toon en haar verschijning in plaats van op de inhoud. Dit strekt zich uit van lullige opmerkingen tot verkrachtingsdreigementen in je mailbox. Van vrouwen wordt gehoorzaamheid en gezelligheid verwacht. Wie die gendernorm aan haar laars lapt is verdacht en riskeert uitsluiting.

Ruim een jaar geleden draaide de applausmachine voor Halina Reijn en haar film *Babygirl* op volle toeren. Wij waren kritisch, in deze krant en in *de Volkskrant*. Niet op Reijn of haar succes, maar op hoe haar inhoudelijke keuzes zich verhiielden tot de vermarkting van de film als een feministische overwinning. Het debat over wat feminisme is en waar het zich mee bezig moet houden vlamde even, maar werd snel overschaduw door niet de argumenten maar onze vermeende motieven aan te vallen.

Marja Pruis omschreef in *De Groene Amsterdammer* onze kritiek als „seksistisch” en „dogmatisch”. Aaf Brandt Corstius vond het „zelfs een beetje vrouwonvriendelijk” om de film langs de feministische meetlat te leggen. Bij Eva Jinek werd een van ons door Hugo Borst van „kutnijd” beticht. De rest van de volle tafel zweeg, of lachte daarom. En volgens Pruis was de „behoefte om een internationaal succes van een Nederlandse maker langs de feministische meetlat te leggen vooral nogal onfeministisch. En hatelijk”.

Het is grappig dat Pruis, en ook Reijn, die haar critici in een deze week uitgezonden VPRO-interview „quasi-feministen”, noemt, dezelfde meetlat hanteren die ze ons verwijten. En het zal onbedoeld zijn, maar daar-

Het is niet zusterlijk om succesvolle vrouwen te sparen of solidair om alleen maar te klappen

mee onderstrepen ze onze inzet. De feministische meetlat doet ertoe en mag gehanteerd worden. Alleen legden wij hem langs de inhoud.

Feminisme is geen theekransje. Debatteer over definities en prioriteiten, over wat feminisme inhoudt, en voor wie het is, maakt dat het feminisme zich al honderd jaar vernieuwt. Censuur verlamt en stagneert. Door bruisende interne kritiek is het bijvoorbeeld niet langer een beweging die alleen het verbeteren van de positie van de witte getrouwde vrouw voorstaat. Juist door meningsverschillen komt het feminisme over generaties heen in golven tot nieuwe speerpunten en strategieën. Van binnenuit en van onderop. Ook feministen met invloed moeten bevraagd kunnen worden.

Over de eveneens felle debatten in andere, door mannen gedomineerde sociale bewegingen, zoals het socialisme van de jaren zeventig, worden uitdrukkingen als klijven, kippenhok, elkaar de tent uitvechten of penisnijd nooit gebruikt. Dat was engagement op het scherpst van de snede, intellectueel vuurwerk.

We namen haar bloedserius

In de wereld van vandaag, die in de greep is van reactionaire bewegingen, zijn we nog altijd enorm gebaat bij een levend en levendig feminisme dat zich met uiteenlopende onderwerpen bezighoudt. Ook het zelfverklaarde feminisme in de (seksuele) verhoudingen in *Babygirl*. Reijn lijkt, blijkens het

VPRO-interview, onze kritiek te hebben ervaren als een persoonlijke aanval, terwijl het een zeldzame prestatie is dat een kunstwerk zowel een met lof overladen kaskraker is als ook tot vurige discussie weet op te zwepen. Wij wilden haar geen kopje kleiner maken, wij pakten de handschoen die zij zelf aanreikte op, we gingen kijken, en we namen haar stellingen over het feminisme bloedserius.

Een gewenst effect van het feminisme, is dat vrouwen in hun oordelen niet verdacht worden gemaakt maar dat zij net zoals degenen die zij bespreken serieus genomen worden en dat hun inhoud, hun analyses en argumenten worden gelezen en behandeld. Dat niet hun sekse als bewijs wordt opgevoerd dat het niet deugt.

Vrouwen worden aan de lopende band beoordeeld op hun uiterlijk, hun leeftijd, hun stem, hun relationele status, hun seksualiteit - door mannen en door vrouwen. Dit is een probleem dat daadwerkelijk van invloed is op de mate waarin vrouwen durven kiezen voor publieke functies, optredens en stellingname in de media en dus op gendergelijkheid. Deze hardnekkige gewoonte moet zonder enig voorbehoud en steeds opnieuw veroordeeld worden. Maar dit heeft niks te maken met inhoudelijke kritiek leveren op werk dat vrouwen zelf de wereld in brengen.

Het feit dat een vrouw een Hollywood-film maakt of het boekenweekessay schrijft of hoogleraar of minister wordt is niet genoeg. Het zou deze vrouwen onrecht doen het werk dat uit hun handen komt niet serieus te nemen. Het is niet zusterlijk om ze te sparen of solidair om alleen maar te klappen. Vrouwen met een indrukwekkende positie zijn niet gevrijwaard van kritisch engagement, juist niet, niet omdat het vrouwen zijn maar omdat het mensen zijn met invloed en macht. Dat is een overwinning van het feminisme.

OPINIE
Seksisme

XXX
AMSTERDAM
Regio Amsterdam en omstreken

Gewoon de grootste in klassieke meubelen

www.starstijlmeubelen.nl 2500m3 showroom

Toneel in DeLaMar

Boek nu
2 voorstellingen
voor €50
i.p.v. €70*

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl

UTRECHT
Regio Utrecht en omstreken

PAASWEEKEND
3 T/M 6 APRIL

Ga deze paasdagen met het hele gezin op ontdekkingstocht met de speurtochten door het park en de keizerlijke vertrekken van Museum Huis Doorn

MUSEUM HUIS DOORN

BIJZONDEREZAKEN.NL

Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl

Ho mag je AI gebruiken bij het schrijven van opiniestukken in NRC? Wij hebben de richtlijnen daarvoor aangescherpt, omdat we merken dat de norm verschuift en omdat we het auteurschap beter willen beschermen en koesteren, het auteurschap door mensen zelf. Kort samengevat: elke zin in een artikel moet door de auteur zelf geschreven zijn. Bij het schrijven van teksten blijft de chatbot dus uit. AI is nuttig voor research, brainstormen, en zelfs in toenemende mate het feedback geven op van stukken. Maar deze feedback mag niet letterlijk gekopieerd in een tekst belanden, om te voorkomen dat er een te groot grijs gebied

ontstaat tussen door mensen geschreven en door AI verbeterde tekst. Suggesties van AI schrijft de auteur op in eigen woorden. AI is nooit een betrouwbare bron van informatie. Citaten, getallen, verwijzingen: het is altijd zaak om de primaire bron te checken en mee te leveren in een linkje zodat de redactie die ook kan checken. Deze richtlijn is niet omdat we tegen AI zijn, maar omdat we vinden dat het auteurschap op onze opiniepagina's iets is om te versterken. Juist in een tijd waarin dat op veel andere plekken wordt uitgehouden. Opiniestukken en columns moeten namelijk twee dingen laten klinken die wij niet door een

computer gegenereerd willen hebben: een eigen stemgeluid, en een origineel idee. Het proces van schrijven (proberen, schrappen, structureren, formuleren, zuchten, steunen, soms opnieuw beginnen) is daarvoor onmisbaar. We beschermen hiermee niet alleen het resultaat maar vooral ook het proces. De techniek beweegt snel, het zal de komende tijd zoeken zijn naar een balans tussen nieuwsgierig experimenteren en het bewaken van de menselijke stem. En ja, ik ben ook benieuwd hoe we over een jaar of tien terug zullen kijken op deze tussenstap.

Wouter van Noord chef Opinie

ILLUSTRATIE CYPRIAN KOSCIELNIAK

We hebben journalisten nodig die alle kleine stapjes optellen

Lamyae Aharouay schreef afgelopen weekend een afscheidsessay in NRC (*Zaken doen met uiterst rechts is geen punt meer in politiek Den Haag: tijd om te gaan*, 27/3) dat mij en mijn collega's bij actiegroep Voor Ons Nederland niet loslaat. Ze beschreef hoe het ongewone in zeven jaar gewoon werd: extreemrechts binnengehaald, instituties aangetaast, vijanden denken genormaliseerd. Haar waarschuwing: een verschuiving in de geschiedenis hoeft niet groots en abrupt te zijn, het zijn de kleine stapjes waar we op moeten letten. Ze heeft gelijk. En we praten er nog onvoldoende over. Een kikker in water dat langzaam wordt opgewarmd, springt niet weg omdat het opwarmen langzaam gaat en het elke keer went. Zo werkt politieke erosie. Een VVD-motie die oppriet tot het bijhouden van de „culturele en religieuze normen en waarden“ van Nederlanders met een migratieachtergrond haalde de meerderheid: CDA, ChristenUnie en SP stemden voor, pas na ophef teruggedraaid,

niet omdat het fout was maar omdat het 'lastig' lag. Een PVV-staatssecretaris liet weten als privépersoon nog achter Wilders' uitspraken over Marokkanen te staan. Het huidige kabinet sloot in zijn eerste lakmoesproef een deal met een politicus die migranten in datzelfde debat wegzette als profiteurs en criminelen. Niemand stond op. Drie voorbeelden. Er zijn er tientallen meer. In de VS heeft het water van de *boiling frog* het kookpunt bereikt. In Hongarije ook. Als er dit jaar Europese verkiezingen zouden zijn, zou de uit-slag ons schokken. Hoe snel het water ook in ons eigen land opwarmt zagen we in een recente peiling van De Hond, waar Forum voor Democratie op 16 zetels staat. Populistische erosie verloopt niet als een hellend vlak maar als een ladder: stap voor stap, elke trede maakt de volgende mogelijk. Normaliseren, instituties aanvallen, vijanden denken normaliseren, totale polarisatie en dan de populist die een meerderheid haalt en dit alles in de praktijk brengt. Neder-

land bevindt zich ergens tussen stap drie en vier. De ladder heeft ook iets geruststellends: het zijn stappen, geen natuurwetten. Beweging is beide kanten op mogelijk. Maar dan moet het signaal dat Aharouay gaf wel onderdeel blijven van ons politiek debat. Daarin hebben we allemaal een rol. Mensen thuis, politici, journalisten, rechters, academici, ambtenaren. Wie jarenlang het ongewone als gewoon beschrijft zonder het te benoemen, draagt bij aan precies de normalisering die de populist nodig heeft. Aharouay beschreef hoe haar harnas zeven jaar lang die spanning absorbeerde, tot het scheurde. Dat is begrijpelijk. Wij hebben meer dan ooit journalisten nodig die zien wat Aharouay ziet. Die alle kleine stapjes optellen. Die de kant die we opgaan blijven benoemen, ook als het ongemakkelijk is, ook als het hun eigen beroepsgroep raakt. We hebben dit soort stemmen nodig. Juist nu. **Bas Erlings** oud-campagnestrateeg VVD en voorzitter actiegroep Voor Ons Nederland

AFSCHIED

En de lezer dan?

„To bed tired, and sick...“, overtuigend citaat van Lamyae Aharouay om haar vertrek als politiek verslaggever te duiden. Maar, dacht ik, waar moet die eveneens dodelijk vermoeide NRC-lezer, haar doelgroep, dan naartoe? Naast de door haar omschreven binnenlandse sores krijgt die ook nog eens de almaar groter wordende buitenlandse problemen voor de kiezen. En hij kan niet, zoals Lamyae Aharouay, een overstapje maken. Het slechte nieuws achtervolgt hem altijd en overal en hij zal daarom, net zoals ik, waarschijnlijk de neiging hebben zich af te sluiten voor al deze ellende. Misschien kan zij deze ontwikkeling en de gevolgen daarvan (onverschilligheid) in haar nieuwe baan, interviews maken, meenemen. Aan haar scherpe blik zal het zeker niet liggen, zo blijkt maar weer eens uit haar afscheidsessay. Knap hoe ze als Marokkaanse, moslim en migrantenkinder, in het verdomhoekje zittend, over haar dilemma en keuze weet te schrijven. Toch maar minder afsluiten en meer *frapper toujours*, het punt herhalen. Desnoods nog 7,5 jaar. Alles beter dan de fascinatie het onderspit te laten delven.

Jules Bos Tilburg

AFSCHIED

Realpolitik

Wat jammer dat Lamyae Aharouay haar politieke pen neerlegt. Ik begrijp dat, maar vind het triest een een verontrustend teken aan de wand. Ik miste haar politieke analyses in *Buitenhof* een tijdje en zal die nu ook gaan missen in mijn lijfblad. Realpolitik om toch nog iets te kunnen bereiken botst, daar waar primaire morele grenzen worden overschreden. Hulde voor grenswachters als Aharouay die „halt“ roepen.

Ed Veldhuizen Driebergen

AFSCHIED

Vergelijking wringt

Het publieke debat is gebaat bij scherpte, maar ook bij zorgvuldigheid. Juist daarom wringt het afscheidsessay van Lamyae Aharouay, waarin hedendaagse (radicaal-)rechtse politici worden vergeleken met de opkomst van het nazisme in de jaren dertig. Het nazisme is geen lichtvaardige referentie. Het staat voor een historisch dieptepunt van ongeken- de schaal en moreel gewicht.

247

brieven

geplaatst 22

+

128

artikelen

geplaatst 9

=

375

inzendingen

geplaatst 31

Wie hedendaagse politieke stromingen langs die meelut legt, begeeft zich op glad ijs. Niet omdat politici boven kritiek verheven zijn, maar omdat dergelijke analogieën het zicht op de werkelijkheid vertroebelen in plaats van verhelderen. Een opiniestuk mag prikkelend zijn, persoonlijk zelfs. Maar wanneer een journalist jarenlang verslag heeft gedaan van het politieke speelveld, rijst een legitieme vraag: in hoeverre kleuren zulke overtuigingen de eerdere berichtgeving? Journalisten zijn geen neutrale robots, maar professionele distantie blijft een kernwaarde. Wanneer die distantie plaatsmaakt voor retoriek die eerder polariseert dan nuanceert, verliest de journalistiek aan gezag. Bovendien draagt dit soort framing bij aan een verharding van het debat. Wie politieke tegenstanders associeert met historische misdaden, sluit het gesprek feitelijk af. De ander wordt niet langer gezien als opponent binnen een democratisch bestel, maar als voorbode van iets fundamenteel kwaadaardigs. Dat is niet alleen analytisch zwak, maar ook maatschappelijk schadelijk. De journalistiek vervult een cruciale rol in het duiden van onze tijd. Juist daarom moet zij weerstand bieden aan de verleiding van dit soort historische parallellen. Want wie onwelgevallige politieke stromingen vergelijkt met de jaren dertig, loopt juist het risico het debat te laten verstommen.

Ron de Man Utrecht

LIDEWIJ DE VOS

Obsessie

Wat is er toch met die obsessie van NRC voor Lidewij de Vos en FvD? Direct na haar aantreden als fractievoorzitter van FvD in augustus 2025 kreeg zij twee volle pagina's met grote foto en ook in alle maanden daarna was zij niet uit de krant weg te slaan. De klap op de vuurpijl - opnieuw twee pagina's, opnieuw een grote foto - kwam maandag (*Al tien jaar lang vergroei met Forum: het radicale pad van Lidewij de Vos*, 29/3). Van een zin in het intro op papier - „wie is de vrouw achter het Lidewij-effect en welke invloeden vormden haar?“ - viel ik compleet van mijn stoel. Alsof NRC deze vraag de laatste zeven maanden niet al eindeloos had gesteld en beantwoord. Het uiteindelijke effect van deze onophoudelijke aandacht zal waarschijnlijk zijn dat FvD elke

dag meer salonfähig wordt. **Johan Veenstra** Hilversum

LIDEWIJ DE VOS

Nauwelijks kritiek

Totale verbijstering overvalt mij als ik in de krant van maandag het grote artikel over Lidewij de Vos zie, gelardeerd met een flatteuze foto. Waarom? Geen enkele redactionele verantwoording, hoewel enkele dagen eerder nog in diverse artikelen werd betoogd dat je zo'n publicatie juist niet moet doen. Nauwelijks kritische noten, wél aandacht voor haar studieprestaties en viool spelen. Forum zal zich de vingers erbij aflikken. Maar vooral beschamend dat NRC zich hiervoor laat gebruiken. De krant maar opzeggen dan?

Thijs Hellegers Arnhem

TAL VIEREN

Evolutie

Onder de titel *Versterk de Europese identiteit: vier de eigen taal* (27/3) werpen Lotte Jensen, Stine Jensen en Ronald Raak zich op als verdedigers van de diverse Europese talen. Een loffelijk streven, ik hecht ook erg aan de Nederlandse taal. Tegenwoordig is dat ABN, maar ik ben opgegroeid met het dialect dat werd gesproken in de streek tussen Zwolle en Deventer. Het Sallands, ofwel Nederlands, ofwel Platduits. Ik kan dat dialect nog goed verstaan, maar ik kan het al niet meer vloeiend spreken. Je identiteit bestaat volgens mij in de eerste plaats uit je naam en je gestalte, en vooruit, ook je taal. Maar helaas, taal is net als veel andere zaken onderhevig aan evolutie. Dus als iedereen Engels gaat spreken, zullen op de lange termijn afzonderlijke talen verdwijnen. Een andere kwestie: vreemde talen zijn vaak moeilijk te spreken en te verstaan. Het lezen ervan gaat dan vaak nog wel. Hoe vaker je een vreemde taal moet spreken, hoe makkelijker het gaat. Mensen zijn daar ook verschillend in. Voor Mark Rutte bijvoorbeeld was het lange tijd lastig om Engels te spreken, hoewel hij het waarschijnlijk altijd uitstekend heeft kunnen lezen, maar sinds hij als NAVO-chef de hele tijd Engels moet praten is in dat spreken al veel verbetering gekomen. Nogmaals: het is een loffelijk streven van Europese talen te willen behoeden voor uitsterven, maar evolutie is nu eenmaal een veel krachtiger motor.

Marie Boschman Utrecht

nrcwebwinkel

Adviesprijs fabrikant 749,-
599,-
Exclusief installatiekosten

Unieke korting op laadpaal voor NRC-lezers

VATTENFALL

Slimme laadpaal met exclusieve korting voor NRC-lezers

Van plan een laadpaal voor je elektrische auto te kopen? Groot gelijk, een eigen laadpaal heeft veel voordelen. Zo laad je met een eigen laadpaal voordelig en gemakkelijk thuis op en heb je altijd een beschikbare laadplek.

- Stijlvol laadpunt met 5-inch touchscreen
- Veilig en snel thuis opladen (tot 22kW)
- Zorgeloze installatie thuis of zakelijk
- Slim laden en thuislaadcashback mogelijk

Thuisladen is vaak de voordeligste manier om je elektrische auto op te laden. Ontdek nu de zorgvuldig geselecteerde Autel MaxiCharger, inclusief professionele installatie bij jou thuis. Via de Vattenfall-Laadomgeving ontvang je altijd de nieuwste veiligheidsupdates, kun je eenvoudig zakelijke laadkosten verrekenen en heb je 24/7 inzicht in al je laadsessies. Bovendien bespaar je extra op je laadkosten dankzij Slim laden. Extra voordeel: deze laadpaal is geschikt voor Slim laden én thuislaadcashback via ERE's.

Ga naar nrcwebwinkel.nl/laadpaal

Albanië – van Hoxha tot hoop

Een reis door een land in transitie, waar geschiedenis en toekomst elkaar raken

10-daagse reis: 3-12 oktober 2026 / reissom € 2.895,- p.p.

EUROPA-REIS

Marc Duursma, NRC-buitenlandredacteur, spreker tijdens deze reis

” Van Europa’s meest gesloten land tot serieuze EU-kandidaat: de transformatie van Albanië is fascinerend en kan het beste ter plaatse worden ervaren.

Het door de moderne geschiedenis lang ‘verworpen’ en inmiddels ontwaakte Albanië is zonder twijfel een van de meest intrigerende landen in het Middellandse Zeegebied. Eeuwenlang vormde het een kruispunt van zee- en landroutes, waar Grieken, Romeinen, Byzantijnen en Ottomanen hun sporen nalieten. Na deze rijke, maar vaak vergeten geschiedenis volgden bewogen decennia van een onafhankelijk Albanië, afgesloten achter de Albanese Alpen, waar Enver Hoxha een stalinistische schijnstaat creëerde. Op weinig plekken is de Europese geschiedenis zo frappant gemengd als in Albanië. Die gelaagde geschiedenis is nog altijd voelbaar, in steden, landschappen en verhalen.

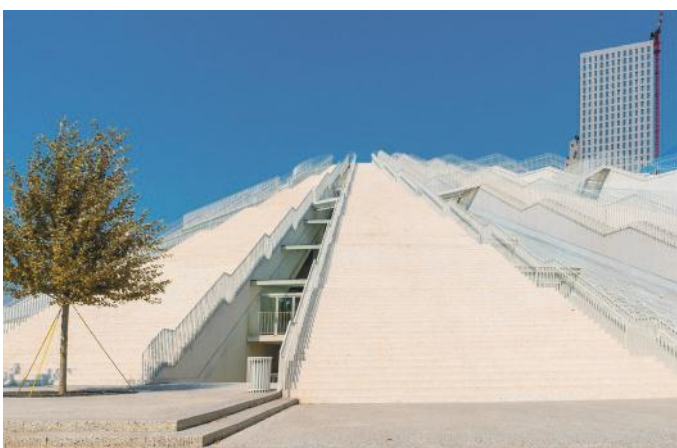

drs. Elton Caushi, reisleider en historicus en een van de pioniers van duurzaam toerisme in Albanië

Reisprogramma, tussen oudheid en transitie:

- ✓ Volg de eeuwenoude Via Egnatia, waar Romeinse legers, handelaren en denkers reisden tussen Rome en Byzantium.
- ✓ Ga in gesprek met lokale historici en een Albanese journalist, die de geschiedenis van communisme, nationale identiteit en hedendaagse persvrijheid persoonlijk duiden.
- ✓ Bezoek indringende plekken als de voormalige gevangenis ‘Site of Witness and Memory’ en de immense bunker Bunk’Art.
- ✓ Ontdek Berat, UNESCO-werelderfgoed met 2400 jaar geschiedenis, waar Ottomaanse huizen, Byzantijnse kerken en een nog altijd bewoonde citadel het landschap vormen.

Bekijk het volledige programma of reserveer direct voor deze bijzondere reis naar Albanië.

Doe uw boekingsaanvraag op nrcwebwinkel.nl/reizen-nrc of scan de QR code. Spreekt u liever persoonlijk met een medewerker? Bel dan tijdens kantooruren 020 - 751 79 65 of e mail naar nrc@voyageculture.nl

NRC Reizen is een samenwerking van Mediahuis NRC B.V. met reispartner Culture by Experience Travel, aangesloten bij ANVR, SGR en het Calamiteitenfonds. De redactie van NRC is niet betrokken bij de inhoud of samenstelling van de reizen. De reizen worden begeleid door deskundigen, van wie een deel verbonden is aan NRC.

Bekijk het reisprogramma of reserveer direct voor deze unieke Europese reis van NRC Reizen naar Albanië. [Scan hier de QR-code voor deze reis >](#)

Ga naar > nrcwebwinkel.nl/reizen-nrc

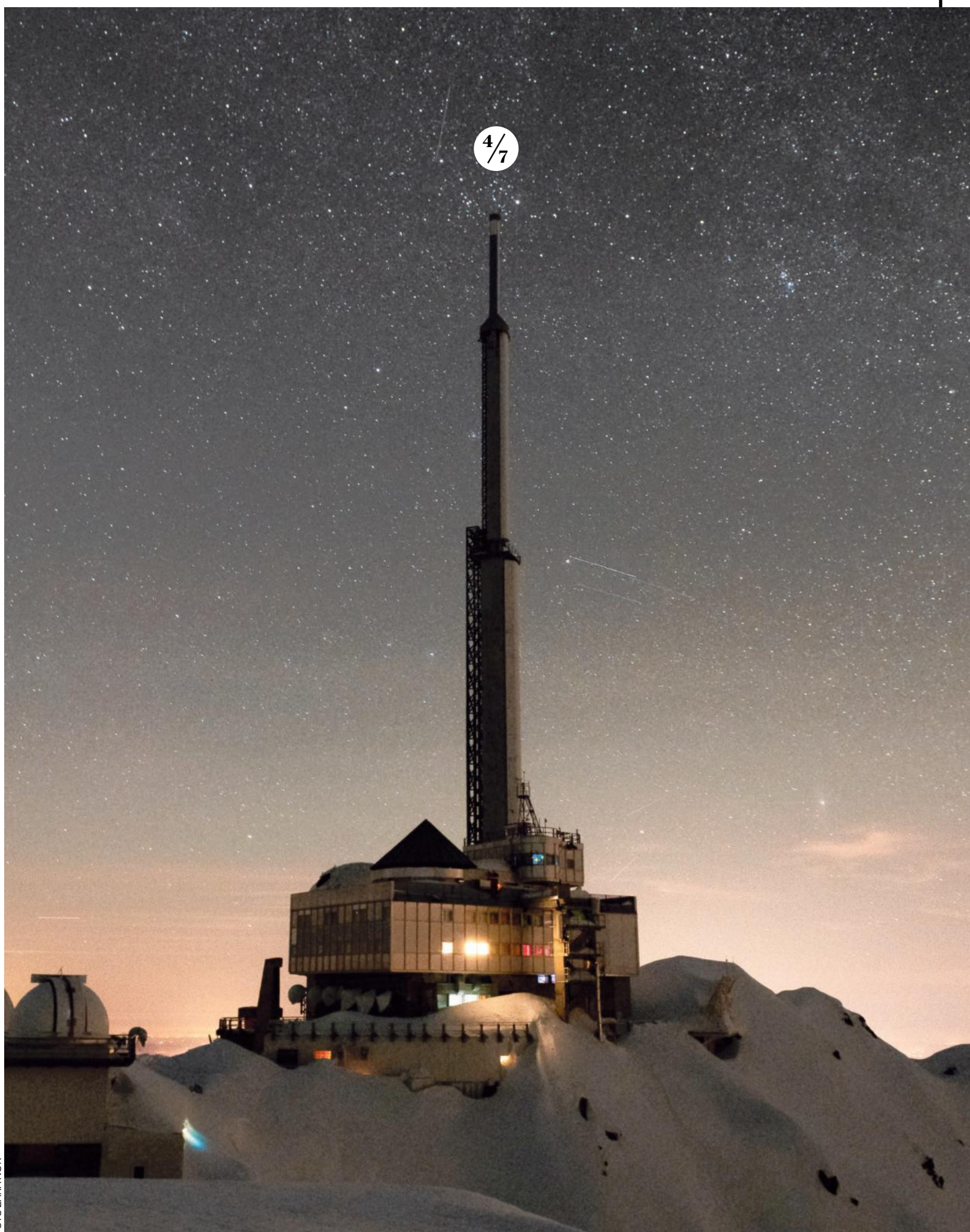

FOTO ZARA NOR

& VERDER

2/3

Interview

Trekvogel-
ecoloog
Theunis
Piersma wil
bezieling in
de biologie

9

Column

Peter Kuipers
Munneke
vreest een
start-up die
het klimaat
wil redden

12/13

Microbioom

Op zoek naar
de grond
waar de
allereerste
aardappelen
uit kwamen

Flitsenspeurder op de top

Drie wetenschappers reizen naar de Pyreneeën om hun telescoop te testen. Snelle sterrenkunde in de bergen.

in zijn werkkamer zijn de boekenkasten tot aan het plafond gevuld. „Dat is één van de voordelen van het emeritaat. Tijd voor leven én voor lezen.“

INTERVIEW **THEUNIS PIERSMA** TREKVOGELECOLOOG

'Als je met een ingenieursblik naar de natuur kijkt wurg je de ziel uit de biologie'

Na een loopbaan van vijftig jaar neemt Theunis Piersma afscheid van de universiteit. „Steeds meer dringt het besef door dat dieren geen machines zijn, dat ze flexibel kunnen reageren op veranderingen.“

Door **Gemma Venhuizen** Fotografie **Lars van den Brink**

Mist. Een meevaller." Theunis Piersma (1958) oogt opgelucht als hij de dijk van zijn woonplaats Gaast oploopt, langs de Friese IJsselmeerkust. „Beter kun je het niet hebben. Zo blijven de windmolens tenminste aan het oog onttrokken.“

Bijna zes jaar geleden wandelden we hier ook, verrekijkers om de nek, richting de Workumerwaard. Turend naar de grutto's, die Piersma in zijn 50-jarige loopbaan als

trekvoegecoloog zo uitgebreid heeft bestudeerd. Voor zijn onderzoek naar *global flyways* - grootschalige migratieroutes - en naar de invloed van onder meer klimaat en voedselbeschikbaarheid op trekvogels ontving hij door de jaren heen prestigieuze onderscheidingen in binnen- en buitenland. „Nog altijd zenderen we de grutto's en monitoren we hun trekroutes. Maar puur voor mijn plezier kom ik tegenwoordig zelden nog buiten. Te veel landschapspijn.“

Als jongen kwam Piersma al in Gaast, op werkbezoek met zijn vader, die dierenarts

was op het Friese platteland. „Tienduizenden grutto's, met gemak. Nu zijn het er hooguit tientallen.“ De bloemen, de insecten, de huiswaluwen - allemaal zijn ze in aantal achteruitgegaan. „Hier zie je hoe de Grote Vergiftiging van Nederland doorwerkt in het landschap.“

En dus omringt de bioloog zich nu door papieren natuur. Boeken over biologie, die lijken zich hier in Gaast nog wél in hoog tempo te vermenigvuldigen. In de grote, lichte werkkamer zijn de boekenkasten tot aan het plafond gevuld. „Dat is één van de

voordelen van het emeritaat“, glimlacht Piersma. „Tijd voor leven én voor lezen.“

Op Texel, bij het Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee, leidde een groot trekvogelsymposium eind februari officieus het emeritaat van zijn hoogleraarerschap in. Niet dat hij écht stopt, natuurlijk, „Maar ik ben niet langer een horige van bedrijfsbelangen. Geen lange vergaderingen meer, geen eindeloze gevechten met de bureaucratie. Er komt weer meer ruimte voor de natuurwetenschappelijke kant. En dat treft, want het is weliswaar een afschu-

welijke tijd voor de wereld, maar een fantastische tijd voor de biologie. Er vindt een revolutie in het denken plaats. Steeds meer dringt het besef door dat dieren geen machines zijn, dat ze flexibel kunnen reageren op veranderingen in de omgeving - en dat die omgeving dezelfde is als de onze.“

Niet toevallig gaf een van de sprekers op het symposium, viroloog Marion Koopmans, een lezing over *one health*: de benadering waarbij het naast goede gezondheidszorg voor mens en dier óók draait om voeding en klimaat, schoon water, schone energie en schone lucht. Piersma: „We moeten weer oog krijgen voor het grotere geheel. Alles is met alles verbonden.“

Ingezoomd op het kleine

En dat terwijl het eind jaren zeventig, toen Piersma in Groningen begon met studeren, juist werd ingezoomd op het kleine. Het leek zonneklaar: biologie draaide om genen. „Binnen de gedragsbiologie, het vakgebied dat mede werd vormgegeven door grootheden als Niko Tinbergen, ging het voortdurend over *nature* versus *nurture*. Maar dat is een volstrekt verkeerde vraag! Zo'n cartesiaanse tweedeling is veel te star; dna is niet de norm der dingen. Het is een belangrijke hulpbron, zeker, maar het is stompzinnig om je erop blind te staren. Er is naast die genetische bouwstenen zóvéél dat van belang is voor de ontwikkeling van een individu: van de temperatuur van de baarmoeder en het stressniveau van de moeder tot en met andere soortgenoten die een voorbeeld rol vervullen.“

„Het is niet of-of maar en-en. We moeten af van de dichotomieën in ons denken. Mens versus dier, bezield versus onbezield: wie houden we nu voor de gek? Toch was die filosofische erfenis van Descartes lang voelbaar in het biologische gedachtegoed. De ziel was voorbehouden aan de mens, en dus werden planten en dieren gereduceerd tot machines.“

Ook Piersma trad aanvankelijk enthousiast in de voetsporen van zijn leermeesters, en keek naar de natuur „met een ingenieursblik“. „Evolutionaire selectiedruk is een productieve manier van kijken, maar het werd gepresenteerd alsof het een doelmatigheid zou zijn - alsof een koolmees acht eieren legt in plaats van zeven of negen omdat het voordeliger zou zijn. Maar niet alles is met een *survival-of-the-fittest*-bril te verklaren. Een biologische functie die bijdraagt aan overleving van een soort kun je niet een-op-een vertalen naar de oorzaak van gedrag. Laat staan dat die beslissing in het dna gebeiteld zit. Zulk genetisch reductionisme is als een wurgslang die langzaam maar zeker de ziel uit de biologie knijpt.“

Dat hem de schellen van de ogen vielen verklaart hij doordat hij voor zijn trekvogelonderzoek langdurig individuele vogels bestudeerde. „Met een klein team hebben we jaren achtereen de trek gevolgd van een lepelaarvrouwje dat we Sinagote noemden. Als je het gedrag van zo'n vogel door en door leert kennen, dan kun je daarna niet meer terug naar dat mechanistische wereldbeeld.“

Goed onderzoek, benadrukt hij, kost tijd en staat haaks op de huidige hypervervuize, kortademige samenleving. De Spinozapremie die hij in 2014 ontving kwam wat dat betreft „als manna uit de hemel“, want daarmee kon hij jarenlang grutto-onderzoek doen op de manier die hij wilde: niet *genotype first*, maar *phenotype first*. „Zo hebben we onder meer kunnen aantonen dat de vliegrouwe van grutto's helemaal niet bepaald wordt door een genetische blauwdruk, zoals vaak werd beweerd.“

Enthousiast begint hij boeken uit de kast

Theunis Piersma op de dijk in Gaast. „Puur voor mijn plezier kom ik tegenwoordig zelden nog buiten. Te veel landschapspijn.“

te trekken, feilloos weet hij elke gewenste titel te vinden. „Ken je het werk van de Amerikaanse filosoof Susan Oyama? *The ontogeny of information*. Een klassieker. Zij was veertig jaar geleden een van de eersten die dat starre *nature-nurture*-denken durfden te doorbreken. „En hier, *Evolution in four dimensions* uit 2005 - daarin beargumenteren biologen Eva Jablonka en Marion Lamb dat naast genetica ook epigenetica (dus het aan- en uitzetten van genen zonder dat het dna zelf verandert), gedrag en communicatie essentieel zijn voor overerving en adaptatie. „Standaardwerken voor elke bioloog, als je het mij vraagt, en toch worden ze nauwelijks gelezen door collega's.“ In de vrijheid van denken ligt voor Piersma het zwaartepunt van zijn werk. Juist daarom moedigt hij zijn promovendi ook aan om hun eigen weg te kiezen, om risico's te nemen. „Ik heb altijd mijn eigen koers gevaren, maar daar moet je wel de ruimte voor krijgen. Je hebt geborgenheid nodig om wild te durven denken. Die geborgenheid hebben het NIOZ op Texel en de Rijksuniversiteit Groningen geboden, maar er was ook een andere kant.“ Herhaaldelijk spreekt hij zich tijdens het gesprek uit tegen de strenge mores van de universitaire 'kerk'.

Filosofen en kunstenaars

„Ik ben een groepdier, ik werk graag met gelijkgestemden; daarvoor hoef je het niet eens met elkaar eens te zijn. Maar zulke gelijkgestemden kom ik niet per se bij de tafelafteit tegen. Vaak voel ik me meer thuis bij menswetenschappers, bij filosofen, bij kunstenaars en muzikanten van buiten de academische wereld.“ Hij noemt ze graag bij de naam: journalist Jantien Boer, die boeken schreef als *Landschapspijn* en *Wondervogels* - in dat laatste is Piersma zelf een van de hoofdpersonen. Sytze Pruiksma, met wie hij meerdere muzikale voorstellingen maakte. Zijn voormalige leermeester Leo Swarts, „de tachtig gepasseerd maar nog altijd veldwerk aan het doen in Afrika“. Roofvogelonderzoeker Rob Bijlsma - „heel eigenzinnig, heeft zich nooit aan 'de kerk' willen verbinden. Hun creatieve denkproces ligt heel erg in lijn met het mijne.“

Weer een boek erbij: *The master and his emissary* van neuroloog Iain McGilchrist, over het verschil tussen de linker- en de rechterhersenhelft. „Ratio en emotie. Als je alleen maar focust op links, op productiviteit en effectiviteit, valt de nuance weg. Het draait om verbindingen - tussen de hersenhelften, tussen mensen onderling.“

Om die reden richtte Piersma enkele jaren geleden binnen de Rijksuniversiteit Groningen het (in Leeuwarden gevestigde) centrum BirdEyes op, van waaruit wetenschappers samen met kunstenaars serieus vogel-trek bestuderen. „Ook weer zo'n tweedeling die de prullenbak in kan: kunst versus wetenschap.“

Tijd voor thee. Op weg naar de keuken passeren we Piersma's partner, Petra de Goij, die diept in paperassen van Project Lepelaar, het langdurige lepelaaronderzoek dat nog altijd loopt - ook al is de oorspronkelijke protagonist, Sinagote, uiteindelijk op zestienjarige leeftijd overleden. De Goij: „Dat is best oud. 60 procent van de lepelaars overleeft überhaupt het eerste levensjaar niet.“

Inmiddels vliegen Sinagotes soortgenoten met zenders naar het zuiden. Evenmin als bij grutto's blijken genen doorslaggevend voor de trekroute die jonge lepelaars aanleren. Piersma: „Weet je waar we de duidelijkste correlatie tussen zien? Tussen het broedgebied van een volwassen vogel met wie een jonge lepelaar een eindje opvliegt. Als die oudere vogel op de Banc d'Arguin in Mauritanië overwintert, dan kun je er haast donder op zeggen dat die jonge dat ook gaat doen - en dan hoeven het dus geen familieleden te zijn van elkaar. Communicatie tussen vogels onderling, dáár ligt de sleutel. Gruttotaal, lepelaartaal. Biologen hebben de neiging weg te kijken van cultuur, omdat dat niet wetenschappelijk zou zijn. Je reinste onzin. Ik durf te beweren dat vrijwel alles in de dierenwereld cultuur is.“

Bezielde biologie, daar pleit Piersma voor. Maar dat vraagt ook een andere manier van denken, van werken. Of zoals hij het in een essay voor literair tijdschrift *De Gids* omschreef. „Het inzicht dat het vangen van wadvogels om te ringen en te zenderen slechts lukt als je je intens in hen inleeft, en

de overtuiging dat wilde vogels pas enthousiast aan keuze of vliegproeven gaan meedoen als de onderzoeker een vertrouwensband met ze heeft opgebouwd, zijn nog niet beschreven in de methodensecties van de wetenschappelijke publicaties over dat onderzoek. We hebben de woorden er nog niet voor. En het gaat verder, veel verder. Als alles bezield is en, tussen en binnen soorten, relationeel is, dan moeten de huidige verklaringsmodellen voor individueel en groepsgegedrag die gebaseerd zijn op dieren-als-machientjes wel tekortschieten.“

Niet dat hij tegen machientjes is, haast hij zich te zeggen, integendeel: de technologie heeft de biologie juist enorm vooruit geholpen, denk maar aan al dat zenderonderzoek. „Juist dankzij al die echte machines hebben we kunnen inzien dat de dieren zelf verre van voorgeprogrammeerd zijn.“ Zo staat hij ook niet zonder meer negatief tegenover AI. „Je kunt het bijvoorbeeld inzetten om vliegroutes of gruttotaal mee te analyseren. Maar je moet wel weten hóe je het gebruikt. Het wordt gevaarlijk als je denkt dat AI bezieling is.“

Zijn hoop is dat de universiteiten zullen blijven inzetten op langetermijnonderzoek, dat er voor zijn wetenschappelijk leiderschap van BirdEyes een opvolger komt die ook oog heeft voor bezield biologie. Maar zo'n wisseling van de wacht is altijd een kwetsbaar moment, als bij de rui van vogels. Wat als de universiteit anders beslist, wat als de leerstoel wordt wegbezuinigd, wat als alles draait om financieel gewin? „Bezieling komt niet voort uit boekhouden.“

Adembenemende gierzwaluwen

Nog een boek op de almaar groeiende stapel tussen ons in, over gierzwaluwen: *The screaming sky*, van de Britse dierenarts-filosof-schrijver Charles Foster - ook bekend van *Being a beast*, waarin hij een jaar door het leven ging als das. „Gierzwaluwen zijn adembenemend. Vrijwel alles doen ze in de lucht, tot en met paren aan toe. Foster beschrijft in zijn boek een prachtige scène in Namibië, over gierzwaluwen boven een bosbrand die steeds weer de rook in duiken. Als bioloog vraag je je dan af: waarom doen gierzwaluwen dat? Om zich te ontdoen van vloeien en luizen? Maar Foster laat ook zien dat die waarom-vraag helemaal zo interessant niet is, omdat het antwoord vanuit biologenoptiek altijd hetzelfde is. Altijd weer draait het om *survival of the fittest*, omdat het succesvol zou zijn voor de evolutie.“

Piersma hekelde die - in zijn ogen - te nauwe blik. „Ook daarin zie je weer een onnodige tweedeling. Op de werkvloer zijn biologen materialistische reductionisten, maar eenmaal thuis houden ze zich openes bezig met existentiële levensvragen en zien ze hun hond als een bezield gezinslid. Waarom kunnen die werelden niet in elkaar overvloeien?“

Met Foster is hij inmiddels goed bevriend; met de gierzwaluwen ook. „Petra en ik hebben op zolder een paar jaar terug speciale nestkasten laten installeren. Vorig jaar werd er voor het eerst door twee paartjes gebroed.“ Via een webcam kunnen ze live meekijken hoe de eieren uitkomen. Want ja, alles doen gierzwaluwen in de lucht, behalve het grootbrengen van hun jongen. „Dan blijken ze openes heel huiselijk.“

Hij knapt ervan op, van die nieuwe huisgenoten. Nu de huiswaluwen zich steeds minder laten zien, nu de landschapspijn steeds sterker wordt, is het vooruitzicht dat die gierzwaluwen zich straks in mei weer laten zien een grote troost. „De natuur blijft in beweging. En dus kun je als bioloog niets anders dan meebewegen. Blijven kijken, blijven hopen.“

REPORTAGE ASTRONOMIE

Sneeuw, storm... en dan toch die heldere blik op de sterrenhemel tijdens een doorwaakte nacht

Een groepje Nederlandse sterrenkundigen reist naar de Pyreneeën om op een bergtop hun nieuwe telescoop te testen. „Wij zijn de eersten die vanaf de aarde in dit golflengtebereik gaan waarnemen.“

Door Berend Nieuwhof Fotografie Zara Nor

De telescoop tijdens de waarnemingen op het dak. Het rode lampje is van de bijbehorende computer, de Eagle.

Samen met mijn reisgezelschap, twee communicatiemedewerkers van de Nederlandse Onderzoeksschool voor Astronomie (NOVA), die een video produceren over de reis, en een NRC-fotografe, leg ik in gebrekkig Frans aan de lifttechnicus uit wat we op de berg te zoeken hebben. Achter ons verdwijnen de betonnen appartementencomplexen van La Mongie in de wolken, tot ons uitzicht in elke richting oogverblindend wit is.

Na zeven minuten in de gondel doemen de contouren van de sterrenwacht op. Boven op steile rotsen draagt het betonnen fundament van het complex de witte gebouwen, waarover waarnemkoepels van verschillende groottes verspreid liggen. Ik kan nog geen vijftig meter voor me uit kijken, de sneeuwstorm verhult haast alle herkenningspunten. Het voelt als aankomen op een ijsplaneet.

Het karretje gaat open, een receptionist vangt ons op, en voor we het weten staan we te verkleumen op het terras tussen de twee voornaamste gebouwen van het complex. Het metalen hek langs de afgrond is bezaaid met ijskristallen, aan de daken hangen ijspegels van dertig centimeter. We duiken snel het nieuwe ogende gebouw in, specifiek bedoeld voor wetenschappers die hier komen sterrenkijken - of zoals sterrenkundigen dat zelf zeggen, waarnemen.

Daar staan Rasjied, Rudy en Alexander. Trots nemen ze ons mee naar de zesde verdieping - de 'begane grond' waar we binnenkwamen, blijkt de vierde verdieping te zijn - naar een vrij onbeduidend werkkamertje, inmiddels omgedoopt tot de 'ProtoNux control room'. Daar ligt de volledige inhoud van het rommelige Amsterdamse kamertje, nu netjes opgesteld als een telescoopbouw pakket van IKEA. „Lego voor volwassenen“, lacht Alexander. „Vanavond gaan we bouwen.“

De receptionist wil door met de rondleiding. Hij rust ons uit met een badge die zowat elke deur in het complex opent, en leidt ons vliegensvlug naar de slaapkamers waar ik de komende drie nachten verblijf. Terug door de sneeuw, trap af, rechtsaf, gang door, doorlopen, weer drie trappen, *voilà*. In wat voelt als het binnenste van de berg - „de kerkers“, grapt Alexander later - slapen we in een eenvoudige kamer van vier bij drie meter. Enthousiast draai ik de gordijnen open, om erachter te komen dat mijn uitzicht bestaat uit een muur van ijs. Ik zal in elk geval geen moeite hebben om in slaap te komen.

Aan de daken hangen ijspegels van dertig centimeter

DAG 1 - AVOND

Gehannes met kabels

Om zeven uur zitten we aan het avondeten. Niet in het mooie restaurant met uitzicht, waar de toeristen zitten die voor een kleine vijfhonderd euro een *night at the Pic* hebben geboekt, maar weggestopt onder in het observatorium. We eten wat de pot schaft: magnetronmaaltijden, van een verrassend lekkere visratatouille tot een grauwe steak en ontploffende zeevruchten. Wie liever geen vlees eet, is beperkt tot rauwkost en broodjes brie. Terwijl we ons tegoed doen aan het bergvoedsel legt Alexander uit dat vanavond in het teken staat van de Eagle: de compacte computer die fungeert als het brein van de telescoop.

In de controlekamer hebben Rasjied en Alexander inmiddels alle onderdelen aan elkaar verbonden. De Eagle, een soort rozerode rechthoek met antennes erop, is het middelpunt van een wirwar van snoeren. Het apparaat is verbonden met de telescoopcamera, het statief, en een luchtkwaliteitsensor. Alexander sluit de Eagle draadloos aan op zijn laptop. „Zo kunnen we de telescoop op afstand bedienen en richten, en hoeven we morgen niet zo vaak de vrieskou in“, vertelt Alexander. Na een paar tests en wat gehannes met kabels komt het driemanschap tot de conclusie: morgennacht kunnen we de eerste sterrenfoto's maken.

Het doel van die waarnemingen is om ProtoNux' gevoeligheid in kaart te brengen, afhankelijk van de zogeheten *airmass*: hoeveel atmosfeer er tussen de bron en de telescoop zit. Binnen het golflengtebereik van de telescoop, de NUX-band, werken namelijk twee atmosferische effecten die ervoor zorgen dat uv-licht de telescoop niet bereikt: rayleighverstrooiing, waarbij lichtgolven 'stuiten' op deeltjes in de dampkring - overigens ook verantwoordelijk voor de blauwe kleur van de lucht - en ozonabsorptie, waarbij ozon hoog in de atmosfeer uv-straling absorbeert. „Die twee effecten belemmeren uv-straling elk op hun eigen manier“, legt Rudy uit. „En bij kortere golflengten gedragen ze zich naar verwachting anders dan bij langere golflengten binnen de NUX-band. Daarom hebben we filters meegenomen, om die verschillende golflengten apart te bekijken.“

Lees verder op pagina W6

D

it zijn geen icoontjes waar we blij van worden“, zegt Rasjied Sloot (39) droogjes. Op zijn scherm staat een weersvoorspelling voor het Observatoire du Pic du Midi: drie nachten achter elkaar een wolkje met sneeuwvlokken. Bepaald geen ideaal weer om een telescoop te testen, maar de reis verzetten kan al niet meer. Over vijf dagen zal Rasjied samen met twee collega-astronomen hun dierbare, zelf ontwikkelde telescoop naar de Franse Pyreneeën brengen, om die daar hoog op de berg uitvoerig te testen. Als het

weer tenminste meezit.

De tweede van het astronomisch driemanschap, Rudy Wijnands (54), loopt Rasjieds kamer op het Amsterdamse Science Park binnen. Ook hij heeft de weersvoorspellingen gezien, en stelt voor een zeil mee te nemen, tegen de sneeuw. Rasjied had er al een besteld. Dit is niet hun eerste waarnemtripje, ze weten precies hoe dit werkt: het weer kan alles in het water doen vallen. „Daarom gaan we tien nachten naar de berg“, legt Rudy uit. „Met een beetje geluk kunnen we tussen de sneeuwvallen door steeds een paar uur observeren.“

In een propvol opslagkamertje op het Anton Pannekoek Instituut voor Sterrenkunde in Amsterdam staat de jongste van de drie. Masterstudent Alexander Hoogerbrug (25), voor wie het wél de eerste keer is, heeft een flinke paklijst in zijn hand. Daarop: dozen vol internetkabels, elektrische tape, loodzware contragewichten, een compacte computer, een joekel van een statief, een tas met „mid-

Tussen de sneeuwvallen door hopen ze te kunnen observeren

night snacks“ en een blauwe flightcase van anderhalve meter lang. „Op maat gemaakt“, zegt Alexander trots. Voorzichtig tilt hij de deksel op en toont de kijker die straks achter in een busje richting de Pyreneeën gaat: het prototype voor de Near Ultraviolet eXplorer, afgekort ProtoNux. Een witte cilinder, zesendertig centimeter breed en ongeveer een meter lang, versierd met een oranje balk waarmee het gevaarte uiteindelijk aan het statief te bevestigen is. Totale kosten: twee ton.

Dat geld zit 'm vooral in speciaal ontwikkelde spiegels, toegespitst op het soort licht waar ProtoNux zijn naam aan dankt: het zogeheten nabij ultraviolet, met iets kortere golflengtes dan zichtbaar licht. Dit soort licht is verantwoordelijk voor het bruinen van je huid tijdens het zonnen, maar ook voor sterrenkundigen is uv razend interessant. „Sterexplosies, superzware zwarte gaten die sterren opslokken, bot-

sende neutronensterren: allemaal te zien als een uv-flits“, vertelt Rudy. „Wij zijn de eersten die vanaf de aarde in dit golflengtebereik gaan waarnemen. De uiteindelijke NUX-telescoop zou dan uit vier van dit soort kijkers bestaan, zodat je een groot deel van de hemel tegelijk in de gaten kunt houden voor uv-flitsen.“

ProtoNux is dus bedoeld voor 'snelle sterrenkunde', waarbij continu wordt gespeurd naar piepkleine veranderingen of flitsen in de hemel, *transients* in vaktaal. Dat is cruciaal om de meest extreme gebeurtenissen in het heelal te begrijpen; bijvoorbeeld botsingen tussen neutronensterren, waarbij naast zwaarte-krachtsgolven ook veel uv-straling vrijkomt. „Ook supernova's zijn interessant“, voegt Rudy toe. „Als de schok van de explosie de buitenste laag van de stervende ster bereikt, levert dat een uv-flits op. NUX zou die heel mooi kunnen oppikken.“ Als hoofdonderzoeker is hij verantwoor-

delijk voor wat in vakjargon 'de science' heet: zodra je telescoop goed werkt, waar richt je hem dan op?

Vooralsnog lijkt het alsof de telescoop de eerste drie dagen op het Zuid-Franse observatorium vooral binnen zal staan en naar het plafond zal kijken. De astronomen zijn er nuchter onder, in hun tien dagen zal er vast een helder nachtje tussen zitten. Ik probeer erin mee te gaan: gezien mijn achtergrond in de sterrenkunde zou ik moeten weten dat van tevoren stressen weinig zin heeft. Toch bekruipt me een gevoel van onrust. Ik ben er namelijk slechts de eerste drie nachten bij, uitgerekend wanneer de sterrenwacht op de Pic du Midi waarschijnlijk in een sneeuwstorm gehuld is. Rasjied leeft met me mee: „Dat zou voor jou wel een beetje lullig zijn, ja.“

Er zit niets anders op dan het driemanschap alvast een goede reis te wensen en mijn skibroek en thermokleding uit de kast te halen. Op de Pic du Midi (2.877 meter) wordt

het 's nachts namelijk min zeven, gevoelstemperatuur van min vijftien. Voor overdag pak ik een tube zonnebrand in, om dezelfde reden dat de berg een ideale plek is voor een uv-telescoop: hoe hoger je zit, hoe minder uv-absorberende atmosfeer boven je hoofd.

Als ik laat op de avond voor vertrek mijn koffer dichtrits, bekijk ik nog één keer de weersvoorspelling. Het icoontje bij de tweede nacht doet me opgelucht zuchten: een maansikkel-tje, omringd door sterren.

**DAG 1 - AANKOMST
Lego voor volwassenen**

Vanuit het Franse skidorpje La Mongie gaat elk kwartier een kabelbaan naar het observatorium. Met een van de laatste ritten van de dag suis ik met vijftienveertig kilometer per uur naar de top van de Pic, waar de sterrenkundigen vanochtend al aankwamen.

Zo moet de telescoop eruit gaan zien

Het uiteindelijke NUX-observatorium bestaat uit vier kijkers. Gecombineerd brengen ze een groot hemeloppervlak in beeld.

NUX maakt om de tweeënhalf minuut een foto van een nieuw stukje hemel, en speurt zo in rap tempo de hemel af naar uv-flitsen. Als NUX zo'n lichtpuntje detecteert, kunnen andere sterrenkundigen razendsnel hun telescopen erop richten. Een **contragewicht** (links) houdt het gehele systeem in balans.

» Vervolg van pagina W5

Je moet die effecten goed begrijpen, wil je een degelijke subsidieaanvraag indienen voor je nieuwe uv-telescoop. De data die daarvoor nodig zijn zullen de astronomen morgen verzamelen. Voor nu trekken ze de stekkers uit de opstelling en gaan ze uitrusten. Als ik door de aanhoudende sneeuwstorm terugloop naar mijn kamer en recht omhoog kijk, zie ik warempel een drietal heldere sterren. Een goed teken, hoop ik.

DAG 2 - AVOND
Wéér veegjes

De middag van dag twee vertelt Rudy me dat we rond zonsdondergang Rasjied en Alexander absoluut niet mogen storen. De zonsdondergang is namelijk het enige moment dat ProtoNux cruciale kalibratiefoto's kan nemen: de zogeheten *flat fields*. Alexander legt uit: „Een flat field is een foto van een uniforme achtergrond, waarbij elke pixel even sterk belicht zou moeten zijn. Maar wat blijkt in de praktijk: sommige pixels registreren een hogere intensiteit dan andere. Dat betekent dat onze camera op sommige plekken dus gevoeliger is, en dat beïnvloedt onze meetprecisie. Flat fields brengen dit effect exact in kaart, waardoor je ze kunt gebruiken om je camera te kalibreren. Wij maken flats tijdens de schemering; dan is de hemel mooi uniform en niet zo helder dat de sensor overbelicht raakt.”

Terwijl de avondzon wegzakt achter de besneeuwde toppen van de Pyreneeën staat ProtoNux recht omhoog gericht op het observatiedek, een van de hoogste plekken op het observatorium. Inmiddels draagt een stevige driepoot de Eagle, de grote kijker, en zijn kleine broertje, de Complementary Optical eXplorer (COX). Deze bescheiden telescoop vangt naast uv ook zichtbaar licht op, wat de astronomen helpt te duiden wat ze zien via ProtoNux. Beide telescopen maken continu foto's

De camera trilt door de wind, wat funest is voor de beeldkwaliteit

De telescoop is met een zeil afgedekt ter bescherming tegen de sneeuwstorm.

Het prototype voor de Near Ultraviolet eXplorer, afgekort ProtoNux. Links te zien is de Complementary Optical eXplorer.

De kabelbaan naar de top.

die om de paar seconden op Rasjieds beeldscherm in de controlekamer verschijnen. Nu zijn het nog flat fields, maar binnen enkele uren zullen de eerste astronomische doelwitten in beeld komen. Voor we weer naar binnen gaan haalt Rudy een klein knuffeltje van Dikie Dik uit zijn zak en poseert hem zorgvuldig in de sneeuw. „Ik neem hem altijd mee op waarneemreis”, vertelt hij. „Drieduizend volgers op Instagram!”

Na het avondeten (de inmiddels vertrouwde magnetronmaaltijden) drink ik een sterke kop koffie. Ik wil de astronomen, die van plan zijn tot zes uur op te blijven, wel kunnen bijhouden. Het leeuwendeel van de nacht zullen ze met ProtoNux één object bekijken: de zogeheten Broken Heart Cluster, een vrij onbeduidende sterrenhoop in het sterrenbeeld Voerman. „Op zichzelf niet zo spannend”, vertelt Rudy. „Maar handig aan dit object is dat hij aan het begin van de nacht hoog aan de hemel staat. Gedurende de nacht zakt hij geleidelijk, waardoor we precies kunnen meten hoe onze gevoeligheid afneemt naarmate de airmass groeit.”

De eerste twee uurtjes gaat het lekker. Met korte tussenpozen siert een nieuwe zwart-witfoto van de cluster Rasjieds scherm, af en toe lopen Rudy en Alexander naar het observatiedek om van filter te wisselen. Ook ik ga regelmatig de vrieskou in, al is het maar om naar Alexanders verhalen te luisteren. In Amsterdam is hij student-assistent bij het waarneemvak van de opleiding sterrenkunde, en daardoor een ervaren *starpopper*. „Bij *starpopen* zoek je twee sterren die makkelijk te vinden zijn, en aan de hand van die twee definieer je lijnen en hoeken aan de hemel om elkaar de weg te wijzen. Die techniek leren we onze studenten ook.” Zijn uitleg wordt af en toe onderbroken door een bleep en de stem van Rasjied, die een commando of statusupdate door de walkietalkie bromt.

Terwijl Alexander me naar het sterrenstelsel Andromeda probeert te navigeren, begint de wind ProtoNux parten te spelen. Bij elke windvlaag trillen de kijker en de camera, wat fu-

nest is voor de beeldkwaliteit. De sterretjes die eerst als mooi gedefinieerde puntjes op het scherm verschenen, zijn veranderd in wazige vegen. Frustrerend, want afgezien van de wind zijn de omstandigheden perfect. In de controlekamer staren Rasjied en Rudy naar het laptopscherm in afwachting van de volgende foto. Wéér veegjes. De sterrenkundigen zwijgen, het enige wat ik hoor is de wind langs het gebouw die ons suizend uitlacht.

Vanaf twaalf uur 's nachts lijkt er geen einde aan de wind te komen. Rudy en Rasjied passen het waarneemschema aan om toch zo veel mogelijk nuttige data te verzamelen. Alexander heeft een Frans pak speelkaarten opgeduikeld - die blijken uit 32 en niet uit 52 kaarten te bestaan - en legt me de regels van mau-mau uit, een variant op pesten met 32 kaarten. Steeds als ik aan de beurt ben kijk ik over Alexanders schouder naar het beeld van de telescopen, in de hoop dat de veegjes eindelijk verdwenen zijn. Ook dit is sterrenkunde, gaapt Rudy: „Dit hoort erbij. We gaan niet nu stoppen: voor hetzelfde geld gaat de wind over een uur weer liggen en kunnen we nog twee uur waarneemen.”

Het verlossende beeld schittert rond twee uur op Rasjieds laptop. Geen veegjes meer, maar puntjes! Waar de astronomen net nog onderuitgezaakt in hun stoel zaten, ogen ze nu springlevend: de wind is gaan liggen, de data zijn goed, we kunnen door. Nog een paar uur kunnen de astronomen de sterrenhoop volgen voor deze achter de bergen verdwijnt. Gunstig, want juist in die laatste uurtjes veranderen de effecten van rayleighverstrooiing en ozonabsorptie snel en zijn dus de interessantste data te verzamelen. Tegen half vier zit er zo veel atmosfeer tussen de cluster en de telescoop dat het beeld wazig wordt, en een halfuur later ziet ProtoNux niets meer. Tot ziens, Broken Heart Cluster.

Alexander heeft nog een toetje voor de telescoop in petto. Hij schakelt de verbinding met de Eagle over naar zijn

Boven Skiërs op de top van de Pic du Midi. Achter in beeld is de grootste koepel van het observatorium, waarin de grootste optische telescoop van Frankrijk staat: de Telescope Bernard Lyot.

Onder Rudy en Alexander kijken naar de zonsdondergang. **Links** onder Rasjied en Alexander bereiden zich voor op de eerste waarnemingen en zetten delen van de telescoop in elkaar. **Rechts** onder Magnetronmaaltijden in de kantine van het observatorium.

eigen laptop en zet een zelfgeschreven programma klaar. „De maan weerkaatst zonlicht, en is dus ook een bron van nabij ultraviolet. Als hij zo opkomt, rond vijf uur, gaan we testen of onze gevoeligheid daar slechter van wordt.” Hij tuurt naar zijn scherm, de moeheid slaat toe. Hij, Rasjied en Rudy zijn inmiddels tweeëntwintig uur wakker. „Sorry, ik kan helemaal niet meer nadenken. Rasjied, waar sloegen we onze data ook alweer op?”

Terwijl de laatste maanfoto's binnendruppelen en de eerste tekenen van de zonsopgang te zien zijn, lijkt de controlekamer het erover eens dat het mooi geweest is. Mijn koffie is inmiddels al lang en breed uitgewerkt, en ook mijn periodieke, ijskoude bezoeken aan de telescoop houden me nauwelijks meer wakker. „Zo even dat zeil eroverheen mieteren”, zegt Rasjied, „en dan tot na de lunch door slapen.” De Eagle wordt losgekoppeld, ProtoNux mag slapen. En wij ook.

DAG 3 & 4
Tot 2027 volgeboekt

Twee van de drie sterrenkundigen zitten, tegen hun eigen verwachtingen in, aan de lunch. Nog verrassend fris ook, zelf ben ik er slechter aan toe na de lange nacht. Alexander heeft het niet gered en zal vanmiddag pas ontwakken. Dan kan hij meteen aan het werk: de telescoop moet naar binnen want de komende drie dagen valt er 's nachts een meter sneeuw.

Rudy is naar omstandigheden tevreden als ik hem die middag spreek. We hebben een rustig plekje op het toeristendek gevonden, met schitterend uitzicht op het gebergte. „We hebben mooie data verzameld, en door de wind ook veel iets minder mooie data. Maar we zijn aardig opgeschoten met onze doelstellingen! De komende dagen is het toch slecht weer, dus kunnen we even uitrusten en een waarneemprogramma voor aanstaande maandag opstellen. In ieder geval begrijpen we de atmosferische effecten al een stuk beter.”

Veel sterrenkundigs ga ik vanwege het weer niet meer meemaken tot ik me weer in de bewoonde wereld begeef, dus regelen we bij de receptie dat we vanavond met de overnachtende toeristen mee mogen. Wat kan er zo bijzonder aan zijn dat de Pic tot 2027 volgeboekt is? Al snel ontdekken we: voor iemand met een beetje sterrenkundige kennis niet bijster veel, met als dieptepunt een ellenglange Franse planetariumshow die net zo goed een powerpointpresentatie had kunnen zijn. Wel weer leuk: een wandeling door een ondergrondse gang en omhoog naar de koepel van de grootste optische telescoop van Frankrijk, de Telescope Bernard Lyot. Het geheel valt in ieder geval in de smaak bij de Franse toeristen.

De laatste ochtend beukt de sneeuwstorm tegen het observatorium. Bij het afscheid blijkt dat drie dagen op de berg in korte tijd een band heeft geschapen: van Rasjied en Rudy krijg ik een ferme handdruk, van Alexander een knuffel. Nog zes nachten hebben de astronomen te gaan, waarvan zeker drie met goede waarneemomstandigheden. De dagen na mijn terugkeer in Nederland staat mijn weerapp nog ingesteld op de Pic du Midi: aardig wat maantjes en weinig sneeuwvolkjes.

BijzondereZaken.nl

Vakanties & Reizen

Binnenland

Friesland **Gelderland**

Unieke plek - FRIESLAND
1500m2 tuin&bos, kindvriend.
2 wk in JULI: € 1195 (totaal)
Zie: www.frisenbuiten.nl

Familieweekend? Achterhoek tot 15 pers. Kunstzinnige sfeer.
www.rietberghe.nl

Europa

Frankrijk

Logeren bij Nederlanders in Normandië
www.bb-sainte-mere-eglise.com
M'H, Maison les Hirondelles

****WWW.GITES.COM****
Het grootste aanbod authentieke vakantiehuizen in het heerlijke Frankrijk.

U FIETST, UW HOTEL VAART ACHTER U AAN!

www.fenikscharter.nl

Nog enkele plaatsen vrij:
Parijs-Brugge 25 mei-8 juni en 6-20 juli.
West-Vlaanderen, Brugge-leper-Veurne-Brugge 10-17 aug.
Mail: info@fenikscharter.com of bel 06-53147553

Portugal

Viana do Castelo te koop in historisch stadspaleis ons duplex
4+1 kamerapp >200m² met patio+ parkeerplaats
€ 849.000 info@palacioviana.eu

WWW.JEEIGENBERG.NL
Rust, ruimte, privacy en zon aan de kust van de Alentejo

Wilt u hier ook volgende week adverteren?
WWW.ZADKINEMEDIA.NL

Italië

Ligurië, Italië. Charmant huisje, 2 pers. met tuin, authentiek dorp, 15 min zee, 45 min Nice, va €650
T.06-15061615 www.oijfmlen.com

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken.
Geef online op via WWW.ZADKINEMEDIA.NL

Amerika

Canada

Next level wintersport naar **BANFF & LAKE LOUISE**

Ontdek je met

BBI TRAVEL

EXPERIENCE

9-daagse wintersport Elk + Avenue Hotel Banff vanaf **€ 1752 pp***

*Incl. vluchten, transfers, overnachtingen en 4-daagse skipas. Vanaf-prijs o.b.v. voordeligste vertrekdatum en voor 2 personen. Onder voorbehoud van drukfouten en/of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/canada/wintersport/banff
050-3136000

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

SCHIETHART REIZEN

CULTURELE GROEPSREIZEN
"AL MEER DAN 30 JAAR!"
www.schiethartreizen.nl of 072-5204550

Advertentie
Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Azië

ZUIDOOST AZIË SPECIALIST
WWW.PTTRAVEL.NL

PT TRAVEL
BESTAAT UIT 100 TOEGANGSPUNTEN

Afrika

Tanzania

Ontdek Tanzania

CC PARADISE | WILDERNESS

Consumenten

Kunst & Antiek

Waardevolle boek en bijbel RESTAURATIE!
www.boekbinderijkok.nl 50 jaar vakmanschap!

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Klassieker verkopen?
Voelt als afscheid nemen van een goede vriend
Wij helpen graag, door verkoop in opdracht
(consignatie) of inkoop Bel of mail Bas 06 33 701 582
of bas@classiccarsconnection.nl Of www.cccz.eu

Een klassieker geef je door

Gezocht: mecenas voor restauratie oud-Hollandse vool (1702). ANBI. Mail naar henja1702@gmail.com

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.
Ga naar ZADKINEMEDIA.NL

Vraag & aanbod

CONCERTO EN PLATO ZOEKEN MOOIE LP's en SINGLES
Bel bij collecties voor een afspraak of kom gezellig langs in een van onze winkels.

Concerto Amsterdam en alle Plato's in Nederland.
www.concerto.nl of <https://www.platomania.nl/concerto-plato-winkels>
dick@concerto.nl 06-53314016

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, MUNTEN EN HORLOGES.
WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA!
WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER!
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam
TEL. 020-4221015. WWW.OLDGOLDPRIJS.NL

Duurzaam vergroenen

Ginkel

De Kunst van Groen erfgoed

ginkelgroep.nl Familiebedrijf sinds 1903

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING
Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : www.zadkinemedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.nr. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

RELATIEBEMIDDELING

We kennen iedereen persoonlijk

mens & relatie

www.mens-en-relatie.nl **BEL 088-022 19 00**

VAN SLOBBE EXCLUSIEVE PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen

ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmets.nl

Ze bestaat. Echt.

DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

DTNG.

Voor ondernemende en ontwikkelde singles
WWW.DTNG.NL

Omdat liefde begint met écht gezien en gehoord worden.

Match Hunters Start jouw zoektocht vandaag nog.

Vrouw zoekt Man

Zij (1951), aantrekkelijk, jeugdig, zeer energiek, maatschappelijk betrokken, Amsterdamer, veelzijdig, bestuurder, links van het midden. Hij "leeft" vanuit al zijn poriën en staat open voor een sprankelend vervolg samen. Het volledige profiel staat op <https://vanslobbedating.nl/profielen/aantrekkelijke-vrouw-met-indrukwekkende-maatschappelijke-carriere-amsterdam-1951/>

een nieuwe liefde

Take me to the dance of life
Geboren eind 1958 woont ze klein, licht en fijn, hartje stad, hartje Nederland. Ze is kleurrijk, nieuwsgierig, verbindend, dankbaar, reislustig, sociaal, op zichzelf, introspectief én soms explosief. Doet aan tango, schaatsen, racefietsen, zwemmen.
Verlangt naar levendigheid en stille verstandhouding met een niet-perfekte, in culturen geïnteresseerde man, tactiel met een groot hart, die geniet van natuur, mensen, ontdekken, en wat tegengas op z'n tijd
Het volledige profiel staat op www.eennieuweliefde.nl

Man zoekt Vrouw

Echt jongensachtige man (1948) met volle bos haar. Weduwnaar, Amsterdam, stijlvol, breed ontwikkeld, echt sportief, huisje Frankrijk, wars van poeha. Zij: onbeveng, vrolijk, ook slank, zin in het leven. Het volledige profiel staat op <https://vanslobbedating.nl/profielen/jongensachtige-man/>

Dating

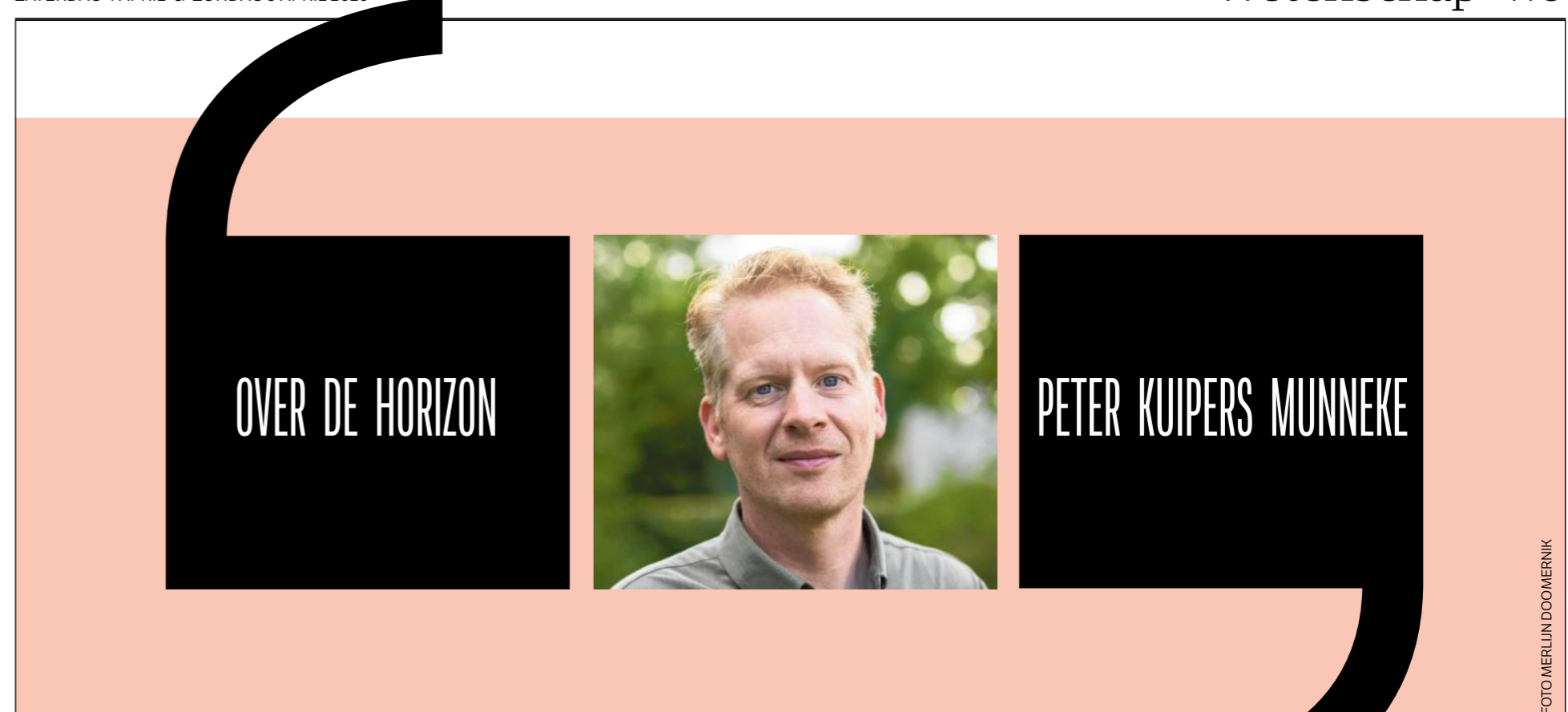
e-Matching.nl - Dating hbo/wo niveau
online daten | speeddaten | persoonlijke coaching

Schrijf gratis in en ontmoet direct singles in je eigen leeftijdscategorie en regio
www.e-matching.nl - Durft u het aan?

Stoute vlinders?

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Geef online op via WWW.ZADKINEMEDIA.NL
Geef je oproep voor de deadline van de desbetreffende editie op

secondlove

Bedrijven die de zon afschermen, nee dank je

COLUMN

Stardust is een Amerikaans-Israëlische start-up die met 60 miljoen dollar startkapitaal stappen wil zetten met stratosferische aerosolinjectie, het op wereldwijde schaal kunstmatig dempen van het zonlicht om de opwarming van de aarde af te remmen.

Een bedrijf dat de controle over het klimaat grijpt. Om inzichtelijk te maken hoe absurd dat idee is, moeten we allereerst kijken naar hoe het klimaat eigenlijk werkt. Klimaatwetenschap is helemaal niet zo ingewikkeld. Ik zal de 2.409 pagina's van het meest recente IPCC-rapport over de werking van het klimaatsysteem even voor u samenvatten in 198 woorden:

Er zijn maar drie knoppen om aan te draaien als je de temperatuur op aarde wilt beïnvloeden. Als je de hoeveelheid zonlicht die op aarde terecht komt laat toenemen, dan stijgt de temperatuur. Maak je de aarde donkerder, dan neemt de temperatuur ook toe. Die knop heet albedo. Als laatste is er de knop van de broeikasgassen in de atmosfeer. Die zijn doorzichtig voor zonlicht, maar houden de warmte vast van de aarde die door de zon wordt verwarmd. Hoe meer broeikasgassen, hoe warmer. De aarde draaide altijd zelf aan die knoppen. Het komen en gaan van ijstijden de afgelopen miljoen jaar kwam door wiebelingen van de aardbaan rond de zon. Daardoor is de hoeveelheid invallend zonlicht op tijdschalen van tienduizenden jaren niet constant. Dat is de drijvende kracht achter de ijstijden van de laatste miljoen jaar. Nu echter is de mens als een malle aan de knop

van de broeikasgassen gaan draaien, door het opstoken van fossiele brandstoffen. In een geologisch spasme van anderhalve eeuw is de CO2 met 50 procent toegenomen en de temperatuur bijna anderhalve graad. De menselijke bijdrage aan die opwarming is ongeveer 110 procent - zonder die bijdrage was de aarde waarschijnlijk heel lichtjes afgekoeld.

Tot zover de samenvatting. Als de snelle temperatuurstijging een probleem is (en dat is het) en het probleem wordt veroorzaakt door het opstoken van fossiele brandstoffen, zou je zeggen dat het het meest voor de hand ligt om met olie, kolen en gas te stoppen. Maar goed, op papier is het ook denkbaar om door te gaan met het gebruik van fossiele brandstoffen, en het gedraai aan de broeikasknop ongedaan te maken door tegelijkertijd aan de knop van de zon te draaien. Met raketten of vliegtuigen kun je boven de bewolking stoffen in de stratosfeer spuiten die een deel van het zonlicht weerkaatsen. Het is niet eenmalig, want die stoffen worden chemisch afgebroken. Je moet continu blijven injecteren. Het kan met zwavel (gaat wel ten koste van de ozonlaag en veroorzaakt zure regen), calcium (wat klontert) of metaaldeeltjes (effecten onbekend). Wat uit alle wetenschappelijke literatuur blijkt is dat het onzeker is wat de gevolgen van stratosferische aerosolinjectie zijn. Het is niet duidelijk wat de techniek zal doen met neerslagpatronen, moessons, bewolking en droogte. Maar ook niet hoe de levende natuur zal reageren op een afname van direct zonlicht en het verbleken van de blauw

we lucht. Ten slotte is er de vrees dat grootschalige beïnvloeding van het klimaat met aerosolen geopolitieke spanningen in de hand werkt. Wat nou als China deze techniek inzet waardoor in Europa de neerslag halveert?

Binnen de klimaatwetenschap wordt al lang gediscussieerd over alle aspecten van dergelijke geo-engineering. Wat zijn de technische uitdagingen, wat de klimaatgevolgen, en wat zijn de sociale, politieke en ethische dilemma's? Maar donnesmaat leidt deze discussie ergens toe: er is nog steeds geen internationale organisatie die een raamwerk en regels voor geo-engineering heeft opgesteld. Er is geen maatschappelijk debat geweest. Maar Stardust neemt alvast de short-cut en gaat als private start-up aan de slag. Waar dit toe gaat leiden werd me zonneklaar toen ik vorige week een interview las met hoogleraar internationale geschiedenis Quinn Slobodian en techjournalist Ben Tarnoff.

Slobodian en Tarnoff bedachten de term muskisme, een politiek-economisch systeem waarin de

overheid onlosmakelijk verbonden is met grote bedrijven. Ze wordt er zelfs volledig afhankelijk van. Denk aan SpaceX en Starlink, zij hebben inmiddels het grootste deel van de ruimtevaart- en communicatiemarkt in handen en overheden kunnen in feite niet meer zonder ze. Je kunt deze gedachtegang naadloos plakken op Stardust. Als de wereld gebruik gaat maken van de diensten van Stardust dan zitten we eraan vast tot de fossiele brandstoffen zijn opgebruikt. Als je voor die tijd stopt, dan krijg je een schok in het klimaatsysteem, want de aerosolen zijn binnen twee jaar uitgewerkt en vanaf dat moment warmt de aarde in een paar jaar tijd met een paar graden op. Op het eerste oog zit er geen verdienmodel aan Stardust. Behalve als de wereld zich er afhankelijk van maakt. Dan kun je niet meer zonder en kunnen de prijzen omhoog. Het is als cloud-opslag. Eerst is het gratis, daarna kun je niet meer zonder, en dan betaal je de hoofdprijs. Het geld dat je aan Stardust betaalt kun je niet meer uitgeven om je energievoorziening CO2-vrij te krijgen.

Stardust zou wel heel goed zijn voor de economie. Die draait namelijk op vervuiling. Met Stardust gaan we vervuiling met vervuiling bestrijden, dubbele economische groei! Maar even zonder cynisme: ik hoor vaak dat stoppen met fossiele brandstoffen heel radicaal is. Maar ik vind het een stuk minder radicaal dan over een paar decennia een onleefbare planeet achterlaten aan de toekomst. Of, en dat zou helemaal bizar zijn, de controle over het klimaat in handen geven van een techbedrijf.

Als je stopt met aerosolen, krijg je een schok in het klimaatsysteem

Peter Kuipers Munneke is glacioloog bij de Universiteit Utrecht en weerman bij de NOS

Advertentie? Zadkine Media - info@zadkinemedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24 - De brieven onder nummer sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.nr.

FOTO MERLIN DOOMERIK

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

BATAVIA Drukreiniger

Adviesprijs fabrikant 159,97
99,-

- Complete set met accu voor reinigen van fietsen, auto's en tuinmeubilair
- Krachtige druk van 22 bar verwijdert hardnekkig modder zonder risico op lakbeschadiging
- 5 sproeistanden: stel in voor zware taken of een zachte besproeiing van de tuin

BATAVIA Onkruidborstel set

Adviesprijs fabrikant 169,-
119,-

- Werelds meest effectieve onkruidborstel
- Ideaal voor het verwijderen van onkruid en mos uit voegen
- Onkruid verwijderen zonder rugpijn, pijnlijke knieën, blaren en vermoeidheid

BATAVIA Super snoeiset

Adviesprijs fabrikant 179,-
139,-

- Alles-in-één set voor elke snoeiklus
- Compacte Nexsaw zaagt hout tot 11 cm dik met één hand
- Brushless takkenschaar knipt moeiteloos door takken tot 28 mm

BATAVIA Twinbrush reinigingsborstel

Adviesprijs fabrikant 199,-
179,-

- Complete set met 2Ah accu, 2.4a oplader, 3 borstels, zeepdispenser en verlengsteel
- Krachtige accu reinigingsborstel, gepatenteerde 2-in-1 borstels die in tegengestelde richting van elkaar draaien
- Brushless motor, voor de best mogelijke schoonmaakresultaten en prestaties

AENO Draadloze steelstofzuiger

Adviesprijs fabrikant 206,-
139,-

- Één apparaat voor zowel vloer- als meubelreiniging
- Super krachtig: 530 Watt en 28 Kpa en tot 60 minuten werktijd
- Vier zuigstanden & automatische stofdetectie

BATAVIA Maxxbrush multi-borstel

Adviesprijs fabrikant 199,-
149,-

- Draadloze vrijheid voor flexibel reinigen van terrassen en patio's
- Aansluiting voor tuinslang voor effectievere reiniging met water
- Optioneel te gebruiken als onkruidborstel met extra accessoires

nrc carrière samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland Op zoek naar een uitdagende baan? Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures, bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer van de vacature en vul het in als trefwoord op nrc.nl/carriere

administratief

KB nationale bibliotheek Medewerker Publieksdienstverlening Den Haag 29939

beleid / bestuur

Dedicon via Leeuwendaal Twee Leden Raad van Toezicht Grave 29944
 Serviceorganisatie Zorg Holland Rijnland Manager Bedrijfsvoering Jeugdhulp Leiden 29894
 Waterschap Drents Overijsselse Delta via Necker Dijkgraaf Zwolle 29935

consultancy

Medemblik Gemeente Medemblik Strategisch Adviseur HR Wognum 29927

directie / management

Dienst Justitiële Inrichtingen Operationeel Manager Veiligheid Arnhem 29910
 Gemeente Waalre via Bestman - Bestuur & Management Gemeentesecretaris/Algemeen Directeur Waalre 29928
 InteraktContour via BeljonWesterterp Directeur Serviceorganisatie Nunspeet 29919
 InteraktContour via BeljonWesterterp Directeur Mens & Organisatie Nunspeet 29920
 Lenferink Vastgoedonderhoud via YER Regiomanager Klant & Markt Zwolle/Amersfoort/Achterhoek 29934
 Museum Boijmans Van Beuningen Artistiek Directeur Rotterdam 29937
 Provincie Utrecht via ADJ Teamleider Volkshuisvestingsopgaven Utrecht 29946
 Rijnstate Rijnstate Ziekenhuis Manager Planning & Control Arnhem 29950
 SARO via Leeuwendaal Schooldirecteur Rotterdam 29945
 Stichting Milo via BeljonWesterterp Manager Bedrijfsvoering Werken vanuit huis en op locatie 29917
 Stichting Milo via BeljonWesterterp Directeur Bedrijfsvoering Werken vanuit huis en op locatie 29918
 Terre des Hommes via Colourful People Director of Engagement Den Haag 29924
 Van Iperen International via BeljonWesterterp Managing Director Westmaas 29916
 Werksaak Rivierenland via Objectieve Recruitment B.V. Operations Manager Geldermalsen 29893

finance

Antalis B.V. via YER Credit Controller Almere 29932
 De BUCH via Merwede Executive Search Concerncontroller Bergen 29940
 Nectar via YER Investment Associate Amsterdam 29875
 Oakey Holding B.V. via YER Finance Administration Manager Rotterdam 29933
 PerMens PerMens Business Controller Amsterdam 29938

vektis

Vektis Senior Controller/Business Controller Zeist 29930

human resources

Nettorama via YER HR & Payroll Professional Oosterhout 29915
 Provincie Flevoland Organisatieadviseur Lelystad 29931
 Workstead via YER Manager Recruitment Veendaal 29885

inkoop / logistiek

Fudura B.V. via YER Strategic Accountmanager Noord-Brabant/Limburg 29914
 YER Strategic Buyer 29921

IT

EVEON Containers via YER Business Analyst Rotterdam 29947
 Interprovinciaal Overleg Information Security Officer Utrecht 29942
 Orffa Additives BV via YER AI & Digital Enablement Specialist Breda/hybride 29922
 Vektis Vektis Product Owner AGB Register (Fluent in Dutch) Zeist 29925

juridisch

Gemeente Ermelo Adviseur Belastingen Ermelo 29929

projectmanagement

Result Laboratorium Portfolio- en Projectmanager Zevenbergen 29926

RvC / RvB / RvT

Czas Wonen via PublicSpirit Lid Raad van Commissarissen Woerden 29943
 NHL Stenden Hogeschool via Colourful People Twee Leden Raad van Toezicht Leeuwarden 29948
 Universiteit Twente via Chasse Executive Search Voorzitter College van Bestuur Enschede 29941

Meer informatie over het plaatsen van vacatures? Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055, stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl of ga naar nrccarriere.nl/werkgevers

Aardappelen herenigen met hun oergrond

Planten zijn nooit alleen, hun wortels leven in „een unieke gemeenschap van duizenden micro-organismen“. Veel landbouwgewassen zijn dit oorspronkelijke microbiom kwijtgeraakt. Hoe zit dat met de aardappel?

FOTO'S ZARA NOR

WIE IS WIE IS DARIO X. RAMIREZ-VILLACIS?

- **Geboren**
In Quito, Ecuador, in 1988.
- **Woont**
In Ede. „Ik hou van het rustige leven buiten de stad. Quito is een erg grote, luide stad met chaotisch verkeer. Nederland is daarentegen rustig en goed georganiseerd.“
- **Lievelingseten**
Groene plantain. „Met deze bakbanaan kun je vrijwel alles maken, zoals *bolón* – een soort gebakken dumplings – en *tigrillo*: een roerbakgerecht met kaas en spek.“
- **Hobby's**
Role-playing games en lezen. Hij leest het liefste non-fictieboeken en hedendaags magisch realisme.

Dario X. Ramirez-Villacis is net terug uit zijn thuisland Ecuador, waar hij de laatste hand heeft gelegd aan zijn onderzoek naar het herenigen van gewassen met hun oorspronkelijke microbiom. „De Nederlandse kou vind ik niet erg, maar het is wel vervelend dat de dagen hier in de winter zo kort zijn“, zegt hij. „Ik kan er niet tegen dat er zo weinig zonlicht is.“ In dat opzicht verschilt hij weinig van zijn favoriete gewas dat hij bestudeert: de wilde aardappel.

De voorouders van de eerste aardappelen kwamen uit de Republiek van de Evenaar (*República del Ecuador*). „Omdat het land op de evenaar ligt, is 't het gehele jaar twaalf uur licht en twaalf uur donker. De aardappelen in Ecuador zijn dus geen lange zomeravonden of korte winterdagen gewend.“ Omdat aardappelen al heel lang in deze regio voorkomen, is het de beste plek om op zoek te gaan naar het oorspronkelijke microbiom van de plant.

„Rondom de wortels van planten leeft een unieke gemeenschap van duizenden micro-organismen, die met de plant communiceren. Ze hebben invloed op de groei, kunnen beschermen tegen stress en ziekten, en kunnen zelfs de smaak van de eetbare delen veranderen.“ Maar met de opkomst van landbouw is bij veel gewassen het originele microbiom verloren gegaan. Gewassen werden verscheept en verhuisd, naast elkaar op een akker gezet, bewerkt met voedingsstoffen en pesticiden, en verloren door kunstmatige selectie hun genetische diversiteit. „Landbouw verandert de microbiële context van gewassen en heeft het microbiom verarmd.“

Voor zijn promotieonderzoek bestudeerde Ramirez-Villacis het microbiom van de oorspronkelijke aardappelplant. „Ik wilde kijken welke functies het heeft, en of we deze ook kunnen toepassen bij moderne gewassen. 'Rewilding' noemen we dat in ons vakgebied.“ Op 19 maart promoveerde hij aan de Universiteit Utrecht en het Nederlands Instituut voor Ecologie.

Groei door glyfosaat

Dario groeide op in de hoofdstad Quito, waar hij biotechnologie en microbiologie studeerde. „Tijdens mijn bachelor begon ik micro-organismen enorm interessant te vinden. Maar ik hield ook veel van experimenteren.“ Hij werkte in een lab waar hij voor agrarische bedrijven ziekten in gewassen signaleerde, maar eigenlijk wilde hij graag beter leren begrijpen hoe planten en micro-organismen samen evolueren. Toen verscheen er een van de eerste papers over 'synthetische micro-gemeenschappen': „Een onderzoeksgroep in North Carolina was erin geslaagd alle individuele soorten organismen rondom een plant te isoleren en reproduceren. Hierdoor werd het mogelijk om de functie te onderzoeken van elk soort micro-organisme en combinaties daarvan.“

Hij bezocht de onderzoeksgroep als stagiair en begon een onderzoek naar het bestrijdingsmiddel glyfosaat. „Meestal gebruiken bedrijven glyfosaat om onkruid te verdelgen, maar wanneer je het in een heel lage dosis toepast, gaat de plant juist groeien. Dit effect heet hormese, en kan in sommige gevallen de biomassa van de plant zelfs verdubbelen.“ Hormese treedt niet altijd op. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het microbiom, dachten Dario en zijn collega's. „We analyseerden een synthetische microbe-gemeenschap die rondom een nauwe verwant van de broccoliplant leefde, en bespotten de planten vervolgens met glyfosaat. Het had geen negatieve effect op de groei, en we zagen dat twaalf soorten bacteriën erop reageerden.“ In een volgend experiment liet zijn team deze bacteriën weg, en zagen ze dat de planten ineens wel sneller groei-

den. „Het groei-effect van glyfosaat wordt dus geregeld door het microbiom.“

Na zijn tijd in de Verenigde Staten sloot hij zich aan bij zijn huidige onderzoeksgroep in Utrecht. Hier onderzoeken hij en zijn collega's hoe planten bij stress met het microbiom communiceren, en bestuderen ze de functies van bacteriën en de rol van genen in plant-microbiominteracties.

Oorsprong van de aardappel

Ramirez-Villacis kreeg de *centre of origin*-hypothese toegewezen. „Het idee is dat planten in hun oorsprongregio samen met hun microbiom zijn gecoëvolueerd, waardoor ze gunstige relaties hebben ontwikkeld. Veel bekende gewassen komen van oorsprong uit Zuid-Amerika, en specifiek uit Ecuador. Denk bijvoorbeeld aan tomaten, pepers, cacao en aardappelen. Mijn taak was om het oorspronkelijke microbiom van de aardappel te bestuderen, dus ging ik weer terug naar Ecuador.“

„Als ik aan de slag ga met de aardappel, moet ik eerst het verhaal van de aardappel leren kennen“, nam hij zich voor. Het waren de Spanjaarden die de plant in de zestiende eeuw voor het eerst meenamen naar Europa, vertelt hij. De Ecuadoriaanse varianten waren de Europese seizoenen niet gewend, dus kruisten de Spanjaarden ze met een variant van het Chileense eiland Chiloé. Zo ontstond de basis voor de moderne, gecommercialiseerde aardappel.

Van elke locatie verzamelde ik 200 kilo aarde. Met een truck brachten we dat naar Quito. Dat was een logistieke nachtmerrie

Toen de Spanjaarden de eerste aardappelen vonden, was het microbiom al verstoord, zegt Ramirez-Villacis. „In de wilde varianten zitten veel giftige alkaloiden, waardoor je de bloemen en wortels van de plant niet kunt eten. Met deze stoffen oefent de plant ook een selectiedruk uit op de omgeving: sommige micro-organismen overleven het of worden er zelfs door aangetrokken, terwijl veel andere sterven. Dit maakt het microbiom uniek en functioneel. Maar mensen hebben de plant duizenden jaren geselecteerd op zoftere varianten met minder alkaloiden, waardoor de relatie met het microbiom verloren is gegaan.“

Ierse hongersnood

Eenmaal terug in zijn geboorteregio ging hij op zoek naar wilde aardappelvarianten. „We reden door het hoogland van Ecuador, wel meer dan tweeduizend kilometer op en neer. Veel velden waren al opgeslokt door landbouw, waardoor op veel plekken geen wilde varianten te vinden waren. Het stelde me erg verdrietig toen ik dat zag; die soorten zullen nooit meer terugkomen.“

Uiteindelijk vond hij veertien geschikte plekken met wilde aardappelen. „Van elke locatie verzamelde ik tweehonderd kilo aarde. Met een truck brachten we dat naar een experimentele kas in Quito. Dat was een logistieke nachtmerrie.“ In Quito vergeleek hij de aarde van wilde aardappelen met aarde van aardappelen die vlak bij de vindplek werden gecultiveerd. Hij plantte dezelfde plant en infecteerde die met de aardappelziekte *Phytophthora infestans*. „Dat is dezelfde ziekteverwekker die ooit de hongersnood in Ierland veroorzaakte. Het verspreidde zich razendsnel en de meeste planten sterven. Maar al snel zagen we dat de aardappelen in de aarde van de wilde varianten er een stuk beter tegen bestand waren.“

Maar zijn het daadwerkelijk de micro-organismen die dit verschil verklaren? Hij

moest andere verklaringen uitsluiten, zoals het stikstof- en fosforgehalte van de grond. Het team verhitte de aarde van de wilde varianten om alle micro-organismen erin te doden, en voerde het experiment nogmaals uit. Ditmaal stierven zo goed als alle planten aan de ziekte, vrijwel even snel. Vervolgens transplanteerde Ramirez-Villacis een kleine hoeveelheid wilde aarde naar planten in gecultiveerde aarde. Nu bleken aardappelen in beide soorten aarde even resistent tegen de ziekte. „Voor het eerst hebben we hiermee laten zien dat inheemse micro-organismen kunnen bijdragen aan ziekteresistentie.“

De volgende stap is kijken welke micro-organismen precies verantwoordelijk zijn voor het effect. „We zijn gestart met dna-sequenzen. We brachten het dna van de aarde en de wortels van de plant in kaart en vonden dat de gecultiveerde aarde standaard zo'n 150 soorten micro-organismen mist ten opzichte van de wilde aarde. Vijftig hiervan leken betrokken te zijn bij het beschermen van de plant tegen de aardappelziekte, en daarvan was het mogelijk om veertien ook in het lab te cultiveren.“

Met de synthetische micro-gemeenschap van veertien soorten wist hij het beschermende effect te hercreëren. „In theorie zouden we deze micro-organismen zo kunnen transplanteren naar een veld met Nederlandse aardappelen, en het zo beschermen tegen de ziekte.“

Onbekende fruitsoorten in de Andes

In de praktijk loopt de 'rewilding' van moderne gewassen tegen uitdagingen aan. „De grond en omgeving van akkers zijn vaak anders dan die van wilde varianten, dus we zouden de microben constant moeten toepassen, omdat ze anders vergaan.“ Bovendien ontstaan langdurige effecten pas wanneer de plant de juiste signalen afgeeft die de micro-organismen aantrekken en onderhouden. Dit is op zijn beurt afhankelijk van specifieke genen die alleen in wilde oervarianten worden gevonden.

„Daarnaast is het enorm lastig om een gemeenschap van micro-organismen te laten goedkeuren voor grootschalig gebruik. Een of twee soorten is nog te doen, maar wanneer je er meerdere hebt, is niet meer uit te sluiten dat ze gewassen ook op een ongewenste manier beïnvloeden.“ Het is daarom praktischer om de functies van het microbiom in kaart te brengen en na te bootsen met lokaal beschikbare micro-organismen – werk dat hij in de toekomst wil oppakken.

Na zijn promotie blijft Ramirez-Villacis werken aan het project voor zijn huidige vakgroep in Utrecht, waar hij zich meer gaat richten op de genetische kant van plant-microbiominteracties. Daarbij werkt hij ook samen met een Nederlands aardappelbedrijf. „In een experiment zagen we dat zuivere aardappellijnen kwetsbaarder zijn voor de negatieve effecten van micro-organismen, terwijl dit effect bij hybride kruisingen juist verdwijnt. Dat gaan we verder onderzoeken.“

Hoewel hij erg dankbaar is voor zijn collega's en begeleiders in Nederland, zou hij op den duur zijn onderzoek in Ecuador willen voortzetten. „Het land heeft meer dan 400 soorten aardappelen, waarvan veel al eeuwen in heel specifieke regio's, door specifieke families worden geteeld. Hierdoor hebben ze waarschijnlijk unieke en fascinerende eigenschappen“, zegt hij. „Daarnaast zou ik graag willen werken aan onbekende fruitsoorten in de Andes, zoals de Andeaanse blauwe bosbes en de naranjilla: een familielid van de aubergine en tomaat die naar citrus smaakt. Hoewel ze enorm lekker zijn, worden deze interessante soorten vrijwel niet buiten Zuid-Amerika geteeld. Maar hoe komt dat eigenlijk?“

Marcel Hobma

In Nepal klimt knokkelkoorts steeds hoger

Het mondiale klimaatprobleem heeft in Nepal de hoge Himalaya bereikt in de vorm van een mug. Dat wil zeggen, twee soorten muggen: de tijgermug (*Aedes albopictus*) en de gelekoortsmug (*Aedes aegypti*). Die kunnen het denguevirus overbrengen, dat knokkelkoorts veroorzaakt.

In 2004 werd de eerste patiënt gediagnosticeerd met knokkelkoorts in Nepal. Sindsdien is het hard gegaan. In 2006, 2010, 2013, 2017, 2019, 2022 en 2023 beleefde het land uitbraken van de van oorsprong tropische infectieziekte. De eerste ziektegevallen beperkten zich nog tot het laagland en gebieden rondom de hoofdstad Kathmandu. Maar het heeft zich steeds verder uitgebreid tot in vrijwel alle districten van Nepal.

De Italiaanse fotograaf Yuri Segalberba werkt veel in Latijns-Amerika en probeerde enige jaren geleden een reportage te maken over de gevolgen van klimaatverandering in de Andes. Tropische muggen zouden er steeds verder doordringen in het hooggebied. Er bleek echter nog weinig tot geen wetenschappelijk onderzoek naar gedaan te zijn.

Van Yolden Kwan, een bevriende onderzoeker aan de Freie Universität Berlin, hoorde Segalberba echter dat er in Nepal wel studies gaande zijn op dit gebied. Dus pakte hij zijn spullen en reisde naar een voor hem onbekend gebied. In Nepal was hij er getuige van dat van oorsprong tropische muggen zich nu tot in het hooggebied kunnen voortplanten. Het dorp Chandannath in het Jumla-district, gelegen op 2.438 meter hoogte, was het hoogste punt waar onderzoekers van de Nepal Health Research Council de *Aedes*-muggen en hun larven tegenkwamen. Jaar na jaar kruipt de grens waar de ziekteverspreiders kunnen overleven verder omhoog.

De muggen hebben een minimumtemperatuur van ongeveer 15 graden Celsius nodig om te overleven en om zich voort te planten. Door de opwarming zijn de winters ook hoger in de bergen milder geworden, waardoor de *Aedes*-muggen zich konden uitbreiden. Volgens klimaatmodellen zal de gemiddelde temperatuur in Nepal in 2030 met nog eens 0,5 tot 2 graden gestegen zijn. Met name in het hoogland zijn de veranderingen relatief groot.

Het muggenseizoen begint in Nepal typisch na de moesson, als overvloedig regenwater een ideale broedplaats vormt voor de muggenlarven. In hogergelegen gebieden duurt het muggenseizoen maar kort, maar toch is dat voldoende om mensen met knokkelkoorts te besmetten. In 2024 telde Nepal bijna 42.000 besmettingen, waaraan 15 mensen overleden. Het jaar daarvoor, tijdens een grote uitbraak, waren er meer dan 54.000 besmettingen, met 88 doden. Dit is het topje van de ijsberg, want de meeste besmettingen verlopen mild.

Er bestaat nog geen medicijn of vaccin tegen knokkelkoorts.

Tekst Sander Voormolen

Foto's Yuri Segalberba

Hoe plak je een klaplong?

DURF TE VRAGEN

Het woord 'klaplong' roept associaties op met een klapband. Páng. Maar klopt dat beeld wel? Wat is een klaplong, en wat kun je eraan doen?

„In dit verhaal spelen twee vliezen een rol”, vertelt longarts Stephan Kops van het Radboudumc in Nijmegen. „Het longvlies, aan de buitenkant van de longen, en het borstvlies, aan de binnenkant van de borstkas. Die twee liggen dicht tegen elkaar aan, met een dun laagje vocht ertussen. Als de borstkas uitzet, blijven de longen door vacuümwerking aan de borstkas 'plakken'.”

Dat gebeurt wanneer je je ademhalingspijnen aanspant. De longen worden groter, er ontstaat onderdruk in, en lucht stroomt naar binnen. Kops: „Maar ontstaat er in een van die vliezen een gaatje, dan komt er lucht tussen en verdwijnt het vacuüm. Net als bij een zuignap waar lucht onder komt. Het resultaat is dat de long niet meer zo lekker aan het borstvlies plakt, en inklapt.”

Dat gebeurt geheel geruisloos. Veel mensen voelen alleen wat pijn of benauwdheid; sommigen voelen wel een scherpe steek. „Vaak blijft de long deels op zijn plek”, vertelt Kops. „Maar hij kan ook volledig inklappen, tot hij iets groter is dan een vuist. Het longweefsel is namelijk heel zacht en sponsachtig.”

Auto-ongeluk of messteek

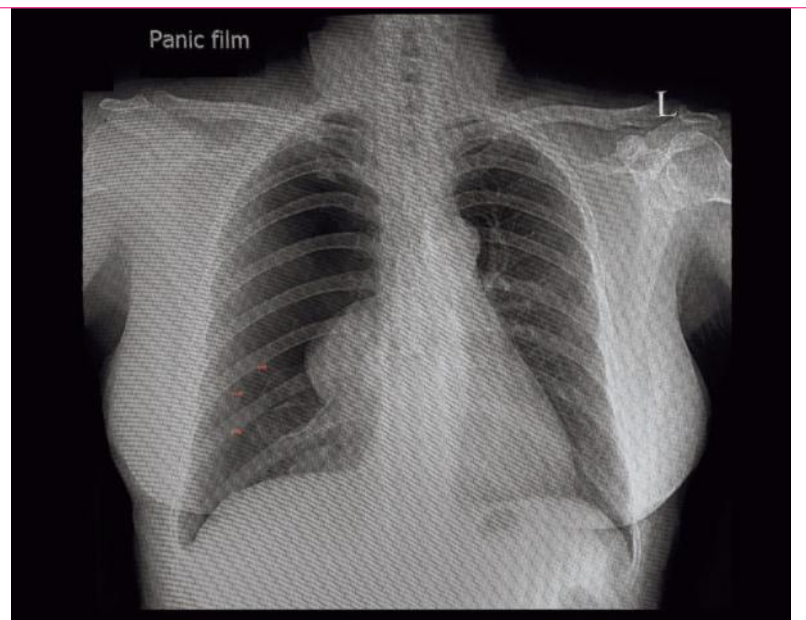
Sommige klaplongen ontstaan spontaan. Andere hebben wel een duidelijke oorzaak: bijvoorbeeld een auto-ongeluk, een mes-

steek of een chronische longziekte zoals COPD. Daarbij ontstaan soms luchtblazen in het longweefsel. „Als die tegen het longvlies aan liggen, wordt dat heel kwetsbaar voor drukverschillen. Bijvoorbeeld als je hoest of niest”, vertelt Kops. „Ook roken en blowen tasten het longweefsel aan en vergroten daarmee de kans op een klaplong. Bij vaperen zijn daar ook aanwijzingen voor, maar nog te weinig voor harde conclusies.”

Wat te doen bij een klaplong? Kun je de vliezen plakken? „Het longvlies is een levend weefsel, dat een gaatje vanzelf herstelt”, antwoordt Kops. „De lucht tussen de vliezen wordt door het lichaam geabsorbeerd, en de long neemt geleidelijk zijn oude volume weer in.” Je kunt dat wel versnellen door de lucht af te zuigen, maar dat hoeft meestal niet. Zelfs niet bij een totale klaplong: „Een belangrijke studie uit 2020 liet zien dat er na acht weken geen verschil is tussen wel en niet ingrijpen.”

Ook bij een messteek hoeven artsen de vliezen niet te repareren. „De chirurg hecht de wond in de borstkas en plaatst meestal een slangetje om de lucht eruit te laten. De rest geneest vanzelf.” Alleen bij een zogeheten spanningsklaplong is spoed vereist. „Dan werkt de wond als een ventiel: bij elke inademing komt er meer lucht door naar binnen, maar die kan er dan niet meer uit. Het hart en de andere long komen in de verdrukking. Dan moet de arts snel een slangetje plaatsen.”

Na acht weken is zo'n 90 procent volledig hersteld. Wel is, als je niet ingrijpt, de

Röntgenfoto van een patiënt met een klaplong. FOTO GETTY IMAGES

kans op herhaling één op drie. „Bij vaak terugkerende klaplongen kunnen we de vliezen een beetje aan elkaar plakken”, zegt Kops. „Bijvoorbeeld door een vloeistof met talkpoeder tussen de vliezen in te brengen. Dat veroorzaakt een ontstekingsreactie en verkleving. Of de chirurg verwijdert een deel van het longvlies en legt de long dan direct tegen de borstkas aan, waarna die vastgroeit.”

Een serieuze ingreep, merkt Kops op, maar wel heel effectief: de kans op terugkeer daalt bijna naar nul. De medische versie van de anti-lekband.

Nienke Beintema

Potenbijter / sneeuwvlieg / *Chionea alexandriana*

GOED BETER BEEST

Een sneeuwvliegje wandelt in de kou. FOTO HÅKAN SÖDERHOLM

Ze maken hun eigen antivrieseiwitten, wekken chemisch warmte op en als de nood hoog is amputeren ze hun eigen pootjes: sneeuwvliegjes zijn doorgewinterde survivaal-experts. De vleugellose steltmuggen kruipen zelfs bij zes graden onder het vriespunt nog vrolijk over de sneeuw in gebergten als de Alpen, de Pyreneeën of de Cascades, op zoek naar soortgenoten om eitjes mee te leggen. Hoe ze dat voor elkaar krijgen, beschreven Ame-

rikaanse onderzoekers in *Current Biology*.

Voor een koudbloedig insect als de sneeuwvlieg kunnen ijskristallen in het lichaam razendsnel fataal zijn. Daarom codeert hun dna voor speciale eiwitten die binden aan ijskristallen en zo hun groei stopzetten. Ook vonden de onderzoekers aanwijzingen dat sneeuwvliegjes in korte tijd chemische warmte kunnen opwekken, vergelijkbaar met hoe zoogdieren bruin vet verbranden. Zo'n

warmte-impuls, die de onderzoekers met een warmtecamera vastlegden, kan het insect tenauwernood van de bevriezingsdood redden.

Mogen die overlevingsmechanismen niet baten, dan heeft de sneeuwvlieg nog één truc in petto. Als de ijskristallen zich razendsnel door zijn pootje verspreiden, beschermt hij zijn vitale organen door het pootje eraf te bijten.

Berend Nieuwhof

Punt

Advertentie

NIEUWSBRIEVEN

Eten & Gezondheid

Elke zondag

De laatste inzichten over eten, de lekkerste recepten en slimme tips om gezond te leven

Slim Leven

Elke maandag

Stukken die je helpen om je leven fijner en je carrière beter te maken

Wetenschap

Elke zaterdag

Op de hoogte van kleine ontdekkingen, wilde theorieën, onverwachte inzichten en alles daar tussenin

Schrijf je in via nrc.nl/nieuwsbrieven

nrc

DESIGN

'De komende jaren ga je
veel talent uit Lagos zien'

ONTWERPER EN KUNSTENAAR
NIFEMI MARCUS-BELLO

MESSIKA
PARIS

COLOFON

NRC MAGAZINE
is een uitgave van
Mediahuis NRC

HOOFDREDACTEUR
Patricia Veldhuis

REDACTIE
Milou van Rossum
(chef)
Menno Sedee
Nathalie Wouters
Gert Jonkers
Arjen Fortuin
Hans Buddingh'
Lucas Ligtenberg

VORMGEVING
Anne-Marije Vendeville
(artdirector)
Yannick Mortier

FOTOREDACTIE
Marloes Heineke

DIRECTEUR-UITGEVER
Dominic Stas

**COMMERCIEEL
DIRECTEUR**
Madelon Fortuin
m.fortuin@nrc.nl

**INTERNATIONAL
SALES MANAGER**
Gertjan Dijkhuizen
g.dijkhuizen@nrc.nl

SALES ALGEMEEN
sales@nrc.nl
adverteren.nrc.nl

**TRAFFIC &
SALES SUPPORT**
traffic@nrc.nl
Telefoon
+31207553051

DRUK
Roularta Printing

ADRES REDACTIE
Postbus 3372,
1001 AD Amsterdam

E-MAIL
magazine@nrc.nl

FOTO MANNY JEFFERSON

VOORWOORD

Het is bijna vijf jaar geleden dat Virgil Abloh overleed, de Amerikaanse ontwerper achter Off-White die in de laatste jaren van zijn leven ook creatief directeur was van de mannenlijn van Louis Vuitton. Maar nog steeds hoor je van creatieven hoe ze zich door hem gestimuleerd en gezien voelden. Soortkill beschrijft deze maand in zijn column hoe Ablohs 3% rule (kopieer andermans ideeën, maar verander ze een klein beetje, de spreekwoordelijke 3 procent) hem heeft geholpen bij de omslag van zijn eerste boek. Sneakerontwerper Mathieu Hagelaars vertelt hoe Abloh hem via Instagram benaderde om de schoenen voor een show van Off-White te ontwerpen, en hoe hij na afloop door hem aan allerlei sterren werd voorgesteld. Toevallig bieden we deze maand ook een van Ablohs ontwerpen aan in onze weggeefrubriek Ribbens geeft door: een reproductie van de Mona Lisa op een lichtbak, een van de geestige en brutale objecten die hij in 2019 voor IKEA bedacht en een goed voorbeeld van zijn designprincipe. Zoals altijd: hij is voor de inzender met de mooiste motivatie.

Een van de opvallendste nieuwe stemmen in de design- en kunstwereld is Nifemi Marcus-Bello, voor ons gefotografeerd in zijn atelier in Lagos. Met zijn kunst, en zijn meubels, stelt hij vragen over roofkunst, de handel in grondstoffen uit Afrika en culturele toe-eigening. Nathalie Wouters interviewde Marcus-Bello, van wie eind deze maand nieuw werk wordt gepresenteerd op de Salone del Mobile en in de dan te openen Fondazione Dries Van Noten, het museum van de Belgische ontwerper. Om zijn werk te zien, kun je ook in Amsterdam terecht: Marcus-Bello ontwierp het interieur van streetwearwinkel Patta op de Zeedijk.

Milou van Rossum
Chef NRC Magazine, m.vanrossum@nrc.nl

BÉZIER DESIGN MARCIO KOGAN / STUDIO MK27

MINOTTI CONCEPT STORES:
NOORT INTERIEUR T. 071 4080008 - NOORDWIJK
VAN DER DONK INTERIEUR T. 0183 646353 - GORINCHEM
CO VAN DER HORST T. 020 6412505 - AMSTELVEEN
NOVALIS.O T. 013 5288109 - OISTERWIJK
HORA T. 0342 424545 - BARNEVELD

Minotti

8

COLUMN JENTE POSTHUMA

'Nog niet ingestort, zei de plastisch chirurg toen ik binnenkwam'

INTERVIEW

Iwan Baan huurt helikopters en vliegtuigen om architectuur te fotograferen

20

12

WIJZER

Tijdens de designweek van Milaan bezoeken tienduizenden de galerie van Rossana Orlandi. 'Mooie dingen passen altijd bij elkaar', leerde ze.

15

NIFEMI MARCUS-BELLO

'Het gaat de goede kant op met de designscene in Lagos', ziet een van de belangrijkste ontwerpers van West-Afrika

INHOUD

34

TENTOONSTELLING

Het is voor een groot deel te danken aan Kho Liang Ie dat de Nederlandse vormgeving haar kleinburgerlijkheid kwijtraakte

42

HAGEL

Veel van de schoenen die Mathieu Hagelaars maakt zijn niet bedoeld om te dragen

DOSHI RETREAT

In het architectuurpark van Vitra staat sinds kort een stilleruimte, de zwanenzang van de Indiase architect Balkrishna Doshi

52

EN VERDER

10 Agenda 32 Soortkill 40 Stijlfamilie 49 Vaderlandse vormgeving 55 Opgelost 56 Ribbens geeft door 57 Zin in 63 Beautycase 64 Modern eten 66 Onweerstaanbaar

TOPTIEN

Deze Macintosh 128K is een van de weinige topdesigns van Apple die niet van 'Jony' Ive is, weet ontwerper Carole Baijings

58

Relax. Eenvoudig kiezen, snel geleverd, extra voordelig.

Nu **€500 korting** op de Daydreamer Arctic*

* € 4.495 i.p.v. € 4.995. Aanbod geldig op model Daydreamer Arctic medi tot 15.04.2026. Snel leverbaar, voorwaarden bij uw JORI store.

Designing dynamic seating

FOTO WENDELLEN DAAN

NOG NIET INGESTORT

Ik zei een keer tegen een vriendin dat ik mijn slappe hals storend vond en toen zag ik haar met haar ogen rollen. Ze is vijftien jaar jonger dan ik. Het deed me denken aan een panelgesprek waarin ik zat over 'de heks in de literatuur', toen een jonge vrouw uit de zaal me verweet dat ik te veel over uiterlijkheden sprak. Maar ik had het helemaal niet over uiterlijkheden. Ik had het over hoe ik het ouder worden ervaar, dat het heerlijk is om niet meer voortdurend op mijn uiterlijk beoordeeld te worden en teleurstellend om dan te merken dat dat toch niet helemaal opgaat, omdat je, ook in de literaire wereld, als vrouw van middelbare leeftijd al snel wordt gezien als minder relevant. Wat ik wél wil toegeven, is dat ik me daar nogal snel door uit het veld laat slaan. Wat dat betreft begrijp ik de ergernis van jongere feministen best. Maar ik wil graag voor mezelf spreken zonder me klein te hoeven voelen, dus ik weiger me te schamen voor mijn onzekerheid.

Vroeger had ik er alles voor over om me klein te kunnen voelen. Als kind was ik al

lang. Volgens mijn vader kon ik een stuk uit mijn bovenbenen laten zagen. Ik moest wel eerst wachten tot ik was volgroeid. Toen ik rond mijn zeventiende een vriend kreeg die kleiner was dan ik, stelde mijn moeder voor om de dikke profielzolen van mijn Palladium-gympen eraf te zagen. Die zolen heb ik eraf gezaagd en mijn benen niet, maar met deze achtergrond verbaast het misschien niet dat ik laatst toch weer overwoog om iets van mezelf af te laten zagen.

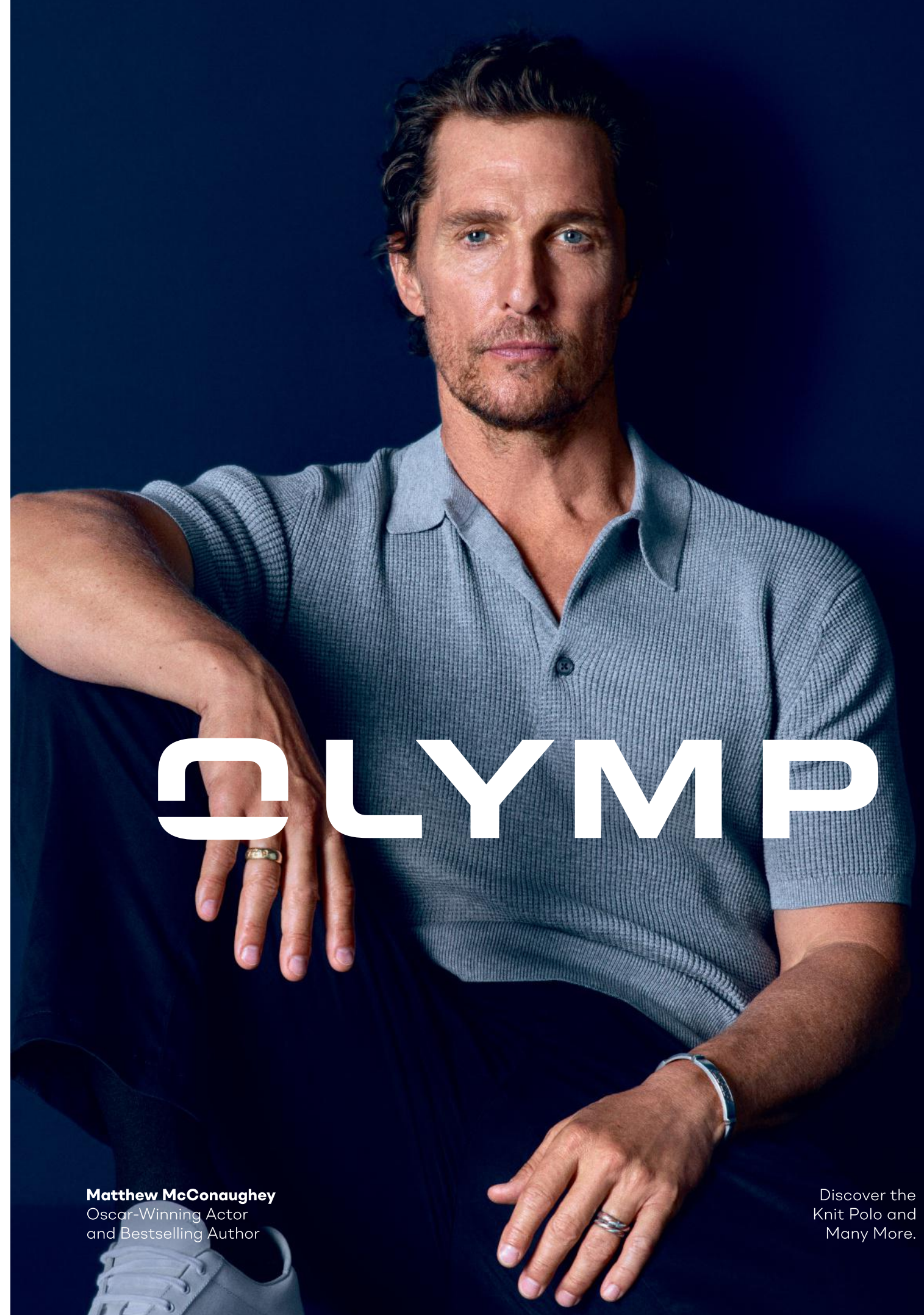
De plastisch chirurg die ik bezocht was ouder dan ik, met rimpels, gelukkig. Nog niet ingestort, zei hij toen ik binnenkwam. Hij bedoelde dat mijn gezicht nog niet was gaan hangen. Mijn hals wel, zei ik. Ik draaide mijn gezicht zodat hij mijn schuin aflopende hals kon zien. Toen trok ik met mijn vingers aan weerszijden alles zo strak dat mijn strottenhoofd werd platgedrukt. Niet dat ik hier meteen iets aan wil doen, zei ik met geknepen stem, maar misschien kun je me vertellen wat de mogelijkheden zijn, voor het geval ik er toch wel meteen iets aan wil doen.

Sommige mogelijkheden had ik al besproken met een medeleerling uit mijn zen-meditatieklas. Jente, je denkt er toch niet aan om botox te nemen? vroeg hij na afloop van een les over het leeg-zijn van het ik. Blijkbaar had ik hem dat idee gegeven. Nee, fluisterde ik, want ineens schaamde ik me toch wel een beetje voor mijn onzekerheid. Niet doen hoor, riep hij. Ik heb dat jaren gedaan. Als je eenmaal begint houdt het niet op. Hij was een dertiger en nog lang niet ingestort. Bovendien is botox achterhaald, zei hij. Je moet snijden.

Snijden kan, zei de plastisch chirurg, maar dan moet je gezicht ook mee. Anders ziet het er onnatuurlijk uit. O, antwoordde ik, dat toch maar niet. Dan zijn we het eens, zei hij.

Op weg naar buiten bedacht ik tevreden dat ik nog niet was ingestort. Daarna dacht ik aan de rollende ogen van mijn vriendin en toen aan het leeg-zijn van mijn ik. Alles wat je bent, ontstaat in relatie tot iets anders, had mijn zen-leraar gezegd. Je kunt steeds opnieuw beginnen.

Jente Posthuma is schrijver.

Matthew McConaughey
Oscar-Winning Actor
and Bestselling Author

Discover the
Knit Polo and
Many More.

IN APRIL

4 Theaterpremière *Operation Hellfire*, politieke satire over het Internationaal Strafhof. Het Nationale Theater. Koninklijke Schouwburg, Den Haag **5** Paasmarkt in Vlissingen, honderden kraampjes op de boulevard **6** *Star Wars: Maul – Shadow Lord*, serie uit het Star Wars-universum, op Disney+ **7** *American Fantasy*, roman van Emma Straub (van bestsellers als *The Vacationers* en *All Adults Here*). Uitgeverij

Riverhead **8** CinemAsia Film Festival met films uit Azië en de Aziatische diaspora. Verschillende locaties in Amsterdam. T/m 12-4 **9** Rewire Festival voor „avontuurlijke muziek”. Op verschillende locaties in Den Haag. T/m 12-4 **10** *Outcome*, een zwarte komedie van regisseur Jonah Hill op Apple TV, over een Hollywoodster die gehanteerd wordt. Met o.a. Keanu Reeves, Cameron Diaz en Kaia Gerber **11** Kijk binnen bij meer dan honderd glastuinbouwbedrijven door heel Nederland tijdens Kom in de Kas. Ook 12-4 **12** 'Stille leesactie' op de Botermarkt in Haarlem, in het kader van de tentoonstelling over censuur in Teylers Museum. Vier tussen 13.00 en 14.00 uur leesvrijheid met een boek **13** *Famesick*: memoires van Lena Dunham. Over successen, ziekte, verslaving en liefdesverdriet. Uitgeverij Random House **14** *Het ABC van*

JP2: JP Pellemans (bekend van de jury bij *Lingo*) over de herkomst van duizenden merknamen in de supermarkt. Thomas Rap **15** *Margo's Got Money Troubles*, serie over een jonge moeder die een OnlyFans-account begint om uit de geldzorgen te komen, op Apple TV. Met Elle Fanning en Nicole Kidman **16** *My Year in Paris with Gertrude Stein*, de nieuwe roman van Deborah Levy over een vrouw die naar Parijs verhuist. Penguin **17** Première opera *Die Passagierin*. Over voormalig SS-kampbewaakster Lisa die in 1960 een oud-

gevangene uit Auschwitz tegenkomt terwijl ze op een schip onderweg is naar een nieuw leven. Nationale Opera & Ballet, Amsterdam. T/m 2-5

18 Bloemencorso Bollenstreek, van Noordwijk naar Haarlem **19** Uitreiking Annie M.G. Schmidtprijs 2025 voor het beste Nederlandstalige theaterlied. De Kleine Komedie, Amsterdam **20** Boekpresentatie *A Lot of Work*, over het vijftienjarig jubileum van Belgisch designduo Muller Van Severen. In Milaan, waar ze ook een tentoonstelling hebben tijdens de Salone del Mobile. Uitgeverij Apartamento **21** Salone del Mobile, de belangrijkste designbeurs ter wereld, op verschillende locaties in Milaan. T/m 26-4

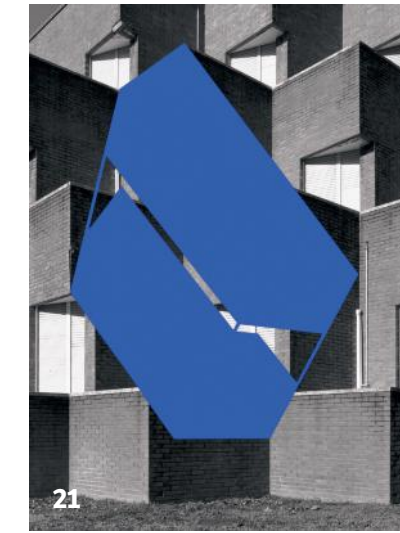

FOTO KWAY

FOTO GETTY

22 Rosalía in de Ziggo Dome, Amsterdam. Ook 23-4 **23** Art Brussels, hedendaagsekunstbeurs met 150 galeries uit de hele wereld. Brussels Expo. T/m 26-4 **24** Tentoonstelling over het textiel dat Andy Warhol ontwierp voor hij wereldberoemd werd met popart. Cobra Museum, Amstelveen **25** Delft Live, een nieuw eendaags muziekfestival in het centrum van Delft **26** Koningsnacht-rave met moderne klassieke muziek in Amare, Den Haag **27** Koningsdag **28** Am-

ber Mark, opkomende Amerikaanse soulzangeres die vergeleken wordt met Sadé en Stevie Wonder. Tivoli-Vredenburg, Utrecht **29** Bioscooppremière *The Devil Wears Prada 2*, weer met Meryl Streep en Anne Hathaway **30** Eerbetoon van Het Nationale Ballet aan de vorig jaar overleden choreograaf Hans van Manen. Carré, Amsterdam. T/m 3-5 **1** Opening Efteling-attractie Hoogmoed. Maak een vrije val uit een van de drie lifttorens

FOTO ANDY WARHOL FOUNDATION

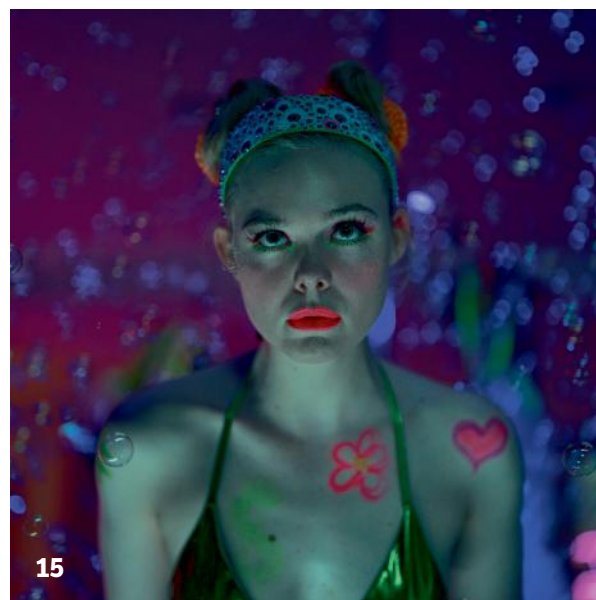

FOTO APPLE TV

IN MEI

24

SCHOONHEID IS HET ENIGE

WIJZER

Tijdens de Salone del Mobile in Milaan bezoeken tienduizenden mensen de designgalerie van Rossana Orlandi (82). Dit is wat ze leerde in het leven: je moet altijd een plan C hebben en je weet pas of een designer goed is als je in het atelier bent geweest.

FOTO'S MARCO MENGHI, DANILO SCARPATTI EN ANICA EKLUND

Door
Milou van Rossum

CRITERIUM

„Ik cureer mijn ruimte in totale vrijheid, zonder enig thema, heel eclectisch. Het enige criterium is schoonheid. **Mooie dingen passen altijd bij elkaar.**

De markt voor design is aan het veranderen. Tot voor kort had ik klanten die niet rijk waren, maar toch één keer per jaar een mooi object konden kopen. Die zie ik helaas niet meer. **Het leven is voor veel mensen de laatste jaren te duur geworden om nog design te kunnen kopen.**

Alle meubels zijn belangrijk, maar ik promoot de tafel het meest. Ik heb altijd mooi gedekte tafels in de galerie staan, maar waar het bij een tafel echt om gaat zijn de mensen die eraan zitten. **Een tafel staat voor gemeenschap.** Anders dan wanneer je op een bank zit, kijk je elkaar aan. Je ontmoet elkaar, eet samen, je wisselt ideeën uit.

Het woord duurzaamheid wordt te vaak gebruikt, en op een verkeerde manier. Het is greenwashing, marketing. Een heleboel materialen die duurzaam worden genoemd, zijn dat gewoon niet. Duurzaam voor wie, zeg ik dikwijls, duurzaam voor jou? Het woord duurzaamheid gebruik ik niet meer, ik heb het nu over verantwoordelijkheid.

Gerecyclede materialen hebben gezorgd voor een fantastische ontwikkeling in design. Dan gaat het niet alleen om plastic; je kunt een heleboel materialen recyclen. Als je met gerecyclede materialen werkt, is het resultaat altijd anders dan wanneer je nieuwe materialen gebruikt, bijvoorbeeld doordat er marmereffecten ontstaan als er verschillende kleuren samenkomen. Designers hebben opeens veel meer mogelijkheden.

Jonge ontwerpers moet je zoveel mogelijk steunen. Zij hebben het nodig. Bovendien geeft het je de kans om te ontdekken. Nieuwe dingen ontdekken is prachtig. Ik heb het vanaf het begin gedaan en dat altijd zo bevredigend gevonden. Tegenwoordig vind ik veel op Instagram.

De eerste Nederlandse ontwerper die ik verkocht was Piet Hein Eek. Op een tentoonstelling zag ik een tafel van hem. Hout, hars, tegels - zo verfijnd als een kleine Mercedes. Hij voelde ook fantastisch aan, heel sensueel. Dus ik heb hem gekocht, en Piet Hein uitgenodigd om bij mij te exposeren tijdens de Salone del Mobile. Dat was in 2006. Het is een lang liefdesverhaal geworden, hij noemt me moeder. Ik weet niet wat het is met Nederlanders, maar vaak **als ik een mooi stuk zie dat ik niet ken, blijkt de ontwerper uit Nederland te komen.**

Toen ik Maarten Baas voor het eerst ontmoette, woonde hij in een garage, in een truck. Maar hij was gelukkig met wat hij deed: met zijn handen >

‘Veel jonge ontwerpers willen niet leren, ze zijn ervan overtuigd dat ze al geweldig zijn’

← werken, onderzoeken. Dat mis ik nu bij veel jonge ontwerpers. Ze zijn niet nieuwsgierig, ze willen niet leren door goed te kijken naar mensen die beter zijn dan zij. Ze zijn ervan overtuigd dat ze al geweldig zijn. Ik denk dat het door al die awards komt die er zijn gekomen nu design zo in de mode is. **Er zijn te veel prijzen**, iedereen krijgt er een. Daardoor gaan ontwerpers geloven dat ze er al zijn en groeien ze niet op.

Het gaat niet om één goed ontwerp, het gaat om de lange termijn. Ik zoek een ontwerper daarom altijd op. Je kunt een stuk nog zo mooi vinden, maar pas als je weet hoe iemand werkt, **pas als je het werk in een atelier ziet, weet je hoe creatief een ontwerper is**. Of er meer aankomt, of dat alles wat erin zat in een project is gestopt.

Ik heb lang in de mode gewerkt. Mijn ouders hadden een grote spinnerij, Orlandi. Mijn moeder stond erom bekend dat ze altijd de beste wol wist te kiezen. Nadat ik klaar was met mijn modeopleiding heb ik eerst voor andere spinnerijen gewerkt, daarna ben ik voor het familiebedrijf nieuwe garens gaan promoten, en zo kwam ik in contact met ontwerpers in Milaan en Parijs. Voor Chloé heb ik kasjmier kleding ontworpen, onder Karl Lagerfeld. Een grote eer, en hij was zo aardig. Ik heb ook gewerkt met Issey Miyake en voor Donna Karan, Armani, Vivienne Westwood. **Tot in de jaren tachtig was mode ontzettend opwindend**. Prêt-à-porter kwam eigenlijk net op, de sfeer was fantastisch: iedereen bewonderde elkaars werk, iedereen was bevriend met elkaar. Toen de ontwerpers allemaal beroemd werden, was dat voorbij, ze voelden zich boven iedereen en alles verheven. Er werden ook steeds meer collecties gemaakt per jaar, het werd me te hysterisch.

De oude stropdassenfabriek die nu mijn galerie is kocht ik eigenlijk als huis voor mijn gezin. Het pand was zo groot, zo mooi, had zo'n goede sfeer, maar de kinderen wilden er niet wonen, ze waren ook al bijna het huis uit. En dus besloot ik het te wijden aan design. Ik heb altijd geleefd met design, ik heb het altijd gevolgd. Ik ben Italiaans, het zit in mijn cultuur. De designwereld is totaal anders dan de modewereld. Het gaat niet om steeds nieuwe dingen, het gaat om je huis, je leven, tijdloze objecten. Zelfs de

designpers is heel anders dan de modepers, ik heb heel veel vrienden gemaakt. **Design is een oprechte wereld**.

Ik heb Coco Chanel nog ontmoet, aan het eind van haar leven. Mijn zus werkte met stoffen en stelde me aan haar voor. Ze was een kleine vrouw, lelijk is niet het woord, maar... Tot ze begon te bewegen, te praten. Dan zag je opeens hoe ongelooflijk, hoe fantastisch ze was, haar klasse. **Charme is zo belangrijk**, dat heb ik toen gezien.

Als ik mijn bril afzet, weet niemand wie ik ben. Toen ik slechter begon te zien, nam ik eerst een kleine bril, maar ik besloot al snel dat het een grotere moest worden. Brillen met grote glazen zijn heerlijk. Je kunt je er zo goed achter verstoppen, niemand die ziet dat je vermoeide ogen hebt. De meeste mensen dragen verschillende dingen naar verschillende gelegenheden, maar ik zie er overal hetzelfde uit. Mijn brillen, en ook mijn petten, zijn een deel van mezelf geworden. **Het is comfortabel om een herkenbare stijl te hebben**. Je bent 's ochtends zo klaar.

Je moet altijd een plan A, een plan B en een plan C hebben. Dat is het belangrijkste wat ik heb geleerd tijdens mijn jaren in de mode. In de mode gaat altijd van alles mis. Misschien is de stof niet goed, misschien lukt het niet de kleding op tijd te leveren. Dus als ik nu bijvoorbeeld een tentoonstelling organiseer, ben ik altijd voorbereid op iets dat niet zal gaan zoals ik het in gedachten had. Als je niet heel lang van tevoren begint met plannen, kan dat catastrofaal uitpakken.

Mijn werk is niet veranderd doordat ik ouder ben, maar doordat de wereld niet hetzelfde is als twintig jaar geleden. Er zijn meer problemen, het leven is gecompliceerder geworden. Maar ik zie geen reden om te stoppen. Waarom zou ik? Hoe ingewikkelder het wordt, hoe interessanter ik het vind. Ik kom uit een klein en saai dorp, ik weet wat verveling is en wil dat nooit meer meemaken. Ik heb niet simpelweg een galerie, we doen een heleboel speciale projecten en ik reis de hele wereld over. Ik vind het allemaal nog altijd heel opwindend. **En wat houdt je jong? Enthousiasme**. Ik ga mijn tijd niet verspillen met nadenken over hoe oud ik ben.”

Nifemi Marcus-Bello met een prototype van gerecycled aluminium uit Act II van de Oriki-serie

Door Nathalie Wouters

Fotografie Manny Jefferson

Rossana Orlandi

Rossana Orlandi, in 1943 geboren in Cassano Magnago, deed een modeopleiding aan Istituto Marangoni in Milaan, werkte voor het familiebedrijf, spinnerij Orlandi, en voor modemerken. In 1996 begon ze een eigen merk, Rossana Orlandi.

In 2002 kocht ze een verlaten stropdassenfabriek in Milaan waarin ze haar Spazio Orlandi begon, tegenwoordig Galleria Rossana Orlandi. Ze verkoopt er veel Dutch Design.

Sinds 2010 heeft ze ook ieder jaar de Rossana Orlandi Summer Gallery in Sardinië. In 2019 reikte ze voor het eerst de RO Plastic Prize uit voor een product van gerecycled plastic.

METAAL MEESTER

Kunstenaar en designer Nifemi Marcus-Bello is een van de belangrijkste creatieve stemmen van zijn generatie. „Ik ontwerp dingen die Nigeria een identiteit geven.”

T

Toen Nifemi Marcus-Bello veertien was en zomervakantie had, zette zijn moeder hem op een dag af bij een groep lassers onder een brug in Lagos. „Las maar een bad voor me”, zei ze. Het was haar opgevallen dat haar zoon nieuwsgierig was naar hoe dingen gemaakt worden, dus bedacht ze deze informele stage voor hem. Eerst mocht hij alleen meekijken met de lassers, na een paar weken begon hij als leerling mee te draaien. Drie maanden lang, ook toen het bad - een ingewikkelde constructie van een stalen frame rond een bestaand bad - allang af was, ging hij vrijwel dagelijks naar die plek onder de brug.

Nu, op zijn 38ste, komt zowel metaal als handwerk nog steeds terug in alles wat hij maakt, of het nou in serie gemaakte krukjes of lampen zijn of werk dat richting conceptuele kunst gaat, want Marcus-Bello beweegt zich moeiteloos tussen kunst en design. „Ik denk dat kunst en design elkaar versterken”, zegt hij in een videocall. Hij is in zijn atelier in Lagos, waar hij woont met zijn vrouw en hun twee jonge kinderen. In de stelling achter hem liggen kunstboeken opgestapeld. „Kunst is mijn hart, het commerciële werk is mijn brein. Ik kan ze allebei niet missen.”

Zijn werk kaart altijd onderwerpen aan als het dumpen van afval op het Afrikaanse continent, de politiek rondom het delven van grondstoffen in Afrika en het uitbuiten van Afrikaanse arbeiders. „De manier waarop hij zijn achtergrond connect met zijn werk, maakt hem een bijzondere verschijning in de designwereld”, zegt Guillaume Schmidt, een van de oprichters van het Nederlands streetwearmerk Patta, waarvoor Marcus-Bello de winkels in Amsterdam en Lagos ontwierp. „Een groot talent”, noemt hij hem. „Dat hij een intelligente en fantastische persoon is helpt ook mee.”

MOMA

Sinds hij negen jaar geleden zijn eigen designstudio oprichtte - nmbello Studio - is Marcus-Bello's werk aangekocht door musea als MoMA in New York, Design Museum in Londen en LACMA in Los Angeles. Eind deze maand is voor het eerst het kunstwerk te zien dat hij

maakte in opdracht van modeontwerper Dries Van Noten, die dan zijn 'fondazione voor craftsmanship' opent in een palazzo in Venetië. Op de aankomende Salone del Mobile in Milaan, de belangrijkste designbeurs ter wereld, laat hij producten zien die hij gemaakt heeft in opdracht van een Oezbeekse stichting rond het thema brood.

Op zijn site staat een lange lijst nominaties en prijzen. Een kleine greep: tijdschrift *Monocle* riep hem in 2023 uit tot 'Emerging designer of the year'. Vorig jaar won hij de 'speciale vermelding' bij de Craft Prize van modehuis Loewe. En dit jaar zat hij bij de laatste zes voor de 'Designer of the Year'-prijs van *Wallpaper Magazine*. Dat tijdschrift noemt hem „een van de belangrijkste creatieve stemmen van zijn generatie”.

De afgelopen drieënhalf jaar werkte hij aan een kunstproject genaamd *Oriki*. Een onderzoek naar drie metalen, dat resulteerde in drie tentoonstellingen die tussen 2023 en 2025 te zien waren in galerie Marta in Los Angeles én een boek dat afgelopen oktober uitkwam. „In dit project komen veel vragen samen die al jaren in mijn hoofd zitten”, zegt hij.

BENIN-BRONZEN

Het eerste deel, *Act I*, draait om brons. Als uitgangspunt nam hij de Benin-bronzen: de duizenden bronzen beelden en wandpanelen die de Britse bezetters in 1897 roofden uit het koninklijk paleis in het toenmalige Koninkrijk Benin, nu Nigeria. Werken die tussen de dertiende en negentiende eeuw speciaal voor de koning gemaakt waren om voorouders te eren en belangrijke gebeurtenissen vast te leggen. Het was een van de grootste koloniale kunstroven uit de geschiedenis en de werken kwamen terecht in musea en privécollecties over de hele wereld. De laatste jaren zijn de Benin-bronzen veel in het nieuws omdat ze door steeds meer landen gerepatriëerd worden. Nederland gaf vorig jaar 119 geroofde objecten - 113 uit de Rijkscollectie en zes uit de collectie van de gemeente Rotterdam - terug.

Marcus-Bello ontwierp van brons bankjes met zachte, golvende vormen. Hij werkte samen met bronsgieters uit Benin City, die nog

altijd met de giettechniek werken waarmee de Benin-bronzen ook gemaakt zijn. De vingerafdrukken van de ambachtslieden zijn duidelijk te zien in de bankjes. In vrijwel alle artikelen die over Nifemi Marcus-Bello geschreven zijn, wordt zijn 'menselijke touch' geroemd. „Daar ben ik heel bewust mee bezig”, zegt hij. „We leven in een extreem digitale wereld waar alles mechanisch aanvoelt en weinig emotie heeft. Ik wil dat je aan mijn werk kunt zien dat het gemaakt is door mensenhanden. Ik geloof dat je er dan een emotionele band mee kunt opbouwen.”

TWEDEHANDS ALUMINIUM

Hij kwam op het idee om in *Act II* met aluminium te werken door de „bergen en bergen” tweedehands aluminium die hij elke keer als hij in Lagos naar de markt gaat tegenkomt. „Oude auto's, elektronica, blikjes. Allemaal afkomstig uit Europa en de VS.” Toen hij zelf een tweedehands auto gekocht had die gerepareerd moest worden, leerde hij een groepje gieters kennen die schroot omsmelten zodat ze auto-onderdelen kunnen maken die niet meer geproduceerd worden. Samen met hen maakte hij bankjes, tafels, sokkels en een kamerscherm waarin ze vormen verwerkten die vaak voorkomen bij auto-onderdelen, zoals kegels en schijven.

Act III zoemt in op koper. „Afrika heeft véél koper. Maar het blijft hier niet. Veel Afrikaanse grondstoffen verlaten meteen het continent en worden ergens anders geraffineerd en verwerkt, waarna wij het weer moeten terugkopen. Toen ik een tijdje in Zambia woonde, een van de landen waar het meeste koper vandaan komt, was koper daar duurder dan in de VS.”

In *Act III* zit een 'daybed' van koper waarvan een kaarsenstandaard is bevestigd. Een verwijzing naar de vrijwel dagelijkse stroomstoringen in Lagos. „Je hebt hier nooit 24 uur per dag elektriciteit”, zegt hij, „dus kaarsen zijn geen decoratieve objecten, maar pure noodzaak.” Elementen die refereren aan het dagelijks leven in Lagos zitten in al zijn werk. „Ik ontwerp dingen die Nigeria een identiteit geven. Ik ben er namelijk heilig van overtuigd dat design uit Lagos er heel anders uit >

Daybed (2025), onderdeel van *Act III* van de *Oriki*-serie

‘Veel Afrikaanse grondstoffen verlaten meteen het continent en worden ergens anders geraffineerd en verwerkt, waarna wij het weer moeten terugkopen’

‘Picasso heeft duidelijk inspiratie gehaald uit Mali, Congo en Nigeria. Toch heeft hij dat altijd ontkend’

◀ moet zien dan design uit Amsterdam. Of dan design uit Japan.” In *Act III* zit ook een koperen hoofdsteun geïnspireerd op een houten versie die door nomadische boeren in West-Afrika werd gebruikt om te slapen.

STRIPBOEKEN

Marcus-Bello's vader is architect, opgeleid in Italië. Hij bouwde huizen en kantoorgebouwen in Nigeria. „We hadden veel boeken in huis over Afrikaans design en Afrikaanse architectuur. En ik zag mijn vader vaak schetsen.” Zelf begon hij al jong met tekenen. Stripboeken vooral. „Véél stripboeken. Ik pushte mezelf om elke week een heel stripboek te tekenen.”

Zijn vader verliet het gezin toen Marcus-Bello acht was, pas sinds kort heeft hij weer goed contact met hem. Zijn moeder, advocaat, moest elk dubbeltje omdraaien om haar drie zoons in haar eentje op te voeden. Toch kon ze Marcus-Bello op zijn zeventiende naar het Verenigd Koninkrijk sturen om daar zijn A-levels (vergelijkbaar met het Nederlandse vwo-diploma) te halen.

Hij omschrijft zichzelf als een „*terrible student*” op de middelbare school. Hij was alleen goed in de creatieve vakken en wiskunde („want daar komt ook creativiteit bij kijken, er is nooit één manier om bij het juiste antwoord te komen”). Na die A-levels deed hij het basisjaar van een designopleiding. „Ik kreeg les over literatuur, kunstgeschiedenis en textiel en was opeens een van de beste studenten in de klas.” Hij twijfelde tussen een studie kunstgeschiedenis en architectuur. Tot een vriend hem meenam naar de open dag van de opleiding industrieel ontwerpen aan de universiteit van Leeds. „*I was blown away*. Ik wist meteen: hier moet ik zijn. Het was technisch, maar er was ook veel ruimte om te experimenteren.”

In die periode werd zijn moeder benoemd tot de Nigeriaanse ambassadeur in Zambia. Marcus-Bello reisde op en neer tussen Leeds en Zambia. In Zambia liep hij een zomer lang stage bij een edelsteenbewerker. „Daar praatte we hele dagen over materialen, niet alleen koper, maar bijvoorbeeld ook goud, smaragden en diamanten die in West-Afrika gewon-

nen worden, maar hier amper beschikbaar zijn. Vanaf dat moment was ik geobsedeerd door dat onderwerp.”

Zijn moeder stimuleerde hem van jongs af aan om een creatief pad te kiezen. „Extreem ongebruikelijk in Lagos, zeker in die tijd. Toen ik industrieel ontwerpen studeerde vroegen mensen in Nigeria steeds aan me wat ik daarnaast nog meer zou gaan studeren. Het werd niet gezien als een serieuze carrière-optie.”

Na het afronden van zijn master kreeg Marcus-Bello een paar banen aangeboden in het Verenigd Koninkrijk. Maar zijn gevoel zei dat hij terug moest naar Lagos. „Iedereen vond dat onbegrijpelijk. Er was toch helemaal geen designscene in Lagos? Eén vriend zei dat ik mijn kansen vergooide.”

DESIGNSCENE

Die vrienden hadden deels gelijk: er was inderdaad geen designscene in Lagos toen hij terugverhuisde. „Er bestond geen enkele designstudio in Nigeria. In heel West-Afrika niet. Echt geen enkele. Toch zei mijn intuïtie dat ik er moest zijn.” Om geld te verdienen werkte hij een paar jaar voor architectenbureaus en elektronicabedrijven. Bij het Nigeriaanse hoofdkantoor van het Chinese telecombedrijf Tecno Mobile stuurde hij een tijdje een team van ontwerpers aan dat betaalbare telefoons ontwierp voor de Afrikaanse markt. In 2017 besloot hij dat het tijd was om voor zichzelf te beginnen.

„De eerste twee jaar verdiende ik vrijwel niets. Ik gaf heel veel presentaties aan bedrijven. Ik moest bij elke pitch uitleggen wat design kan toevoegen; hoe het je identiteit kan versterken. Op een gegeven moment ben ik mezelf maar opdrachten gaan geven en gewoon producten gaan maken.”

Zo kwam in 2018 de *LM Stool* - ‘LM’ refereert naar de initialen van de geldschietster dankzij wie Marcus-Bello het eerste prototype kon maken - tot stand. „Ik deed al een tijdje onderzoek naar productiemogelijkheden in Lagos. Op een dag klopte ik aan bij een fabriek die van plaatmetaal behuizingen voor elektriciteitsgeneratoren maakte. De meeste fabrieken gooiden de deur meteen dicht als ik me voorstelde, maar hier bleken ze wel open te

staan voor een samenwerking met een ontwerper.” Met als uitgangspunt de mogelijkheden en de beperkingen van de assemblagelijnen van die fabriek, ontwikkelde hij een kruk - of eigenlijk meer een bijzettafeltje - gemaakt van twee metalen platen. Een gebogen plaat die als poot fungeert, met daar bovenop een platte plaat met ronde hoeken. Hij bracht 'm uit in verschillende felle kleuren. In 2019 volgde de *Selah Lamp*, een lamp, een kruk en een boekenplankje in één, gemaakt van datzelfde plaatmetaal.

Het eerste succes kwam toen hij foto's van die twee producten mailde naar de eigenaren van Lichen, een toen net geopende designwinkel in het New Yorkse Brooklyn die hij online voorbij had zien komen. „Een zwarte jongen en een Aziatische jongen van mijn leeftijd, de ontwerpen die ze verkochten waren niche en interessant. Ze mailden meteen terug.” Het begon klein: ze bestelden drie lampen. Die waren binnen twee dagen uitverkocht. Vervolgens zetten ze de vijf *LM Stools* in de winkel die Marcus-Bello ook had meegestuurd, terwijl ze die eigenlijk niet besteld hadden. „Daar werd goed op gereageerd in Lagos, dus ik dacht: let's see.” Die krukjes waren in één dag uitverkocht. Daarna volgden grotere bestellingen. Eén media-aandacht, vooral voor de *LM Stool*. In 2021 noemde de Britse *Vogue* het „*the next cult interiors purchase*”.

PICASSO

In zijn boek over de *Oriki*-serie schrijft Marcus-Bello dat mensen Afrikaanse kunstenaars nooit serieus hebben genomen: „Ze zien ons niet als mensen die een bijdrage kunnen leveren aan intellectuele discussies op wereldniveau.” Afrika is vooral een inspiratiebron, schrijft hij.

„Als je bijvoorbeeld Picasso's werk goed bekijkt, zie je duidelijk dat hij inspiratie uit kunst uit Mali, Congo en Nigeria heeft gehaald”, zegt hij nu. „Toch heeft hij dat altijd ontkend. Dat durfde hij te zeggen omdat veel objecten uit Afrika anoniem zijn. Wat mij betreft is het documenteren van onze designgeschiedenis een van de belangrijkste thema's waar we ons als designers op dit continent nu

mee bezig moeten houden.” Daarom drong hij bij zijn uitgever aan op een boek. „De boeken die mijn vader vroeger had over Afrikaanse architectuur en design zijn allemaal door Europeanen en Amerikanen geschreven. En in die boeken stond ook nooit wie die voorwerpen en gebouwen ontworpen had.”

In 2018 startte hij *A Designer's Utopia*, een researchproject dat Afrikaans design bewaart in een online archief. De *kwali*, bijvoorbeeld: een kartonnen display waarop straatverkopers snoep aan de man proberen te brengen in het verkeer. „Wat mij betreft een van de beste Afrikaanse ontwerpen aller tijden. Maar we zullen nooit weten wie het bedacht heeft, want dat is nooit gedocumenteerd.”

Inmiddels heeft Lagos overigens wel degelijk een designweek, de eerste editie was in 2019. „Het staat allemaal nog in de kinderschoenen”, zegt Marcus-Bello. „Maar het gaat echt de goede kant op met de designscene. Ik begeleid regelmatig jonge mensen die met ontwerpen willen beginnen. De komende jaren ga je veel talent uit Lagos zien.”

FOTO BORJA LLOBREGAT

Selah Lamp 1.0 (2019)

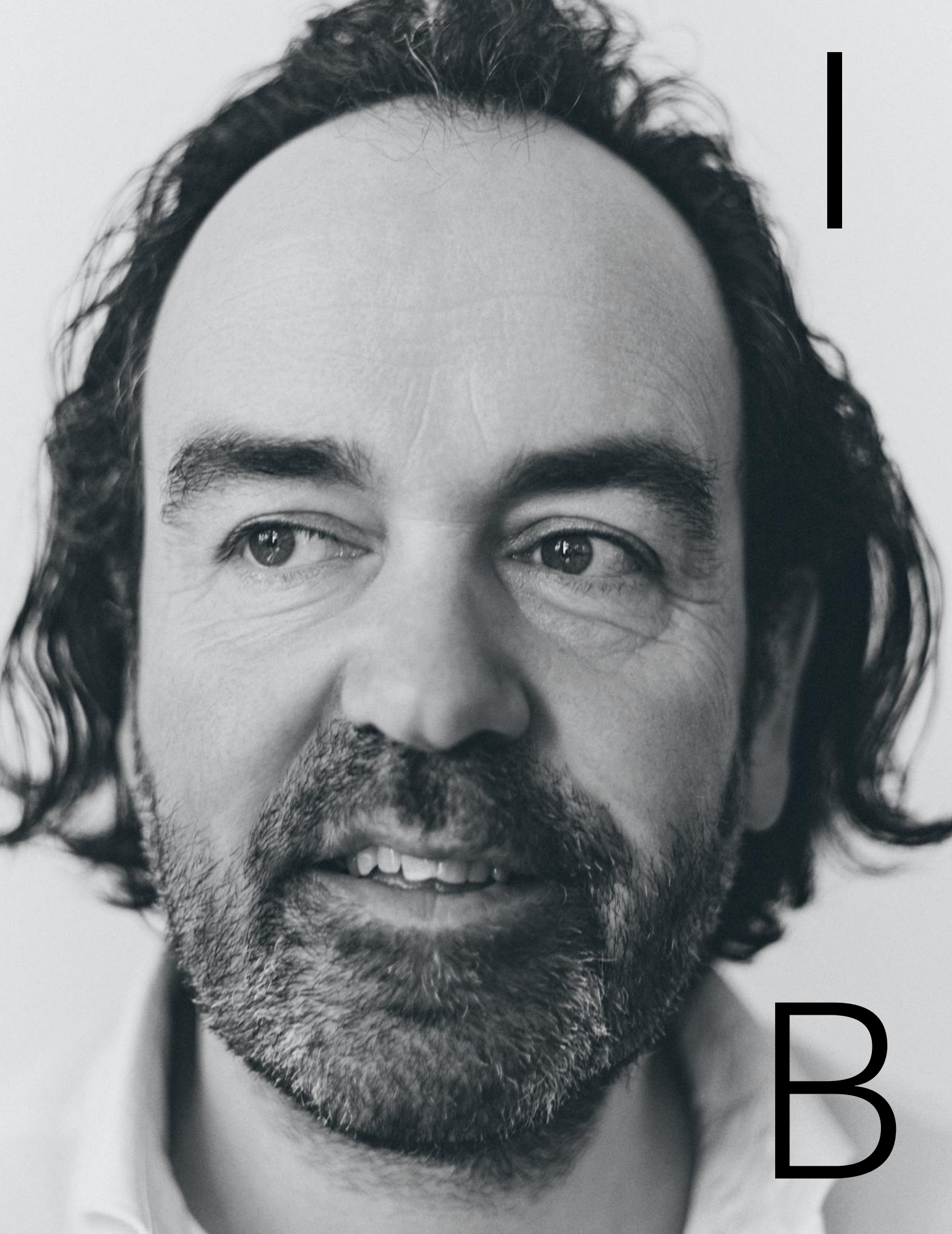
FOTO ERIC PETSCHER

TM Bench with Bowl (2023), Act II, Oriki-serie

FOTO NMBELLO STUDIO

LM Stool (2018)

I

W

A

N

Iwan Baan fotografeert gebouwen van de grootste architecten op aarde. Het liefst vanuit een helikopter.

Hij vliegt elke maand wel de wereld over, ook een week na de uitvaart van zijn broer. „Joachim kon ook nooit stoppen.”

Iwan Baan heeft alleen een zwemdiploma.

Door
Menno Sedee

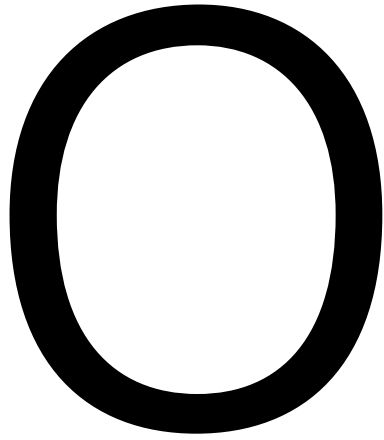
Fotografie
Kees de Klein

B

A

A

N

Op de oorspronkelijk afgesproken datum van het interview met Iwan Baan vond de uitvaart plaats van zijn plotseling overleden broer. Een dubbele longontsteking en een ziekenhuisbacterie werd de pas 46-jarige Joachim Baan fataal. „Niemand had door hoe ernstig het was”, zegt Iwan Baan (51), een kleine week na de uitvaart in zijn kantoor in de Amsterdamse Jordaan. „Ik was op reis toen hij in het ziekenhuis werd opgenomen. Als ik hem belde, hoorde ik wel aan hem dat het slechter ging, maar hij zat nog vol plannen en ideeën. Ik kwam op de geplande dag terug, ging bij hem langs en 24 uur later was hij weg.”

Iwan Baan is de helft van de tijd in het buitenland. Hij is bekend om zijn monumentale luchtfoto's van gebouwen, infrastructuur, zelfs hele steden, hij werkt of heeft gewerkt met de grootste architecten, zoals Rem Koolhaas, Herzog & de Meuron en wijlen Zaha Hadid. Maar het eerste wat aan hem opvalt is zijn bescheiden voorkomen: zachte stem, permanente glimlach. Baan, gekleed in zijn standaarduniform van wit overhemd en zwarte jeans, verontschuldigt zich dat het interview verplaatst moest worden en biedt zijn bezoek zijn eigen bureaustoel aan. Hij rolt er voor zichzelf een tweede stoel bij, ergens tussen het bureau en de deur.

Hoe gaat het met je?

„Het is nog onwerkelijk. We hebben een heftige maar bijzondere tijd gehad met de familie.”

Twee dagen na dit interview gaat Iwan Baan naar Sri Lanka om voor een aankomende tentoonstelling en boek van het Vitra Design Museum het werk van de modernistische architect Geoffrey Bawa te fotograferen, dan door naar China „voor een paar projecten”, daarna naar Los Angeles waar zijn reizende tentoonstelling over de opmerkelijke overeenkomsten tussen Rome en Las Vegas neerstrijkt, „nog een paar dingen in Amerika”, en weer terug naar Amsterdam. Een rondje rond de wereld in drie weken.

Ga je niet te snel weer weg?

„De trip naar Azië kon ik niet langer uitstellen, en het zijn allemaal projecten die ik niet wil laten schieten. Op een bepaalde manier is het ook fijn om weer aan het werk te gaan. Dat zou Joachim ook doen, hij kon ook nooit stoppen.”

Hoe was jullie band?

„Ik was veel op reis, maar ik had hem altijd onder de sneltoets. Dan hadden we het over waar we mee bezig waren, of hoe we iets zouden

aanpakken. Hij was ontwerper en creatief directeur voor mode- en designmerken en had de laatste jaren ook het fotograferen weer opgepakt. Van de vier jongens thuis waren wij twee het meest visueel ingesteld. We waren altijd aan het kijken en maken. Ik ging fotografie studeren, hij grafische vormgeving, en allebei zijn we van de opleiding afgegooid. Hij heeft een paar van mijn boeken en tentoonstellingen ontworpen. Hij had een ongelofelijk netwerk, dat bleek ook weer bij de uitvaart. Met zijn site en nieuwsbrief *Another Something* heeft hij veel beginnende makers een podium gegeven.”

Toen Iwan Baan ruim twintig jaar geleden begon met het fotograferen van architectuur, onderscheidde hij zich door niet de gebouwen centraal te stellen in zijn foto's, maar de mensen die er gebruik van maken. Hij maakte een fotoboek over de 'Torre David', een door de financiële crisis nooit afgebouwd kantoor van 45 verdiepingen in het centrum van Caracas, Venezuela, waar honderden families hun appartement in bouwden (*Torre David*, 2012). Zijn boek over de steden Brasilia, Brazilië, en Chandigarh, India, ontworpen door respectievelijk Oscar Niemeyer en Le Corbusier, heet *Living With Modernity* (2010), en laat dus zien hoe de inwoners, zestig jaar na de bouw, in de architectuur leven - hoe ze erop luieren, erin les krijgen of ervoor snacks verkopen. Baan gaat ook langs plekken waar helemaal geen architect aan te pas komt, zoals de drijvende sloppenwijk Makoko in Lagos, Nigeria, of de traditionele kleiwoningen waar nauwelijks licht binnenkomt in Tiébélé, Burkina Faso.

„Iwan is veel meer dan een briljante fotograaf”, zegt Steven Holl, die gebouwen ontwierp voor kunstinstellingen als het Kiasma in Helsinki, het Museum of Fine Arts in Houston en het John F. Kennedy Center in Washington. „Hij stopt menselijkheid en humor in zijn foto's. In een wereld die ontwricht wordt door tirannen, belichaamt Iwans werk empathie.”

„Iwan wil ten diepste weten hoe mensen leven”, zegt Nicole Ex, hoofdredacteur van het Nederlandse kunsttijdschrift *See All This*, waarvan Baan in 2021 één editie gasthoofdredacteur was. Ze noemt hem „de ultieme observant”: „Ik zie in zijn werk een terughoudendheid, alsof hij steeds een stap terug doet. Hij hangt er vaak letterlijk boven voor een *bird's-eye perspective*. Als hij een interieur fotografeert, laat hij ook het uitzicht zien dat dat interieur heeft.”

Holl herinnert zich hoe Baan de bouw van zijn Linked Hybrid-gebouwen, acht torens met woningen en winkels, verbonden via luchtbruggen, in Beijing in beeld bracht: „Op één foto waren de bouwvakkers een halve koe aan het klaarmaken voor de lunch - de architectuur fungeerde als achtergrond.” Een belediging voor zijn werk vindt hij dat niet. „Iwan kiest alleen goede architectuur. Hij wijst veel verzoeken af. Een goede kunstenaar meet je niet af aan wat hij doet, maar aan wat hij niet doet.”

„De belangrijkste overweging om een opdracht aan te nemen is of ik een verhaal kan vertellen”, zegt Baan. „Waarom staat de architectuur op die plek en niet ergens anders? Wringt het met iets dat erbij in de buurt staat? Omdat ik het predicaat 'architectuurfotograaf' heb gekregen, krijg ik vaak verzoeken om een *generic* hoofdkantoor te fotograferen. Maar ik wil niet architectuurfotograaf genoemd worden.”

Hoe dan wel?

„Documentairefotograaf, denk ik. Ik vertel verhalen over mensen en hun leefomgeving.”

Wat denk je dan dat architecten zien in jouw foto's?

„In de vorige eeuw was architectuurfotografie een specialisatie waarbij fotografen met enorme camera's rondzeulden, statieven, lampen en assistenten gebruikten, en uren, dagen wachtten op het

perfecte licht. Ze haalden alle oneffenheden weg. Een soort productfotografie voor architectuur. Ik deed wat ik altijd doe: ik loop rond en snap erop los. Op een superintuïtieve manier kijk ik wat er gebeurt. Wat doen mensen op deze plek? Hoe werkt het? Hoe werkt het niet? Later destilleer ik daar een visueel verhaal uit. Ik werk zo klein en licht mogelijk. Dan krijg je meer *immediacy*.”

Welke camera gebruik je?

„Een 35mm digitale camera, tegenwoordig een Canon R5 Mark II.”

Je hebt eens gezegd dat je best met een iPhone op stap zou willen.

„De beste camera is de camera die je bij je hebt. Vorig jaar heb ik het nieuwe Grand Egyptian Museum, een van de grootste musea ter wereld, met m'n iPhone gefotografeerd, omdat een generaal daar ineens 'professioneel fotograferen' verbood. Dat zijn toch de officiële persfoto's geworden.”

Je reist ook figuurlijk met weinig bagage: je zoekt weinig op over een bestemming, las ik.

„Ik probeer zo onbevangen mogelijk in de situatie te stappen. Zodat ik helemaal open sta voor wat er anders is, wat er schuurt.”

Is dat nog van deze tijd? Eventjes in en uit een land stappen, zonder je in te lezen over de context?

„Ik snap je vraag. Hoe voorkom je dat je niet die antropoloog bent die alleen het meest exotische laat zien? Maar ik ben juist op zoek naar de *normalcy*, de alledaagsheid, van plekken. In mijn boek *Rome - Las Vegas* [2024] laat ik de banaliteit zien. De steden verschillen tweeduidend jaar, maar hebben dezelfde intensiteit, dezelfde ambitie om *importance* aan hun omgeving te geven.”

Voor je boek *Momentum of Light* uit 2021 fotografeerde je traditionele woningen in Burkina Faso. Heb je toen niet gehoord: waarom heb je geen lokale fotograaf gevraagd?

„Jazeker wel.”

En wat zeg je daar dan op?

„Ik kom daar als buitenstaander, waardoor ik eerder dingen zie die mensen zelf *for granted* nemen. Mijn luchtfoto's over Houston, een stad die de meeste mensen vanuit de auto zien, brachten een enorme discussie op gang. Ineens was de absurditeit en fragiliteit zichtbaar: woonwijken vlak naast olieraffinaderijen, enorme, 25-baans snelwegen, tientallen identieke villa's rond een aangelegd meer, en alles gebouwd in een delta waar eens in de zoveel tijd een storm overheen raast. In mijn werk probeer ik te laten zien hoe plekken zich op een hele specifieke manier hebben ontwikkeld. Ik zie waarschijnlijk ook veel dingen over het hoofd in Nederland.”

Vergeleken met de monumentale architectuurfotografie uit de vorige eeuw, lijkt jij architectuur juist kleiner te maken.

„Ik weet niet of ik het kleiner maak, ik probeer architectuur vooral in haar context te zien.”

Wat zegt dat over hoe we naar architectuur zijn gaan kijken?

„Ik denk dat mensen een beetje klaar waren met die ideale esthetiek.”

Kijken we nu minder tegen gebouwen op?

„Kijk naar die foto achter je” - aan de muur hangt een luchtfoto van Las Vegas, maar dan ingezoomd, zodat het hele kader in beslag wordt genomen door gebouwen - „dit is hoe architectuur tegenwoordig is. Alles zit boven op elkaar. Las Vegas is een extreem voorbeeld natuurlijk, je hebt er de hele architectuurgeschiedenis op de strip zitten, van de piramides tot de Eiffeltoren. En alles is *screaming for attention*. Het verdwijnt in een wolk van alledaagsheid. Maar ik heb natuurlijk een grote bewondering voor architecten. Jarenlang aan een project werken, ik zou het niet kunnen.”

Geen geduld voor.

„Absoluut niet. Architecten zijn jaren bezig om een ideaalbeeld >

Iwan Baan

- 1975** Geboren in Alkmaar
- 1987** Eerste camera
- 1994** Studeert fotografie aan KABK, Den Haag (niet afgemaakt)
- 2001** Huurt voor het eerst een helikopter
- 2004** Begint te werken voor Rem Koolhaas
- 2008** Eerste solotentoonstelling, op een architectuurschool in Londen
- 2012** Luchtfoto Manhattan op cover *New York Magazine*
- 2012** Boek *Torre David* over flat in Caracas
- 2012** Gouden Leeuw voor *Torre David*, op de architectuurbiënnale van Venetië
- 2021** Boek *Momentum of Light*, met Francis Kéré, over Tiébélé, Burkina Faso
- 2023** Boek en overzichtstentoonstelling in Vitra Design Museum *Moments in Architecture*
- 2024** Boek *Rome - Las Vegas*
- 2026** Foto's voor tentoonstelling over Geoffrey Bawa in Vitra Design Museum (vanaf 26 september)

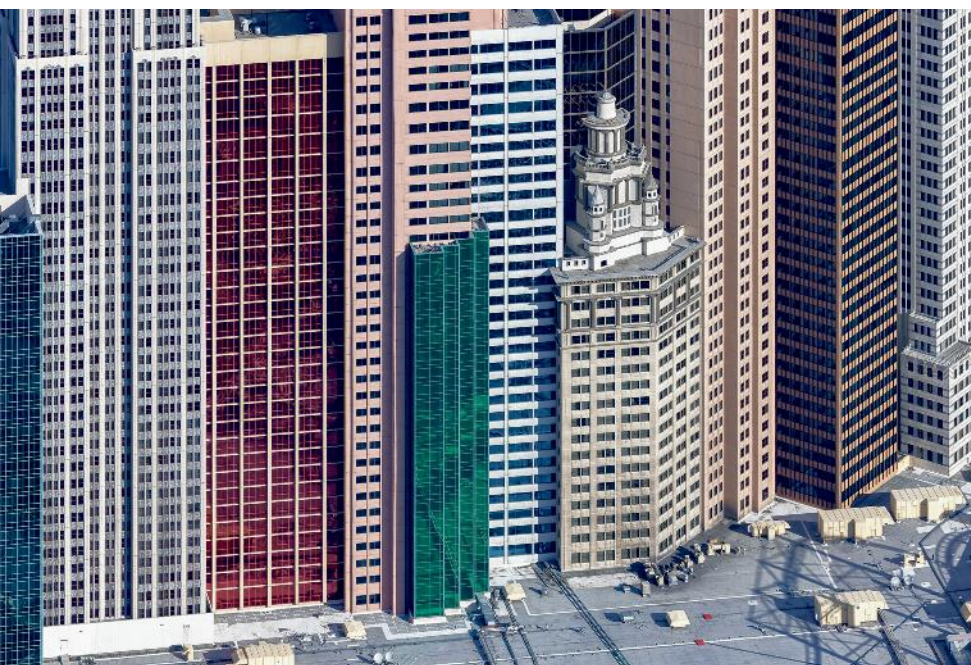
Iwan Baan woont met zijn vrouw Jessica Collins en hun twee kinderen in Amsterdam.

‘Vlak voor hij overleed zat mijn broer nog vol plannen en ideeën’

Pagina 24 en 25 Snelwegen in Houston, Verenigde Staten (2020) **Linksboven** Traditionele kleiwoningen in Tiébélé, Burkina Faso (2021) **Linksonder** Las Vegas, VS (2022) **Onder** CCTV in Beijing, China (2011) **Pagina 28 en 29** De Torre David, een niet-voltooid en toch bewoond kantoor in Caracas, Venezuela (2012)

‘Zaha Hadid vroeg of ik de vuilnisbakken kon wegshoppen’

te creëren. Maar op het moment dat zij die plek verlaten, wordt het overgenomen door de echte wereld en valt dat ideaalbeeld soms in duigen. Dan gaan mensen erin leven, krijgt de plek een identiteit.”

Tot twintig jaar geleden hield je je nooit met architectuur bezig.

„Veel *pivotal moments* in mijn leven waren min of meer toevallig. Het moment dat ik de architectuur in ben gestapt, of de fotografie. Op mijn twaalfde verjaardag kreeg ik mijn eerste camera, de camera van mijn oma. Al was ik denk ik wel onbewust voorbereid op die momenten. Ik had alleen nog het duwtje nodig.”

Waarom gaf jouw oma haar camera?

„Het kijken, de wereld observeren, zat er altijd al in. Ik was veel aan het tekenen en schilderen. Ik ben slechter met woorden. Dat die camera je ook een reden geeft om je neus ergens in te stoppen, om op een plek te zijn waar je niet ‘hoort’ te zijn, leerde ik al vroeg. Ik was ook altijd geïnteresseerd in techniek. Elke fotograaf is een beetje een nerd. Voor mijn eindwerkstuk op de middelbare school bouwde ik zelf een camera. Hij werkt nog steeds. Ik had ook een eigen doka, waarin ik alles afdruckte, in kleur en zwart-wit.

„De kunstacademie vond ik daarom een beetje saai. Je leerde een foto perfect afdrucken in de doka, net zoals het honderdvijftig jaar daarvoor ook werd gedaan. Ik was geïnteresseerd in de nieuwe, digitale wereld, maar dat was op school totaal verboden. Het was 1995, 1996, de digitale camera was redelijk rudimentair, waarbij je de pixels nog kon tellen, maar ik vond het fascinerend wat daarmee kon. Ik ging stage lopen bij fotograaf Joost Guntenaar in Amsterdam, een pionier in de digitale wereld. Daarna kon ik in New York stage lopen. Het was de eerste keer dat ik in een vliegtuig stapte.”

Wat trok je aan in New York?

„Ik was erg beschermd opgegroeid. We gingen naar de vrije school, mijn vader was priester bij een antroposofische kerk. Op mijn negentiende dacht ik: ik ga het even helemaal anders doen. Met de kunstacademie had ik afgesproken om het laatste jaar vanuit New York te doen, zo veel fysieke lessen waren er toch niet meer. New York was een eyeopener voor mij, hoe mensen daar leefden en werkten. Je moest alles zelf uitvogelen, alles zelf doen. Met e-mail was foto's sturen net te doen. Ik had afgesproken dat ik mijn afstudeerproject op een website mocht presenteren, maar toen puntje bij paaltje kwam, zei de academie: wij kijken niet naar een beeldscherm, daar kun je geen foto's op beoordelen, kom volgend jaar maar terug. Dat heb ik nooit meer gedaan. Ik had al genoeg werk.”

Ooit spijt van gehad?

„Nee, niemand heeft ooit naar dat papiertje gevraagd. Ik heb alleen maar een zwemdiploma.”

En de middelbare school, toch?

„Nee. In het laatste jaar kreeg ik een zware buikvliesontsteking, ik heb een paar weken in het ziekenhuis gelegen. Daarna liep ik achter, maar ik was al aangenomen op de kunstacademie en ik kon daar meteen terecht.”

Wat voor werk deed je in New York?

„Natuurlijk wilde ik de kunstkant op, maar niemand zit op je te wachten, en New York is niet de goedkoopste plek. Dus je neemt alles aan. Ik werkte voor reclamebureaus, tijdschriften en een uitgever. Een keer vroeg een Nederlands bureau om lucht-footage van New York voor een commercial. Het was de eerste keer dat ik in een helikopter zat. Fantastisch. Daarna vloog ik met het filmmateriaal naar Amsterdam, en op het moment dat ik landde vlogen die vliegtuigen in de Twin Towers. Mijn materiaal hebben ze dus nooit kunnen gebruiken, maar ik wist: dit perspectief wil ik onderzoeken.”

Wat was er zo fantastisch aan de helikopter?

„Het is voor mij een manier om verbanden te leggen, *to make sense of the world around me*. In een helikopter kun je je in een driedimensionale ruimte positioneren en alle facetten van een stad samenbrengen. Ik had alleen nog niet veel opdrachtgevers voor dat soort fotografie, tot ik drie jaar later Rem [Koolhaas] tegenkwam.

„Een vriend was met een tentoonstelling bezig voor hem, *The Image of Europe* in Brussel. Ik had een voorstel gestuurd hoe ik dat in beeld zou brengen, en toen zei Rem: kom maar langs op het kantoor van OMA in Rotterdam. Ik had nauwelijks een idee wie Rem was. Daar vroeg hij of ik de volgende dag naar Chicago kon vliegen om zijn campusgebouw voor de Illinois Institute of Technology te fotograferen dat net klaar was.

„Dat kantoor van OMA was weer een eyeopener voor mij. Ik zag dat ze daar niet alleen bezig waren met architectuur, maar met een manier om naar de wereld te kijken, naar steden vooral. Rem gaf me *carte blanche*: zie maar waarmee je terugkomt. In Chicago maakte ik foto's van hoe de studenten op die campus bewogen, hoe de campus werkte. Daarna vroeg hij of ik ook andere projecten wilde vastleggen van OMA. Daar ben ik niet meer mee gestopt. Ik merkte dat ik in architectuur al mijn interesses kwijt kon: de wereld ontdekken, kijken hoe mensen leven, hoe een omgeving wordt vormgegeven.”

Heb je ooit onigheid met een architect over hoe je een gebouw in beeld hebt gebracht?

„Zaha Hadid werkte altijd met Hélène Binet, een fantastische Zwitserse fotografe, maar van de oude stempel. Hadid vroeg mij natuurlijk omdat ze eens een ander beeld van haar werk wilde laten zien, maar in het begin hadden we daar wel discussie over. Een keer vroeg ze of ik de vuilnisbakken kon wegshoppen, terwijl die voor mij juist dat alledaagse lieten zien. Dus die ga ik niet weghalen.

„Je ziet wel dat van alle foto's die ik maak, de meer standaard foto's door de opdrachtgever naar architectuurmagazines worden gestuurd. Daarom is mijn boekproductie belangrijk voor me.”

En groot.

Licht. „Ik heb aan zo'n honderd boeken meegewerkt, vaak in samenwerking met een architect of universiteit, een stuk of tien zijn er van mij alleen. Daarin kan ik mijn eigen verhaal vertellen.”

Beroemd werd Iwan Baan in 2012. In oktober van dat jaar zat hij in New York toen orkaan Sandy overtrok, waarna een groot deel van de stad dagen zonder stroom zat. *New York Magazine* belde hem voor een luchtfoto van Manhattan dat half in het donker zat. Baan had toevallig zijn nieuwste, meest lichtgevoelige camera mee. Tussen de 2.500 foto's die hij schoot bleek hét beeld te zitten dat de impact van de ramp samenvatte en de kwetsbaarheid van de stad liet zien, eigenlijk slechts een kluit gebouwen omgeven door water. *New York Magazine* plaatste hem op de cover, het MoMA verkocht de foto daarna als poster om geld op te halen voor de slachtoffers.

Hoe maak je een foto uit een helikopter?

„Met de deur open, in een harnas van riemen. Door de trillingen moet je met een zo kort mogelijke sluitertijd werken. Je schiet *bursts*, veel foto's achter elkaar, dan zit er altijd wel een scherpe tussen. Ik zit naast de piloot, zodat je precies kan aangeven waar je wil vliegen.”

Wat kost zoiets?

„Alles tussen de 400 en 15.000 euro per uur. Hangt ervan af wat er beschikbaar is en hoe ingewikkeld het is om een helikopter of vliegtuigje te krijgen. In de VS is alles *private*, je belt een piloot en tien minuten later hang je bij wijze van spreken in de lucht. Op andere plekken moet je soms met een klant werken die de juiste connecties heeft bij de *civil service* of politie.”

Iwan Baan in zijn kantoor, de jas is van zijn overleden broer Joachim Baan.

◀ Werk je ook met drones?

„Ik reis tegenwoordig met een drone, maar op veel plekken, zeker in steden, zijn de mogelijkheden beperkt. Hij mag vaak niet hoger dan 120 meter. Als je een klein huis moet fotograferen is dat voldoende, maar mijn werk gaat meestal over de relatie van het gebouw met de stad, over het landschap, over de weidsheid en de grootsheid.”

Zijn kinderen Noah (11) en Elia (7) komen het kantoor binnen gerend, ze zitten achter elkaar aan met waterpistolen. Baan neemt de jongste op schoot, legt ondertussen de oudste uit hoe een lichtmeter werkt. Noah maakt een paar foto's van het bezoek, vervolgens neemt zijn vrouw, Jessica Collins, ze mee naar de speeltuin; het is vakantie.

Hoe hebben Jessica en jij elkaar ontmoet?

„In 2012 in Hongkong. Zij werkte daar voor een branding agency, ik was er voor een opdracht. Daarna zijn we drie jaar fulltime gaan reizen. Ik had ook even geen huis, mijn huis in Amsterdam was afgebrand. Zij kon als schrijver overal ter wereld werken, we hebben samen aan projecten en boeken gewerkt.”

En hoe ging dat toen er kinderen kwamen?

„Zeker Noah, die in 2015 werd geboren, hebben we de eerste jaren overal mee naartoe gesleept. Toen de tweede kwam, namen we ook een au pair mee. Dat werd een hele vliegende karavaan. Ik probeerde steeds een plek te vinden waar we een paar weken konden zitten. Dan had ik een soort basis vanwaar ik andere dingen deed. Zo zaten we elke paar weken op een ander continent. Daarnaast hadden we twee bases: een huis in upstate New York, en hier boven dit kantoor. Elke zes tot acht weken wisselden we van plek. We hadden een school daar en een school hier. Met Covid hebben we anderhalf jaar hier gezeten, en toen twee jaar in Amerika. Vorig jaar hebben we ons huis in New York verkocht. Dat stond midden in de natuur, dat was fantastisch voor jonge kinderen. Maar het werd steeds moeilijker met school, en je bent daar de hele tijd taxichauffeur. Hier kan Noah gewoon op zijn fiets springen.”

En hoe bevalt het om op één plek te wonen?

Lange stilte. „Ik mis onze plek in Amerika heel erg. Maar het is voor onze familie nu het meest logisch om hier te zitten, ik sta binnen twintig minuten op Schiphol. Uiteindelijk maakt het niet zo veel uit waar ik zit, zolang de *connections* er maar zijn.”

Wat mis je aan de VS?

„Ik haal er makkelijker inspiratie vandaan. Uit de absurditeit van de plek, de variëteit in subculturen, steden, landschappen. En het dwingt me om groot te dromen. Nederland voelt toch altijd heel klein, een beetje benauwd, 'doe maar gewoon'. Iedereen zit te kijken naar wat je aan het doen bent.”

Van al je fotoboeken gaat er slechts één over Nederland, over de architectuur van Willem Dudok.

„De Dudok Stichting had dat al lang geleden aan mij gevraagd. Ik ken de zijn werk goed, in de omgeving van Hilversum waar ik ben opgegroeid staan veel gebouwen van hem. Maar ik was er nooit. Toen kwam Covid, zat ik drie maanden vast in Nederland, dus kon ik dat projectje oppakken.”

Heeft je dat project Nederland meer doen waarderen?

„Kijk, het is natuurlijk heel prettig wonen hier. Daarom kozen we er ook voor om terug te komen met de kinderen. Maar juist de *edges* interesseren me, de plekken waar dingen *niet* werken, de fragiliteit van het systeem waarin we werken, wonen, leven, dat we allemaal *for granted* nemen. Hoe snel dat matje op veel plekken er weer onderuit getrokken kan worden, zonder dat we ons dat realiseren. In Neder-

land is alles fantastisch geregeld, en nog maken mensen zich druk. Er is een soort zelfgenoegzaamheid in Nederland waar ik moeite mee heb.”

Je vond je opvoeding te beschermd, je opleiding te saai, Nederland te benauwd. Je lijkt op zoek naar onrust.

„Ik ben nieuwsgierig naar dingen buiten mijn bubbel. Iemand die in Nigeria in een zelfgebouwd hutje woont vindt dat heel normaal. Die waanzinnige *variety* vind ik fascinerend om te zien.”

Hoe heb je de afgelopen twintig jaar de architectuur zien veranderen?

„De wereld is conservatiever geworden, er wordt minder geëxperimenteerd. Jonge architectenbureaus krijgen niet meer de mogelijkheden die Frank Gehry en Zara Hadid kregen. Er zijn meer regels over wat je mag bouwen, hoe je mag bouwen. Het moet allemaal zo efficiënt mogelijk. Het gros wordt nu bij wijze van spreken ontworpen in een Excel-sheet. De rol van een architect wordt steeds meer gereduceerd tot het kiezen van een paar materialen en kleuren in een catalogus, waarna alles wordt geshipped uit dezelfde fabrieken in China en Turkije. Het wordt minder en minder architectuur.

„Het extreme voorbeeld daarvan is dan wel weer interessant, zoals de Pearl River Delta in China, nu een van de meest verstedelijkte gebieden ter wereld. Die heeft afgelopen decennia een waanzinnige groeisprint doorgemaakt. Vorig jaar ben ik er met Rem geweest, om zijn belangrijkste projecten in China opnieuw te fotograferen voor een tentoonstelling in China, zoals de CCTV-toren in Beijing, de Shenzhen Stock Exchange, het Times Museum in Guangzhou. Het was voor het eerst dat ik in China vanuit de lucht kon fotograferen. Toestemming is daar altijd erg lastig.

„Het was een reis met zijn oud-Harvard-studenten, met wie Rem dezelfde trip dertig jaar eerder had gemaakt. Wat toen nog half countryside was, is nu een conglomeraat waar 90 miljoen mensen wonen. *High-rises*, zo ver je kijkt. Dan zie je de betrekkelijkheid van de architecten die daar allemaal bezig zijn geweest. Coop Himmelblau, Rem Koolhaas en Steven Holl hebben daar hun grootste projecten kunnen neerzetten, die nu in een zee van eenvormigheid zijn opgeslokt.”

Nicole Ex zei dat je het nu zwaarder vindt om te reizen.

„Begin deze eeuw was de globalisering op zijn hoogtepunt, China was de grote belofte, dat zou helemaal opengaan. Nu zijn een heleboel landen dicht door oorlog en protectionisme. Ik was in Rusland bezig met een boek over constructivisme toen het Oekraïne binnenviel. Dat project heb ik opzij moeten leggen. Ik ben vijftien jaar geleden vaak in Mali geweest, dat is niet meer veilig, net als Burkina Faso en grote delen van Nigeria. Het Midden-Oosten zit nu dicht. Daarnaast zijn er meer visumrestricties bijgekomen. De wereld is weer totaal in zichzelf gekeerd.”

FOTO WENDELLEN DAAN

DE 3% RULE

Mijn ouders hebben hun uiterste best gedaan om een goed mens de wereld in te sturen, en met succes, al zeg ik het zelf. Ze onttilleerden mij sinds ik me kan herinneren met principes, normen en waarden om er het beste van te maken in die libi. Naast m'n opvoeding moet ik het internet ook een eervolle vermelding geven, want waar zou ik zijn zonder? Skoro heeft voor mij niets gedaan, man. Het internet was mijn ultieme leerschool.

Het schoolsysteem is niet ontworpen voor mensen als ik, mensen die zelf durven na te denken. Van huis uit heb ik meegekregen dat 'waarom?' de sleutel tot wijsheid is. Op skoro mocht je daarentegen alleen voorwaardelijk vragen stellen, want als je in twijfel trok wat er werd voorgeschoteld zag men je als opstandig. Dingen zijn gewoon zoals ze zijn, werken zoals ze werken.

Ik kan me nog goed herinneren dat ik tijdens een wiskundeles aan mijn docent vroeg waarom het kunnen vermenigvuldigen van letters iets is wat ik moet begrijpen. Van mijn docent kreeg ik niets meer dan een tjoeri - 'tsss' - als antwoord.

Vanaf het moment dat ik buiten de leerplichtwet viel hield ik het voor gezien, en besloot ik mezelf middels het internet verder te ontwikkelen. Vooral op YouTube vond ik een breed scala aan inspirators die allesbehalve dachten binnen het gebruikelijke. Wijlen Virgil Abloh is hier een goed voorbeeld van, toenmalig creative director van Louis Vuitton en oprichter van modemerken Off-White en een paar andere toffe merken. Online is er een karennvracht aan genereuze momenten te vinden van de beste man in de vorm van lectures, interviews, en zelfs een hele fucking website waarop hij uitlegt hoe je een merk begint, free-game.virgilabloh.com.

Een ding wat ik linea recta van hem heb overgenomen als mijn eigen waarheid is zijn visie op design, verpakt in een principe genaamd de *3% rule*: neem een iconisch design waar jij heel erg op aangaat, verander het voor 3 procent met je eigen interpretatie, en label het als jouw eigen creatie. *Pay credits where it's due*, maar voel je vooral vrij om te gebruiken wat er al is, want in de wereld waarin wij leven circuleert inspiratie toch altijd van het heden naar verleden en vice versa. Zo heb ik bijvoorbeeld de kaft van mijn eerste boek, het *Smibanese woordenboek*, zeer direct afgeleid van Kurt Vonneguts novelle *Deadeye Dick* uit 1982. Ik kreeg dat boek ooit van mijn ex-schoonmoeder toebedeeld als leesvoer. *I judged the book by its cover* uiteindelijk, want het lezen heb ik nooit gedaan. Het was de kaft die mij al had verzadigd, okergeel met zo'n typische jarenachtig-disco-typografie.

Volgens de 3% rule voegde ik - net zoals op Kanye's revolutionaire *Yeezus*-albumhoes, nota bene ontworpen door Virgil Abloh - een sticker toe, maar dan aan de linkerkant in plaats van de rechter, met hetzelfde rood-wit-blauw als de schietschijf op de originele cover. Ik nam de typografie letterlijk over, alleen verwisselde ik die van de boektitel met die van de auteursnaam. *Funny thing* is dat ik eigenlijk altijd al zo dacht, alleen hield ik het graag verborgen. Shout-out naar Virgil, want sinds hij dit principe uitlegde doe ik deze shit onbeschaamd.

Soortkill is schrijver.

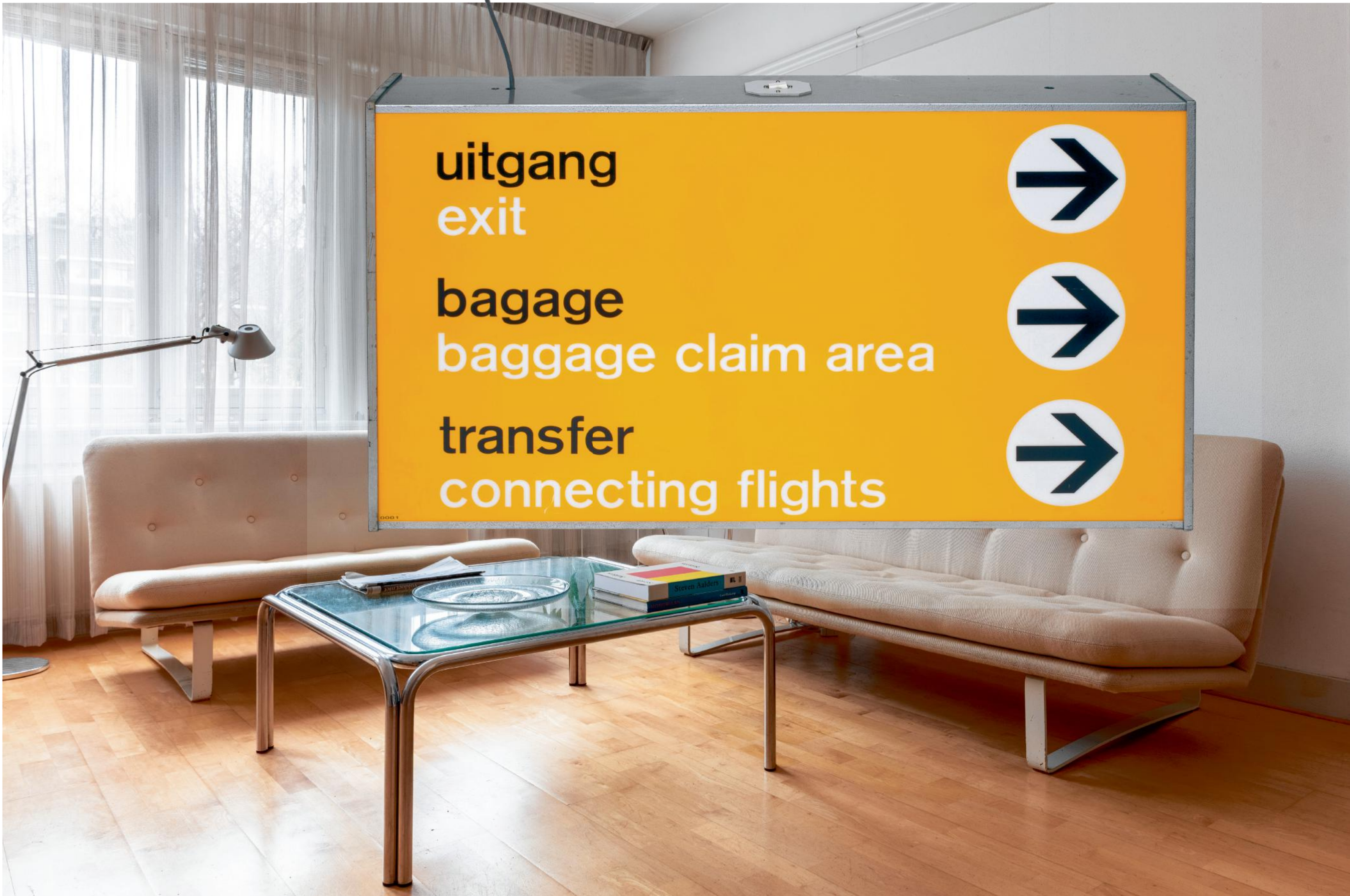
Anderen zien een bedrijf, jij een legacy.

Als je groots denkt, heb je een private bank nodig die dat ook doet.

Onze experts staan voor je klaar. Bijvoorbeeld bij het overdragen van je bedrijf en je vermogen.

Met zorgvuldige begeleiding bij elke stap: van waardebepaling tot overdracht.

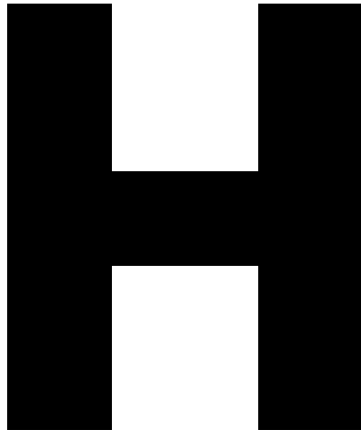
voor ieder begin **ABN-AMRO MeesPierson**

KHO LIANG IE MAAKTE NEDERLAND MOOIER

Dankzij ontwerper Kho Liang Ie (1927-1975) raakte de Nederlandse vormgeving in de jaren vijftig zijn kleinburgerlijkheid kwijt. Het Stedelijk Museum wijdt een tentoonstelling aan hem.

Door
Arjen Ribbens

Het is een foto waar ik met een mengeling van bewondering en afgunst naar kan kijken. Het gaat om een zwart-witkiekje uit 1970, gemaakt tijdens een designcongres in de RAI in Amsterdam. Twee van mijn designhelden zitten op de foto gebroederlijk naast elkaar. Rechts, met schouderlang haar en een coltrui, de Italiaanse alleskunner Ettore Sottsass, de belangrijkste naoorlogse ontwerper. Naast hem, met een sigaartje in de hand, zit Kho Liang Ie, de invloedrijkste naoorlogse Nederlandse ontwerper.

Schuin achter deze twee kopstukken zit mijn vader, Harry Ribbens, toen nog in het bezit van indrukwekkende bakkebaarden en donkerblond haar. Als directeur van het Centrum voor Industriële Vormgeving, een expositieruimte in Amsterdam, had hij met beide door mij zo bewonderde ontwerpers van doen gehad. Met Kho Liang Ie werkte mijn vader zelfs jarenlang samen. Zo raakten ze bevriend; de ontwerper met de Chinees-Indonesische wortels - Kho was zijn achternaam, Ie zijn voor naam, Liang de aanduiding voor zijn generatie in zijn familie - kwam regelmatig bij ons thuis over de vloer. Een man met, in mijn herinnering, altijd een glimlach op de lippen.

Kho Liang Ie, die op Nieuwjaarsdag 1975 op 47-jarige leeftijd aan kanker overleed, was net als zijn vriend Sottsass een veelzijdig talent. Dat de Nederlandse vormgeving vanaf eind jaren vijftig de kleinburgerlijkheid van de wederopbouw jaren afschudde, is voor een niet onbelangrijk deel aan hem te danken. Kho, een sociaal vaardige man met een groot internationaal netwerk, ontwierp tijdloze meubels en lampen die decennia na dato deels nog (of weer) in productie zijn, zoals de K46 uit 1957, een elegante vloerlamp voor het Rotterdamse verlichtingsmerk Atelier Artifort, en de C683, een ingetogen bank uit 1968 voor Artifort. Kho was ook een fenomenaal interieurontwerper en drukte als ontwerper van het aankomst- en vertrekgebouw van luchthaven Schiphol zijn stempel op een van de grootste naoorlogse bouwprojecten in Nederland.

Omdat hij zo jong overleed, en omdat, ondanks het voortdurend succes van een aantal ontwerpen, veel van zijn werk alleen nog op foto's bestaat, geniet Kho niet de roem die hij verdient. Met een overzichtstentoonstelling en een boekpublicatie wil het Stedelijk Museum Amsterdam dat veranderen.

NEDERLANDS-INDIË

Kho Liang Ie werd op 5 augustus 1927 geboren in Magelang, een kleine Javaanse stad in het toenmalige Nederlands-Indië. Hij behoorde tot een familie van Chinese komaf die al generaties in het land woonde. In de zomer van 1949 stapte hij in de haven van Jakarta op een boot richting Amsterdam. Tijdens de Indonesische Onafhankelijksoorlog waren Chinese Indonesiërs op grote schaal slachtoffer geworden van mishandeling, diefstal en zelfs moord. Net als vele andere jonge Indonesiërs van Chinese afkomst wilde Kho in het land van de voormalige kolonisator - de Republiek Indonesië was vier jaar daarvoor uitgeroepen - zijn door de oorlog opgelopen leerachterstand inhalen.

Zijn plan voor een studie medicijnen liet hij snel los. Een

jaar na zijn aankomst in Amsterdam begon Kho aan een opleiding 'binnenhuiskunst' aan het Instituut voor Kunstnijverheid, tegenwoordig de Gerrit Rietveld Academie. Hij kreeg er les van vormgevers die zich voor de oorlog hadden opgehouden in kringen van het avantgardistische Bauhaus, de Duitse opleiding van het modernisme en functionalisme. Al tijdens zijn studie oogste Kho lof voor zijn eerste ontwerpen, zoals een ingenieus geconstrueerd hangend drankenkastje. Zijn afstudeeropdracht voor de inrichting van een paar vertrekken in een jeugdherberg werd uitgevoerd.

Kort na zijn afstuderen in 1954 trad Kho in dienst als voorlichter en adviseur bij Stichting Goed Wonen, die in het eigen tijdschrift *Goed Wonen* zijn drankkastje had laten zien. De meeste Nederlanders zaten destijds nog op zware, vooroorlogse meubelen in donkere interieurs. Tegen die 'stijlloosheid' streed de stichting met modelwoningen, tentoonstellingen, keurmerken en dat tijdschrift. Volgens de organisatie was wonen iets dat je kon leren. Op bevoogdende wijze propageerde het de functionalistische Bauhaus-opvattingen: „Een eiken rookstoel is fout; rotanmeubels zijn goed. Bloemetjesbehang en zware gordijnen zijn fout; witte muren en frisse tinten zijn goed!”

EEN VAAS MET TAKKEN

Kho was minder dogmatisch van aard, en hield niet zo vast aan de Duitse principes van eenvoud en minimalisme en geometrische en lineaire vormen uitgevoerd in goedkope, massa-geproduceerde materialen. Bij het inrichten van Goed Wonen-interieurs introduceerde hij ongebruikelijke elementen als „stemming maken in de woning” en „dramatiseren met licht”, zoals hij het in een artikel in het tijdschrift noemde. Dat laatste deed hij door in een stalen U-profiel een tl-buis aan te brengen en het licht via plafonds en wanden te reflecteren. Met touwtjes kon hij de hoogte van de lamp bepalen, en daarmee de intensiteit van de reflectie. 'Stemming maken' deed hij vaak met kleine ingrepen, zoals een vaas met takken, of een welgekozen kunstwerk.

Wat een voortreffelijk interieurinrichter Kho al op zijn 28ste was, demonstreerde hij in 1956 bij een prijsvraag voor het interieur van een eenkamerwoning in een flat voor alleenstaande werkende vrouwen in Hilversum. Zijn prijswinnende ontwerp bevatte veel elementen die in latere ontwerpen zouden terugkeren. Met verschillende soorten linoleum vloerbedekking had Kho de zit-slaaphoek van de eethoek en de keuken gemarkeerd. Deze functieopdeling gaf een rustiger beeld en maakte de flat optisch groter. Kho gebruikte voor de inrichting meubels die toen in Nederland nog nauwelijks bekend waren: bijvoorbeeld een Japanse papieren bol-lamp van Akari en een draadstoel van Harry Bertioia, ontwerpen die zeventig jaar later nog altijd populair zijn. En terwijl andere inzenders hun ontwerp verlevendigden met decoratieve objecten, deed Kho dat met gewone huiselijke voorwerpen: een boek op tafel, een fruitschaal. „De mensen zorgen zelf voor de kleurtjes in het interieur”, was een van zijn axioma's.

Door comfort en esthetiek te verbinden met technologische efficiëntie zou Kho gedurende zijn loopbaan steeds opnieuw duidelijk maken waar binnenhuisarchitectuur wat hem betreft om ging. „Een gebouw wordt gemaakt voor mensen die zich hierin met hun stemmen en gevoelens prettig kunnen voelen”, zei hij in 1975 in het boekje *Cultureel Centrum Plein 1960 Amstelveen*, dat twee dagen na zijn dood verscheen.

Zijn internationale oriëntatie, toen bepaald niet vanzelfsprekend, hielpen hem daarbij. Kho's meubel- en interieurontwerpen hadden de eenvoud en puurheid van de Nederlandse traditie (denk aan Gerrit Rietveld), maar vertoonden ook verwantschap met de luchtigheid en subtiliteit van Italiaanse en Deense ontwerpen en de esthetiek en verfijning van Charles en Ray Eames, het Amerikaanse echtpaar dat met meubels als de befaamde *Lounge Chair* de hoekige Bauhausstijl met meer organische vormen verzachtte. De lamp K46 heeft een Aziatische uitstraling.

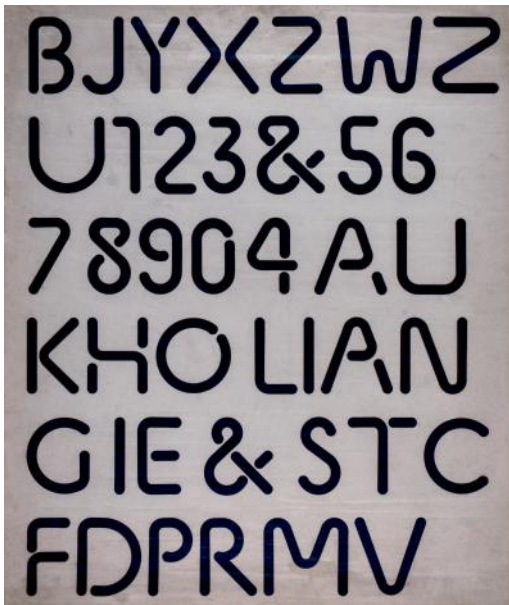
VERSTILDE POËTISCHE SFEER

Kho verliet Goed Wonen al snel en ging vanaf 1956 samenwerken met grafisch ontwerper Wim Crouwel. Samen ontwierpen zij een paar jaar lang museale tentoonstellingen en stands voor grote bedrijven. Deze presentaties trokken de aandacht door hun eenvoud, betrekkelijke leegte en de vaak verstilde poëtische sfeer. De zwart-witfoto's van deze stands voor de Bijenkorf, Auping en Linoleum maken zeventig jaar na dato nog altijd indruk. De interieurs zijn ruim en licht van opzet, subtiel gestyled en voorbeeldig uitgelicht. De wanden, vloeren en plafonds zijn gemaakt van bijzondere en nieuwe materialen en de getoonde meubels - van hemzelf, maar ook van anderen - staan nog altijd in menig modern interieur.

Met zijn charisma wist Kho meubelbedrijven ervan te overtuigen hem voor veel meer in te schakelen dan alleen het ontwerp van beursstands of meubelen. Echt spraakmakend werd zijn samenwerking met Artifort. Het toen nog in Maastricht gevestigde bedrijf trok Kho in 1959 aan als 'esthetisch adviseur', een rol die hij tot zijn dood zou vervullen.

Artifort maakte gedegen, klassieke meubelen. Dat veranderde met de komst van Kho. De ontwerper kreeg de supervisie over alle uiterlijke verschijningsvormen van het bedrijf. Dus niet alleen de collectie, maar ook het beeldmerk, de brochures en de presentaties op beurzen, showrooms en tentoonstellingen. Ook was hij betrokken bij productiewijzen, stofkenkeuzes en de introductie van giftshops met Artifort-producten. In feite pioneerde Kho als artdirector met wat nu *corporate identity* heet.

Al snel maakte Artifort naam als een toonaangevend merk dat boven op de tijdgeest zat. Kho haalde de Fransman Pierre Paulin en de Engelsman Geoffrey Harcourt binnen, ontwerpers met een heel ander handschrift dan het zijne, om zo verscheidenheid in de collectie te realiseren. Veel sculpturale meubels die Paulin en Harcourt voor Artifort ontwierpen zijn net als de meer sobere banken en tafels van Kho uitge- ➤

Van links naar rechts en van boven naar beneden Zitmeubel voor Schiphol met prullenbak en asbakken (1965-1966); model-interieur van een woning voor een werkende vrouw (1956); terrasstoel 505 zonder en 515 met armleuningen i.s.m. Jan Ruigrok (1960); Kho, begin jaren zeventig; reliëftegels voor Mosa i.s.m. Ger van Vliet en Kees Luesen (1963-1964), collectie Stedelijk Museum Amsterdam; affiche met ontwerp voor lettertype (begin jaren 70), archief Kho Liang Ie; getekende collage (circa 1970), archief Kho Liang Ie; Kho Liang Ie (links) naast Ettore Sottsass op het congres Design and Management in Amsterdam in 1970 met Harry Ribbens rechtsachter Sottsass; stand voor Linoleum Krommenie in Jaarbeurs Utrecht (1965); staande lamp K46 voor Atelier Artiforte (1957)

FOTOS: JAN VERSNEL/JMAL, LEXREITSMA, KLAAS GUBBELS, HANS BOL, ATELIER ARTIFORTE

◀ groeid tot designklassiekers.

De metamorfose en het succes van Artifort werkten stimulerend voor de Nederlandse industrie én de overheid. Het bestaansrecht van een industrieel ontwerper die design als een allesomvattend concept opvatte, was aangetoond. Met overheidssteun werd in 1961 besloten tot de oprichting van het Centrum voor Industriële Vormgeving, een designplatform in de Beurs van Berlage in Amsterdam dat met tentoonstellingen ‘goede vormgeving van industriële producten in Nederland’ moest bevorderen, zowel bij de consument als bij de industrie. Gerrit Rietveld werd ingeschakeld voor de architectonische verbouwing van het beursgebouw, Kho voor de inrichting van het interieur.

Mijn vader leidde het centrum dus vanaf 1963. En ook nadat het centrum eind jaren zestig dichtging omdat de subsidie werd ingetrokken, bleef hij met Kho samenwerken, nu als manager bij CAR, de meubelfabrikant uit Katwijk die Kho toen net had binnengehaald als adviseur.

Vanaf begin jaren zestig kreeg Kho steeds grotere interieuropdrachten. Hij ontwierp de eerste kantoorruimten voor bedrijven, maar voerde ook opdrachten uit in de publieke sfeer, bijvoorbeeld de inrichting van het provinciehuis in Assen. Zijn handschrift werd geleidelijk lossier, met meer ronde vormen en vrijere beeldtaal. Door hem ontworpen drukwerk en ontwerpschetsen uit die jaren ademen de geest van flowerpower en popart, met veel bloemen en kleur.

300.000 KUBIEKE METER

In 1962 kreeg Kho de opdracht van zijn leven: het interieur van de aankomst- en vertrekhal van de nieuwe luchthaven Schiphol, een monsterklus van 300.000 kubieke meter (het volume van zo'n duizend rijtjeshuizen). Het door hem opgerichte bureau zou tot in de jaren tachtig, na Kho's dood dus, bij uitbreidingen van de luchthaven betrokken blijven. Helaas moeten we het nu vooral met foto's doen, want het door Kho ontworpen interieur voor Schiphol is goeddeels vervangen.

Zelfs kleine interieurelementen ontwierp Kho met gevoel voor verfijning. In de catalogus bij de Stedelijk Museum-tentoonstelling staat een foto van een toiletgroep waarvan de manden voor de papieren handdoekjes door hem werden getekend. Ook de prullenbakken, asbakken en kapstokken, de constructies voor vitrines, wanden, daken en vloeren, de reliëftegels op muren, de banken waarop reizigers op hun vlucht konden wachten, de buitengewoon heldere bewegwijzering, ja zelfs de lettersoort op de brievenkastjes voor vliegtuigbemanningleden werden door Kho bedacht, net als het idee om hedendaagse kunst een prominente plek op de luchthaven te geven.

Voordat hij aan het Schiphol-interieur begon, had Kho een aantal studiereizen gemaakt. Dat was zijn methode om het gedrag te achterhalen van de mensen voor wie hij moest ontwerpen. Op Chicago O'Hare, Orly in Parijs en Stockholm Arlanda Airport was het hem opgevallen hoe nerveus reizigers zich door de volle terminals verplaatsten.

Met diverse oplossingen probeerde Kho passagiers op Schiphol op hun gemak te stellen, bijvoorbeeld door het gebruik van warm, rustgevend eikenhout voor balustrades. De vertrekhal, de meest hectische plek van de luchthaven, hield hij vrij van alles wat afleidde van het reizen, zoals winkels, kiosken of reclames. De groen-en-gele bewegwijzering liet hij boven de looppaden plaatsen, waardoor de reizigers zonder hun hoofd te hoeven draaien de goede kant op konden wandelen. Die reiziger kon ook in een rechte lijn, zonder drempels, van de voorrijstrook of parkeerplaats naar de incheckbalie en de gate wandelen. En direct na de paspoortcontrole plaatste Kho een trap van twee treden. Die subtiele afdaling na het meest stressvolle moment van de reis zou kalmerend werken.

De krant *Het Vrije Volk* noemde Schiphol „een monsterbedrijf van beton, glas en aluminium dat zijn luchtreizigers opzuigt en uitspuwt”. Maar in buitenlandse media oogste Kho lof. Het Engelse vaktijdschrift *Design* noemde Schiphol „de meest bevredigende luchthaven van Europa”. Ettore Sottsass, de Italiaanse ontwerper die eind jaren negentig het interieur van een deel van de Milanese luchthaven Malpensa zou ontwerpen, schreef in 1971: „Ik ben al op veel luchthavens geweest, maar toen ik op een dag op de luchthaven van Amsterdam aankwam, was alles heel stil en voelde ik me heel goed. Het was niet zomaar een terminal, maar een ‘plek’ (...) Mijn vriend Kho Liang Ie was niet vergeten hoe hij een bijna heilige ruimte moest creëren. Niet zozeer omdat de plek heilig is, maar omdat de vertrekkende reiziger het heilige object is.”

Kho Liang Ie – Mid-Century Modernist, 14 mei t/m 18 oktober, Stedelijk Museum Amsterdam. Stedelijk.nl

Na de paspoortcontrole in Schiphol plaatste Kho een trap van twee treden. Die subtiele afdaling na het meest stressvolle moment van de reis zou kalmerend werken

‘ALS ZIJ IETS NIEUWS HEEFT, VIND IK HET EERST LELIJK’

Tweelingzussen Esther en Anne Vedder (37) runnen samen sieradenmerk Vedder & Vedder en zijn daarnaast influencers.

ANNE „We zijn een eeneiige tweeling en houden vaak van dezelfde dingen, maar meestal komt Esther net wat eerder met trends. Als zij iets nieuws heeft, vind ik het vaak lelijk, maar een jaar later loop ik met hetzelfde. Afgelopen weekend gaf ik haar nog een compliment over een paar schoenen met dikke plateauzolen. Blijkbaar had ik vorig jaar gezegd dat ik ze lelijk vond.

„Dat gebeurt met ontwerpen ook vaak. Esther is de creatieve van ons twee en stuurt het designteam aan. Ik ben van het organiseren. Ze komt vaak met ontwerpen waarvan ik denk: néé. En later wil ik het toch. Maar op haar smaak vertrouwen durf ik nog steeds niet.

„Bij ons afstuderen – we studeerden communicatiewetenschappen aan de Vrije Universiteit in Amsterdam – kregen we allebei een gouden kettinkje van onze moeder. Toen dachten we: hoe leuk zou het zijn als haar handschrift daar opstond? Maar dat bestond niet. Daarom zijn we in 2016 een bedrijf begonnen met gepersonaliseerde sieraden. Zonder spaargeld of ervaring. Nu hebben we ruim vijftig mensen in dienst en is ons merk internationaal te koop. Sinds vorig jaar hebben we ook een merk met lab-grown diamanten: Vedder Diamonds. We dragen onze ontwerpen zonder overdrijven elke dag, de hele dag. Zelfs bij het sporten.

„Afgelopen zomer had ik veel geld uitgegeven aan een lange rok en bijpassende top van Dolce & Gabbana, met een kleurrijke bloemenprint. Als ik zoiets opvallends twee keer op mijn Instagram-account heb gepost, merk ik dat ik het geen derde keer meer aantrek. Zó zonde. Ik heb de set aan Esther gegeven. Doordat we zo vaak op de foto gaan en veel delen online, merk ik dat ik kleren korter ben ga dragen. We verkopen allebei veel via Vinted. En we lenen voor events ook regelmatig outfits. We werken voor speciale gelegenheden al jaren met dezelfde stylist, Pedro Dias, hij begrijpt precies wat we willen.”

ESTHER „We zijn opgegroeid in Nijkerk. Dat is officieel een stad, maar eigenlijk meer een dorp. Wij hadden al jong een apartere smaak dan de meeste mensen daar. Ik liep vaak in een felroze bontjas en werd dan Pino genoemd. We waren ook de eersten die Uggs droegen, die hadden we iemand laten meenemen uit Amerika. Qua mode liepen we wel vooraan. Onze moeder heeft ons altijd gestimuleerd om gewoon te kopen wat we leuk vonden. Hoe apart het ook was. En ze naaide vaak kleren voor ons. Dan mochten we zelf een patroon kiezen uit de *Knippie*.

„Op de middelbare school hebben we ons een tijdje tegen elkaar afgezet. Ik kleepte me heel meisjesachtig, met veel roze, terwijl Anne wijde legerbroeken droeg – het was de tijd van Avril Lavigne. Nu ligt onze stijl dicht bij elkaar. Ik zou het omschrijven als business, maar toch vrouwelijk. Anne is commerciëler dan ik. Ze kan ook beter inschatten wat de massa leuk vindt. Als een sieraad uit onze collectie An aanspreekt, dan verkoopt het meestal goed.

„We wonen in hetzelfde wooncomplex en hebben elkaars sleutel, dus we kunnen altijd bij elkaar binnenlopen. Als we niet weten wat we aan moeten voor een feestje of eventje, kijken we vaak even bij elkaar in de kast.

„Anne koopt iets duurdere items dan ik. Ik ben héél goed in koopjesjagen – dat is mijn passie. Ik ben verslaafd aan theoutnet.com, een outletsite met designermerken. Ik moet zeggen dat ik ook bij Zara en H&M shop. Tassen en schoenen koop ik van designers – die kun je elke dag dragen. Maar met kleren wil ik vaker afwisselen. Als ik in mijn kast kijk en ik zie iets duurs dat ik nooit draag, krijg ik zo'n schuldgevoel.”

Anne (links) draagt een rok en top van Elisabetta Franchi, schoenen van Paris Texas en sieraden van Vedder & Vedder en Vedder Diamonds.

Esther draagt een pak van Frenken, een overhemd van Silvan Heach, een stropdas van Zegna, schoenen van Brunello Cucinelli en sieraden van Vedder & Vedder en Vedder Diamonds.

Door
Nathalie Wouters

Fotografie
Jaimy Gail

Links Schoenen
die Mathieu Hagelaars
maakt onder de noemer
MakersMonday

SNEAKERS VAN POST-ITS, IKEA-TASSEN

EN ZAKDOEKJES

Dankzij zijn 'fucking lelijke' experimentele
schoenen werkt Mathieu Hagelaars voor
grote mode- en sportmerken.

Door
Nathalie Wouters

Fotografie
Kees de Klein

E

Een schoen gemaakt van de beroemde blauwe Frakta-tassen van IKEA, duidelijk te herkennen aan de IKEA-logo's rond de enkel. Een witte Nike-sneaker met een zool gemaakt van blauwe 'foam peanuts' die je vaak als vulmateriaal in pakketjes aantreft. De Puma Mostro, een sneaker die bekendstaat om z'n stekelige zool, maar nu met stekels van zeker tien centimeter in plaats van een paar millimeter. Een schoen van Adidas bekleed met hoogpolig tapijt.

In de studio van Hagel (voorheen Studio Hagel) in een oud schoolgebouw in Amsterdam-West is een hele wand gevuld met krankzinnige, vaak ondraagbare schoenen. „Als mensen onze schoenen zien is vaak de eerste reactie: hüh, zoiets heb ik nog nooit gezien”, zegt oprichter Mathieu Hagelaars (42, lang haar, baardje).

Toch hebben die schoenen ervoor gezorgd dat modemerken als Off-White, Moncler en Asics hem inschakelden. „Toen Pierpaolo Piccioli van Valentino me naar Rome had laten komen, zei hij: ik snap je werk eigenlijk niet, maar het spreekt me wel aan, laten we samenwerken!” Kunsttijdschrift *C41* omschreef Hagel onlangs als „the most creative footwear designers studio you've ever heard of”.

SCHOENENHOOFDSTAD

Als Mathieu Hagelaars niet toevallig in de buurt van Waalwijk was geboren, was hij misschien wel nooit schoenenontwerper geworden. Op de middelbare school had hij geen idee wat hij wilde worden. Dus koos hij voor de hbo-studie *small business & retail management* in Den Bosch, want daar kon je in elk geval veel kanten mee op. Toen het tijd was om stage te lopen koos hij, vooral omdat het zo dichtbij was, voor de schoenenafdeling van Mexx in Waalwijk. „Waalwijk is van oudsher dé schoenenhoofdstad van Nederland, ooit stonden er veel schoenenfabrieken. Ik woonde in Nieuwkuijk, twee dorpen verderop.”

Die stage beviel. „Vooral de creativiteit die ik bij de ontwerpafdeling zag, sprak me aan.” Maar bij Mexx zagen ze een salestalent in hem. Ze wezen hem op een salesvacature bij de schoenenafdeling van modemerken Diesel in

Eindhoven. Dat werd zijn eerste baan. Na 2,5 jaar kreeg hij een baan aangeboden bij een bedrijf dat de licentie had om een schoenenlijn te beginnen voor G-Star. Daar bleef hij acht jaar plakken. „G-Star was hot toen ik er begon. De schoenen verkochten gelijk goed. Het was makkelijk geld verdienen. Ik was in een gouden kooi terechtgekomen.”

Na een paar jaar kwam de vraag: wat wordt de volgende stap? „Toentertijd werd je dan manager, of je ging sales doen bij Replay, dat was ook een hot merk. Dat leek me helemaal niks. Mijn hart lag niet bij sales.”

Met behulp van het boek *Illustrator voor dummies* leerde hij zichzelf ontwerpprogramma Adobe Illustrator aan. Daarna volgde een cursus Photoshop. Vervolgens ging hij, naast zijn salesbaan, een masterclass 'industrial footwear design' volgen in Waalwijk. „Daar kwam ik erachter dat ontwerpen echt was wat ik wilde. En dat ik het kon. Mijn achtergrond in sales bleek me een voorsprong te geven: ik wist al hoe retailers denken, hoe je een collectie opbouwt en hoe je een concept omzet in een schoen.”

Hij besloot te gaan solliciteren als ontwerper en klopte naar eigen zeggen bij elk Nederlands schoenenbedrijf aan. „Overall kreeg ik te horen dat ik te junior was, geen ervaring had.” Zijn baan hield op te bestaan, want G-Star nam de licentie terug. Hij kreeg een baan bij het interne salesteam van G-Star aangeboden. Wie weet kon hij daarvandaan doorgroeien naar het ontwerpteam. „Daar heb ik nee tegen gezegd. De HR-persoon zei: besef je wel wat je doet?”

Hagelaars vond het „doodeng”, maar besloot voor zichzelf te beginnen. Drie dagen voordat hij zich inschreef bij de KvK kreeg zijn vriendin Ine, dertig op dat moment, te horen dat ze borstkanker had. „Ze was er op tijd bij gelukkig. Het was een heel vreemde tijd. Ik weet nog goed dat zij uit narcose bijkwam na de operatie en ik met mijn laptopje naast haar zat een logootje te ontwerpen voor mijn ontwerpstudio. Tussen de chemo's door had ik koffie-afspraken bij schoenenmerken.” Afgelopen december werd voor de derde keer kanker bij zijn vriendin geconstateerd. „Ze is oké”, zegt Hagelaars. „We krijgen tot nu toe steeds te horen: dit gaat goedkomen, jullie zijn er op tijd bij. Maar het is een zwaar traject waar je als gezin doorheen moet.” Hun dochter is nu 3,5.

DROPS

De eerste merken waarvoor hij mocht ontwerpen waren Hub Footwear en Nubikk, allebei Nederlands. Op dat moment draaide in de sneakerwereld alles om limited edition 'drops'

van sneakers, zegt hij. „Iedereen postte dingen op Instagram als: wow, kijk, ik heb de nieuwe Yeezy's! Ik dacht: wat als ik nou precies het tegenovergestelde ga doen? Zo van: het is mij niet gelukt om ze te krijgen, dus ik heb ze zelf maar gemaakt. En dan megaknullig.” In 2016 maakte hij een paar Yeezy's na met een grijze sok, een stukje rood plakband en een stofzuigerslang. Adidas' NMD City Sock - kort door de bocht stevige korte sokken met een sportzool met twee rechthoekige vlakken aan de zijkant - maakte hij na met een sok waarop hij twee post-its plakte.

„En het werkte. Mensen vonden het fucking lelijk, maar ook grappig. Ik postte grap na grap en had als snel meer dan 10.000 volgers.” Grote, aan sneakers gewijde Instagram-accounts begonnen zijn werk te reposten. „En opeens kwam er een opdracht binnen. Een Braziliaans merk wilde dat ik schoenen voor ze ontwierp.”

BOEKENKAST

Het was zijn vriendin die op een gegeven moment zei: de grap is nu wel klaar, volgens mij moet je nu je eigen ontwerpen gaan maken. „Ze heeft aan de Design Academy gestudeerd en is echt een serieuze ontwerper. Ze daagde me uit met zelfbedachte opdrachten als: kies een boek uit de boekenkast en bedenk daar een collectie over. Daar heb ik veel van geleerd.”

Hij begon elke maandag een gecustomizeerde schoen op Instagram te posten met de hashtag #MakersMonday - de experimentele ontwerpen die nu uitgesteld staan in zijn studio en vaak als inspiratiebron dienen voor ontwerpen die daadwerkelijk geproduceerd worden. „Toen ging het opeens écht hard. Het waren de hoogtijdagen van blogs als *High Snobity*, *Hypebeast* en *Complex*. Die schreven allemaal over mij. Al kreeg ik ook veel haat hoor. Veel sneakerheads trokken het niet dat ik aan het fucken was met hun favoriete merken. 'Wat een trash', schreven ze. Of: 'Dat is toch niet draagbaar?' Daar was het mij helemaal niet om te doen. Ik wilde vernieuwen. Ik ging bijvoorbeeld naar Hornbach, op zoek naar materialen die nog nooit voor schoenen gebruikt waren.”

De meeste likes (66.000) kreeg een MakersMonday-schoen uit begin 2024, toen Hagelaars de op dat moment enorm populaire Adidas Samba - een retro model, ooit bedoeld als voetbalschoen - bekleed had met geborduurde zakdoekjes. „Ik heb honderden mails gekregen van mensen die de schoen wilden kopen. Maar dat kon niet, want Adidas had er niks mee te maken.” Hij heeft in de loop >

Vanaf linksboven met de klok mee Nike Shox-sneaker bekleed met gesmockt katoen; ballerina-variant van de Puma Mostro; sneaker van Satisfy Running x Crocs, bewerkt met flock-print; daadwerkelijk geproduceerde schoen voor Moncler

'IK WERD GEBELD OF IK NAAR BERLIJN KON KOMEN WANT KANYE WEST WILDE ME ONTMOETEN. MIJN VADER LAG OP STERVEN, DUS IK HEB NEE GEZEGD'

◀ der jaren meerdere gesprekken gehad met Adidas, maar van een samenwerking is het nooit gekomen.

In 2017 zat er opeens een bericht van Off-White, het modemerken van ontwerper Virgil Abloh, in zijn DM's op Instagram. „Ik weet het nog precies, ik wilde net onder de douche stappen en keek nog even op mijn telefoon toen ik dat bericht zag binnenkomen.” We like your work, schreven ze. Of hij niet een keer wilde bellen. „Ik voelde meteen: nu gaat het gebeuren, dit is een héél belangrijk moment.”

Nog dezelfde dag had hij Virgil Abloh aan de lijn. Hij vertelde dat hij een show ging geven in Florence en wilde dat Hagelaars de schoenen zou ontwerpen.

Hagelaars begon meteen te tekenen. Toen hij zijn eerste schets stuurde, antwoordde Abloh: „Hm, ik weet het niet.” Shit, dacht Hagelaars, ik kan dit helemaal niet. „Ik kwam thuis en vertelde mijn vriendin dat het me niet ging lukken. Het eerste wat ze zei was: waarom ben je dan ook gaan tékenen? Hij vraagt je toch vanwege de schoenen die je op Instagram plaatst?”

De dag erna ging hij naar Footlocker, kocht tientallen paren sneakers en begon te experimenteren. „YES!” appte Virgil Abloh toen hij hem foto's stuurde. „Dit is het!” Zo kwam hij tot de Off Court 3.0: een sneaker die doet denken aan een ouderwetse basketbalschoen, met op de neus en de bovenkant van de veters twee knaloranje labels geplakt. Hij maakte een hoge en een lage variant.

„In Milaan had ik samen met de 'footwear developer' van Off-White een meeting met een Italiaanse fabrikant. Die werkte ook voor modehuizen als Chanel en Balenciaga, ze maakte het mooiste van het mooiste. Ik zette een van mijn schoenen op tafel en die vrouw keek er naar van: what the fuck is dit? In de hoge variant zat een sokje. Ik had geen breimachine om zelf een sok te maken, dus had bij de Kruidvat voor 1 euro een orthopedische sok gekocht. 'Ortopedico?' vroeg ze met haar wenkbrauw opgetrokken. Maar ze begreep toch wat ik bedoelde, want de eerste versie die de fabriek geproduceerd had zag er meteen goed uit.”

Backstage bij de Off-White-show in Florence liep Hagelaars opeens tussen model Bella Hadid, Anna Wintour van *Vogue* en graffiti-kunstenaar Futura Dos Mil. „Er liep ook een gastje van veertien uit LA rond, die bedacht retailconcepten voor Virgils denktank Alaska Alaska. Dat was typisch Virgil. Hij was heel gul en wilde iedereen kansen bieden. Zó veel mensen hebben hun carrière aan hem te danken.”

Bij de show van Off-White had hij ook kunstenaar Takashi Murakami ontmoet, die hem

uitnodigde om naar Tokio te komen. Ze ontwierpen samen een paar schoenen dat Murakami later dat jaar naar de modeweek in Parijs droeg: een paar Nike Air Force 1-sneakers, met over de veters een leren flap met daarop een kenmerkende bloemenprint van Murakami. Een tweede paar werd geveild voor een goed doel. „In 2019 droeg Bad Bunny ze opeens tijdens de Latin Grammy Awards. Ik heb oprecht geen idee hoe die schoenen bij hem terecht zijn gekomen.”

Een paar weken nadat de schoenen van Off-White in 2018 uitkwamen werd Justin Bieber ermee gefotografeerd. „De footwear-verkoop van Off-White groeide in die periode van een paar duizend paar per jaar naar meer dan 100.000. En de Off Court 3.0 is nu, acht jaar later, nog steeds te koop.” Daarna werd Hagelaars gevraagd om een hele schoenencollectie voor Off-White te ontwerpen. „Twee jaar daarvoor kreeg ik nog van niet heel toffe merken in Waalwijk te horen dat ik niet goed genoeg was. Dit voelde als een hele lekkere fuck you. In de industrie wisten mensen opeens wie ik was. Allerlei sneakerheads gingen me volgen. Er kwam zoveel op me af. Op een gegeven moment werd ik gebeld of ik naar Berlijn kon komen want Kanye West wilde me ontmoeten. Mijn vader lag op sterven, dus ik heb nee gezegd.”

VADER

Heeft zijn vader het succes nog meegekregen? Hagelaars wordt even stil. Zijn ogen lopen vol. „Nee. Hij was dementerend.” Daar heeft hij het nog altijd moeilijk mee. Vooral omdat hij gelijkenissen ziet tussen zijn vaders carrièrepad en dat van hemzelf: zijn vader gaf ooit een baan bij de fabriek van Van Haren op om een eigen bedrijf te beginnen. „Dat vond iedereen toen heel dom, maar uiteindelijk is hij met zijn eigen riemenfabriek in Brabant heel succesvol geworden. Zijn riemen werden verkocht in internationale warenhuizen en hij heeft de hele wereld over gereisd. Tot op de dag dat hij stierf had hij het over feestjes in Studio 54 in New York. Al heeft zijn bedrijf ook mindere periodes gekend en is het uiteindelijk niet succesvol afgesloten.”

Hagelaars draagt elke dag een ketting met daaraan een zilveren hanger in de vorm van een loafer. „De schoen die mijn vader droeg zolang ik me kan herinneren. Engelse loafers die hij altijd samen met mijn moeder in Parijs kocht.”

Zijn moeder komt uit Parijs en was freelance modeontwerper. „Ze heeft nog even bij Hermès gewerkt.” In de jaren tachtig was ze de rechterhand van trendwatcher Lidewij Edel-

koort. Zo ontmoette ze zijn vader, die toen samenwerkte met Edelkoort.

Zijn moeder, die dit jaar 79 wordt, heeft zijn succes wél meegekregen, zegt hij. „Ze kwam naar de tentoonstelling voor het tienjarig bestaan van Hagel en bleef tot drie uur 's nachts op het feest. Dat was een emotioneel moment voor me.” In september 2025 vierde hij het tienjarig bestaan van Hagel met een grote overzichtstentoonstelling in een indoor skatepark in Amsterdam-Noord.

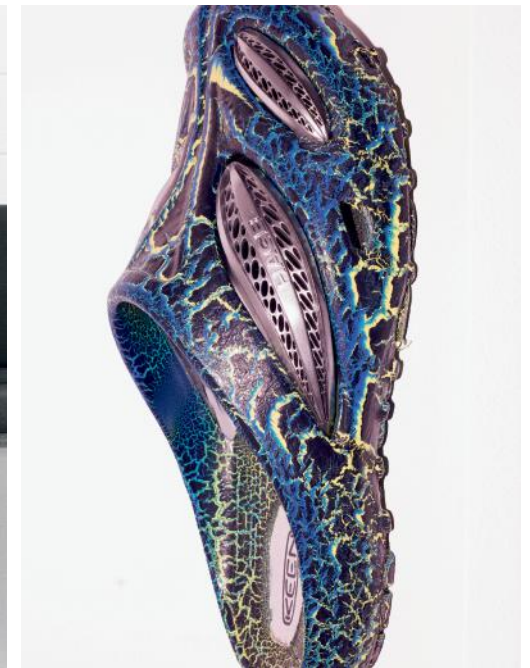
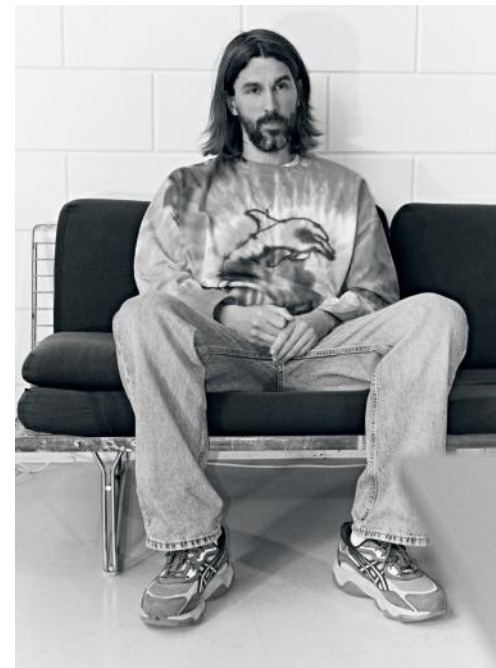
VEEL TE PERFECT

In 2022 bracht Hagelaars voor het eerst een schoen uit onder zijn eigen label Hagel. Het ontwerp baseerde hij op een schoen die hij eerder als MakersMonday-schoen had gemaakt: een Nike Cortez-sneaker (in 1972 de allereerste hardloopschoen die Nike uitbracht, de laatste jaren weer veel te zien op straat) met een geribbelde leren kap over de veters. Daar maakte hij nu een helemaal eigen variant van, zonder Nike Cortez als basis. „Als ik er nu naar kijk vind ik die schoen veel te perfect. Alles klopte. We hadden elk detail uitgebreid bestudeerd. De lossigheid, het onaffe dat de MakersMonday-schoenen vet maakt, ontbrak. De verkoopcijfers waren niet wat ik had gehoopt.”

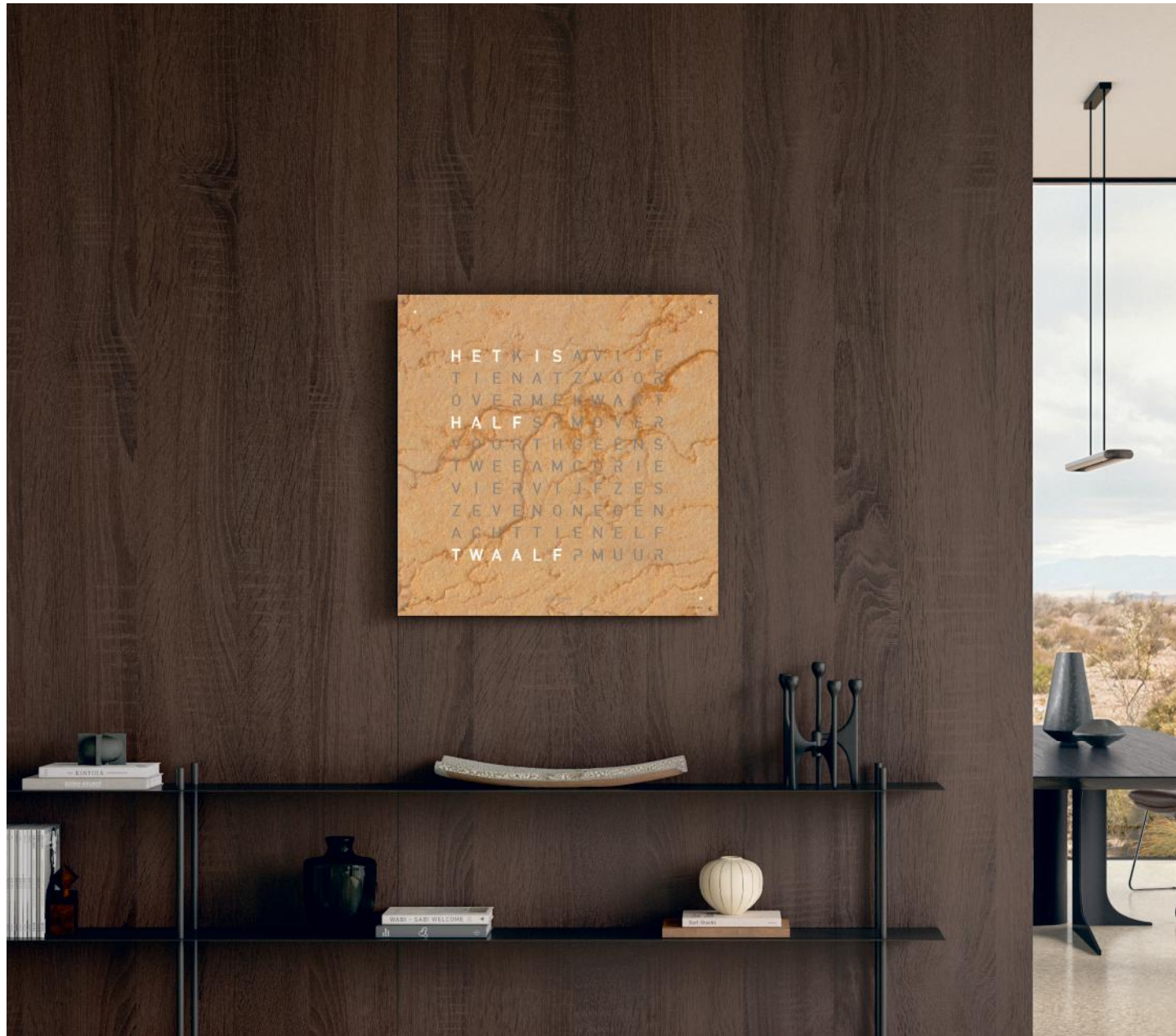
Voor de tweede schoen die hij in 2024 onder de naam Hagel uitbracht besloot hij dicht bij een MakersMonday-experiment te blijven: een Birkenstock-klomp waarop hij met dubbelzijdig tape een geborduurd schilderijtje dat een collega bij de kringloop had gevonden had geplakt. „Het lukte om een fabrikant te vinden die de schoen zo kon maken dat er nog een bepaalde quiriness in zat. En die verkocht veel beter.” Op zijn eigen website én bij de hippe concept store Dover Street Market in Ginza, Tokio.

Begin maart kwam Hagelaars recentste ontwerpsamenwerking uit: een paar Asics-sneakers, verkrijgbaar in retro kleurencombinaties als bruin met roze. In de bijbehorende videocampagne is Hagelaars te zien als acteur. „Ik speel een gestreste nerd die zijn buurvrouw lekker bezig ziet in de tuin en daar geïnspireerd door raakt.” Op dit moment werkt hij aan een opdracht voor een „grote Chinese retailer”.

Hagelaars wil de komende jaren focussen op eigen ontwerpen. Hij is druk bezig met zijn volgende schoen. Wanneer die gelanceerd wordt, weet hij nog niet. Wat hij wel wil zeggen: het wordt géén sneaker.

Vanaf linksboven met de klok mee Een mal waarmee Mathieu Hagelaars schoenen voor modeduo Botter heeft gemaakt; prototype en eindresultaat van een ontwerp voor Valentino; instapper van wandelmerk Keen, bewerkt i.s.m. kunstenaar Koos Breen; Hagelaars in zijn studio

A NEW SENSE OF TIME

REDEFINING TIME DISPLAY

QLOCKTWO presenteert de natuur in haar puurste vorm. De EARTH CREATOR'S EDITION DESERT bestaat uit ongepolijst marmer met unieke aderen van calciëet en ijzeroxiden die de schoonheid van de woestijn weerspiegelen. Het oppervlak reflecteert de verschuivende dans van licht en schaduw en echoot het verstrijken van de tijd. Het is meer dan een tijdsaanduiding - het creëert intense momenten van verbinding met de natuur.

www.qlocktwo.com

Official Distributor for Benelux and Scandinavia:
HourLux | Leemansweg 19-1 | 6827 BX Arnhem | Netherlands
+ 31 85 4019533 | info@hourlux.com | www.hourlux.com

QLOCKTWO®

Wanneer wordt een ontwerp zo succesvol dat het uitgroeit tot een nationaal symbool?

Door
Merlijn Schoonenboom

VERZONNEN TRADITIES

EUSA

De beelden bij dit artikel komen uit de fotoserie *EUSA* die de Canadese fotograaf Naomi Harris tussen 2008 en 2015 maakte van Europese plekken die de VS nabootsen en Amerikaanse plekken die juist Europa imiteren. De serie is te zien in de tentoonstelling *Vorm en vaderland* in het Design Museum in Den Bosch. De foto op de vorige pagina werd gemaakt tijdens het jaarlijkse tulpenfestival in het plaatsje Orange City, Iowa, waar een sterk geromantiseerde versie

van de Nederlandse cultuur gevierd wordt met parades in klederdracht. Hieronder gaan een vader en zoon in het Tsjechische dorpje Brezno gekleed in Mexicaans kostuum. Mexico is natuurlijk geen onderdeel van de VS, maar het is bij dit soort plekken en evenementen vaak niet om historische feiten te doen, schrijft Harris op de site van haar galerie in Toronto. „Het was mijn doel om het enthousiasme te laten zien dat we hebben voor elkaars cultuur en erfgoed.”

E

Eigenlijk is het niet meer dan een rol afplakband, de tompouce-tape van HEMA. Plakband in drie kleuren: oranje, geel, bruin, zodat je de associatie met de feesteditie van de tompouce zou moeten krijgen. Een paar Koningsdagen terug lag hij nog in de schappen, bedoeld om op de vrijmarkt je eigen gereserveerde plekje af te bakenen.

In de HEMA valt zo'n designvondst allang niet meer op, tussen de tompouce-sokken, rookworst-onderbroeken en andere olijke variaties op Hollandse klassiekers. Maar echt gewoon is het toch ook weer niet. Juist dit soort ontwerpen laat een intrigerende ontwikkeling zien: hoe de afgelopen twintig jaar commerciële ontwerpen een opvallende rol zijn gaan spelen in het creëren van het verhaal van een natie.

Ineens waren ze er, begin 21ste eeuw, die reeks 'nationale symbolen', zoals Jip & Janneke, Nijntje, de rookworst en de tompouce, waarop de bedrijfsontwerpers van HEMA hun variaties maakten. Ze waren grappig, en tegelijk pasten ze onmiskenbaar bij brede maatschappelijke discussies over de natie: rechtse bewegingen verhieven 'de nationale identiteit' tot thema, progressieven benadrukten juist de etnisch diverse samenleving.

Maar de vraag wat in de 21ste eeuw 'typisch Nederlands' is, werd toch ook in de ontwerpafdeling van HEMA onderzocht. Tompoezen en Nijntjes dus. Maar chocoladeletters in Arabisch schrift bleven in 2006 maar kort in de HEMA-schappen liggen. Wanneer wordt een ontwerp zo succesvol dat het tot een nationaal symbool kan uitgroeien?

VLAG EN KEFFIYEH

Achteraf lijkt succes logisch, maar dat is het niet, vertelt Tomas van den Heuvel, samensteller van de tentoonstelling *Vorm en vaderland* die vanaf 18 april in het Design Museum Den Bosch is te zien. In *Vorm en vaderland*, een woordspel met de titel van het weekblad van de NSB, *Volk en Vaderland*, worden honderden ontwerpen samengebracht die de rol van design in verschillende nationalistische en patriottistische bewegingen van de afgelopen tweehonderd jaar moeten laten zien: sommige uit Europa, andere daarbuiten, soms bekende

nationale symbolen zoals de Nederlandse vlag of de Palestijnse keffiyeh, soms grappige klei-ontwerpen zoals de tompouce-tape.

Aan het ontwerp zelf ligt het niet altijd, laat de expositie zien, ook zoiets ongrijpbaars als de tijdgeest speelt een rol. Zo gebruikte Rob Jetten (D66) eind 2025 ineens de nationale driekleur voor zijn verkiezingscampagne. De keuze voor de vlag zou eind 20ste eeuw voor een links-liberale partij met de nadruk op Europa nog moeilijk denkbaar zijn geweest, maar nu werd dat door veel kiezers ineens als een welkom statement gezien tegen het veelvuldige gebruik van de vlag door rechtse partijen.

Een goed symbool is niet statisch, of natuurwet, maar weet zich aan te passen. Nationale symboliek is vanaf het begin een 'invention of tradition' geweest. Vanaf de 19de eeuw werd er veel over 'het volk' en zijn vermeende onveranderlijke eigenschappen gefilosofeerd. Maar een echte culturele eenheid bestond ook toen niet. Lokale klederdrachten en oude historische verhalen werden op een nationaal voetstuk geplaatst, terwijl er bijpassende beelden en producten werden geschapen, zoals in Duitsland beeldjes en prenten van Germania en in Nederland van Willem van Oranje. De staat speelde hierbij vaak een hoofdrol, maar of een beeld aanslaat hangt ook af van hoeveel mensen het daadwerkelijk omarmen.

TERUGKEER VAN HET VERTROUWDE

Er blijken echter wel duidelijke grenzen aan zo'n 'invention of tradition' te zitten, en daarmee aan het vermogen van ontwerpers om met een ontwerp het thema natie te kunnen invullen. De Arabische chocoladeletter van HEMA in 2006 kon je zien als een olijke versmelting tussen oude en nieuwe tradities in Nederland. Maar ze verdwenen uit de schappen toen bleek dat ze niet verkochten. Het is een van de opvallende leemtes van de ontwerpgeschiedenis in de afgelopen 25 jaar, dat er nauwelijks nieuwe ontwerpen zijn ontstaan, passend bij een diverse samenleving, die breed zijn aangenomen.

In plaats daarvan zie je een opvallende terugkeer van het vertrouwde. Als er tussen de vele voorbeelden in Den Bosch één ontwerp het gevolg van deze trend voor het dagelijks le-

ven laat zien, is het wel de nieuwe elektrische Renault 5. Bij het ontwerpen van elektrische auto's doen ontwerpers er aan de ene kant alles aan hun nieuwe elektrische modellen een technologisch vooruitstrevende uitstraling te geven: de lijnen ogen futuristisch, het zomende geluid evenzeer. Maar de nieuwe elektrische Renault 5 kreeg in 2024 wel een ouderwetse rieten baguettehouder naast de bestuurderstoel, als een symbool van het oude Frankrijk.

De Renault met baguettehouder toont de paradox van de zoektocht naar nationale symboliek, zowel vroeger als nu: vanaf het moment dat de grenzen na 2000 in versneld tempo wegvielen - met een groter Europa, meer etnische diversiteit, meer technologie en meer globalisering - begon een naarstige zoektocht naar dat wat 'eigen' is aan het land. Precies daar zit de overeenkomst met de 19de eeuw: ook dat was een periode van snelle vooruitgang én van een herbezinning op de traditie, een periode van globalisering én van het afbakenen van nationale grenzen.

Nieuw is wel dat in de 21ste eeuw de rol van de commerciële bedrijven groter dan vroeger is geworden, vertelt Tomas van den Heuvel. Daarmee wordt een antwoord op de vraag welk ontwerp een potentieel symbool kan zijn, ineens ook heel meetbaar: ontwerpen die goed verkopen. De meest succesvolle ontwerpen sluiten op dit moment aan bij een breder verlangen naar veilige, apolitieke en „knusse” nationale associaties, zoals Van den Heuvel het omschrijft.

De tompouce-tape past er goed bij: een gebruiksvoorwerp met nationaal tintje, dat er alles aan doet vriendelijk en huiselijk te ogen. Maar op Koningsdag wordt zo'n rol tape natuurlijk gebruikt voor de afbakening van het eigen territorium: dit is mijn land, met tompouce-tape afgeplakt.

Vorm en vaderland. Design van de natiestaat, van 18 april t/m 20 september, Design Museum Den Bosch. designmuseum.nl

FOTO DE JIAN JOVANOVIC/WITRA

TOEVLUCHTSOORD OP DE DESIGNCAMPUS

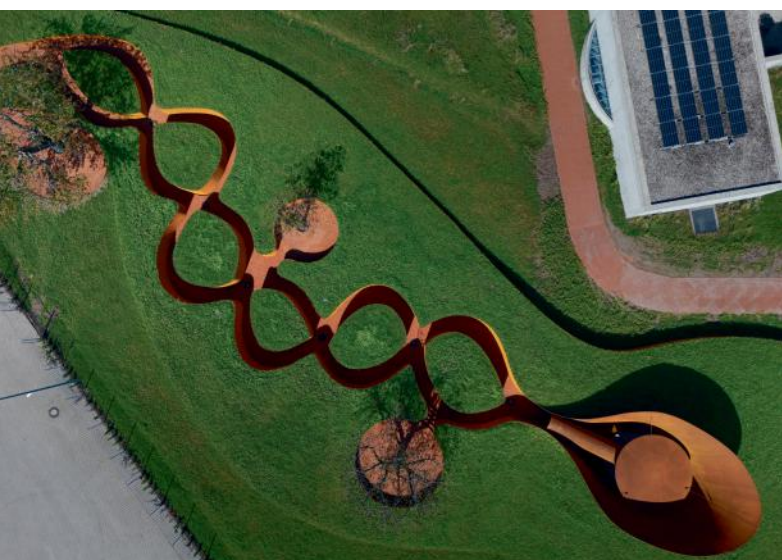

FOTO JULIEN LANOÛ

Vlak voor zijn dood ontwierp de beroemde Indiase architect Balkrishna Doshi (1927-2023) een stilteplek. Volgens de opdrachtgever is het een medicijn tegen de polariserende tijdgeest.

Door
Arjen Ribbens

H

Het labyrintische pad in het grasveld verdwijnt steeds dieper in de grond. De omgeving verdwijnt geleidelijk uit zicht en het ruisen van de wind maakt plaats voor de klanken van een fluit en een gong, afkomstig uit luidsprekers in de bodem van het pad. Hoe dieper de wandelaar onder het maaiveld verzeild raakt, hoe meer de yoga-soundtrack begint te resoneren met de roestbruine metalen wanden, en hoe groter het gevoel van beslotenheid en desoriëntatie; als je omhoog kijkt zie je alleen nog de lucht.

De kronkeltocht eindigt na zo'n honderd meter bij een tunneltje naar een organisch gevormde ruimte, een baarmoeder van golvend metaal. Om het deels open vertrek kabbelt hemelwater in een spaarbekken. Er staan twee halfronde stenen banken, in het midden hangt een grote gong en aan het plafond een koperen mandala, het symbool voor het universum dat bij oosterse religies als hulpmiddel bij meditatie wordt gebruikt.

De bezoekers in de kleine ruimte kijken elkaar aan. Waar zijn we beland? Mogen we nog wel praten? Gaan we op de bankjes zitten en luisteren naar de gong en de fluit?

OPENLUCHTMUSEUM

De Doshi Retreat werd gebouwd in opdracht van de Zwitserse architectuurverzamelaar Rolf Fehlbaum (84), de voormalige topman van Vitra, een Zwitsers meubelbedrijf dat in 1950 werd opgericht door zijn ouders. In 1981 richtte Rolf Fehlbaum het Vitra Design Museum op in Weil am Rhein, vlak bij Bazel. De Canadees-Amerikaanse architect Frank Gehry ontwierp in 1989 het huidige museumgebouw, het eerste van veel markante gebouwen op het campusachtige terrein.

Inmiddels trekt de Vitra Campus, een openbaar park van 25 hectare groot (35 voetbalvelden), jaarlijks zo'n 400.000 bezoekers. Zij komen voor de tentoonstellingen in het museum, voor de (niet meer functionerende) brandweerkazerne van de Brits-Iraakse sterarchitect Zaha Hadid, de spectaculaire giga-meubelshowroom van de Zwitserse architecten Herzog & de Meuron, de dertig meter hoge

glijbaantoren van de Duitse kunstenaar Carsten Höller, en de tuin van de Nederlandse landschapsarchitect Piet Oudolf.

In 2019 ging Fehlbaum in India op bezoek bij zijn vriend Balkrishna Doshi. Hij had de toen 92-jarige Indiase architect vijftien jaar eerder leren kennen toen ze samen in een jury zaten. Op aanraden van Doshi bezocht Fehlbaum de Zonnetempel van Modhera, een duizend jaar oud voor de Werelderfgoedlijst van Unesco voorgedragen architectonisch wonder. Bij het Indiase hindoe-heiligdom trok een minitempeltje Fehlbaums aandacht. Zo'n serene plek van een paar vierkante meter wilde hij graag toevoegen aan zijn verzameling architectuur.

De bij Doshi bestelde stilteplek is niet alleen groter geworden dan Fehlbaum had gedacht, die is ook urgenter geworden, constateert hij tijdens de opening. „De wereld is de afgelopen jaren veranderd. Confrontatie, polarisatie, oorlog en autoritaire regeringen komen steeds meer voor.” In dat klimaat, zegt hij, is veel meer behoefte aan de waarden van de hoofdarchitect en naamgever van de Doshi Retreat. „Doshi sloeg bruggen tussen Oost en West en tussen traditie en moderniteit. Zijn wereld was er een van nederigheid, vrijgevigheid, humor en verzoening, precies wat we vandaag nodig hebben.”

De Retreat werd de zwanenzang van Balkrishna Doshi. De Indiase architect, in 2018 winnaar van de Pritzker Prize, de zelfbenoemde 'Nobelprijs' voor architectuur, overleed in januari 2023. Zijn kleindochter Khushnu Panthaki Hoof en haar Duitse echtgenoot Sönke Hoof, beiden ook architect, werkten bij het project nauw met hem samen en hebben het volgens zijn wensen voltooid.

Dat Doshi, zoals hij liefkozend werd genoemd door iedereen om hem heen, buiten India minder bekend is, komt doordat al zijn ontwerpen - honderd grote gebouwen en vele duizenden woningen - in India staan. Zijn keuze om alleen in zijn vaderland te werken kwam voort uit een gevoel van verantwoordelijkheid en een verlangen om bij te dragen aan zijn land en volk door middel van hoogwaardige, authentieke architectuur.

MEUBELMAKERS

Balkrishna Vithaldas Doshi werd in 1927 geboren in een hindoeïstische familie van meubelmakers. In 1947, het jaar dat India zich afscheidde van het Britse Rijk, begon Doshi in Bombay (het huidige Mumbai) aan een studie bouwkunde. Die opleiding vond hij onbevredigend, vertelde hij een paar jaar geleden in een door het Vitra Design Museum uitge-

TREESMERX

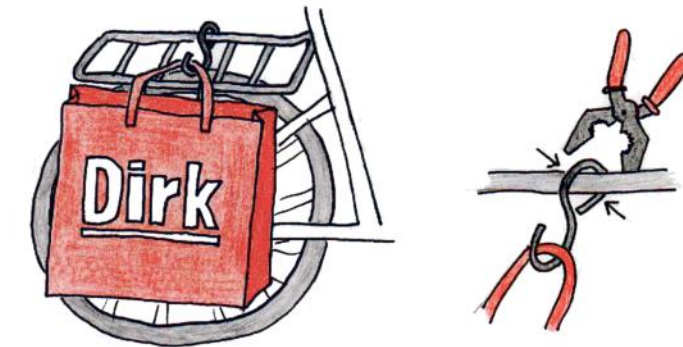
buigt zich over problemen waarvan je niet wist dat je ze had.

BOODSCHAPPEN OP DE FIETS

Probleem

Een grote, volle boodschappentas op een fiets zonder voordrager vervoeren is lastig. Als je hem op de bagagedrager vastzet, moet je steeds opletten of hij er niet afvalt. Hang je hem aan het stuur, dan is het lastig om je balans te houden. Aan je schouder doet het pijn, of hij glijdt eraf.

Oplossing

Een boodschappentas kan net als een fietstas aan de achterkant van de fiets hangen. Bevestig een S-haak aan de zijkant van de bagagedrager en hang daar de tas aan.

← geven monografie over zijn werk. Het stoorde hem dat zijn studiegenoten en docenten het steeds maar over stijl wilden hebben: de islamitische stijl, de Griekse stijl, de Saraceense stijl. Zelf had hij meer belangstelling voor ruimte, vorm, structuur en technologie, de meer principiële uitgangspunten van de bouwkunde. Toen een vriend hem uitnodigde naar Groot-Brittannië te komen, brak Doshi zijn studie af en nam de boot naar Londen.

Op een congres in Engeland ontmoette hij een medewerker van Le Corbusier, de beroemde Frans-Zwitserse architect. Die medewerker vertelde hem dat zijn baas van de eerste onafhankelijke Indiase regering de opdracht had gekregen voor het ontwerp van de nieuwe stad Chandigarh, de beoogde hoofdstad van deelstaat Punjab. Doshi vroeg de medewerker of hij kon aansluiten.

Uiteindelijk zou Doshi tien jaar voor Le Corbusier werken. In Parijs maakte hij ontwerptekeningen en dwarsdoorsnedes voor gebouwen in Chandigarh. In 1954 zou hij terugkeren naar India om daar toezicht te houden op projecten van Le Corbusier.

Die periode heeft zijn denken sterk bepaald, vertelt Doshi's kleindochter Khushnu Panthaki Hoof bij de onthulling van de Doshi Retreat in Weil am Rhein. „De jaren dat ik bij hem werkte herhaalde hij steeds: architectuur is een vorm van verhalen vertellen. Nadenken over hoe je door een ruimte beweegt, en wat je daarbij voelt. Een gebouw moest je volgens hem langzaam kunnen ervaren terwijl je erdoor wandelt.”

Naast overheidsgebouwen ontwikkelde Doshi stadscentra en bouwde hij woonwijken voor economisch zwakkeren, sloppenwijkbewoners en daklozen, zoals in 1989 het Aranya Low-Cost Housing-project in Indore, een miljoenenstad in de staat Madhya Pradesh.

VERSTRENGELDE COBRA'S

Khushnu Panthaki Hoof over de bijzondere samenwerking met haar grootvader: „We spraken veel met elkaar over de vraag waarom je bij een bezoek aan een tempel, kerk of moskee meteen kalmte ervaart. Dat gevoel hebben we met elkaar onderzocht. Is het de schaal, het licht, het idee van een pad dat je moet bewandelen dat voor die rust zorgt?”

Vaak spraken Doshi, Panthaki Hoof en haar man over de momenten in hun leven waarin ze zichzelf vergaten en iets nieuws ontdekten. Tijdens die soms „meditatieve dialoog”, zoals Panthaki Hoof het omschrijft, noteerde Doshi woorden als tijdloosheid, tijdgebondenheid, reizen, verdwalen. Vooral dat laatste woord, verdwalen, kwam steeds weer terug in de ge-

sprekken, zegt ze.

Op een gegeven moment presenteerde Doshi aan zijn kleindochter en haar man een tekening met kronkellijnen met de woorden: „Dit is het ontwerp van mijn toevluchtsoord.” De basis voor zijn tekening, vertelde hij, was een droom over twee verstrengelde cobra's. Dat is een slang die in hindoeïstische tradities symbool staat voor de Kundalini-energie, een krachtige spirituele energie die door yogatechnieken vanuit de wervelkolom kan worden opgewekt.

PROVOCATIE

Die wat schimmige tekening was een provocatie, zegt Panthaki Hoof. „Doshi vond het heerlijk ons uit te dagen en verwarring te zaaien. Hij was een leraar die altijd vragen opwierp. Tijdens mijn studietijd woonde ik bij hem. Als we dan in de tuin zaten vroeg hij me: 'Wat voel je bij dat vallende blad?' Dat werd dan het begin van een diep gesprek waarin we elkaar uitdaagden.”

Zo stuurde Doshi het creatieve proces, zegt zijn kleindochter. „En zo ontstond het idee van de reis, het lopen, ademen en aankomen. We beseften dat het toevluchtsoord geen plek kon zijn waar je gewoon binnenstapt. Het moest een plek worden waar je aankomt.” De kronkelende cobra's groeiden uit tot twee vervlochten, elkaar kruisende paden naar de stilteplek. De begeleidende klanken, vertelt Sönke Hoof, zijn bedoeld als katalysator voor een verruimd bewustzijn.

De jury van de Pritzker Prize oordeelde in 2018 dat geen enkele architect zo lang en zo veel heeft nagedacht over de spirituele dimensie van architectuur als Doshi. Panthaki Hoof: „Ik denk dat iedereen van Doshi kan leren. Als je in zijn nabijheid verkeerde, gebeurde er iets gekks. Hij opende deuren naar dingen waar ik me eerder niet bewust van was, bijvoorbeeld mijn spirituele kant. Met zijn stilteplek nodigt Doshi ons uit voor een reis die het alledaagse overstijgt.”

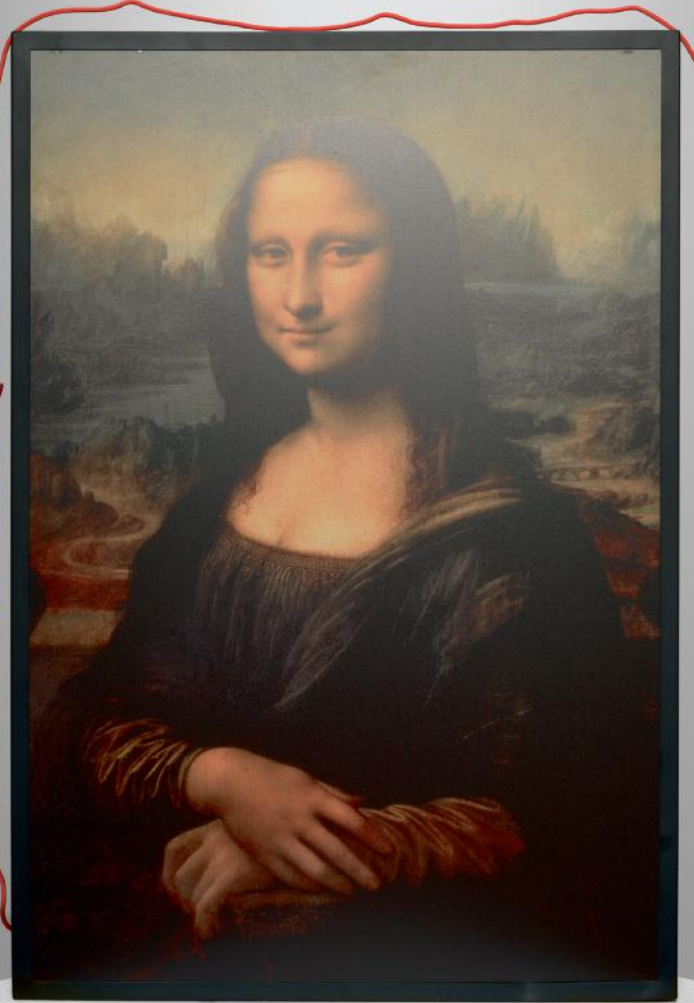
De Doshi Retreat op de Vitra Campus in Weil am Rhein, Duitsland, is dagelijks geopend. Vitra.com

FOTO DEJAN JOVANOVIC/VITRA

GEEN ARCHITECT DACHT ZO VEEL NA OVER DE SPIRITUELE DIMENSIE VAN ARCHITECTUUR ALS DOSHI

IKEA'S MONA LISA

Elke maand geeft *NRC Magazine* een gebruikt designvoorwerp weg. Deze maand een lichtobject van Virgil Abloh voor IKEA.

Door
Arjen Ribbens

Fotografie
Benning & Gladkova

H

Het toe-eigenen van bestaande beelden, objecten en composities komt in de beeldende kunst en muziek regelmatig voor. Kunstenaars als Marcel Duchamp, Andy Warhol en Jeff Koons zijn met *appropriation art* wereldberoemd geworden. Denk aan het industrieel vervaardigde urinoir dat Duchamp in 1917 als een zelfstandig kunstwerk presenteerde.

In de mode- en de designwereld geldt 'appropriation' al snel als plagiaat. Virgil Abloh, de Amerikaanse ontwerper die stelde dat je voor iets nieuws slechts 3 procent van een bestaand ontwerp hoeft te veranderen, had als designer dan ook een enigszins omstreden reputatie.

Abloh, die in 2021 op 41-jarige leeftijd aan kanker overleed, kwam wel ver met zijn aanpak. Opgeleid als architect manifesteerde hij zich op vele terreinen: als beeldend kunstenaar, als dj, en in de modewereld als oprichter van het populaire streetwearmerk Off-White en artistiek directeur van de mannencollectie van Louis Vuitton.

IKEA lanceerde eind 2019 een Abloh-collectie. Vijftien producten waarmee jongvolwassenen volgens het bedrijf een statement konden maken in het interieur van hun eerste woning. Bijvoorbeeld met een vloerkleed in de vorm van een sterk uitvergroete IKEA-bon. Of met een kopie van een beroemde jarenvijftigstoel van de Amerikaanse meubelontwerper Paul McCobb met slechts één kleine wijziging vergeleken met het origineel: onder een van de poten liet Abloh een wigvormige houten deurstopper monteren.

De eyecatcher van Ablohs IKEA-collectie was een reproductie van de Mona Lisa, gemonteerd in een led-lichtbak waaraan je ook een telefoon kunt opladen. Je moet maar durven, het meesterwerk van Leonardo da Vinci als jouw ontwerp presenteren.

Wouter Beijering bood de lichtbak aan op Marktplaats. Hij bewonderde de creativiteit van Virgil Abloh en verzamelde diens kleding en vrijwel heel zijn IKEA-collectie. Zijn vriendin wilde Mona Lisa echter niet in huis. *La Gioconda* mocht daarom weg.

Lichtbak

Tot 15 april kunt u via ribbensgeeftdoor@nrc.nl laten weten waarom u deze lichtbak graag wilt hebben. De mooiste motivatie (maximaal 100 woorden) wint. In mei maken we de winnaar bekend.

T-shirt

Het T-shirt van Walter Van Beirendonck uit het vorige nummer gaat naar **Carolina Agelink**: „In de jaren 90 bezocht ik een show van Walter Van Beirendonck met zijn collectie *Wild and Lethal Trash*, afgekort als W< en uitgesproken als 'Walt'. Ik dacht: als ik ooit een zoon krijg, noem ik hem Walt. Walt is nu 23 jaar en blij met zijn naam. Hij volgt het werk van Van Beirendonck met bewondering. Hoe bijzonder zou het zijn als dat verhaal wordt bekroond met dit shirt voor hem.”

FOTO MARK BOLK

Cultuur, design, mode en ander vrolijks waar een redacteur van *NRC Magazine* zich op verheugt.

1

Ik woon in Rotterdam en daar is vorig jaar een mooie nieuwe mannenmodewinkel geopend aan de Nieuwe Binnenweg: **Porfot**. Eigenaar Dustin Kraay werkte vijftien jaar bij Woei, dé sneakerwinkel van Rotterdam, en verkoopt nu tijdloze en ambachtelijke mode. Precies wat de laatste jaren mijn aandacht trekt, dus ik loop er graag binnen. Hij heeft merken als Universal Works, Bonne Suits en Alpha Industries en leren schoenen van bijvoorbeeld Danner en G.H. Bass. Ik heb ook veel respect voor hoe hij zich inzet voor de creatieve community door bijvoorbeeld maandelijkse expo's met werk van jonge kunstenaars te organiseren in de winkel.

2

Ik heb een maandelijkse radioshow bij Operator Radio, en een hoogtepunt van afgelopen december vond ik persoonlijk de track 'Foundry' van **Yu Su**, een Chinese muzikant en dj die meeslepende en meditatieve elektronische muziek maakt. Een mix van ambient, deep house, dub en down-tempo. In een radiostudio klinkt alles te gek, maar deze kwam echt binnen. Tot mijn vreugde blijkt het de basis van haar nieuwe album *Foundry*, dat op 1 mei verschijnt en zeker op de post gaat naar Rotterdam.

3

In februari ben ik veertig geworden. Ik kreeg een cadeau dat ik nog moet verzilveren: een tegoedbon van **Loket**, een galerie/shop in Schiedam waar je originele prints en objecten van jonge kunstenaars kan kopen. Alles is heel kleurrijk en ik hou wel van wat kleur in huis. Ik ben van plan me ter plekke te laten verrassen.

Yannick Mortier

TOPTIEN

APPLE

FOTO MYRTHE GIESBERS

De beste Apple-ontwerpen zijn van Jonathan Ive, zegt Carole Baijings, die laatst met hem lunchte.

Ontwerper Carole Baijings (52) zweert al drie decennia bij Apple-producten. De grote iMacs in haar studio in Amsterdam zijn haar werkpaarden. Voor op reis heeft ze een superlichte MacBook Air. Ze belt met de iPhone 17, thuis ligt een iPad 10. Haar oude iPhones, iPods en desktopcomputer koestert ze als industrieel erfgoed.

Deze maand vijftig jaar geleden richtte Steve Jobs met twee kompanen Apple op. Op de vraag wat Baijings de meest interessante Apple-producten vindt, wijst ze vooral ontwerpen aan van Jonathan Ive, de Brit die als hoofd van het hardware-ontwerpteam van 1996 tot 2019 verantwoordelijk was voor de baanbrekende vormgeving van Apple-producten. Afgelopen zomer leerde ze 'Jony' kennen tijdens een lunch. Het ontwerpteam van Apple vroeg Baijings onlangs om een presentatie over haar werk te geven.

Tot 2019 vormde Baijings met haar toenmalige vriend Stefan Scholten het ontwerpduo Scholten & Baijings – ze werkten voor grote bedrijven als IKEA, Hay en Samsung, hun ontwerpen werden wereldwijd tentoongesteld. Sindsdien heeft ze net als Scholten haar eigen studio. Baijings: „Ik heb het superdruk met interessante opdrachten en ik vond een bijzondere nieuwe liefde. Het leven is mooi.” Vanaf 21 april is Baijings op de Salone in Milaan, de jaarlijkse meubel- en designbeurs. In de galerie van Rossana Orlandi presenteert ze ontwerpen als zonnebrillen voor het Japanse Ciqi, serviesgoed voor Maastricht Porselein, sieraden voor het nieuwe Nederlandse label Brandel, twee collecties voor het designlabel Schönbuch en een tapijt. De grootste gemene deler: het kenmerkende kleurgebruik. Baijings weet zachte, soms fluorescerende tinten op een spannende manier te combineren.

Ze voelt verwantschap met Ive, zegt Baijings. „Met een klein team functionele producten maken die door hun schoonheid iets bijdragen aan het dagelijks leven, dat doe ik ook al decennia.” Ze heeft ook een voorbeeld genomen aan het Apple-adagium dat je rol als designer niet ophoudt bij het ontwerpen van een goed product. De verpakking is even belangrijk, zegt ze. „Als je een Apple-product uitpakt, krijg je het gevoel dat het merk om je geeft. Alles voelt als een cadeau.”

Door
Arjen Ribbens

10

Macintosh 128K (1984)

JERRY MANOCK EN TERRY OYAMA

Carole Baijings: „De Macintosh 128K was de eerste succesvolle alles-in-een desktopcomputer met een grafische gebruikersinterface, een ingebouwd scherm en een muis. Apple wilde een betaalbaar consumentenproduct op de markt brengen. Computers waren toen nog heel duur. De introductieprijs van de Macintosh was 2.495 dollar, met inflatiecorrectie is dat nu bijna 7.000 euro. De geheugencapaciteit van deze pc was slechts 128 kb. Al snel kwam er dan ook een opvolger met meer geheugen, de Macintosh 512K. Dit beige 3D-doodsje en dat toetsenbord met grote knoppen zien er opvallend 'schattig' uit. En namen ook veel minder ruimte in dan de typische brede desktopcomputers uit die tijd. Mooi ouderwets.”

9

iMac G3 Ice (1998)

DESIGNTEAM ONDER LEIDING VAN JONATHAN IVE

„Toen Ive het designteam van Apple ging leiden was de iMac zijn eerste opdracht. In het jaar van de introductie, in 1998, werkte ik als regieassistent bij filmproducent René Elter. Daar stonden vijf van deze iMacs. Die bepaalden de sfeer, maakten het helemaal tot een hippe, internationale werkplek. Computers zaten tot dat moment in vierkante beige boxen die de techniek verhulden. En opeens had je zo'n vriendelijk gevormde kast van doorschijnend plastic, een soort snoepje. En in snoepkleuren: roze, turquoise, paars, oranje, groen en blauw. Ik viel voor de esthetiek van dit super hightech product dat techniek niet wegstopte maar juist toonde. Alles wat er is, is nodig – dat is ook het uitgangspunt bij mijn ontwerpen. Deze iMac heeft de weg vrijgemaakt voor vele andere ontwerpen, zoals de iPod en uiteindelijk de iPhone en de iPad.”

8

iPod Click Wheel (2004)

JONATHAN IVE

„Deze iPod kocht ik in 2004. Zo'n cool apparaat: opeens had ik altijd duizend liedjes bij me. In de walkmans die ik daarvoor had konden maar één cassettebandje of één cd. De iPod nodigde je uit om meer met muziek bezig te zijn, nieuwe keuzes te maken. Het heeft de muziekindustrie veranderd.

„Jony Ive is erg geïnspireerd door Dieter Rams, de Duitse industriële ontwerper die van Braun in de jaren zestig een designmerk maakte. Door Steve Jobs heeft Ive de minimalistische ontwerpprincipes van Rams tot het uiterste mogen oprekken. Een opdrachtgever die je zo veel vertrouwen schenkt, waar je zo mee kunt sparren en die echt iets nieuws wil zonder te weten of dat wel een succes wordt, dat is voor een ontwerper een droom. Zulke opdrachtgevers zijn zeldzaam. Ik heb het geluk dat ik met ze mag werken.”

7

Power Mac G5 (2003)

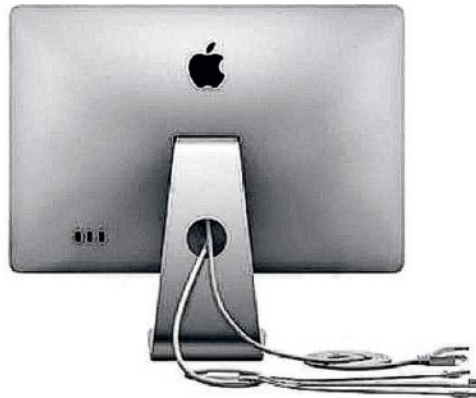

JONATHAN IVE

„Toen Stefan en ik in 2000 een designstudio openden begonnen we met van die Ice iMacs G3. Later kregen we de Power Mac G5, de rechtopstaande behuizing voor wat op dat moment 's werelds snelste desktopcomputer was, en de eerste met een aluminium behuizing. Met die geperforeerde plaat aan de voorzijde en de doorlopende voetbeugels een sieraad voor op kantoor. Toen we later toe waren aan een nieuwe pc kon ik mijn G5 niet wegdoen. Ik heb hem nog altijd, mijn liefde voor dit ontwerp is niet opgehouden. Als je eenmaal een Apple-product hebt gehad, wil je niet meer anders.”

6

Aluminium iMac (2008)

JONATHAN IVE

„De eerste aluminium alles-in-een desktopcomputer, waarbij de computeronderdelen zijn geïntegreerd achter het scherm en de brede rand onder het beeldscherm. Eerst was de behuizing van plastic, maar al gauw van aluminium, waardoor de pc nog geraffineerder werd. Geanodiseerd aluminium is niet alleen lichter dan rvs, het blijft ook mooier. Deze superminimalistische computer past overal, zowel in een hightech als in een klassiek interieur. De matte glans heeft iets chics, het is niet te glanzend, reflecteert nauwelijks en het past bij alle kleuren. Het draadloze toetsenbord met die opvallend vlakke toetsen is ook elegant. De eerste keer dat ik daarmee tikte, voelde dat zo luxe! De huidige iMacs zijn iets rechthoekiger en de omlijsting van het lcd-scherm is net als bij iPhones veel kleiner geworden. Nieuwer is niet altijd beter.”

5

Interface iPhone (2013)

JONATHAN IVE, ADAPTATIE VAN EEN EERDER ONTWERP VAN SCOTT FORSTALL

„Ive heeft in 2013 de door Steve Jobs en Scott Forstall ontworpen gebruikersinterface van de iPhone aangepast. Dertien jaar later is dit ontwerp nog vrijwel intact. Als geen ander weet Ive hoe belangrijk een fijn ogende en duidelijke interface is. Hardware en software heeft hij perfect geïntegreerd. Een minimalistisch ontwerp met superduidelijke symbolen. Hoe complex de techniek ook is, de gebruiker kan heel intuïtief navigeren. Veel beter dan bij de interfaces van sommige concurrenten. Zo'n vanzelfsprekend ontwerp maken kost eindeloos veel tijd. Naar de kleuren kan wel weer eens gekeken worden.” Lachend: „Ja, ze mogen me bellen.”

4

iPhone 7 (2016)

JONATHAN IVE

„De iPhone 7 is een prachtig object, de basis voor latere iPhones. Zo slank, licht van gewicht en met van die fraaie rondingen. Het is *minimal to the max*, pure elegantie. Een telefoon die wereldwijd begeerte opwekte.

„Toen ik Ive afgelopen zomer bij een lunch leerde kennen, vertelde hij over de invloed die door hem ontworpen producten hebben op de mensheid. Dat zoveel iPhone-gebruikers verslaafd raakten aan hun telefoon en aan sociale media noemde hij een *unintended consequence*, een onbedoeld gevolg. Hij vertelde over zijn twee zoons, die van hem lang geen telefoon mochten hebben. En dat hij nu probeert iets te doen aan zijn karma. Met het door hem opgerichte ontwerpbureau LoveFrom werkt hij samen met OpenAI, het bedrijf achter ChatGPT, aan de ontwikkeling van een schermloos AI-apparaat.”

3

iPad (2010)

JONATHAN IVE

„Mijn zoon Rem is twaalf. Hij behoort tot de eerste generatie die is opgegroeid met touchscreens. Soms probeert hij te swipen op apparaten zonder aanraakscherm. Rem is dyslectisch en de iPad is zijn universum, daar gebeurt alles. Door op YouTube naar filmpjes te kijken leerde hij vissen en taarten bakken. En toen een Italiaanse oma hem voordeed hoe je spaghetti maakt kreeg ik een verrassingsdiner.

„Maar dat iedereen voortdurend in zijn digitale wereld verdwijnt zorgt ook voor veel eenzaamheid. En je mist veel. Ik las laatst dat Tom Cruise in New York de metro nam en slechts door één meisje werd herkend; de andere passagiers zaten verdiept in hun beeldschermen. Je telefoon of iPad wegleggen kan tot mooie dingen leiden. In de Thalys naar Parijs zat ik te schetsen in mijn schetsboek. Schuin tegenover me zat een Fransman een boek te lezen. We glimlachten naar elkaar en waren op slag verliefd.”

2

iWatch (2014)

JONATHAN IVE

„Zelf wil ik geen horloge waar ieder appje en elk e-mailbericht op binnenkomt. Ik wil niet altijd bereikbaar zijn en ook zonder horloge voel ik de tijd. Maar als product is de iWatch geniaal. Zo'n bijzondere stap in het ontwerpproces van Apple: steeds dichterbij de gebruiker, van de iPad, een mobiel apparaat dat je overal mee naartoe kunt nemen, naar een horloge waarmee je kunt bellen, berichten sturen en streamen, zonder dat je iPhone in de buurt hoeft te zijn. Een horloge dat ook waakt over je gezondheid, waarmee je veilig kunt betalen, enzovoorts. Met al die rondingen is het ook een prachtig object. Allerlei merken hebben speciaal voor de iWatch bandjes gemaakt, zoals deze van Hermès.”

1

MacBook Air (2025)

DESIGNTEAM ONDER LEIDING VAN JEFF WILLIAMS

„Tien jaar geleden moest ik een biopsie ondergaan. Kwamen de artsen aanzetten met een soort van tuinslang die ik moest doorslikken. Kijk dan eens naar mijn MacBook Air: 1,2 kilo, en slechts een centimeter dik. Waarom krijgt Apple het wel voor elkaar om zoveel techniek in zo'n kleine behuizing onder te brengen?”

„Ik ben artdirector van een paar Amerikaanse meubelbedrijven. Ik reis dus veel. De techniek van de MacBook is aangepast aan de functionaliteit. Een lichtgewicht laptop die op het klaptafeltje in het vliegtuig past en in een handtas kan worden meegenomen. Het heeft een enorm geheugen, de aluminium behuizing kan tegen een stootje, en door de afgeronde hoeken kun je er niet aan bezeren. Twee van mijn vaste medewerkers wonen in Parijs en in Zweden. Thuis en onderweg doe ik mijn meetings met hen op deze laptop. Samen met de iPhone het ultieme apparaat voor het leven van nu, en voor de nieuwe generaties die altijd online willen zijn.”

FOTOS APPLE

NÓG VIJF PRODUCTEN ERBIJ

Na het gezicht en het haar krijgt nu ook de hoofdhuid een uitgebreide beautyroutine.

DENK JE DAT JE MET SHAMPOO EN CONDITIONER JE HAAR GOED VERZORGT? Dan heb je het mis. Tenminste, volgens een groeiende groep 'scalpfluencers'. Volgens hen begint goede haarverzorging namelijk niet bij het haar zelf, maar bij de huid eronder: de hoofdhuid. Hun uitgebreide hoofdhuidrituelen – hashtags #scalpcare en #ScalpTok – zijn inmiddels tientallen miljoenen keren bekeken.

Beautyroutines breiden steeds verder uit en steeds meer lichaamsdelen krijgen een eigen verzorgingsregime. Alsof er altijd nog maar één extra stap nodig is voordat we eindelijk perfect zijn.

Bij de hoofdhuid gaat dat dan bijvoorbeeld zo: eerst besprenkel je de droge hoofdhuid met jojoba- of rozemarijnolie om talg los te maken. Daarna masseer je de hoofdhuid met een speciale siliconenborstel om de doorbloeding te stimuleren. Vervolgens scrubben of exfoliëren om dode huidcellen te verwijderen. Dan het haar wassen, twee keer, want alleen dan zou de hoofdhuid echt schoon worden. Conditioner aanbrengen (dit dan juist weer níét op de hoofdhuid, anders wordt die vet), gevolgd door een hoofdhuidserum met niacinamide voor de talgregulatie. Afsluiten met een hydraterend hoofdhuidmasker.

Dit alles voor sterkere en glanzende haren en tegen een jeukende of droge hoofdhuid. Daar is beperkt wetenschappelijk bewijs voor. Uit een kleine studie uit 2016, gefinancierd door een Japans cosmetica-merk, bleek dat door een halfjaar elke dag vier minuten de hoofdhuid masseren het aantal haren niet toenam, maar de haren wel dikker werden. Uit een andere studie blijkt dat rozemarijnolie inmasseren werkt tegen haaruitval. En dan is er nog een onderzoek dat uitwijst dat regelmatig masseren van de hoofdhuid stressverlagend werkt.

Omdat ik me al eerder heb laten beïnvloeden door haaroutines ben ik op een haarwasdag bijna twee

uur bezig met shampoo, conditioner, mousse, gel én diffuser. Bij het idee hier ook nog een hoofdhuidroutine aan toe te voegen, zinkt de moed me in de schoenen. Wéér een never-ending zoektocht naar wat het beste werkt. Nóg vijf extra producten in het badkamerkastje. Om over het geld nog maar te zwijgen. Aan de andere kant: mijn haar zit dankzij die nieuwe haarroutine wel beter. Wat zal er gebeuren als ik aandacht aan mijn hoofdhuid besteed? Om dat te ervaren zonder een heleboel spullen te moeten kopen, ga ik naar een van de tientallen 'Japanse head spa's' die er sinds 2023 in Nederland zijn gekomen.

Bij Tanoshi Hair Spa in Amsterdam komen bij binnenkomst de ambient klanken, aromatische oliën en Japanse lampionnen je tegemoet. De behandeling van 90 minuten (95 euro) begint met een hoofdhuidanalyse. Op een scherm verschijnt mijn hoofdhuid tweehonderd keer vergroot: een bleke vlakke met haren als stekels, hier en daar klontjes talg en schilfers. Dat blijkt normaal, al moet ik de shampoo tijdens het wassen voortaan iets beter inmasseren, zegt de blonde hoofdhuidspecialiste.

Voor de behandeling wordt mijn lijf ingezwachteld in handdoeken en krijg ik een oogmasker op dat net te groot is en daardoor ook mijn neus bedekt. Terwijl er stoom – bedoeld om mijn haarzakjes te openen – onder het masker komt, krijg ik het zo benauwd dat ik even moet vechten voor mijn leven. Daarna wordt er gescrubd, gemasseerd, geborsteld en gespoeld. Als de behandeling voorbij is, voelt mijn haar opvallend zacht.

Ook de dagen erna moet ik concluderen dat mijn haar minder droog is. Binnen een week heb ik een massageborstel voor mijn hoofdhuid aangeschaft. Mijn routine met nog één product uitbreiden moet kunnen, toch? Nou ja, twee: er zit ook al rozemarijnolie in mijn online winkelmand.

Door
Esther Elligens

Illustratie
Lotte Dijkstra

Bij *Aziatische laagjeskoffie* is het vooral belangrijk dat het er mooi uitziet.

In de Vietnamese koffiepup-up NIKO Cà Phê in Amsterdam schenkt Nikos Kyrmos (39) voorzichtig een laag gecondenseerde melk in een glas, gevolgd door een schuimlaag van koemelk. De zaak, die Kyrmos sinds begin dit jaar bestiert met zijn vriendin Tina Nguyen (29), blijft zeker nog tot begin augustus open. „Dit is altijd mijn favoriete moment”, zegt hij, terwijl hij langzaam koffie langs de rand van het glas schenkt. Door verschillen in temperatuur en dichtheid ontstaan duidelijke lagen: gecondenseerde melk onderin, daarboven koffie en bovenop een zachte melkschuimlaag. Bac Xiu, heet de zoe- te ijskoffie.

Juist die gelaagdheid maakt dit soort koffies momenteel populair. Begin dit jaar verschenen laagjeskoffies al in Amsterdamse koffiezaken, maar ook in andere grote steden als Rotterdam duiken ze nu op. Het gaat daarbij om varianten uit Azië, zoals de Chinese ‘dirty’ (koude melk met daarop een laag hete espresso), de Zuid-Koreaanse dalgona-koffie (koude melk met daarop een laag opgeklopte oploskoffie en water) en de Vietnamese egg coffee (hete koffie met een laag opgeklopt eigeel).

Nguyen leerde de sterke Vietnamese koffie – gezet met een metalen filter en gemaakt van cafeïnerijke robustabonen – drinken van haar familie in Vietnam. Kyrmos ontdekte het tijdens een reis door het land. Het stel woonde een half jaar in Ho Chi Minh-stad, waar Kyrmos de techniek van het Vietnamese koffiezetten leerde. Presentatie is daarbij net zo belangrijk als smaak, zegt hij. „Jonge Vietnamezen hangen uren in koffiezaken en fotograferen hun drankjes uitgebreid. Dat zie ik ook bij ons. Mensen vinden het belangrijk dat hun koffie er mooi uitziet.” Dat eet- en drinktrends steeds vaker uit Aziatische landen overwaaien, verbaast Kyrmos niet. De Vietnamese egg coffee ontstond in 1946 deels uit noodzaak: meltekorten dwongen Vietnamezen tijdens de Indochinese Oorlog tot een alternatief. „Maar het was tegelijkertijd een creatief experiment. In Europa houden we te veel vast aan tradities en klassiekers om te vernieuwen, daar durven ze te spelen met smaken en presentaties.”

Cà phê mui (Vietnamese gezouten koffie)

Giet 20 ml gecondenseerde melk op kamertemperatuur in een glas en schenk er langzaam 120 ml hete zwarte koffie over. Klop 50 ml slagroom met een snuf zout tot zachte pieken en schep dit boven op de koffie.

De ‘dirty’

Koel een glas melk of room 10-15 minuten in de koelkast of vriezer. Zet een dubbele ristretto of sterke espresso. Giet de hete espresso voorzichtig over de ijskoude melk of room; de koffie blijft drijven.

Door
Megin Kimmijser

Fotografie
Bart Oomes

PETER HAHN

EEN STREEPJE VOOR HEBBEN – Overhemdblouse in casual stijl!

Lange blouse van PETER HAHN in casual overhemdstijl. Heerlijk comfortabel en prettig in het dragen. Van 72% katoen, 25% polyamide, 3% elasthan. Gecertificeerd volgens **Standard 100 by OEKO-TEX®**. Machinewasbaar.

LANGE BLOUSE

van 119,⁹⁵

voor **69,⁹⁵**

Verkrijgbaar in 2 lentefrisse kleurencombinaties:

	wit/lichtblauw	119 364 X1
	wit/roze sorbet	119 895 X1

TRUI MET RONDE HALS

van 89,⁹⁵

voor **49,⁹⁵**

Trui met ronde hals

	lichtblauw	120 036 X1
	donkerroze	120 035 X1

Verkrijgbaar in maat 36 t/m 52.

**€ 50
VOORDEEL**

+ GRATIS VERZENDKOSTEN
EN KOSTELOZE
RETOURZENDING*

met kortingscode
V47 642 X1

 Kosteloze retourzending
14 dagen bedenktijd om te retourneren

 thuiswinkel waarborg

Telefonische bestelservice & persoonlijk advies:

030 659 29 15

Bestel online op:

peterhahn.nl

* De kortingscode **V47 642 X1** is slechts eenmalig in te wisselen en is niet combineerbaar met andere kortingscodes of kortingen. U kunt de kortingscode uiteraard ook online op peterhahn.nl inwisselen! Geldig t/m 15-05-2026. Actuele voorwaarden en het privacybeleid van PETER HAHN Nederland B.V. op ieder gewenst moment te bekijken op peterhahn.nl/gegevensbescherming of neem contact op met onze klantenservice via telefoonnummer 030 659 29 15. PETER HAHN Nederland B.V. · Hoenderkamp 20 · 7812 VZ Emmen

STAPELS INSPIRATIE

Overall in het huis van bladenmaker Iebele van der Meulen liggen nette stapels koffietafelboeken. Nu nog de rust vinden om ze in te kijken.

Door
Menno Sedee

Fotografie
Marie Wanders

IEBELE VAN DER MEULEN (57) ZOU EIGENLIJK ELKE AVOND EEN KOFFIETAFELBOEK UIT Z'N VERZAMELING WILLEN PAKKEN EN RUSTIG WILLEN DOORBLADEREN. „Maar dat doe ik nooit meer.” Zonde, want hij moet er wel zes- of zevenhonderd hebben: boeken over fotografie, mode, interieur en architectuur. Mensen die koffietafelboeken lezen, zijn mensen die „de rust en tijd nemen zich in iets te verdiepen”, zegt Van der Meulen. „Als ik nu een foto van Robert Mapplethorpe nodig heb, haal ik die van internet.” Van der Meulen is creatief directeur en bladenmaker, onder meer van *L'Homo*, een lhbtiq-spin-off van tijdschrift *Linda*, die eind deze maand na zeven jaar weer uitkomt. Waarom hij de boeken dan toch blijft kopen? „Hebberigheid.”

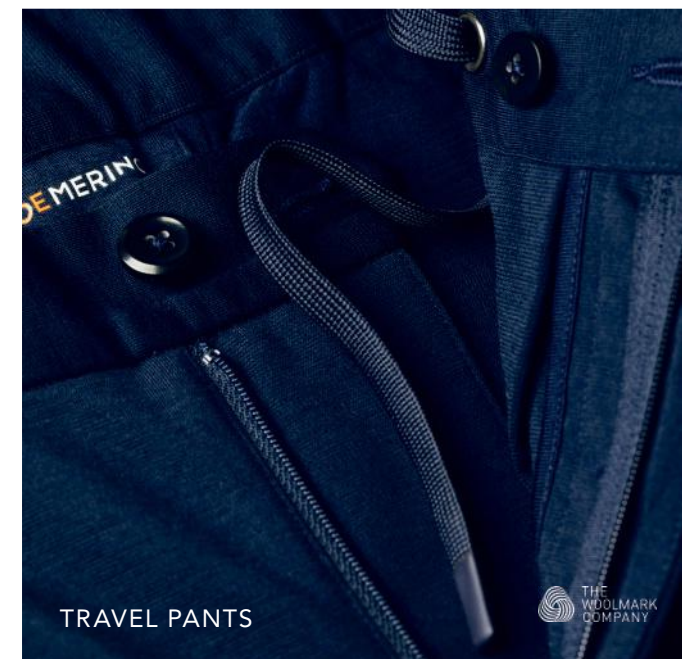
Ze liggen in nette stapels op de tafels en stoelen, op de grond, en in de meterslange boekenkast die het appartement aan de Amsterdamse Keizersgracht, waar Van der Meulen met zijn twee mannen woont, in tweeën deelt. „Het was altijd mijn droom om een boekenkast te hebben waar je doorheen kunt lopen”, zegt hij terwijl hij ervoor staat. „Nu kan dat, op twee plekken.” Eén doorgang leidt naar de eetkamer, waar op de eettafel ook stapels boeken liggen. Die haalt hij er alleen af als hij eters heeft. Al tijdens zijn opleiding aan de modeacademie in Amsterdam, en daarna als stylist bij tijdschriften en warenhuizen, kocht Van der Meulen koffietafelboeken ter inspiratie. Zoals *Allure*, over Diana Vreeland, van 1963 tot 1971 hoofdredacteur van de Amerikaanse *Vogue*. „Een groot, rood boek dat ik gebruikte voor een shoot die ik stylede voor *Elegance*.” Regelmatig vraagt iemand welk boek zijn favoriet is. Dat vindt hij dan een hele leuke vraag omdat hij dan weer wordt gedwongen met z'n boeken bezig te zijn. „Dan pak ik vaak *Rebel Youth* van Karlheinz Weinberger. Dat is een grote inspiratie geweest voor modeseries. Te gek hoe hij een tijdsbeeld neerzet.” Weinberger fotografeerde jeugdculturen in de jaren zestig en zeventig, en mannelijk naakt. Er staat veel mannelijk naakt in de boekenkast. Hij wijst boeken aan van Erwin Olaf en Ren Hang, een hele plank is voor Bruce Weber. „Tijdens mijn stage bij *MAN* in 1991 kreeg ik een Weber cadeau. Ik heb daar wel duizend keer in gekeken. Hoe hij die mannen fotografeerde... alsof je erbij bent. Maar Weber is nu natuurlijk *not done*.” De fotograaf is door mannelijke modellen beschuldigd van aanranding. Van der Meulen heeft een plank voor Nederlandse fotografie, één voor *Nest*, „mijn meest favoriete interieurmagazine ooit”, op één plank staan om en om zwarte en witte boeken. Zijn nieuwste aanwinst is het fotoboek *Almost Human* van Wendelien Daan. Hij kocht tijdens de crowdfunding ervan meteen vijf exemplaren, „heb ik meteen vier cadeautjes”. Zijn duurste is waarschijnlijk het vuistdikke overzichtswerk van modemerkt Loewe. Hij legt de bijbehorende witte doos op tafel – „dit is al geweldig natuurlijk” – en tilt het bijna 600 pagina's dikke boek eruit. „Te gek, dat je zo'n kolossaal boek maakt met een zachte kaft.” Ontworpen door Luis Venegas, een Spanjaard die ook genderbending stijlmagazine *Candy*, culttijdschrift *Fanzine137* en *EY!*, met veel knappe jonge mannen erin, maakt. „Van hem koop ik altijd alles.” Romans kan Van der Meulen overigens ook niet laten liggen. „Maar als ik die uit heb, geef ik ze door. Ik ambieer geen kast met leesboeken.”

JOE MERINO.COM

Luxury Merino Wool Essentials for Men

TRAVEL HOODIE

TRAVEL PANTS

TRAVEL
JACKET

TRAVEL
PANTS

TECH WOOL

61% merinowol
34% gerecycled
polyamide
5% elastaan

SCAN VOOR
TRAVEL
COLLECTIE

JOE TRAVEL COLLECTIE DESIGNED TO MOVE

De Joe Travel Collectie biedt de perfecte balans tussen stijl, comfort en functionaliteit. Speciaal ontworpen voor de man die onderweg is. Van een korte trip (naar de bakker) tot en met een lange vlucht. Gemaakt van onze nieuwe *tech wool*. Een unieke blend van 61% merinowol, 34% gerecycled polyamide en 5% elastaan. De merinowol zorgt ervoor dat de stof ademt en zeer comfortabel zit. Door de gerecycled polyamide en de elastaan is de stof extra sterk en heeft het een lichte stretch. De subtiele glans geeft de Travel Collectie een luxe uitstraling. Wordt niet vaal en is machinewasbaar. Verkrijgbaar in 2 kleuren en 5 styles die je perfect met elkaar kunt combineren.

Bestel online of bezoek een van onze winkels. Verzending en retourneren zijn gratis.

AMSTERDAM
Kerkstraat 167-171

ANTWERPEN
Steenhouwersvest 57

DEN HAAG
Coming soon

DÜSSELDORF
Kasernenstraße 14

REACH FOR THE CROWN

DE DAY-DATE

